

Sedat Bornovalı

BOĞAZİÇİ'nin TARİH ATLASI

2. BASKI

TİMAŞ

BOĞAZİÇİ'NİN TARİH ATLASI
SEDAT BORNOVALI

TİMAŞ YAYINLARI | 4493
Tarih Kitaplığı, Kültür Tarihi 21

EDİTÖR
Neval Akbıyık

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

ÖN KAPAK RESMİ
Liber Insularum Arcipelagi / Cristoforo Buondelmonti
Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans

ARKA KAPAK RESMİ
Bosforo Tracio / Vincenzo Maria Coronelli
Özel Koleksiyon

SAYFA TASARIMI
Hüseyin Özkan

1. BASKI
Ağustos 2018, İstanbul

2. BASKI
Ekim 2018, İstanbul

ISBN
ISBN 978-605-08-2873-3
9 786050 828733

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alaykösku Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Çınar Matbaacılık
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. No:34 Bağcılar / İstanbul
Telefon: (0212) 628 96 00
Matbaa Sertifika No: 12683

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

BOĞAZİÇİ'NİN TARİH ATLASI

Sedat Bornovalı

TİMAŞ

Sedat Bornovalı

İstanbul Özel İtalyan Ortaokul ve Lisesi'nin ardından Boğaziçi Üniversitesi'nde Turizm İşletmeciliği, İstanbul Üniversitesi'nde Sanat Tarihi ve Coğrafya eğitimi aldı.

İstanbul Teknik Üniversitesi'nden ise Mimarlık Tarihi dalında Yüksek Lisans ve Doktora dereceleri bulunuyor.

Nişantaşı Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Dr. Sedat Bornovalı birikimini mimarlık tarihi dersleri vererek gençlerle paylaşıyor.

1990 yılında başladığı Turist Rehberliğini eskisi kadar yoğun olmasa da sürdürüyor. Bu mesleği icra ederken devlet başkanlarından dinî liderlere değin çok geniş bir kitleye ülkemizi tanıtma onuruna erişmiş. Bunların arasında en çok Umberto Eco'yu özlemle andığını söylüyor.

Yazar bir yandan da İstanbul Beyoğlu'nda, İstiklal Caddesi üzerinde bulunan İtalyan İşçi Yardımlaşma Derneği'nin tarihî Garibaldi binası restorasyonunu yürütüyor. Yapı özellikle parselinde yapılan kazılarla ortaya çıkarılan Roma İmparatorluk dönemi mezarlığıyla haberlere konu olmuştu.

Çeşitli sivil toplum ve meslek kuruluşlarında yönetici görevi de üstlenen Dr. Sedat Bornovalı'nın çalışma alanları içerisinde İstanbul ve İtalyan kültür mirası özel bir yer tutuyor. Bu ülkenin Cumhurbaşkanı tarafından kendisine tevcih edilmiş Devlet Nişanı ve Şövalye unvanı bulunuyor.

İçindekiler

Önsöz **7**

Boğaziçi Nedir ve Neresidir? **11**
Kimler geldi kimler geçti? 16
Boğaz'a ilk köprüyü Persler yaptı! 18
Boğaz'dan en görkemli geçiş: Fetih 21
Dikkat Amerika var! 26
Boğaz'dan geçmenin de bir yolu yordamı var! 28
Kırmızı ışıkta duramayan gemiler 31

Boğaziçi'nde Cevelan Zamanı! **33**
Karaköy'ün yitirdikleri 38
İstanbul'un sanat ihtiyacına İstanbul Modern formülü 41
Muhteşem Süleyman'ın hüzünlü hatırası Cihangir'in altındaki sahil 46
Sefaretler arası çekişmelerin mekânı 50
Dolmabahçe Camii'nin atlattığı badireler 53
Tarihle doldurulmuş bir bahçe 56
Dolmabahçe Sarayı'na geliyoruz 57
Akaretler ve kozmopolit sakinleri 63
Barbaros Hayrettin Paşa'nın semti Beşiktaş 69
Antik dönemlere dair ipuçları 71
Yolumuz Çırağan'a çıkıyor 76
Küçük Mecidiye Camii ve Yahya Efendi Dergâhı 84
Feriye Sarayları 87
Kültürler mozaiği Ortaköy 90
Yüzyılların rüyası: Boğaz Köprüsü 97
Bir art nouveau sahil sarayı: Nazime Sultan Yalısı 103
Boğaziçi'nde yeni soluklar 110
Mısır'dan Sovyetler Birliği'ne Bebek 120

Robert College ve ötesi 128
"Aşiyan yollarından ses versem duyar mısın?" 131
Rumeli Hisarı 134
Boğaziçi'nin çekim merkezlerinden biri: Emirgan 150
Yalıların ve Kavafis'in mekânı Yeniköy 165
Bay Huber: Boğaziçi'nde bir silah tüccarı 180
Karadeniz'i görmek 189
Artık Anadolu yakasındayız 201
Sanayileşme ve Beykoz sırtları 205
Çubuklu'nun çubukları nereden geliyor? 212
Keçecizade Fuat Paşa'dan çağdaş mimarlığa 216
Yan yana sıralanmış yalılar 218
Çubuklu'da bostanlar ve yalılar 220
Kanlıca yoğurttan ibaret değil 222
Hekimbaşı Yalısı ve mimaride dengenin zaferi 225
Amcazade Yalısı'ndan gelip geçenler 227
"Hisar Peçesi" 231
Mihrişah Sultan Çeşmesi ve Küçüksu Kasrı 232
Dört tarafta Cemile Sultan esintisi 240
Amerikan Kız Koleji'ne karşı Kandilli Kız Lisesi 242
Van'dan gelip şehrinin ismini Boğaziçine yazdırmak 245
Büyük kütlede büyük zarafet: Kuleli Askeri Lisesi 248
Beylerbeyi'nde huzurlu bir rıhtım 257
Boğaziçi'nin hem yazlık hem sürgün mekânı: Beylerbeyi Sarayı 259
Kuzguncuk havası 262
Paşalimanı 264
Hayal Şehir Üsküdar 269

Dipnotlar 274
Resim Listesi 275
Kaynaklar 276

ÖNSÖZ

Okumaya başladığınız bu kitap, adı öyle dese de tam olarak Boğaziçi'nin tarih atlası değil. Tarih atlası olması için tarihin farklı dönemlerine dair detaylı haritalar içermesi ve bunların ayrıntılı olarak açıklanması gerekirdi.

İçinde güzel tarihî haritalar var ama okuyucunun bu kitapta yazılanlar ve gösterilenlerle kendi tarih atlasını kendisinin oluşturması gerekiyor.

Boğaz'ın her köşesinin eski hallerini gösteren bir belgesel değil. O eser zaten anıtsal bir içerik ve formatla Mimar Dr. M. Sinan Genim tarafından dört cilt olarak yayımlandı. Merak veya tereddüt edenlerin saatler, hatta günler boyunca kendini kaptırmasına yetecek kadar malzeme içeriyor.

Boğaz hakkında her şeyi içeren bir metin değil. Sevgili Saffet Emre Tonguç'un örneğin nerede ne yeneceğine veya hangi evde hangi dizinin çekildiğine dair detayları da içeren türünün ilk örneği ve klasiği durumundaki kitabı, "her şey" olmaya çok daha aday bir içerik sunuyor.

Sadece arşiv belgelerini keşfedip onları tanıtan bir çalışma değil. Bunu Dr. Ahmet Vefa Çobanoğlu çok geniş kapsamda yapmakta. Arşivlerden çıkan 1.000 kadar çizimi derlediği son derece prestijli bir eseri okurlarla buluşturmak üzere. İçeriğinde tabii ki Boğaziçi'yle ilgili zengin bir grup tarihî çizim de var.

Bir *Bostancıbaşı Sicili* değil. Onlardan günümüze sadece birkaç tanesi kalmış. Osmanlı döneminde sırasıyla Boğaz boyundaki tüm yalıları ve sahiplerini kayda geçirmişler. Reşat Ekrem Koçu olsun Murat Bardakçı olsun bunları kapsamlı açıklamalarla yayınladılar.

Hangi yalıda kimin oturduğunu, evlerde hangi tabloların, hangi vazoların bulunduğunu ayrıntısıyla takip edebilen bir kitap değil. Bunları merak edenler için prestij kitapları üreten dünyaca ünlü yayınevi Assouline, diğer tüm yayınları gibi çok özenli ve nitelikli bir eseri *Bosphorus Private* başlığıyla yayımladı.

Kitabın sonunda, fotoğraflanan her evde kimin oturduğu gibi bilgilerle bile yetinilmemiş; çekim günü ev sahibinin saçını hangi berber taradı, o bile yazıyor (şaka değil, yazıyor).

Bir ağıt kitabı da değil; "yitti gitti, perişan oldu" diye sadece dertlenme amacı gütmüyor. Evet, aksayan bir sürü şey var ama Boğaziçi hâlâ çok güzel, hâlâ eşsiz, hâlâ benzersiz.

Bir semtin bütün ayrıntılarını, tüm eserlerini ayrıntılarıyla anlatan kitaplardan da değil. Bunu çok iyi yapan eserler var. Mutlaka daha ayrıntılı yayınlar da çıkacaktır. Ancak bazı sıradışı ayrıntılar aklımıza gelince değindik desek doğru olur.

Belli başlı anıtsal eserlerin bile tüm ayrıntılarını anlatmaya çalışan bir kitap desek doğru olmaz. Zaten birçok eser hakkında anıtsal monografiler yazıldı. Ancak monografilerde dahi yer almayan detaylar gözümüze çarptıysa, burada aktardık desek doğru olur.

Akademik bir kitap mı diye soracak olursak, evet öyle; ama bu tarzın en sıkıcı örneklerinden biri olmaya çalışmıyor. Akademik olmak için asık suratlı olmayı şart koşmuyor.

Boğaziçi hakkında her gün aklımıza gelenlerden biraz fazlasını akıllara getiren bir kitap dersek, bu olabilir. Yemek yemeye, hava almaya, keyif yapmaya gittiğimiz, bazen de bir etkinlik veya bir

ziyaret için gezindiğimiz Boğaziçi'nde, üzerinde düşünmeye her zaman vakit bulmadığımız veya odaklanmadığımız birkaç şeyi daha gündeme getirmeye çalışan birkaç söz dersek, o da olabilir.

Boğaziçi hakkında bilmediğimiz çok şey söyleyen bir kitap olmasa gerek ama hatırlamaya değen birçok şeyi tekrar dile getiren, bazen de farklı bir açıyla dile getiren sayfalar diyebiliriz.

Bütün bunların yanında hem yurtdışındaki hem de Türkiye'deki arşivlerde bazıları da özel koleksiyonlarda ortaya çıkan ve henüz başka yerde yayınlanmamış birçok tarihî belge de bu sayfalarda yayınlanıyor diyebiliriz. Bu da eskileri hatırlamayı sevenler için bir artı değer oluşturacak diye umuyoruz.

Önsöz teşekkürsüz olmaz, ancak burada pek çok teşekkürler etmek gerekecek; bu da kitabın hacmini çok arttıracak. O nedenle bu sayfada kurum dışına çıkmadan bu kitabın gerçekleşmesini mümkün kılan Timaş Yayınları'nda her aşamada emeği geçenlere teşekkür etmekle yetinmek istiyorum: Samet Altıntaş eğer durup dururken böyle bir öneriyle gelmeseydi, zaten bu kitap ortada olmayacaktı. Neval Akbıyık bu çalışmayı sahiplenmeseydi sonuna varamayacaktık. Hüseyin Özkan her santimetrekaresine dokunmasaydı elimizde tutmak bu kadar keyif vermeyecekti.

Birçok kişi ve kurum, bilgi ve malzeme sağlayarak bu satırların sıradanlıktan biraz olsun uzaklaşmasına katkıda bulundu. Bunlar arasında kendi yaşam alanlarını, koleksiyonlarını, hatta henüz yayınlamaya fırsat bulamadıkları bilgi ve belgelerini cömertçe ve gönülden paylaşan Sn. Erol Makzume'ye ve Mimar Dr. Sayın Sinan Genim'e farklı bir şükran borçluyum.

Sonuç umduklarına biraz olsun yaklaştıysa ne mutlu.

Sedat Bornovalı
Temmuz 2018, İstanbul

Plan de Constantinople
et du Canal de la Mer Noire
Echelle d'une lieue
Par Mr Poilbout Consul

BOĞAZİÇİ NEDİR VE NERESİDİR?

İstanbul Boğazı veya Boğaziçi yüzyıllar boyunca, resimlerle, şiirlerle, şarkılarla andığımız, romantik, bazen nostaljik güzelliklerin mekânı olarak ön plana çıktıysa da bütün bu kültür mirasının arkasında asıl belirleyici olan, bu bölgenin fiziki coğrafyasıdır. Bu nedenle öncelikle çok aşina olmayanlar için tanımının ve sınırlarının (sıkıcı olmak pahasına) belirlenmesi şarttır.

En baştan başlamak gerekirse, İstanbul Boğazı, Çatalca ve Kocaeli yarımadalarının birbirlerine en çok yaklaştığı yerde aralarında kalan suyolunun adıdır. Boğaziçi ifadesi ise bu suyolunun iki yakasında bulunan, görsel olarak buraya hâkim, her noktasına insan eli değmiş ve yerleşime açık alanların genel adı olarak kullanılır. Sadece "Boğaz" denildiğinde de anlaşılan, genelde aynı yerdir.

Boğaziçi su yolunun doğu ve batısında kalan kara parçaları olan söz konusu yarımadalarının her ikisi de "peneplen"* olarak tanımlanan türden hafif dalgalı ve deniz seviyesine yakın, geniş düzlüklerdir. Çevrede görülen bazı yüksekçe tepelerse

* Peneplen "neredeyse düz" gibi bir anlam taşıyan Latince kökenli bir bileşik isim. Çeşitli önerilerle Türkçeleştirme çabasına girilmiş. "Yontukdüz" biraz benimsenmiş gibi görünüyor ama tam Türkçe bir terim üzerinde tam anlamıyla uzlaşılamamış gibi.

1715 yılına ait bir haritada İstanbul Boğazı'nın sınırları

aşınmaya daha dayanıklı dokuda (örneğin kuvartzit) alanlardır. Bu türden yükseltiler "şahit tepeler" olarak nitelendirilir. Boğaz'ın hemen doğu ve batısında bunlara örnek olarak Taksim (110m), Çamlıca (262m), Kayışdağı (438m), Alemdağ (442m), Aydos (537m) ve Altunizade (110m) gösterilebilir. Adalar da aynı özelliktedir: Örneğin Büyükada'da Aya Yorgi tepesi (202m).

Çatalca yarımadasının en güneyinde İstanbul kent merkezi bulunur. Bunun hemen kuzeyinde de İstanbul halici yer alır. Coğrafi olarak bakıldığında tüm bu alanlar da İstanbul Boğazı'nın parçasıdır. Ancak gündelik kullanımda Eminönü, Eyüp veya Hasköy'e giden birinin "Boğaz'daydım" demesi olağan değildir; oysa gerçekte bütün bu semtler de Boğaziçi coğrafyasından ayrı tutulamaz.*

Boğaziçi'nin sınırları aslında her zaman herkesçe aynı

* Genel bilgilerin ardından sadece bir Boğaz gezisi güzergâhıyla sınırlı kalmasına karar verilen bu kitabın kapsamına söz konusu alanları dâhil etmeyeceğiz.

şekilde kabul edilmemiştir, dolayısıyla da kesin değildir. Diğer yandan büyük ölçüde üzerinde uzlaşılmış bir alan olduğunu söylemek de mümkündür. Doğuda Kocaeli yarımadası (Asya) ve batıda Çatalca yarımadası (Avrupa) birbirlerine yakın olduğu sürece İstanbul Boğazı devam eder; artık tekrar yaklaşmamacasına uzaklaşmaya başladıklarında ise biter. Kuzeyde Anadolu ve Rumeli fenerlerinin Boğaziçi'nin kuzey sınırlarını oluşturduğu hemen hemen herkesçe kabul görür. Güneyde ise Sarayburnu ile Kız Kulesi civarlarında, Salacak arasındaki hattın sınır oluşturduğu sık rastlanan bir kabuldür.

Kuzey ve güney sınırlar arasında Boğaz'ın deniz üzerindeki orta çizgisi 30 km civarındadır. Doğu (Anadolu/Asya) kıyıları 35 km, batı (Rumeli/Avrupa) kıyıları ise 55 km'yi bulur. Bu büyük farkın sebebi, Anadolu yakasında girinti ve çıkıntıların çok az olması, Rumeli tarafında ise Haliç başta olmak üzere (evet, yukarıda da belirtildiği gibi Haliç, Boğaz'ın bir parçasıdır) karanın içlerine değin sokulan girintilerin bulunmasıdır.

Bu arada her ne kadar sadeleştirilerek genelde kuzey ve güney ifadeleri kullanılsa da Boğaz'ın ekseni hafifçe kuzeydoğu-güneybatı doğrultusundadır. Ayrıca bu eksen Boğaz boyunca defalarca değişir. O nedenle Boğaziçi, dümdüz geçilebilecek bir suyolu şeklinde algılanmaz. Hatta Karadeniz ve Marmara yakınları dışında sanki bir gölden diğerine geçiliyormuş gibi her yanı karalarla çevrili su parçalarına bile rastlanır.

Boğaziçi denilince (bu kitapta anlatılacaklar da dâhil) sözü edilenlerin çoğunluğu Boğaziçi sahillerindeki eserler hakkındadır; ama özünde Boğaz, bir suyoludur. Bu nedenle de öncelikle Boğaziçi'nin suyundan biraz söz etmek gerekir: Her şeyin başında, Karadeniz sularının dünyanın geri kalanıyla buluştuğu yerdir burası. Karadeniz'e suyunu boşaltan çok ünlü ve çok güçlü akarsular olduğunu biliyoruz. İsimlerini saymak gerekirse Türkiye sınırları dışında akan Kuban, Dinyeper, Dinyester, Don ve Tuna'yla, ülkemizden kaynak bulan Kızılırmak, Yeşilırmak, Sakarya ve Çoruh ilk akla gelenlerdir.

Bütün bu akarsuların getirdiği tatlı su yoğunlaşmasıyla sıcaklık ortalamasının fazla olmayışının sebep olduğu kısıtlı

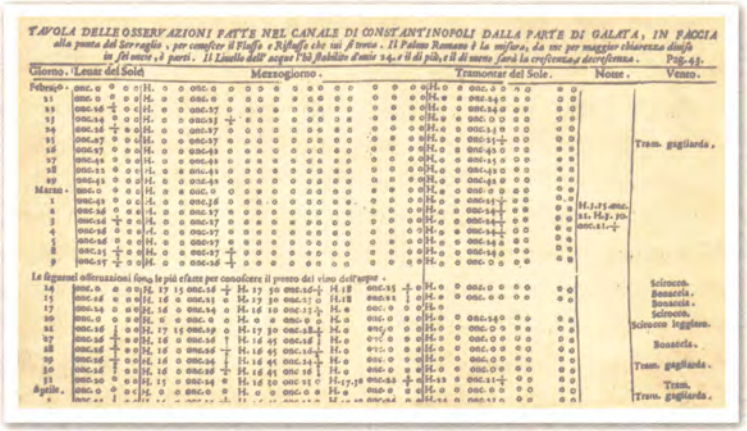

TAVOLA DELLE OSSERVAZIONI FATTE NEL CANALE DI CONSTANTINOPOLI DALLA PARTE DI GALATA, IN FACCIA alla punta del Serraglio, per comprovare il Flusso e Riflusso che vi si trova. Il Palmo Romano è la misura, da me per maggior chiarezza diuisa in sei once, e parti. Il Limite dell' acque l'hò stabilito dentro 24. e ò di più, e ò di meno sarà la crescenza, e decrescenza. Pag. 43.

Giorno.	Lunar del Sole	Mezzogiorno.	Tramontar del Sole.	Notte.	Vento.
Febraio.	onc. 0 0	H. 0 0 onc. 0	H. 0 0 onc. 0 0		
11	onc. 0 0	H. 0 0 onc. 0	H. 0 0 onc. 0 0		
12	onc. 16 ½	H. 0 0 onc. 17	H. 0 0 onc. 34 0		
13	onc. 24 0	H. 0 0 onc. 25 ¼	H. 0 0 onc. 0 0		
14	onc. 32 ½	H. 0 0 onc. 37	H. 0 0 onc. 34 0		
15	onc. 28 0	H. 0 0 onc. 37	H. 0 0 onc. 35 ¼		Tram. gagliarda.
16	onc. 27	H. 0 0 onc. 42	H. 0 0 onc. 43 0		
17	onc. 42	H. 0 0 onc. 42	H. 0 0 onc. 35 0		
18	onc. 33	H. 0 0 onc. 42	H. 0 0 onc. 43 0		
19	onc. 43	H. 0 0 onc. 42	H. 0 0 onc. 43 0		
Marzo.	onc. 0	H. 0 0 onc. 0	H. 0 0 onc. 0 0		
1	onc. 43	H. 0 0 onc. 36	H. 0 0 onc. 35 ¼	H. 3. 25. onc. 21. H. 3. 30. onc. 21. ¼	
2	onc. 28 0	H. 0 0 onc. 27	H. 0 0 onc. 34 ¼		
3	onc. 26 ½	H. 0 0 onc. 27	H. 0 0 onc. 34 ¼		
4	onc. 26 0	H. 0 0 onc. 27	H. 0 0 onc. 34 ¼		
5	onc. 28 0	H. 0 0 onc. 27	H. 0 0 onc. 34 0		
8	onc. 25 ¼	H. 0 0 onc. 27 ¼	H. 0 0 onc. 34 0		
9	onc. 27 ¼	H. 0 0 onc. 28 ¼	H. 0 0 onc. 0 0		

Le seguenti osservazioni sono le più efatte per conoscere il preuo del vino dell'uue.

14	onc. 0 0	H. 17 15 onc. 16 ¼	H. 17 30 onc. 16 ¼	H. 18 onc. 35 ¼	Scirocco.
15	onc. 16 0	H. 16 0 onc. 21 0	H. 17 30 onc. 25 0	H. 18 onc. 21 ½	Bonaccia.
17	onc. 24 0	H. 16 0 onc. 24 0	H. 16 30 onc. 25 ¼	H. 0 onc. 0 0	Bonaccia.
20	onc. 0 0	H. 0 0 onc. 0 0	H. 0 0 onc. 0 0	H. 0 onc. 0 0	Scirocco.
21	onc. 16 ½	H. 17 15 onc. 19 0	H. 17 30 onc. 28 ¼	H. 0 onc. 0 0	Scirocco leggiero.
23	onc. 26 ¼	H. 16 0 onc. 26 ½	H. 16 45 onc. 28 ½	H. 0 onc. 0 0	Bonaccia.
28	onc. 28 0	H. 16 0 onc. 26 ¼	H. 16 45 onc. 26 ¼	H. 0 onc. 0 0	Tram. gagliarda.
29	onc. 28 ½	H. 16 0 onc. 24 ½	H. 16 45 onc. 24 ½	H. 0 onc. 0 0	
30	onc. 26 ½	H. 16 0 onc. 28 ¼	H. 16 45 onc. 26 ½	H. 0 onc. 0 0	
31	onc. 20 0	H. 16 15 onc. 24 0	H. 16 30 onc. 25 0	H. 17. 30 onc. 22 ¼	Tram.
Aprile.	onc. 0 0	H. 0 0 onc. 0 0	H. 0 0 onc. 0 0	H. 0 onc. 0 0	Tram. gagliarda.

Luigi Ferdinando Marsili'nin 1681 yılında Boğaziçi sularında yaptığı, dünyanın ilk oşinografik ölçümleri.

buharlaşma nedeniyle Karadeniz'in sularının düşük tuzlu olmasına şaşırmamak gerek.

"Karadeniz suyunun dünyanın geri kalanıyla buluşması" denilince doğal olarak bir akıntı söz konusu demektir. Boğaz sularının yüzeyinde, gözle görülür şekilde güneye, Marmara'ya doğru kesintisiz devam eden bir akıntı vardır. Aslında dipten de Karadeniz'e doğru, yani ters yönde bir akıntı vardır; ama bunu gözlemlemeye olanak yoktur. Miktar olarak da taşıdığı su daha kısıtlıdır. Bu akıntılar kolayca gözlemlenemese de daha yüzyıllar önce bile ilgi çeken bir konuydu.[1] İtalyan Kont Luigi Ferdinando Marsili, XVII. yüzyılda dünyada ilk kez denizin akıntıları ile ilgili bilimsel ölçümler yapılabildiğini kanıtlayarak oşinografi biliminin başlamasını tam da Boğaziçi'nin sularında sağlamıştır.[2]

Kuşkusuz hayat bu kadar kolay değildir. Yani dümdüz nehir gibi akmaz. Bazen lodos öyle kuvvetli eser ki yüzeydeki su da aşağı ilerleyemez, rüzgârın gücüyle kuzeye çıkar. Bunun da adı vardır: Orkoz. Ayrıca yüzey akıntısı bazen burunlara çarpıp kuzeye de döner. O nedenle yüzeyde tek akıntı olduğu net görülemeyebilir.

Kimler geldi kimler geçti?

Doğal güzelliğiyle de stratejik konumuyla da böylesine bir odak haline gelen Boğaziçi'nin yalnız kalma sorunu hiç olmamış, günümüze değin hem kendisi hem de en güneyinde bulunan dünya kenti İstanbul nedeniyle her zaman arzulanmış. Bu arzu bazen askeri, bazen de ticari çıkarlardan kaynaklanmış; bazen de güzel bir yerde barınma veya hoşça zaman geçirme isteği şeklinde tezahür etmiş.

Çok kısa süre öncesine değin Boğaziçi'nin tarihinden söz ederken; antik dönemde somut buluntularla takip edemediğimiz, ancak kaynaklarda mevcut olan geçmişini bölgenin en eski dönemi olarak aktarıyorduk. 2017 yılından itibarense durum çok değişti. Beşiktaş'taki metro çalışmaları sırasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından yapılan kurtarma kazıları sayesinde, Boğaziçi kıyılarında, tarihin çok daha erken dönemlerinde en az bir yerleşim bulunduğu kesinlik kazanmış oldu. Burada demir çağına uzandığı kesinleşen, Kalkolitik döneme kadar uzanması da muhtemel nekropol katmanları keşfedildi.

Antik (Grek ve Roma) dönemde ise Boğaziçi hem mitolojide hem de somut referanslarla canlı bir coğrafya olarak karşımıza çıkmakta. Kalıntılar açısından ise bu döneme delil oluşturacak eserlerden hemen hiçbirine ulaşılmış değil. Ancak bizim açımızdan kuşkusuz en kıymetli mevcudiyet, Boğaziçi'nin güney girişine MÖ VII. yüzyılda kurulmuş olan iki koloni. İsimleri de bize hiç yabancı değil; Byzantium (İstanbul) ve Khalkedon (Kadıköy).[3] Zaten bugün kalıntılarını göremiyoruz dediğimiz, başta kutsal alanlar olmak üzere, antik yapıların hemen hepsinin bu iki yerleşime ait olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Karadeniz kıyıları, özellikle ticaret açısından değerli limanlara sahip olduğu için antik çağlardan beri ana kentlerden çıkanlar buralarda koloni kentleri kurmuşlar. Bunlar arasında en iddialı ve çalışkan olanları Miletliler. Büyük Menderes Nehri'nin hemen güneyinde bulunan filozoflar şehri Miletos'un Boğazları

aşıp Karadeniz'de kurduğu yeni koloni şehirleri arasında İnebolu, Sinop, Ordu, Giresun ve Trabzon sayılabilir.

Antik dönemde Karadeniz'de çok sayıda koloni kurulmuş olduğu ve İstanbul Boğazı'nın bunlara erişim için tek yol olduğu düşünüldüğünde, Boğaziçi'nin, elimizdeki verilerden çok daha yoğun bir platform olduğuna kesin gözüyle bakılabilir.

Yine Karadeniz'den Akdeniz'e (ve doğal olarak Akdeniz'den Karadeniz'e) uzanan ve güzergâhıyla aynı geçişi kontrol eden Çanakkale Boğazı'nı hepimiz biliriz. İstanbul'da Troia hikâyesi düzeyinde mitolojik referanslara rastlamıyoruz, ancak sadece diğer Boğaz'ı süsleyen Troia bile daha MÖ 1200 civarlarında Boğazların önemini net şekilde gösteriyor.

Bu dönemde Boğaziçi'nin görünümüne etki edecek fazla bir insan yapısı olmadığını düşünebiliriz. En azından elimizde pek bir somut kalıntı yok. Fakat Boğaz'dan geçiş kavramı sadece suyolundan Karadeniz'e geçiş gibi algılanmamalı. Nitekim Boğaziçi birçok Batı dilinde "Boğa Geçidi" anlamındaki Bosphoros'tan türeyen sözcüklerle ifade edilir. Bu da mitolojik bir anlatıyı karşımıza çıkarır; bir boğanın Boğaz'ın karaları arasında kolayca yüzüp Avrupa'dan Asya'ya geçişine referans verir.*

Boğaziçi'nin sadece insanlar ve anlatıdaki boğa için değil, kuşlar için de kolay bir geçiş alanı oluşturduğu belirgin. Göç döneminde yüzbinlerce sukuşu, yırtıcı ve ötücü kuş türüne ev sahipliği yapan Boğaziçi'nin dünyanın en önemli kuş göçü yoğunlaşma alanlarından biri olduğu belirtiliyor.[4]

* Diğer yandan Batı dillerinde bu ismin oluşmasını sağlayan Boğa ile Boğaz'ın Türkçede de sahip olduğu büyük ses benzerliğini tartışmamıza yardımcı olabilecek veriler elimizde bulunmuyor.

Boğaz'a ilk köprüyü Persler yaptı!

Tarihçi Herodotos bundan 2500 yıl önce Pers imparatorlarının sandalları birbirlerine bağlatarak Boğaziçi'ne geçici bir köprü yaptırdıklarını, burayı iki kıta arasında geçiş noktası haline getirerek tarihe bir iz bıraktıklarını anlatır.[5] Bu geçici köprünün mimarı da bellidir üstelik: Samos doğumlu Mandrokles. Mimarımız aldığı yüklü karşılıktan arttırdığı parayla eserini ölümsüzleştireceğini düşündüğü bir tablo yaptırmış ve bunu Kuşadası'nın hemen karşısındaki Sisam adasındaki Hera Tapınağı'na armağan ederek kendi ismini de ölümsüzleştirmiştir.

Tapınak demişken, bu dönemde Boğaz kıyılarında çok yoğun bir yerleşim muhtemelen yoktu. Görüntüde belirleyici olan yapılarsa daha ziyade gelen geçenlere hitap eden tapınaklar olmalıdır. Bunlarla ilgili birçok yer isminden, dönemin yazarları sayesinde haberdar oluruz.[6]

Bugünkü Sarayburnu'ndan, yani Byzantium'un akropolünden başlayarak Rumeli Kavağı'ndaki Pompeius Sütunu'na değin Boğaziçi coğrafyasının dikkate değer köşeleri, dönemin tanrılarını onurlandıran anıtsal yapılarla süslenmiş olmalıydı. Boğaziçi'nin o halini gözümüzde canlandırabilmek için belki bugün Çanakkale Boğazı'ndan geçerken Abide'nin verdiği havaya benzer bir etkinin tüm Boğaz boyunca serpiştirildiğini düşünmek bir fikir verebilecektir.

Bizans döneminde ise bölgenin, bugünle kıyaslanmayacak ölçüde de olsa yoğun bir yerleşim alanı olduğunu söyleyebiliyoruz. Bir yandan önemli bir başkente besin sağlayan balıkçılık ve tarım faaliyetleri, diğer yandan da dönemin geleneği olduğu üzere kırlık ve doğal güzellik açısından müstesna yerlerde kurulmuş çok sayıda manastır, Boğaz'ın dokusuna damgasını vuruyor olmalıydı. Ancak yine de Boğaziçi'nin, başkent İstanbul'dan büyük ölçüde ayrı ve taşra olarak değerlendirilebilecek

bir dokudan öte olduğunu düşünmek için fazla sebebimiz yoktur henüz. Üretimlerinin bir kısmını bu büyük kente pazarlamak dışında, İstanbul'la çok kısıtlı ilişkisi olan sahil köyleri ve aralara kurulmuş manastırlar şeklinde bir dokuyu gözümüzde canlandırmak mümkündür.

Bizans'ın daha erken dönemlerinde dikkate değer anlardan biri de İmparator Heraklius'un, İran seferine giderken, salların birbirine bağlanmasıyla oluşturulduğu bilinen ve su yüzeyinde kurulan köprüden geçişidir. Heraklius'un su korkusu nedeniyle suyla ilişkisini minimuma indirecek şekilde bir tasarım gerçekleştirildiği düşünüldüğünde bu köprünün kuruluşu hâlâ hayal gücümüzü zorlayan bir olaydır.

Peçeneklerin de 1048 yılında Türklere karşı bir akın için yine teknelerden oluşan bir köprüden Anadolu yakasına geçtikleri anlatılır. Ardından bu yolculuktan cayarak yedek atlarıyla birlikte Boğaz'ın sularından tekrar geçmeleri unutulmaz anlardan bir diğeri olmalıdır.

Unutulmaz Boğaz geçişleri arasında, Bizans İmparatoru'yla anlaşarak III. Haçlı Seferi sırasında bu yolu kullanan Kutsal Roma Germen İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın geçişi de anılmalıdır. 1190 yılının Mart ayında Anadolu yakasına ayak basan imparator, üç ay kadar sonra Silifke yakınlarında hayatını kaybettiği için Boğaziçi'ne tekrar dönememiştir.

1204 yılında İstanbul'un ele geçirilmesiyle sonuçlanan IV. Haçlı Seferi sonrasında Boğaz'ın hâkimiyeti de Venedik başta olmak üzere Latin güçlerinin eline geçti. İstanbul Paleologos hanedanı tarafından tekrar ele geçirildikten sonra dahi Boğaz'da egemenlik fiilen Venedik ve Ceneviz deniz güçlerinin kontrolünde kaldı.[7]

Bizans döneminde Ceneviz ticaretinin Karadeniz yönünde yoğunlaşması, bu kentin Boğaziçi'nin kontrolü üzerinde yoğun çaba göstermesini de beraberinde getirdi. Boğaziçi'nin Anadolu

yakasındaki en kuzey noktasında bulunan anıtsal Yoros Kalesi bu dönemin canlı tanığıdır.

Tam da bu dönemlerde Boğaziçi'ndeki Türk varlığı kendini hissettirmeye başlar. İmparatorluğun ikinci padişahı Orhan Gazi döneminde, 1300'lerin henüz ilk yarısında, daha devlet (Bursa'nın 1326'da alınışıyla beyliğe veda!) yeni kurulmuşken Yoros Kalesi de dâhil olmak üzere Boğaziçi'nin tüm Anadolu yakasının Osmanlı toprağı olduğunu biliyoruz. Osmanlı, artık Boğaz üzerinde dönüşü olmayacak derecede söz sahibi ve çevre coğrafyada da hâkimiyetin kimde olacağının belirleyicisi durumundadır. Nitekim İkinci Cenova-Venedik Savaşı'ndaki muharebelerden biri 13 Şubat 1352 tarihinde Boğaziçi'nde yapılmış[8] ve iki İtalyan devleti arasındaki Boğaziçi Deniz Savaşı'nda Cenova'nın Venedik karşısında üstünlük sağlaması ancak Osmanlılarla ittifak halinde bulunması sayesinde mümkün olmuştur.

Yukarıda Miletos kolonilerinden söz etmiştik, bu dönemden sonra Osmanlı'nın müttefiki olan Cenova kolonileri ön plana çıkacak, ancak bu da uzun sürmeyecektir. Çünkü artık Boğaz geçişinin tek hâkimi Fatih Sultan Mehmet olacak ve Fatih, Karadeniz'i bir Türk gölü yaparken buradaki Ceneviz kolonilerini de teker teker Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine katacaktır: 1459'da Amasra, 1461'de Sinop ve Trabzon, 1475'te Karadeniz kolonilerinin en büyüğü olan Kefe, Azak ve 1479'da Kırım kıyılarındaki diğer limanlar Kopa ve Anapa.[9]

Boğaz'dan en görkemli geçiş: Fetih

Kuşkusuz Boğaz'dan geçmek her zaman o kadar da kolay olmamıştır. Bizans hakimiyetinin mutlak olduğu süre boyunca bu suyolu da ancak İstanbul'daki imparatorun izni ile geçişe açıktır. Hatta XI. yüzyıl yazarlarından Niketas Choniates sadece Haliç ağzında değil, Boğaz geçişini kontrol etmek amacıyla Sarayburnu ile Kız Kulesi arasında da bir zincir bulunduğunu anlatır.

İstanbul'un fethi ile Bizans döneminin kapanışını simgeleyen yapıların en görkemlisi ve en ünlüsü de Boğaziçi'ndedir. İstanbul'un fethinden bir yıl önce inşa edilen Rumeli Hisarı'yla Boğaziçi'nin fethi hem somut hem de simgesel olarak tamamlanmıştır. İşte bu noktadan sonra "Kimler geldi, kimler geçti?"nin yanında "Kimler geçemedi?"yi de hatırlamak gerekir. Rumeli Hisarı'nın inşasından sonra Fatih'in koyduğu geçiş kurallarını

Hartmann Schedel Liber Chronicarum 1493, Fetih öncesi İstanbul'u gösteren gravürden detay: İçeride Haliç'i, ön planda ise Boğaziçi'ni kapatan zincir.

ciddiye almayanlar geçemedi. Örneğin 26 Kasım 1452 tarihinde "Bu kalenin büyük topunun attığı ilk gülle, Karadeniz'den gelen Antonio Rizzo'nun gemisini batırdı." Çünkü "Kostantıniyye'ye yardım için arpa getiren bu gemi yelkenlerini indirmek istememişti."[10]

Fetih'ten sonra yaklaşık iki yüzyıl boyunca, Boğaziçi yine Osmanlı başkentinin yakınlarında kırsal yerleşimler dizisi olmakla sınırlı kaldı. Artık Karadeniz'in de neredeyse tamamına hâkim olan Osmanlı için Boğaz'ın savunulması gibi özel bir kaygı muhakkak ki yoktu. Dolayısıyla Boğaziçi'nde yoğun bir yerleşim oluşmadı ve anlaşıldığı kadarıyla var olanlar da İstanbul'a yakın tarımsal üretim merkezleri şeklinde geliştirildi. Osmanlı dönemi boyunca Karadeniz kıyısındaki kentlerden, özellikle de Rize ve Trabzon gibi yerlerden getirilen nüfus Boğaziçi köylerine yerleştirildi. Nüfusu düşük olan noktalarda bozgunculuk faaliyetleri yoğun olabileceğinden, köyler kurularak buraların başıboş kalmaması sağlandı.

Bunun dışında, özellikle İstanbul'a yakın olan güney bölgeleri başta olmak üzere sahil kısımları, devlet erkânına ve imtiyazlı kişilere tahsis edildi. Dere ağızları ve boyları ise tarım arazisi olarak kullanılacak şekilde köy yerleşimleri şeklinde muhafaza edildi.

Osmanlı tarihinin çok sarsıcı anlarından birini tarihçi Naima anlatır: 20 Temmuz 1624 tarihinde Boğaz'ın Yeniköy'e kadar olan kuzey kesimleri Kazak akınına uğrar. Burada "Kazak" kavramına dair bir açıklama yapmak gerek. Günümüzde Kazaklar ifadesi duyulduğunda bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti coğrafyasında yaşayan halklar akla gelir, ancak sözünü ettiğimiz etnik grup farklıdır. Şolohov'un *Durgun Akardı Don* ve Gogol'un *Taras Bulba*'sındaki Kazaklar aklımıza gelse daha yerinde olur. Tarihçilerin bu ayrımı belirgin kılmak için bu kavimlere "Kozak" deme eğilimi vardır: Kozak sözcüğü "gezmek"le aynı kökten türeyerek "özgür insan" anlamında olmalıdır. Kazaklar

"şayka" denilen 50 kürekçinin olduğu teknelerle saldırırlar. Büyük donanmalar, rüzgâr olmadığında akıcı hareket edemezken bunlar çok iyi manevra yapabilir ve karşı tarafa zarar verebilirler. *Naima Tarihi*'nde Kazakların 150 şayka'yla geldikleri anlatılır. Bu Kazaklar, Tarabya ve Yeniköy'de karaya çıkıp yağma yaparlar, asker gelince de denize kaçıp ortadan kaybolurlar.

Yeniköy'ü anlatırken Evliya da bu olaya değinir: "Karadeniz Boğazı'ndan 300 parça şayka ile gelip bu kasabadan bin adam esir, beş Mısır hazinesi mal ve bu kadar değerli eşya alarak korkusuz ve çekinmeden rahatlıkla cehennem yurtlarına gittiler."[11]

Hiç kuşkusuz böylesi beklenmedik bir saldırının hem de İstanbul'un ayrılmaz parçası olan Boğaziçi'nde gerçekleşmesi, kent üzerinde tarifi zor bir korku uyandırmıştır. Nitekim bu saldırının hemen ardından Boğaziçi'ne yeni bir savunma perspektifi getirildiği gözlemlenir. 1624 akınından hemen sonra, öncelikle Anadolu ve Rumeli Fener köyleri ile Garipçe ve Kilyos, yerleşim yeri haline getirilerek buraların boş kalmaması, muhtemel akınların hem görülmesi hem de bunlara karşı öncül bir savunma yapılması mümkün kılınmıştır.

Bu tarihten sonra, Boğaziçi'nin çehresine yeni savunma unsurları eklenmeye başlanmış, daha çok Ortaçağ özellikleri gösteren yapılardan Yeniçağ savunma anlayışına geçilmiştir. III. Mustafa döneminde ise Fransız mühendis Baron de Tott artık Yakınçağ anlayışıyla Garipçe ve Poyrazköy kalelerini yapmıştır.

Bu sıralarda, Boğaz hâkimiyeti mücadelesi, savaş dışı alanlarda da sürmekteydi. 1774 yılında Rusya'yla imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması Rus tüccarlarına Boğazlarda seyrüsefer hakkı tanıyarak Osmanlı prestij ve çıkarlarına büyük bir darbe indirmişti. Neyse ki bu sırada Rusya'nın iç sorunları artıp baskı gücü azalmış ve savaş gemilerine de serbest geçiş hakkı tanınması yönündeki Rus ısrarı sürdürülememiştir.[12] Devletler arası ilişkiler elbette ki tek yönlü değildir. Bir yandan hep savaşılsa

da XVIII. yüzyıl sonunda, I. Abdülhamit devrinde, İstanbul'un artan zahire ihtiyacını karşılamak üzere ilk kez Rusya'dan buğday ithal edildiği gözlemlenir.

Napolyon'un "Dünya tek bir devlet olsaydı başkenti İstanbul olurdu." demediğine kesin gözüyle bakabiliriz. Rusya'ya karşı dünya dengesini korumakta Boğaziçi'nin yüklendiği stratejik önemi gündeme getirdiği için bu ifade ona atfedilmiş olsa gerek. Nitekim Mısır'ı işgal eden Fransa'ya karşı Akdeniz'de Osmanlı ile işbirliği yapmak amacıyla Eylül 1798'de Boğaz'dan geçen Rus donanmasına büyük bir kalabalığın alkış tuttuğu bilinmektedir.[13]

Bu yıllarda Osmanlı'da sanayi girişimleri kendini göstermeye başlarken Boğaziçi yine bu konuda da bir odak noktası olur. Özellikle Beykoz civarı kâğıt, deri, cam gibi ihtiyaç ürünlerinin önemli üretim merkezleri arasına girer. Sürdürülebilir sanayi için gerekli unsurların bazıları (örneğin akarsu kaynakları ve limanlar) aslında korumak istediğimiz doğal güzelliklerin başında gelir. Bu nedenle, bu ilk dönem sanayi girişimleri için Beykoz'un seçilmesine şaşmamak gerekir. Neyse ki günümüzde artık bir tür endüstriyel arkeoloji kapsamına giren bu tesisleri de güzellik sayıp onların yok olma riskine karşı da üzülmeye başladık.

Fransa döneminin hemen ardından hem de tam Napoleon'la ihtilaf konusu olan Mısır'dan çıkan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordunun Kütahya civarlarına kadar ulaşması İstanbul'un da işgal edilebileceği yolunda kaygılar oluşturur. Buna çözüm olarak kuzeyden Rusya'nın yardıma gelmesi Boğaziçi'nin yine odak olmasını beraberinde getirir.

Rus askerlerinin Başkent'e bu derece yakın bir noktada, bugün Beykoz Kundura Fabrikası olan bölgeye çıkışı ve Kavalalı güçlerinin Torosların gerisine çekilmesine değin burada kalması her ne kadar bu kez kurtarıcı vasfında da olsalar İstanbul'un

güvenliği açısından kuşkusuz çok büyük kaygı uyandırmış olmalıdır. Rusya da padişah II. Mahmut'a duyduğu muhabbetten ziyade Kavalalı gibi güçlü bir düşman yerine artık zayıf gördüğü Osmanlı'nın tahtta kalmasını avantajlı bulduğu için böyle davranmış olsa gerektir. Sonuçta 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Anlaşması ile Ruslar Boğaziçi'nde büyük avantaj sahibi olmuş, Osmanlı Devleti ise Boğazları Ruslara kullandırma konusunda bağlayıcı bir yükümlülük altına girmiştir.

Bu durumun İngiltere'nin hoşuna gitme olasılığı kuşkusuz çok düşüktür. Nitekim Osmanlı içindeki baskılarını arttıran İngilizler sadece beş yıl sonra yine Boğaziçi'nde (Reşit Paşa'nın sahilhanesinde) Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nı imzalamışlardır (1838). İngiltere bu şekilde çok önemli ayrıcalıklar kazanmış ve başka Avrupa devletlerine de yeni ayrıcalıklar tanınmasının yolunu açmıştır. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti dış ticaretteki tekeller düzenini, olağanüstü vergi ve sınırlama yetkisini yitirmiştir.[14]

Abdülmecid'in son taht yılında, yani 1861'de, yine Boğaz sahilinde (bu kez günümüzde mevcut olmayan Keçecizade Fuat Paşa Yalısı'nda) Kanlıca Ticaret Muahedeleri adıyla, Batı devletleriyle bir dizi ticaret anlaşması daha imzalanır. Bu dönemde dünya güçleriyle imzalanan anlaşmaların Boğaziçi'nin semtlerinin adlarını taşıması bile bu coğrafyanın hep daha fazla odak haline geldiğinin bir göstergesi sayılabilir.

Bu iki tarih arasında Şirket-i Hayriye'nin kurulması ve tüm Boğaziçi'nde düzenli vapur seferlerinin başlatılması bu suyolunun artık kent merkezinin neredeyse bir parçası olmasının yolunu açar. Yine aynı dönemlerde II. Mahmut'tan itibaren saray yaşamının tümüyle Beşiktaş'ta geçmesi de Boğaziçi'nin siyasi ve toplumsal yaşamdaki ağırlığını arttırmış olsa gerektir.

Yine bu arada Osmanlı için belirleyici önem taşıyan Kırım Savaşı'nı da hatırlamak gerekir (1853-56). Bu kez İngilizler,

Fransızlar ve İtalyanlar o günkü ortak düşmana karşı Boğaz'dan hep birlikte geçerler ve kendileri geçip gittikten sonra da Boğaz sakinleri üzerinde kalıcı etkiler bırakırlar. Cevdet Paşa bunu kendi sözcükleriyle şöyle anlatır: "Kibarane yaşamağa alıştılar ve Boğaziçi'nde yalılar tutmağa kalkıştılar... Boğaziçi'nde istikra olunacak köşe bucak kalmadı. Büyükdere'de dört odalı bir kira evi bulmak büyük saadete nail olmak gibi bir muzafferiyet sayılıyor idi."[15]

Dikkat Amerika var!

Bu sıralarda birçok Batılı ülke Boğaziçi'nin özellikle kuzey kısımlarında inşa ettikleri büyükelçilik yazlıklarıyla yerlerini sağlamlaştırırken, Rusya'nın gözbebeği olan bu suyolunda Amerika'nın da kendini göstermesi yine bu yıllara dayanır. Bu girişimin öncelikle dini kökenli eğitim kurumları aracılığıyla gelişmesi dönemin teamüllerine uygundur. 1840'tan itibaren Bebek'te Protestan temelli dini eğitim veren birkaç öğrencili bir kurum, Kuruçeşme civarındaki bir arayışın ardından, 1863'te Robert College adıyla, Ahmet Vefik Efendi'nin* arazisini devralır[16] ve bugünkü Boğaziçi Üniversitesi'nin de temellerini atmış olur.

Bunlardan anlaşılacağı gibi Boğaziçi, Osmanlı'da, özellikle de son dönemde sanki imparatorluğun bir minyatürünü oluşturacak şekilde hem güzellikleri hem de dertleri aynı oranda içerisinde barındırmıştır.

Gelenler ve geçenler derken *Goeben* ve *Breslau* (*Yavuz* ve *Midilli*) zırhlıları da bu bahiste çok belirleyici bir yer tutar.

* Ahmet Vefik Efendi, araziyi sattığı zaman henüz paşa değildir.

Boğazlarımızdan geçen ve Odessa, Sivastopol ve Novorossisk'i bombalayarak Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı felaketini başlatan bu iki gemi önce kısa süre İstinye'de bağlı kalmış, sonra da geri dönülmez maceralarına atılmak üzere Karadeniz'e geçmiştir.

Yine gelenler ve geçenler arasında "geldikleri gibi gidenler"i de hatırlayacağız. İstanbul'un işgali sırasında Boğaziçi, tam da Dolmabahçe'nin karşısına demirleyen İngiliz filosuyla burada bulunmanın, fiili tehdidin yanı sıra simgesel bir niteliği olduğunu da tekrar hatırlatmıştı.

Cumhuriyet dönemi ise hemen her alanda getirdiği yenilikleri Boğaz kıyılarına da yansıttı. Öncelikle dikkate değer bir mülkiyet devri söz konusu oldu. Artık yurtdışında olan Osmanlı Hanedanı mensupları kendilerine tanınan kısa süre içerisinde Boğaziçi kıyılarındaki şahsi mülklerini elden çıkardılar. Birçok yalı ise doğrudan kamu malı olarak idarenin tasarrufunda yeniden değerlendirildi.

Bu dönemde görkemli sahilhaneler büyük ölçüde eğitim kurumlarına tahsis edilerek işlev değiştirdi. Bazıları ise depo olarak kullanıldı. Okul işlevi daha az yıpratıcı olduğundan okullara tahsis edilenlerin birçoğu nesiller boyu mezunlar vererek günümüze gelebildi, ancak sanayi faaliyetilerinde bulunanlar doğal olarak daha çok yıprandı; çökenler ve yananlar maalesef birer istisna olmadı. Bunlar arasında türlerinin en görkemli örnekleri olan Nazime Sultan ve Hüseyin Avni Paşa yalıları bile sayılabilir.

Konut olarak kullanılan yalılarda bile yangın Osmanlı döneminde de Cumhuriyet döneminde de sık rastlanan bir trajediydi. Bunun yanında, ahşap yalılardan sıkılanların izin peşinde koşmak yerine yalılarından kurtulup yerine betonarme apartmanlar yapmak için kundakçılığa bile başvurdukları söylendi durdu. Kimsenin günahını almayalım; belki de sadece malzemenin yapısı

sonucu ufacık kıvılcımlarla bile binayı saran alevlere kurban verilen yalıların yerlerini betonarme apartmanlar almaya başladı.

Bu arada 1973 yılı, o zamana değin Boğaziçi'ne eklenen en büyük insan yapısı kütlenin inşa edildiği yıl oldu. İki kıta bir köprüyle birbirine bağlandı ve köprünün getirdiği ulaşım kolaylığıyla Anadolu yakası daha kontrolsüz bir imar faaliyetine maruz kaldı. Görece daha yeşil olan bu yakada da beton yoğunluğu artmaya başladı.

Kontrolsüz dönem 1983'e kadar sürdü. Kasım ayında TBMM tarafından onaylanan Boğaziçi yasası ile Boğaz'da yeni inşaat döneminin büyük ölçüde bittiği hükme bağlandı. Bir darbeden çok kısa süre sonra, parlamenter düzene yeni geçilen günlerde bir ülkenin meclisinin böylesine kesin bir iradeyle böylesine belirleyici bir yasa çıkarması ve bu yasanın uygulanabilmesi için gerekli enstrümanları oluşturması kurumların iyi işlemesine bir örnek olarak gösterilebilir. İşte bugün bize kalan Boğaziçi, ana hatlarıyla o gün teslim edilen Boğaziçi'dir.

Boğaz'dan geçmenin de bir yolu yordamı var!

Karadeniz'e gitmek isteyenler de Karadeniz'den çıkmak isteyenler de mecburen İstanbul Boğazı'ndan geçiyor; Boğaziçi, Karadeniz'i ve çevresini dünyaya deniz üzerinden bağlayan suyolu. Dolayısıyla da yüksek hacimli ticaretin alternatifsiz rotası üzerinde. 'Yüksek hacimli ticaret' denilince akla öncelikle petrol geliyor. Rusya bilindiği gibi çok büyük bir petrol ihracatçısı. Aslında başka petrol rotaları da var ama bunlar da kendilerine özgü sorunlar taşıyor. Örneğin Rusya, Murmansk Limanı'ndan

3 milyon ton petrol ihraç ediyor, ancak bunun için Norveç'in kuzeyindeki Berents Denizi'nden geçmek gerekiyor. Orası da tahmin edilebileceği gibi soğuk bir deniz ve buzlar yılın büyük kısmında trafiğe engel oluşturuyor.

Rusya, petrolünü Baltık Denizi üzerinden de ihraç edebiliyor ancak denizin girişi çok sığ ve dar, dolayısıyla bu rota büyük gemilere geçit vermiyor. Yüksek hacimlere çıkabilmek için aşırı sayıda küçük tanker geçmesi gerekiyor. Bu da kimseyi memnun etmiyor ve Danimarka'nın her iki yanındaki boğazlardan geçiş Türk Boğazları gibi geçiş serbestisi ile açık tutulmadığı için bütün bunlara alternatif olan ve geçiş garantisi sunan Boğaziçi hep ana suyolu olarak kalıyor. Bu yüzden Boğaziçi'nden sık sık petrol taşıyan devasa gemiler geçiyor. Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin ithalatı da büyük konteynerler ile yine İstanbul Boğazı üzerinden gerçekleştiriliyor. Boğaziçi'nden bazen askeri gemiler de geçiyor, hatta denizaltılar da. Hepsinin geçişinin kuralları var. Son zamanlarda hayli azalmış olmakla birlikte önemli miktarda tur gemisinin geçtiğini de belirtelim.

'Kurallar' diyorduk. Bunlar yüzyıllar boyunca oluşmuş bir tür müktesebat. Son hali de Montreux Anlaşması'yla 1936 yılında ortaya çıkmış. Anlaşmada ana hatlarıyla yer alan kurallar, çok kolay olmasa da yönetmeliklerle uygulanabilir hale getirilmiş. Örneğin görüş mesafesi 1 milin altına düşerse trafik tek yön haline getiriliyor. 0,5 milin altına düştüğünde ise Boğaz, trafiğe kapanıyor. Askeri gemiler hiçbir ücret vermeden geçebiliyor. Kılavuz almak zorunda da değiller. Yalnız Karadeniz'de kıyısı olmayan ülkelerin gemilerinin 45 bin tonun altında olması ve 21 gün önce haber verilmesi gerekiyor. Uçak gemilerinin geçişine ise müsaade edilmiyor. Denizaltılarsa ancak yüzeyden ve gündüz geçebiliyor.[17]

Ticari gemiler de teoride ücretsiz geçiyor, ancak sağlık ve fener rüsumları ödemek zorundalar. Eğer Karadeniz ile Ege arasında hiçbir yere uğramadan geçiyorlarsa kılavuz alma

mecburiyetleri bulunmuyor. Ancak Marmara'da bir yere bile uğrayacaklarsa kılavuz muafiyetleri kalmıyor. Gemilerin ortalama yüzde 60 kadarı Karadeniz ile Ege arasında hiç durmadan geçiyor ve bu sayede kılavuz muafiyetinden yararlanabiliyor.

Boğaz'da trafik güvenliği için kılavuz dışında römork da belirleyici oluyor. Normal şartlarda römork zorunluluğu yok ama 250 m ve üzeri tankerlere römork zorunlu kılınmış durumda. 300 m ve üzeri tüm gemilere de römork zorunlu. Hatta bu büyük gemilere özel düzenlemeler yapılıyor, her bir geçiş özel olarak incelenebiliyor; örneğin "Bu gemi 2-5 römork eşliğinde geçiş yapsın" denebiliyor. Kısa süre önceki bir geçiş için bir kılavuz kaptanımızın söz konusu geminin çıkış limanına giderek orada gemi üzerinde çalışmalar yaptığı ve gemiye ancak bundan sonra aynı kaptanın kılavuzluğunda geçiş izni verildiği hatırlanacaktır.

Bu büyük tankerler sadece petrol götürmekle kalmıyor; petrol almaya gelirken de bomboş gelip dengelerinin bozulması riskine girmemek için tanklarına su dolduruyor ve bu suyun (balast) içerisinde, uzak coğrafyalardan Boğaz'a tuhaf hayvanatın gelmesine sebep oluyorlar. Bunlar; yani bu deniz canlıları gözle görünenden çok daha büyük değişikliklere yol açıyor. Farklı denizlerde yaşayan ve coğrafyamızda bulunmayan bu organizmalar, bu şekilde binlerce kilometre yol yaparak, sularımızdaki deniz yaşamına zarar verebiliyorlar. Bu balast sularının miktarı azımsanacak gibi de değil. Her sene milyarlarca ton suyun uzak denizler arasında bu şekilde taşındığı hesaplanıyor. Neyse ki dünya ülkeleri, sonuçları çok daha ağırlaşmadan balast suları ile ilgili bir düzenleme yapmaya karar verdiler ve uluslararası bir sözleşme[18] kısa süre önce yürürlüğe girdi. Buna göre 2024 yılında sorun tümüyle çözülmüş olacak, ancak yeni düzenlemelerin gemi sahiplerine maliyeti milyarlarca doları bulacak.

Kırmızı ışıkta duramayan gemiler

Boğaz'ın hem dar ve keskin dönüşlü hem de zorlu akıntılarla dolu suları zaman zaman kazalarla da anıldı. Bunların bazıları ucuz atlatıldı, bazıları ise facialara yol açtı. 1979 yılında Libya'dan getirdiği ham petrolü ülkesine ulaştırmak için yapacağı Boğaz geçişi için Marmara girişinde kılavuz beklerken patlayan ve haftalar boyunca yanan, neredeyse 300 m uzunluğundaki Rumen tankeri *Independenta* en acı örneklerden biri olarak ilk akla gelenler arasında.

2009 yılında Yeniköy Şehzade Burhanettin Efendi Yalısı'na diğerinin yarısı boyunda bir gemi çarptığında ise kazadan daha fazla evde bir tiyatro sanatçısının kiracı olması dikkat çekmiş, olay gazetelerin magazin sayfalarında yer almıştı.[19] Bu satırlar yazılmadan sadece birkaç gün önce ise Hekimbaşı Yalısı'na bir gemi çarptı ve büyük hasar verdi. Sahipleri yalıyı bir yandan düğün dernek gibi cemiyet olayları için kiraya verirken bir yandan da içerisinde klasik müzik konserleri gibi faaliyetler düzenlenmesine olanak tanımaya çalışıyordu. Ailenin elindeki antika eserler ve belgeler de yalı içinde muhafaza ve teşhir ediliyordu. Gemi kazasının bir etkinlik gününde olmaması can kaybını engelledi ama korunmasız sanat eserlerinde büyük hasar olduğuna şüphe yok. Tek teselli, ahşap yalıların, doğaları gereği rahatlıkla baştan kurulabilmesi. Durumun vahameti ortada olmakla beraber eğer müdahalede gecikme olmazsa yapının çok büyük kısmının kurtarılabilmesi hâlâ mümkün gibi görünüyor.

Boğaziçi'nde Cevelan Zamanı!

Ve şimdi tabii ki Yemiş İskelesi'nden yola çıkmalı. Evliya Çelebi için de her şey burada başlamıştı. Evet, bu küçük cami, koca bir gezi külliyatı olan *Seyahatnâme*'nin rüya kalemiyle yazılmaya başlandığı yer. "İmparatorluğun minyatürü" diye tanımladığımız Boğaziçi'ni gezmek için de en doğru başlangıç noktası burası olacak. İskelenin bulunduğu yer Ragıp Gümüşpala Caddesi sahilinde. Bu ismi gezimizde tekrar hatırlayacağız. Ahi Çelebi Camii'nin yanından yola çıkıyoruz. Hemen tümüyle sökülmüş durumda bulunan ve güçlendirme çalışmaları süren İTO Binası (en son İstanbul Ticaret Üniversitesi tarafından kullanılıyordu) da burada; 1963 tarihinde açılan proje yarışmasını kazanan Mimar Orhan Şahinler'in tasarımı.

Galata Köprüsü'nün altından geçerek Roma'nın ve Osmanlı'nın limanı olan Haliç'ten çıkacağız ve halk arasında kullanıldığı anlamıyla 'Boğaziçi'ne doğru yola dökülecegiz. Bu sırada solumuzdaki Galata Kulesi, her zamanki gibi manzaraya hâkim.

Ama biliyoruz ki Galata Kulesi daha önceden burada tek başına durmuyordu. Cenevizliler tarafından inşa edilen Galata surlarındaki kulelerin en görkemlisi olarak yükselmekteydi. Yaklaşık olarak Azapkapı ile Tophane arasında, denize yakın bir sur hattı vardı. Surlar her iki taraftan kara yönüne doğru çıkmakta ve birbirlerine kavuşmaktaydı. Mahalle aralarında başka sur parçaları da vardı. Surlar 1860'larda Şehremaneti kararlarıyla yıkıldı, yerlerine yollar açıldı.

Sadece getiriler düşünülerek yapılan düzenlemeler sırasında İstanbul'un neler yitirmekte olduğu, bu düzenlemelerle nelerin tahrip edildiği pek değerlendirilmemiş. 3.500 m uzunluktaki surlar ve bunların birleştirdiği 30 kulenin yıkılmasıyla 10 dönüm kadar alan kazanılacağı, bu şekilde hem trafiğin rahatlayacağı hem de yangın gibi durumlarda

Floransa ekolüne mensup bir İtalyan ressamın yağlıboya fırçasından XIX. yüzyılda Galata Kulesi ve çevresi.

sorun çıkaran çıkmaz sokaklardan kurtulunacağı hesaplanmış. Ayrıca surların önlerindeki hendekler de doldurularak daha da fazla arsa üretilmiş (Bütün bunların delilleri Büyük ve Küçük Hendek caddelerinin isimlerinde hâlâ yaşıyor). Hatta yeni oluşan parsellerin satılmasıyla gelir elde edilmesi bile düşünülmüş.[20]

Kuşkusuz surlar o günün şartlarında işlevsiz ve bakımsız kalmışlardı. Deprem ve yangınlar sonrasında çevre için tehdit de oluşturuyorlardı. Belki o dönemde bunlara sahip çıkacak maddi olanaklar yoktu ya da zamanın anlayışıyla, sahip çıkmayı gerekçelendirmek belki mümkün değildi, ancak bugün tekneyle önünden geçerken Galata'yı surlarıyla birlikte izlemek bile ne kadar etkileyici olurdu.

Biraz aşağıda, sahile paralel olarak neoklasik anlayışta tasarlanmış bir dizi binanın olduğu Bankalar Caddesi bulunuyor. Resmi adı hâlâ Voyvoda Caddesi; ama bunu pek kullanan yok gibi. Galata, özellikle imparatorluğun son dönemlerinde Osmanlı Bankası'nın da aralarında bulunduğu yoğun bir banka varlığına sahip olmuş. Bu gelenek halen büyük ölçüde sürüyor. İtalyan Mimar Alessandro Vallauri'nin tasarımı olan Osmanlı Bankası binası bugün Merkez Bankası ile Salt Galata arasında yarı yarıya paylaşılmış halde kullanılıyor.

Karaköy Ziraat Bankası'nın Heykeltraş Şadi Çalık imzalı kapısından bir ayrıntı

Köprünün altından çıkar çıkmaz sahile dikkatle baktığımızda ilk önce Ziraat Bankası binası görülüyor. Zamanın Avusturya Bankası, terasının iki köşesinde bulunan heykellerle dikkat çekiyor.

Yapı Karaköy'ün liman, finans ve iş merkezi konumuna uygun, döneminin son çizgilerini taşıyan bir prestij gösterisi. Yapının alt kısmı saray mimarisini andırırken, nispeten hareketli üst bölümü Karaköy'e bir Viyana havası getiriyor. XX. yüzyılın başlarında çok sayıda uygulaması bulunan "Secession" modernizminin İstanbul'daki önemli örnekleri arasında gösterilebilir.

Yapı, zaman içinde kuzeye doğru genişletilmiş. Mimarları Muhteşem Giray ve Nezih Eldem'den, dolgu toprak nedeniyle, bu ekin yapılabilmesi için 37 metre derinliğe kadar kazık çakıldığını öğreniyoruz. Yani sahilde kazık çakma faaliyeti de gürültüsü de maliyeti de çok yeni sayılmaz.

Kentimizde heykel programı bulunan yapılar çok az sayıda. Avusturya Bankası bu açıdan özellikle kıymetli. Buna verilen önemden midir, yoksa sadece tesadüf müdür bilmek zor; ama bu yapıya sonradan eklenen kapı Şadi Çalık tarafından tasarlanmış gerçek bir heykeltıraşlık eseri. Şadi Çalık İstanbul'da muhtemelen en çok Galatasaray Meydanı'ndaki 1973 tarihli, çelik silindirlerden oluşan 50. Yıl Heykeli'yle tanınıyor.

Hemen geride, meydanda bulunan bir diğer banka binası ise Yapı Kredi/Halkbank. Özellikle akşam saatlerinde üzerine güneş vurduğunda sarımsı taşlarıyla binanın görsel etkisi daha da artıyor. Mimarı İtalyan Giulio Mongeri Ayasofya'nın mimari detaylarını alıp modern bir binaya yerleştirmiş. "Neobizanten" türü terimler işte bu gibi eserler için türetilmiş. Yine meydanda, bankanın karşısında, iki katı boyunca yuvarlak kemerli pencere çiftleriyle kendini ayırt ettiren bir sigorta binası yer alıyor. Bina birçok kişinin hafızasında zemin katında uzun yıllar kiracı olarak bulunan Baylan Pastanesi'yle kalmıştır.

Geçmiş zaman olur ki: En soldaki Karaköy Palas, önde Avusturya (Ziraat) Bankası hâlâ duruyor. İtalyan Mimar Raimondo d'Aronco'nun Karaköy'e hediyesi olan cami ise sırra kadem basmış.

Karaköy'ün yitirdikleri

Meydanın eski fotoğraflarını incelediğimizde bugün büyük bir eksiklik olduğunu hemen fark ediyoruz. Ziraat Bankası binasına bitişik olan Karaköy Camii (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Mescidi) artık yok. İtalyan Mimar Raimondo d'Aronco'nun meydana kazandırdığı bu zarif eser başka bir yerde tekrar kurulmak üzere buradan sökülmüş, ancak sadece söküldüğüyle kalmış. Şu anda tekrar inşa edilmesi yönünde niyetler beyan ediliyor. İyi belgelenmiş ve ince detaylarına kadar tanınan bu yapının çok ayrıntılı şekilde ihya edilmesi mümkün.

D'Aronco adı geçer geçmez belirtmemiz gerekir ki Boğaziçi'ndeki yolculuğumuz boyunca bu mimarla defalarca karşılaşacağız. Bazen bir binanın veya bir tepenin arkasında kalan eserlerini göremeyeceğiz ama yine de orada olduklarını hatırlatacağız.

Büyük ölçüde Cumhuriyet döneminin deniz ulaşım yapılarını gözlemleyerek sahili kuzeye doğru takip ediyoruz. İtalyan

Yıllarca hizmet ettikten sonra aniden batıveren eski Karaköy İskelesi

Mimar Alessandro Vallauri'nin eseri Ömer Abed Hanı ne yazık ki sahildeki niteliksiz bazı yapıların ardında ve sadece bazı sokakların arasından seçiliyor. Bir de yerel mimariye pek de uymayan dik çatısı fark edilebiliyor. Ön planda, sürekli yer değiştiren ve portatif terimini hak eden şehir hatları Karaköy iskele dubası var. Çok daha iri bir kütlesi olan eski Karaköy İskelesi bir gün batıvermişti. Onun yerine bağlanan dubalarla şu kadar senedir aynı işlev devam ettiriliyor. Demek ki o kadar büyüğü çok da gerekli değilmiş. Yine de kısa süre önce devasa bir iskele tekrar devreye sokuldu.

Karantina İdaresi adıyla anılan yapı ve hemen arkasındaki Karantina Sokak, gelip geçenlerin hafızalarında böylesine açık bir suyolunun geçmişte maruz olduğu hastalık tehlikesini taze tutuyor. Boğaz'da Anadolu Kavağı, Beykoz ve Kuleli civarlarında başka noktaların da karantina merkezi olarak kullanıldığını biliyoruz. [21]

Ardından, Denizcilik İşletmeleri'nin faaliyetleri için inşa edilmiş iki deniz han ve bunların arasındaki yolcu salonu yer alıyor. Hanların birincisi daha mavi renkleri ve daha derin cephe kıvrımlarıyla tanıdığımız yapı, diğeri ise Çinili Deniz Han. Bunda sarı renkli cephe kaplamaları daha hâkim. Son kat sonradan eklenmiş izlenimi uyandırıyor; fakat sarı renk iyi tutturulduğu için göze fazla batmıyor.

Aralarında bu satırlar yazılırken hemen tümden yerle yeksan durumda bulunan yolcu salonu binası var (yok). Şu sırada ancak dikey kesitini görmek mümkün. Mimar Rebii Gorbon'un 1930'lı yıllarda uluslararası bir yarışmayı kazanarak tasarladığı yapı canlı bir müze niteliği taşıyordu. Mobilyaları dâhil tek elden tasarlanmış olması, gündelik yaşama dair ufak çözümlerinin kalitesi gibi ayrıntılarıyla birlikte yeniden hayat bulabileceğini ummak gerek. Birçoğumuza bu yapıyı hatırlatmak için "Liman Lokantası'nın olduğu bina" demek gerekebilir. İstanbul'da bu lokantaya yolu düşenlerin sayısı gemi seyahati vesilesiyle yolcu

salonunu kullananlardan fazladır. Bedri Uçar'ın yine aynı yıllarda (1939) tasarladığı, keskin hatlı sundurmasıyla dikkat çeken antrepo ile bu alandaki yapılar Paket Postanesi'ne doğru devam ediyor(du).

Ardından önceleri sarı, sonraları pembe rengiyle hatırladığımız Galata Paket Postanesi geliyor. Sirkeci Garı'nı çağrıştıran anıtsal kubbesi ve uzun deniz cephesiyle, garın arkasındaki Büyük Postane'nin limandaki temsilcisi gibi durur(du). Sirkeci Postanesi demiryoluyla gelen küreselleşmeyi simgelerken deniz postası da bu olguya diğer bir yönden bakıştır. Şu sırada eski kütlesinin sezilmesini mümkün kılan bir hayalet cephe ve birkaç kalıntı dışında tümüyle ortadan kalkmış durumda.

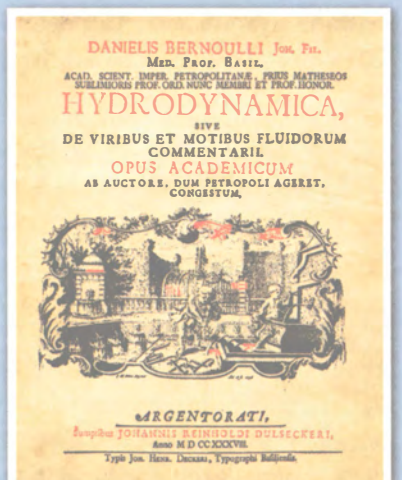
Paket Postanesi ve arkasında sıralanan bitişik nizam yapılardan bir aralık bulduğumuz anda hızla içeri doğru bakarak ünlü denizci Kılıç Ali Paşa'nın (İtalyanca asıl adıyla Giovanni Dionigi Galeni'nin) yaptırdığı külliyeyi sezmek mümkün. XVI. yüzyıl eseri bu yapıların bile oradaki koyun doldurulmasıyla elde edilen arsa üzerinde yapıldığı düşünülecek olursa coğrafyaya ne denli müdahale edildiği daha iyi idrak edilebilir.

Kılıç Ali Paşa Camii, haziresi açısından da dikkate değer bir eser. Öncelikle baninin kimliğine uygun olarak çok sayıda denizcinin mezarını barındırmakta. Bu mezarlar, taşlarındaki referanslarıyla sahiplerinin kimliğine uyum sağlıyor. Ayrıca hazire, mezarsız taşlar konusunda da hayli zengin. Örneğin 1944'te hemen Tophane-i Amire binalarının arkasından geçen İtalyan (Defterdar) Yokuşu üzerindeki Ebulfazl Camii yıkılırken oradan nakledilen mezar taşlarına ev sahipliği yapıyor.[22] Cami kısa süre önce geri geldi ama mezarları taşlarıyla tekrar birleştirmek kolay olmayabilir.

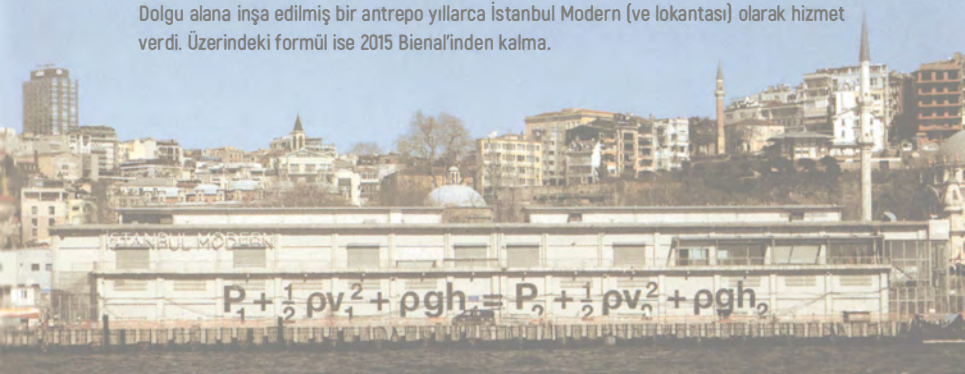
İstanbul'un sanat ihtiyacına İstanbul Modern formülü

Liman tesisleri, dolgu üzerine inşa edilmiş antrepolarla devam ediyor. Denizcilik işletmelerinin hayli büyük kütleli ve keskin hatlı yapıları uzun süre buradaydı. Önceleri yük limanı özelliği de gösteren tesisleri vinçleri yavaşça söküldükten sonra sadece yolcu gemileri kullandı. Antrepo 4, 2004 yılından bugünlere değin *Istanbul Museum of Modern Art*, yani *İstanbul Modern* olarak hizmet veriyordu. Bu kurum kentin önemli eksiklerinden birini tamamlamak yönünde çok önemli bir adım olmuştu. Muhtemelen bunun gibi, isminin çevirisi orijinal halinden daha uzun bir kuruma zor rastlanır. Belki de ismi aşağıdan yukarı doğru yazdıkları kule fazla yükselip silueti bozmasın diye alınmış bir tedbirdi. İstanbul Modern'in Antrepo 4 yılları, girişteki

DANIELIS BERNOULLI Joh. Fil.
Med. Prof. Basil.
ACAD. SCIENT. IMPER. PETROPOLITANAE, PRIUS MATHESEOS SUBLIMIORIS PROF. ORD. NUNC MEMBRI ET PROF. HONOR.
HYDRODYNAMICA,
SIVE
DE VIRIBUS ET MOTIBUS FLUIDORUM COMMENTARII.
OPUS ACADEMICUM
AB AUCTORE, DUM PETROPOLI AGERET, CONGESTUM.
ARGENTORATI,
Sumptibus JOHANNIS REINHOLDI DULSECKERI,
Anno M D CC XXXVIII.
Typis Joh. Henr. Deckeri, Typographi Basileens.

Akışkanlar mekaniğinin önde gelen ismi İsviçreli matematikçi Daniel Bernoulli'nin *Hydrodynamica* isimli eserinin 1738 tarihli ilk baskısının kapak sayfası

Dolgu alana inşa edilmiş bir antrepo yıllarca İstanbul Modern (ve lokantası) olarak hizmet verdi. Üzerindeki formül ise 2015 Bienal'inden kalma.

güvenliğin "Sergiye mi, lokantaya mı?" şeklindeki sorusunu hak edecek düzeyde halkımıza kendisini benimseten lokantasıyla da kent hafızasında yerini aldı. İstanbul Modern şu sıralarda geçici olarak Meşrutiyet Caddesi üzerindeki Union Française binasında ziyarete açık. Yazı demişken, yapının üzerindeki formül 2015'teki "Tuzlu Su" temalı İstanbul Bienali'nde Sanatçı Liam Gillick tarafından cepheye işlenmiş bir eserdi.

İlk bakışta tuhaf görünen bu Bernoulli Denklemi, akışkanlar mekaniği okumuş kişiler için temel bilgiler arasında sayılabilir, çünkü neredeyse 300 yıllık bir geçmişi var (Bernoulli "Hydrodynamica"sını 1738'de yazmış). Boğaz'ın akışkanlığı dışında formülün İstanbul'la ve Boğaziçi'yle pek bir ilgisi yok. Bilindiği kadarıyla Daniel Bernoulli Hollanda'da doğmuş ve yaşamının büyük kısmını İsviçre'de geçirmiş biri.

'Kule' demişken; buradaki tek kule, üstünde İstanbul Modern yazan değil. Tophane Sancak Kulesi de burada tarihe meydan okuyor. II. Mahmut döneminde yabancı elçiliklere bayrak çekme izni verildiği zaman elçiliklerin rıhtımında Osmanlı bayrağının dalgalanacağı bir sancak kulesi inşa edilmesi

Melling gravüründe 1800'lerin başında Tophane panoraması

gayet doğal bir uygulama olarak kabul görüyor. Eski fotoğraflarda görünen sancak direği artık yok. Üzerine saat eklenerek, II. Abdülhamit döneminde moda olan saat kulelerine uyum göstermesi sağlanmış. Bu dönüşümlerden sonra da "saat kulesi" ifadesinden kurtulamamış.

Antrepo 4'ün arkasında, konumunun yüksekliği sayesinde görülebilen Tophane-i Amire var. Hemen yanından da Boğazkesen ve Yeniçarşı caddeleri ile dümdüz yokuş yukarı devam ederek Galatasaray'a, yani Osmanlı döneminin elçilikler bölgesine ulaşmak mümkün. Dolayısıyla bu alan vaktiyle Pera'nın iskelesi olma özelliğini de taşıyormuş.

Yıllar geçtikçe Antrepo'nun arkasında, bugün bölük pörçük sezilen bu meydanda dikkate değer bir imparatorluk sembolojisi gelişmiş, ancak günümüze aktarılamamış. İstanbul'un fethinde de büyük payı bulunan toplar yüzyıllar boyunca güç simgesi olarak algılanmış. Batı ülkelerinden İstanbul'a atanarak Tophane Meydanın'daki rıhtıma inen büyükelçiler, görev yerlerine öncelikle Osmanlı'nın büyük zaferlerinde gazi olmuş ve bu meydanda sıralanmış topların önünden geçerek belki de biraz

ürpertiyle ulaşmış olmalılar. Bu iskele ayrıca Pera'da yaşayan ailelerin sandık sepet Boğaziçi'ndeki yazlıklarına taşınmak için yola çıktıkları yer.

Elimizde burada pazar kurulduğuna dair görüntüler de var. I. Mahmut'un Taksim'den su dağıtan şebekeyi kurduğu zamanlarda inşa ettirdiği Tophane Çeşmesi 1730'lardan bu yana meydanın simgeleri arasında.

Geçen zamanda meydanın başına gelmeyen kalmamış. Hatta büyük ölçüde meydanlığını hissedemediği bir duruma düşmüş. Bir Amerikan motorlu taşıt firmasının fabrikası bile uzun süre burada üretim yapmıştı. Bir ara, Amerikan pazarı tabir edilen ve ithal giysilerden elektrikli ev aletlerine uzanan yelpazede satış yapan dükkân dizileri vardı. En son tümüyle nargilecilerin hakimiyeti altındaydı. Toplar ise büyük ölçüde Harbiye'deki Askeri Müze'nin önünde ve içinde.

Meydan biterken rıhtımdan uzak, caddeye daha yakın konumda Nusretiye Camii ile karşılaşıyoruz. II. Mahmut döneminin şık ama kısmen niteliksiz (ve ekonomik) malzemeyle inşa edilmiş bir yapısı. Bağdadi (çıta ve sıva), taşa kıyasla kolay yıpranan bir malzeme. Ancak son zamanlarda özenli bir restorasyon geçirdi. Osmanlı Barok-Ampir üslubunu yansıtan bu camiyi özel kılan unsurlardan biri de yazıları. Cami ve sebilin hattatı Yesarizade Mustafa İzzet çok üretken bir sanatçı. II.

Tophane sahillerini süsleyecek olan Resim ve Heykel Müzesi

Mahmut döneminde birçok yerde eserlerine rastlanan sanatçı Türk Ta'lik hat üslubunu İran ekolünden ayırarak kendine özgü bir yol oluşturuyor.

Nusretiye'nin muvakkithanesi ve sebili aslen Tophane-i Amire'nin köşesindeyken yol genişletmesi sırasında alınarak buraya taşınmış. Daha önce burada bulunan, İtalyan mimar Raimondo d'Aronco yapıtı çeşme ise şimdi Maçka'ya yerleştirilmiş durumda. Hemen sonrasında Mimar Emre Arolat tarafından tasarlanan ve hayli iddialı görsellerle ümit vaat eden Resim ve Heykel Müzesi inşaatı devam ediyor. Tamamlanmasıyla, devletin resim ve heykel koleksiyonları geçici olarak sergilendikleri Şehzade Dairesi'nden alınarak burada daimi olarak teşhir edilme fırsatı bulacak.

Yukarılarda, en gerideki koyu renkli yapı ise İstiklal Caddesi'nin siluetine hayli aykırı şekilde yükselen İstanbul Sanayi Odası binası, yani Mimar Kaya Tecimen'in 1964 tarihli tasarımı Odakule. Ayrıca her ne kadar betonarme olsa da tuğla kaplaması nedeniyle turuncu bir kütle oluşturan, çan kulesiyle de kendini belli eden, İtalyan mimarlar Giulio Mongeri ve Edoardo de Nari'nin eseri Sant'Antonio Kilisesi de göze çarpıyor. Bunun hemen sağındaki büyük bina ise Mekteb-i Sultani, yani meşhur Galatasaray Lisesi.

Tekrar aşağı bakınca, caddenin karşısında bir inşaat alanı görüyoruz. Eskiden burada bulunan Tophane Müşirliği binasının yeniden inşa edilmesi amacıyla başlatılan çalışmalar sırasında çıkarılan hafriyat, zengin arkeolojik veri sağladı. Burada bir antik dönem nekropolü bulunduğunu kanıtlayan lahitler ortaya çıkartıldı; saha henüz ziyaret edilemiyor.

Biraz ileride, yine caddenin kara tarafında, günümüze gelmeyen Mimar Sinan eseri, sekizgen planlı Süheyl Bey Camii'nin yerine ise kısa süre önce, aynı sıradaki iş hanlarına uyum sağlayan, tümüyle cam cepheli, sıradışı bir ibadethane yapıldı. Zemin katında da bir kitapçı bulunuyor.

Muhteşem Süleyman'ın hüzünlü hatırası Cihangir'in altındaki sahil

Sahil şeridinde Deniz Ticaret Odası ile başlayan yapı grubuysa Cemile ve Münire Sultanların ikiz saraylarıydı. Dikkatle bakıldığında bu ikiz sarayı birbirine bağlayan dokunun sonradan tasarlandığı fark edilebilir. Yapıldıklarında birbirlerinden ayrı iki sahilhaneyken yeni işlevleri için birleştirilmişler. Bu dokuda mimar Sedad Hakkı Eldem'in çizgileri rahatlıkla tanınıyor. Dikkatle bakıldığında kuzeydeki sarayın güneydekiyle aynı kütle ve görünüme sahip olsa da ayrıntılarının çok farklı olduğu gözden kaçmıyor. 1930'lu yıllardaki bir yangında tümüyle yanmış ve yeniden inşa edilirken tam taklit olması yerine hayli andıran ancak çağ farkını da yansıtan şekilde tasarlanmış. Güneyde kalan küçük yapı Deniz Ticaret Odası, aşağı yukarı aynı boyutlara sahip; ama farklı görünümde bir yapının yerine tümüyle geçmiş. Zemin katı ve deniz yönünde, tanınmış balık lokantalarından biri yer almakta. Geri kalan üç yapı ise Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin (MSGSÜ) Fındıklı yerleşkesini

Cemile ve Münire Sultanların çifte sahilsarayları

oluşturuyor. Bunlardan en kuzeydeki ufak birim, dönem yapısına benzer biçimde tümüyle sıfırdan yapılmış.

Akbank Genel Müdürlük Binası (1967-68) şu sıralarda boş durmakta. Peyderpey yapılması cephesinde yamalı bir görüntü ortaya çıkartmıştı.

Arkadaki cadde, binanın önceki işlevini hatırlatır şekilde Meclis-i Mebusan adını taşıyor. Çırağan yangınından sonra Meclis bu binaya taşınmıştı. Hatırası, caddenin adında yaşıyor. Arkasındaki yüksekçe sette, Muhteşem Süleyman'ın hastalıktan ötürü genç yaşta vefat eden şehzadesi Cihangir'in ismini yaşatmak için imar ettiği semt başlıyor ve pek tabii Cihangir Camii de siluette öne çıkıyor.

Cadde üzerinde MSGSÜ hizasını geçer geçmez, Taksim'e doğru uzanan Mebusan Yokuşu köşesinde, hayli değişikliğe uğramış olsa da yine bir Sedad Hakkı Eldem yapısı olan eski Akbank Genel Müdürlük Binası (1967-68) şu sıralarda boş durmakta. Peyderpey yapılması[23] cephesinde yamalı bir görüntü ortaya çıkartmış.

Sahil şeridinde, üniversitenin yanındaki parkta MSGSÜ öğrencilerinin eserleri olan heykeller teşhir ediliyor. Bu civarda en dikkate değer yapı Fındıklı (Molla Çelebi) Camii. Mimar Sinan'ın tasarladığı bir külliyeden geriye kalan hatıra. Çifte hamamı ise bu hattaki diğer birçok eserle aynı kaderi paylaşmış ve 1957 yılında yol genişletilirken kurban edilmiş. Boğaziçi'nin kente en yakın kesimlerinde, kesif bir kent dokusu içerisinde

Mimar Sinan'ın eseri Molla Çelebi Camii kalabalık içinde yapayalnız.

yer almış olması gereken bu cami bugün geçmişiyle büyük çelişki oluşturacak şekilde bir boşluğun ortasında.

Hemen karşı sırada Türkiye Sınai Kalkınma Bankası binası var. 1960'lı yıllarda Mimar Metin Hepgüler'in modern çizgileriyle inşa edilen yapının maliyetinin önemli bir kısmını oturduğu araziyi düzenleme giderleri oluşturmuş.[24] Son zamanlarda kırmızılı bir makyaj geçirdi, yaşını hiç göstermiyor.

Artık tramvayın ilk/son durağı Kabataş'tayız. İsmi hakkında rivayet muhtelif. Nedense sıklıkla öncelik Evliya Çelebi'nin açıklamasına veriliyor. Evliya, Fatih devrinde İstanbul'da gerçekleşen bir patlamanın ardından uçuşan taşlardan söz ederken

"Tophane tarafında Fındıklı'nın kuzeyinde Çizmeciler Tekkesi önünde Kabataş adlı bir taş parçası deniz içinde yatar. İstanbul'dan havalanıp oraya düştüğü muhakkaktır" der.[25]

Hafriyatın inşaat maliyetini bu denli arttırdığı kaya zeminli ve zor kazılan bir sahaya "Kaba Taş" denmesine başka sebep uydurmak gerekir mi bilmek zor.* Ayrıca burada Petra Thermastis adıyla denize doğru uzanan bir kaya dokusunun bulunduğunu Fatih dönemindeki patlamadan çok daha önce, Byzantionlu Dionysios'tan da duymuştuk.[26]

Yine yolun deniz tarafına döndüğümüzde, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi göze çarpıyor. Şu anda çevresinde başka bina olmadığı için hatalı olarak sıklıkla "Kabataş Meydan Çeşmesi" diye anılıyor. Oysa bu çeşme meydan için tasarlanmış ve uygulanmış değil. Zamanında hemen karşıda set üstünde bulunurken, yol genişletmesi nedeniyle kaldırılmış ve burada yeniden kurulmuş. Sadece cepheden algılanması gerektiği de belirgin: İki yüzey dışında yazıt ve bezemesi veya musluk gibi işlevsel bir unsuru bulunmuyor.

* Bir şahit tepe olan Taksim'in denize doğru inen yamacı; giriş bölümünde sözü edilen sert doku örneklerinden bir tanesi. Atalarımız da durumu gözlemleyip "Kaba Taş" olarak tanımlamışlar gibi görünüyor.

Mimar Metin Hepgüler'in tasarladığı banka binası yaşını hiç göstermiyor

Hemen burada Martı projesi olarak anılan Kabataş ulaşım ve aktarma merkezi yapımı mimar Hakan Kıran müellifliğinde olanca hızıyla sürüyor. Bunun için de denize kazıklar çakılıyor, Kabataş Meydanı hayli genişliyor. Zaten otobüs, iskele ve trafik ile meydanlık niteliğini büyük ölçüde yitirmiş olan bu alanın yeni hali merakla bekleniyor doğrusu.

Sefaretler arası çekişmelerin mekânı

Gözler kara tarafında yukarı, Taksim'e doğru çevrildiğinde ise bugün Federal Almanya Cumhuriyeti Başkonsolosluğu olarak kullanılan Alman Sefaret Binası ve hemen yanında, 16 kat daha yüksekken tıraşlanarak bugünkü seviyesine düşürülen otel binası bulunmakta. Tıraşlanışından sonra uzun süre hayalet görüntülü ve blok kütleli, çok katlı bir otopark olarak kalan yapı Mimar Turgut Alton (güzergâhımızdaki bazı diğer otel yapılarının da tasarımcısıdır) tarafından kütlesi biraz daha hareketlendirilerek yeniden otel olarak tasarlandı.

Gümüşsuyu'nda hâlâ Almanya Başkonsolosluğu olarak kullanılan bina ve yanında artık yerinde bir otel bulunan İtalyan Sefaret rezidansı

Zamanında otelin yerinde İtalyan Büyükelçisi Baron Blanc'ın rezidansı bulunuyordu. Baron Blanc ülkesine döndüğünde Dışişleri Bakanı oluyor ve yapıyı elinde tutmayı sürdürmüyor. Sefarethaneye Bulgar Eksarklığı talip oluyor. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Rusya, Bulgaristan'ın böylesine görkemli bir binaya sahip olmasını simgesel olarak uygun bulmuyor ve bazı entrikalar çevirerek bu satışa engel oluyor.[27] Bu bir yana, Alman Sefareti'nin hemen karşısında, Osmanlı'dan ayrılmış ufak bir ülkenin temsil binasının bulunmasını Almanya ya da Osmanlı İmparatorluğu ne kadar isteyeceklerdi o da tartışılabilir.

Diğer yandan, Bulgaristan'ın İstanbul'da böylesi görkemli bir konut satın almak istemesinin nedeni, söylendiği gibi bir "Papaz Mektebi" kurmak değildi. 1878 yılında zaten satın alınmış olan bir Ekzarhane binası vardı, hatta güzergâhımız üzerinde; Ortaköy'deydi.[28] Prenses Clementine, oğlu Prens Ferdinand'ın başkanlığında, içişlerinde bağımsız bir Bulgaristan prensliğinin tam bağımsız olarak tanınmamasının başlıca sebebinin Rusya'nın koyduğu engeller olduğunu düşünüyor. Bu nedenle de Başkent İstanbul'da, Rusya Büyükelçiliğine pek de uzak olmayan bir noktada stratejik bir üs sahibi olmanın Rusya ile Bulgaristan arasındaki yakınlaşmada yarar sağlayacağı fikriyle yılın bir bölümünü bu rezidansta geçirmeyi hedefliyor.* Anlaşıldığı kadarıyla Rus Büyükelçiliğinin bulunduğu Beyoğlu'na yakın olmak daha çok Clementine için önemliymiş.

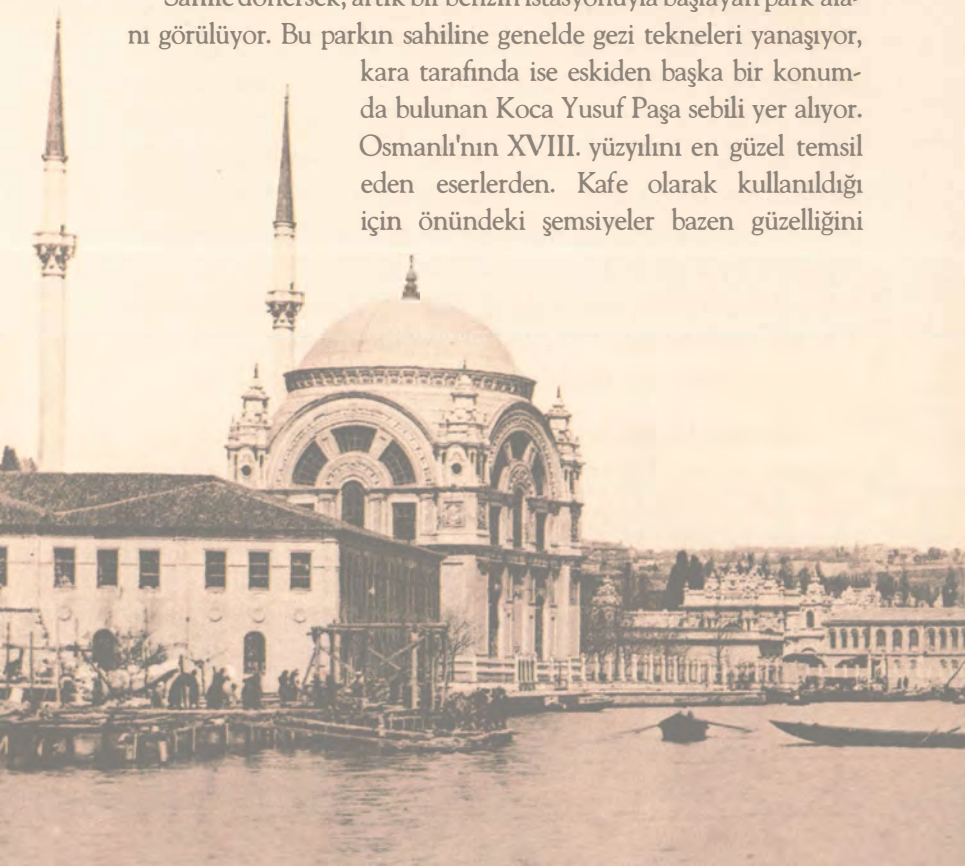
Öyle ya da böyle; bu alım gerçekleşmeyince, yapının, önde gelen Arap ve Kürt ailelerinin çocuklarının Osmanlı'ya sadık nesiller olacak şekilde eğitileceği Aşiret Evi projesine yönelik kullanılması planlanıyor.[29] Daha ileride göreceğimiz gibi bu plan da başka binalarda sürdürülüyor ve başarısızlıkla sonuçlanıyor. Ve yapı daha sonra Osmanlı'nın son sadrazamı Tevfik Paşa'nın mülkü

* Hikâyenin devamını merak edenler için; bu mülkü satın almak mümkün olmayınca Bulgaristan, Beyoğlu'na yöneliyor; tanınmış bir levanten aileye ait Tubini konağını satın alma kararı veriliyor.

oluyor, onun çocuklarınca da otel olarak işletiliyor. İsmini önce *Miramare*, sonra da kalıcı olarak *Park Otel* şeklinde hatırlıyoruz. *Park Otel* defalarca genişletildi, oda sayısı arttırıldı.[30] 1930'lardan 1970'lere değin geçirdiği dönemler en hareketli zamanları olmalı. Güzergâhımız boyunca sıkça anacağımız Yahya Kemal de yaşamının son on altı yılında burada ikamet etmeyi tercih etmişti.[31] Yıllar geçti ve sonunda yine otel işlevinde karar kılındı.

Buraya değin sahil, İstanbul'un merkezine yakınlığı nedeniyle hanedan mensuplarının yalılarıyla donanmıştı demiştik. Yamaçlar da yine merkezi konumları gereği boş kalamazdı. Konaklar arasında en görkemlilerinden biri olarak akla hemen çok büyük bir servete sahip olduğunu bildiğimiz Şeyh'ül-Vüzerâ Namık Paşa'nın malikhanesi geliyor.[32] Kabataş set üstü de yine görkemli (ve manzaralı) konakların yeri.

Sahile dönersek, artık bir benzin istasyonuyla başlayan park alanı görülüyor. Bu parkın sahiline genelde gezi tekneleri yanaşıyor, kara tarafında ise eskiden başka bir konumda bulunan Koca Yusuf Paşa sebili yer alıyor. Osmanlı'nın XVIII. yüzyılını en güzel temsil eden eserlerden. Kafe olarak kullanıldığı için önündeki şemsiyeler bazen güzelliğini

gölgeliyor. Denizden dikkatle bakıldığında rıhtımın sadece betonarme olmadığı gözlemlenir. Yapımında çok büyük boyutlu devşirme taşlar da kullanılmış. Mavimsi renkte ve yüzeyi tam düzlenmemiş bu blokların Datça, Knidos kökenli olma ihtimali var.

Dolmabahçe Camii'nin atlattığı badireler

Sahilde sırada Dolmabahçe Camii adıyla meşhur Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii var. Cami önceleri daha geniş bir arsaya yayılırken dış avlusu sonradan "yola katılmış." Bu ifade, yol genişletmeleri sırasında tahrip edilen eserler için durumu az üzücü göstermeye çalışan bir terim. Anlaşılacağı gibi avlu yerle bir edilmiş. Şu anda deniz kenarında bulunan muvakkithane de yol tarafından sökülüp buraya monte edilerek tahripten kurtarılmış.

Dolmabahçe Camii başka badireler de atlatmış. 1941 yılında Toprak Mahsülleri Ofisi'nce depo olarak talep edilmiş.[33] 1947 yılında ise Deniz Müzesi'ne tahsis edilmiş ve yıllar boyunca içerisine yerleştirilen vitrinlerle tam anlamıyla müze işlevi görmüş.[34]

Yolun kara tarafında ise Mehmet Emin Ağa Sebili var. Bu da yer değiştiren ama bazı kısımlarını yitirse de hiç değilse canını büyük ölçüde kurtaran eserlerden biri. 1740'lı yılların başında bani ve ailesinin mezarlarını kapsayacak bir hazire ile bir bütün

Dolmabahçe Camii, Saray'ın hemen yanı başında.
Çevresinde bugünkünden çok daha fazla yapılaşma görünüyor.

Abdülhamit Albümü'nde Mehmet Emin Ağa Sebili. Sol kısmında tentesi fark ediliyor. Belli ki fotoğraf çekimi için kapatmışlar.

oluşturacak biçimde yapılmış. Son derece temiz ve bakımlı tutuluyor, ancak bugün mezar dışında bir işlevi kalmamış durumda. Ana maksadı olan su sağlama işlevinden kopmuş.

Buradan kara tarafının içlerine bakılınca Maçka'ya uzanan derin bir vadinin varlığı hemen dikkat çeker. Ancak bu vadiyi oluşturan akarsu artık mevcut değil. Vadinin yamaçlarında ilk göze çarpan yapı, bugün İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Makine Fakültesi olan Gümüşsuyu Kışlası. Biraz daha yukarıda ise yine İTÜ'ye ait olan Taşkışla bulunuyor. Her tarihi binanın bir gün otel olmayı tadacağını düşündüğümüz yıllarda bu yapı için de hevesli projeler hazırlanmıştı. Şu anda eğitim işlevini hâlâ sürdürüyor, Mimarlık Fakültesi'ni barındırıyor.

Biraz daha içeride ise *İstanbul Hilton Oteli* bulunuyor, ismi artık *Bosphorus Hilton*. Yapı Amerikalı SOM (Skidmore Owings & Meryll) mimarlık ofisinden, daha sonra Manhattan'ın çeşitli gökdelenleriyle ismini duyacağımız Gordon Bunshaft ve Sedad Hakkı Eldem işbirliğiyle tasarlanmıştı. SOM tasarım ofisinin adı

1740'larda yapılmış Mehmet Emin Ağa Sebili bugün kısmen iyi korunmuş sayılabilecek yapıtlar arasında, ancak asli işlevini tümden yitirmiş durumda. Çeşmesinin suyu ve musluğu yok. Sadece türbe olarak hizmet ediyor. Müteveffa baninin ümidi muhtemelen bu değildi.

son zamanlarda dünyanın en yüksek binası olan Dubai'deki *Burj Khalifa* vesilesiyle sıkça anılıyor. *Hilton* uluslararası üslupta, yalın bir yatay dikdörtgen kütle olarak kendini gösteriyor. Yapıldıktan kısa süre sonra, yüksekliği arttırılmadan enine doğru büyütüldü ve bugünkü haline geldi. Nitekim 1950'li yılların bazı yerli

Dolmabahçe'den içerilere doğru bakış. Eski ve yeni bir arada.

filmlerinde daha küçük halini görebiliyoruz. Detaylara bakıldığında ise binaya, Türkiye'de olduğunu hissettirir şekilde modernist üsluptan uzaklaştıran unsurlar eklenmiş. Bunların arasında en ünlüsü, "uçan halı" olarak adlandırılan, kapı önündeki sundurma.

Bu yamaçta biraz daha ilerleyince, dönemin Spor ve Sergi Sarayı, bugünün Lütfi Kırdar Kongre Merkezi var. İtalyan Mimar Paolo Vietti Violi'nin tasarımı.

Kuzey yamaçta, hemen hemen Taşkışla'nın karşısına denk gelecek konumda da yine İTÜ'ye ait Maçka Silahhanesi'ni görüyoruz. (İşletme, Konservatuar, Yabancı Diller gibi bölümler burada yer alıyor).

Tarihle doldurulmuş bir bahçe

Maçka'dan aşağı inen bu vadinin ağız kısmında bir körfez olduğu ve doldurularak bugünkü haline getirildiği biliniyor. *Dolmabahçe Stadyumu* (*BJK İnönü Stadı*) da büyük ölçüde bu dolgu alanın içinde yer alıyor. 1939 yılında yine İtalyan mimar Paolo Vietti Violi, tarafından tasarlandı ve zaman içinde bazı ekler yapıldı. Ülkemizde birçok spor yapısı bulunan Vietti Violi Türk mimarlardan Şinasi Şahingiray ve Fazıl Aysu'yla birlikte çalışmıştı. Zaman içindeki müdahalelerle ilk tasarlandığı halinden çok farklılaşan stadyum birkaç yıl önce yenilendi. Deniz tarafındaki taş kulelerin görünür şekilde muhafazası ve siluete zarar verecek aşırılıklardan kaçınılması bile başlı başına olumlu sayılmalı.

Stadyum için seçilen yerde sarayın "İstabl-ı Amire" tabir edilen ahırları bulunuyordu. Ahırlar zaten hayli harap halde

olduklarından fazla sorunla karşılaşılmadan yıkılıp yerlerine, dönem için son derece çağdaş bir stadyum inşa etme işine soyunuldu. Hatta bu rahatlıkla, özel sektör elinde bulunan *Taksim Stadı* (bugünün *Gezi Parkı*) için de yıkım kararı verildi. Ama hesaba katılmayan bir şey vardı; stratejik olarak önem taşıyan, top arabalarının çekilmesinde kullanılan hayvanların barındığı, hatta yurtdışından ithal edilen hayvanların kabul edildiği ve gerekli tedavilerinin yapıldığı hastane de burada bulunuyordu.[35] Neyse ki Milli Müdafa Vekaletinin yoğun itirazlarına çözüm bulundu ve inşaat başarıyla tamamlandı.

Stadın önüne, sahile geri dönüldüğünde Dolmabahçe Sarayı'nın giriş yolu üzerinde saat kulesini görüyoruz. Kule, saraydan hayli sonra, yukarıda sözü edilen saat kuleleri modasıyla birlikte, II. Abdülhamit devrinde inşa edilmiş.* Bugün cami ile kule arası büyük ölçüde otopark alanı olarak işlevlendirilmiş, kule de buraya sanatsal bir fon oluşturuyor. Bu alanın tüm sahilinde ise derme çatma -gece değil, muhtemelen günkondular- var. Bu tür bir yapılaşma Boğaziçi'nin çağdaş mimarisinin en belirgin unsurlarından. Polimer çeşitleriyle örtülmüş, hatta sıklıkla sarmalanmış mekânlar. Bu yapı tipolojisine güzergahımız boyunca hep denk geleceğiz.

Dolmabahçe Sarayı'na geliyoruz

Kulenin kara tarafındaki yoldan yürüyerek Dolmabahçe Sarayı'nın ağır neo-barok planlı, içbükey cepheli karşılama

* Bu dönemde öylesine bir hevesle saat kuleleri inşa edilmiş ki yüz tanesi seçilip derlenerek bir kitap bile oluşturulmuştu.

İtalyan Ressam Fausto Zonaro'nun fırçasından Taşlık manzarası. Bugün ismi bile unutulan Aziziye Camii için oluşturulan taş temeller Dolmabahçe'nin hemen üzerindeki Taşlık semtine isim vermiş.

birimlerine doğru ilerlemek mümkün ama biz burayı da yandan görecek şekilde, yine deniz güzergâhımız üzerinden devam edelim. Kare formlu, fıskiyeli havuzlu bir bahçeyi takip ederek sarayın deniz hattından biraz içeri çekilmiş büyük kütlesine ulaşabiliyoruz.

Ama bundan önce, gözümüz yine kara tarafına takıldığında, bahçenin yamaçtaki devamının artık saray arazisinden kopmuş olduğunu fark ediyoruz. Otuz yıla yakındır burada cam cephelerle kendini gösteren bir otel binası bulunmakta. Gümüşsuyu'ndaki otelden hatırlayacağımız Mimar Turgut Alton'un tasarımı.

Aslında daha Abdülaziz devrinde bu alana başka bir işlev verme kararı doğmuş. Otelin hemen arkasında bulunan ve bugün İnönü Heykelinin de olduğu park alanı hayli görkemli bir cami yapılmak üzere ayrılmış. "Bayıldım Bahçesi" adı verilen bu alanda 1875 yılında inşasına başlanan cami Abdülaziz'in hemen ertesi yıl tahttan indirilmesi nedeniyle tamamlanamamış. Sadece büyük mermer bloklarla temelleri atılan caminin mimarının Sarkis Balyan olduğunu biliyoruz, ancak elimizde görünümüne dair fikir verecek bir çizim bulunmuyor.[36]

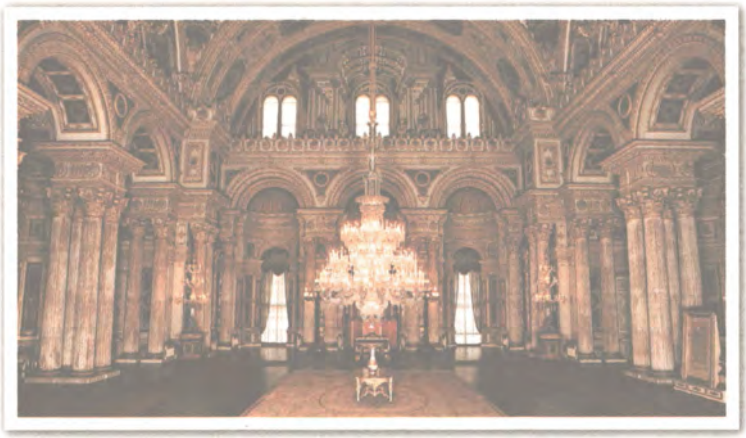
Yerde kalan temel taşları bu alana "Taşlık" isminin verilmesine neden olmuş. Alanı belediyeden kiralayarak bir süre hizmet veren Taşlık Gazinosu'nun ardından bu isim 1990 yılına değin Mimar Sedad Hakkı Eldem'in tasarladığı Taşlık Kahvesi'nde yaşamıştı. Sonradan bu yapı otel projesi kapsamında yıkılarak daha küçük ölçekte yeniden inşa edildi ve lokanta işlevi üstlendi.

Eğer Aziziye Camii buraya yaptırılmış olsaydı İstanbul, Dolmabahçe Sarayı'na yukarıdan bakan ve Boğaziçi'nin siluetine, hemen daha başlangıç bölümünde çok belirleyici etkide bulunan bir eser kazanmış olacaktı. Muhtemelen de hemen önüne çağdaş otel blokları kondurmaya kimsenin eli varmayacaktı. Ama tabii belli de olmaz.

Saray kapısına yürürken arada bir miktar ağaç var; ancak ağaçlar, sarayın cephesinin algılanmasını engellemeyecek ufaklıkta tutulmuş. Dolmabahçe Sarayı'nı oluşturan iri kütlenin güney kısmında, ilk karşımıza çıkan birim Mabeyn-i Hümâyûn - Selamlık.

Dolmabahçe Sarayı'nın Boğaz cephesi İstanbul mimarlığının en güçlü neo-klasik ifadesini taşıyor. Belli aralıklarla tekrarlanan sütunlu ve üçgen çatılı cepheler antik Yunan-Roma

Dolmabahçe Sarayı'nın 2 bin metrekare yüzölçümündeki Muayede Salonu

mimarlığının esintilerini, aynı zamanda Avrupai çizgiyi sahile aktarıyor. Batıdaki saraylar ve kamu yapıları Rönesans'tan bu yana klasik biçimlerle tasarlanmış, Dolmabahçe de bunun İstanbul'daki, hatta Türkiye'deki en gösterişli örneği. Sütunlu, üçgen alınlıklı antik tapınak cephesi çağrışımları da Dolmabahçe ile birlikte anıtsal şekilde Boğaziçi kurgusunda yer almaya başlıyor.

Sarayın uzayıp giden yatay bölümleri iki katlı düzenlenmiş; Selamlığın hemen ardından dışarıya iki katlı bir görünümle akseden Muayede* Salonu ise buna karşıtlık oluşturacak biçimde aslında tek katlı büyük bir mekân. Sütunlu düzenlemesi, zengin klasik detayları ve bütün mekânı örten kubbesiyle XIX. yüzyılın yoğun dekorasyon içeren camilerini hatırlatıyor. Kubbesinde resmedilen yanılsama görüntüleri ile kubbe adeta açılıyor ve gökle buluşuyor. Ayrıca bir tek burada denize doğru görkemli bir merdiven mevcut.

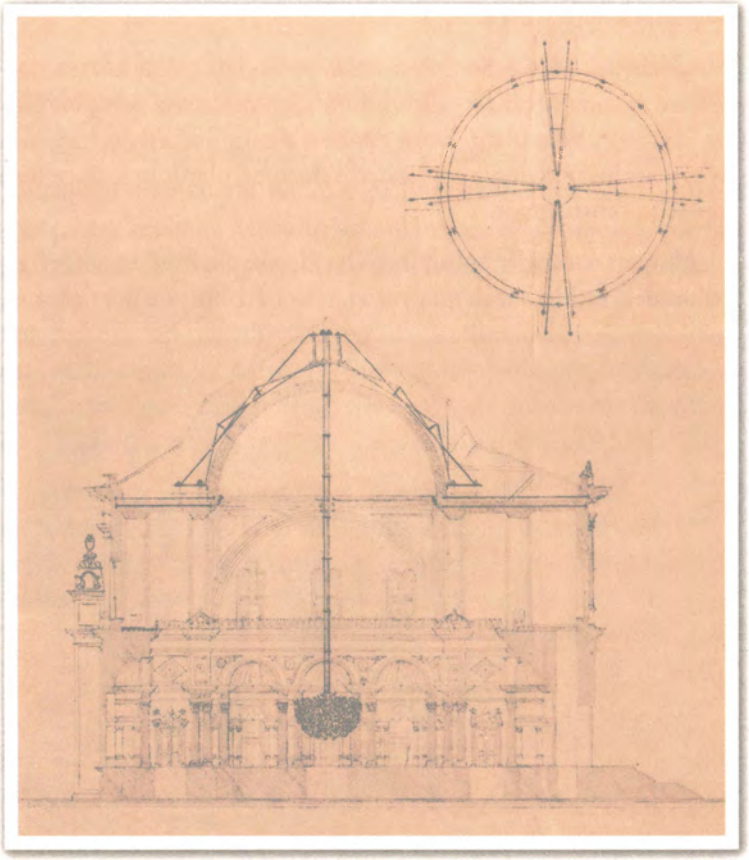
Buraya bakarken anlaşılıyor ki Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu olarak bilinen büyük, merkezi yapı parçası tüm kompozisyonun bağlayıcısı konumunda. Sarayın kıyı boyunca

* E'id (bayram) ve bunun işteş isim fiil hali

uzanan, yatay bir çizgide Boğaz'a hükmeden düzenine Muayede Salonu'nun bulunduğu orta kısım özel bir heybet katıyor.

Rıhtımdaki kapıların en gösterişlisi de tam bunun karşısında. Çeşitli birimlerin karşısına gelecek şekilde rıhtıma başka kapılar da yerleştirilmiş. Genel olarak sahilde, tüm saray arazisinin su hattında kesintisiz bir korkuluk bulunuyor.

Muayede Salonu sıklıkla içindeki görkemli avizesi ile de anılıyor. İngiltere'den ithal edildiği dışındaki ayrıntılar biraz efsaneleşmiş gibi görünüyor: Uzun süre söylenenin aksine Kraliçe Viktorya'nın hediyesi olmadığı zaten kanıtlandı. [37] Avizeyi gerçekten tartan olmuş mu yoksa Pound İngilizce hem fiyat hem

Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'ndaki görkemli avizenin montajı için geliştirilen mekanizmanın projesi

de ağırlık belirttiği için "10.000 pound" türünden bir abartılı fiyat ifadesi (ağırlık olsa metrik ölçüde 4.5 tona karşılık geleceğinden) anlam kaymasıyla akıllarda 4.5 tonluk büyük avize olarak mı kalmış? Bunu da bir teraziyle anlamak gerekecek.

Gerçekten de söz konusu olan öyle bir avize ki Muayede Salonu tasarlanırken bunun montajı için özel bir mekanizma geliştirilmiş ve ayrıntıları Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgede resimlenmiş.

Ayrıca yine bu avizeyle ilgili olarak, genellikle sadece "750 ampulü bulunduğu" ifade edilirken orijinal halinde 460 gaz kandili bulunduğu yakın zaman önce yayınlanan bir Osmanlı belgesinde belirtiliyor.[38]

Görkemli Muayede Salonu'nun ardından gelen harem dairesi ise aslında denizden göründüğünden çok daha geniş bir alana yayılıyor. Selamlığın uzun cephesi denize bakarken haremin aynı uzunluktaki deniz cephesi, dikdörtgen planının sadece kısa kenarını oluşturuyor.

Hemen kuzeyde bulunan Şehzadegân Dairesi ise diğer üç bölümden farklı olarak ana yapıdan kopartılmış ve dört cepheli şekilde bağımsız olarak oturtulmuş. Bu durum bir yandan ana kütlenin cephe simetrisinin mükemmel şekilde muhafazasını sağlıyor, bir yandan da şehzadelerin haremin etkisinden fiilen uzak durabilmeleri için böyle bir tasarım yapılmış olması ihtimalini akla getiriyor.

Deniz cepheli yapı dizisindeki son birim, hanedan mensubu olmayanlar için öngörülmüş. Biraz daha sınırlı yüksekliğiyle farkını belli eden bu kısım, Müsahiban Dairesi. Bugün Başbakanlık Çalışma Ofisi olarak kullanılan yer de burası.

Hemen ardında da ahırlar gibi hizmet alanları bulunuyor. Burada başarılı bir düzenlemeyle Depo Müze konseptinde bir sergilemeye yönelindi. Sarayın zengin koleksiyonlarının her bir parçasına aynı derecede odaklanarak bir teşhir yapmak çok büyük bir alan ve maliyet gerektireceğinden, birbirine benzer

ancak hepsi de gayet nitelikli olan eserler bu yeni kurguyla ziyaretçilere açık hale getirildi.

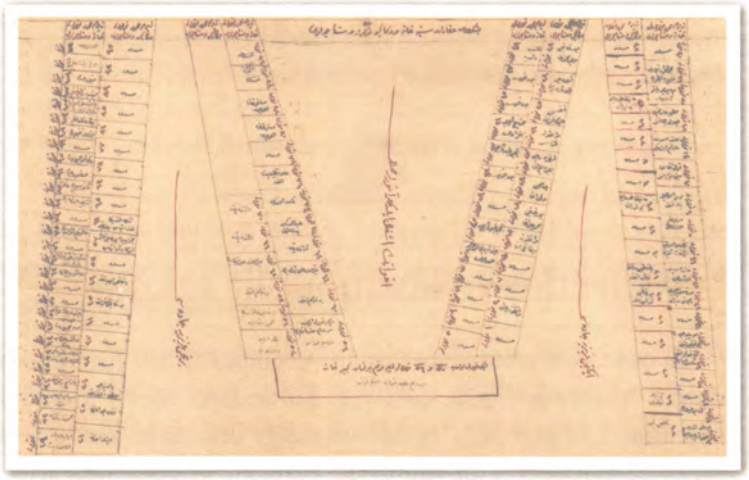
Akaretler ve kozmopolit sakinleri

Bu noktadan yolun kara tarafına geçildiği zaman içeri doğru uzanan "Akaretler" göze çarpıyor. Şu anda ticari bir ansambl oluşturan 130'dan fazla birim, yapıldığı dönemde kira evleri olarak planlanmış. Adı üzerinde, buradan gelecek akarla da yukarıda sözü edilen "Taşlık"taki Aziziye Camii'ne finansman sağlanması öngörülmüş.

Akaretler'in oluşturduğu bu ufak mahallede Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük bir özetini bulmak mümkündü: Evlerde oturanlar arasında Mustafa Kemal'in yanı sıra yorgancı, marangoz, miralay, Müslüman, Ermeni, Rum, "Millet-i Museviyeden

Akaretler'den Boğaziçi'ne bakış

Akaretler'deki her kökenden ve uğraştan kiracıyı sıralayan listelerden bir tanesi

II. Abdülhamit'in saray ressamı İtalyan Fausto Zonaro'nun Akaret-i Seniye 50 numaradaki adresini gösterir kartviziti

Madam", hatta birazdan dergâhına değineceğimiz Şeyh Zafir'in damadına kadar çok geniş bir yelpazeden bireyler vardı.[39]

II. Abdülhamit döneminin saray ressamı İtalyan Fausto Zonaro Efendi de burada oturmuş. Zonaro'nun oturduğu 50 numaralı konut hem iki yolun kesiştiği hem de iki yapı dizisinin birleştiği noktada bulunan avantajlı kullanım alanıyla Akaretler'deki en geniş birim ve komşusu olan sıra evlerden daha görkemli bir konut ve kebirhane olarak kendini gösteriyor.[40] Ressam uzun yıllar boyunca burayı konut, atölye ve halka açık bir sanat galerisi olarak kullanmış.[41] Merkezi konumu ve geniş hacmi sayesinde bugün de bu yapı Akaretler içerisinde stratejik işlev sahibi: Otel

olarak kullanılan birimlerin ana giriş alanını oluşturuyor, resepsiyon ve lobi burada bulunuyor.

Ayrıca Kabataş Lisesi'nin öncülünü oluşturan Aşiret Mektebi, açıldığı yıl eğitim ve konaklama ihtiyacını bu evlerin bir kısmına yerleşerek karşılamış. Hemen ikinci yılından itibaren eğitim gerçekten Kabataş'a taşınmış.[42] İleride göreceğimiz gibi bunun yerine kurulacak olan Kabataş Erkek Lisesi, Feriye'ye taşındığında da adı değişmemiş.

Akaretler'in Dolmabahçe Caddesi'ne ulaşan bitiş noktasındaki küçük ve biraz şekilsiz arsaya Mimar Vedad Tek'in eklediği ufak birimle görüntü bugünkü haline tamamlanmış.

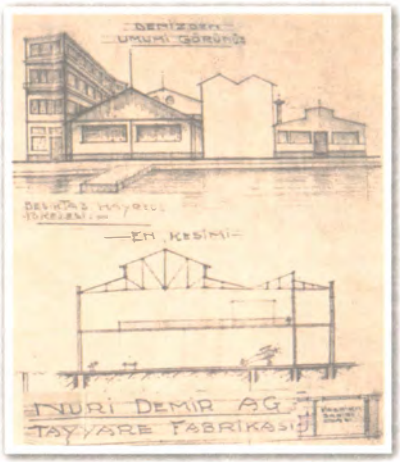
Bitişik nizam 100'den fazla ev, bir yandan gelir getirirken, bir yandan da yerleşim dokusunun neredeyse tümüyle ahşap olduğu Beşiktaş semtinde yangın çıkması durumunda Dolmabahçe Sarayı'nı koruyacak, yanması zor bir set özelliğini de taşıyacak şekilde inşa edilmiş.[43]

Sahili izlerken Hayrettin Vapur İskelesi gözü okşuyor. Burada kimliksiz ve daha hantal görünümlü bir yapı varken yerine büyük ölçüde ahşap malzemeyle inşa edilen, Hilmi Şenalp tasarımı bu iskele geçti.

Hemen gerisindeki yapı ise Avusturya tütün deposuydu. Mimarı ve yüklenicisi Victor Adaman'dı. Adaman, Paris'te okumuş ve mesleğe İtalyan Mimar Alessandro Vallauri'nin yanında başlamış.[44]

Bu depo ve karşı sahilde göreceğimiz diğeri Boğaziçi görünümünde etkili yapılardandır. Bu anıtsal yapıların, yeni kurulan Cumhuriyet açısından tütünün önemli bir vergi kalemi oluşturduğunun somut simgeleri olduğunu söylemek mümkündür.

Tarihi tütün deposu, yer seviyesinin altına birkaç kat boyunca çok geniş hacimler de eklenecek şekilde yeniden inşa edildi ve otel olarak hizmete açıldı. Bu arazide, otelin tam bitişiğinde

1928 yılında hazırlanan bir paftadan Beşiktaş Hayrettin İskelesi mevkiinde bulunan Nuri Demirağ Uçak Fabrikası (içerideki uçağa dikkat)

Nuri Demirağ'ın tayyare atölyesi de bulunmaktaydı; yani Beşiktaş Meydanı'nda uçak üretiliyordu.

1936-1949 yılları arasında açık kalan bu fabrikanın Beşiktaş Meydanı'nda 4.000 m²'den daha geniş bir alana yayıldığı hesaplanıyor.[45]

Ülkemizin ilk uçak üreticisi olan Demirağ'ın Anadolu yakasında ise Boğaz manzaralı korusu ve köşkü vardı. Yine bu alanda, hemen cadde kenarında bulunan özel tasarımıyla dikkati çeken bir benzin istasyonu ve Motorest lokantası vardı. Her ikisi de Mimar Maruf Önal'ın eseriydi. Hatıraları bile sessizce ortadan kalktı.

Otele bitişik araziyi 1960'ların başından bu yana geniş bir sahil cephesiyle, artık uçak fabrikası değil Deniz Müzesi kaplıyor. Başlangıçta sadece biraz ileride yol kenarındaki Maliye binasından ibaret olan, saltanat kayıkları için çok nitelikli olmayan bir betonarme binayla bu alana doğru genişletilen müze 2008 yılında açılan yarışmayı kazanan Mehmet Kütükçüoğlu ve Ertuğ

Kesintisiz iç hacmiyle İstanbul'daki müze ve teşhir mekânlarının çıtasını yükselten Deniz Müzesi

Deniz Müzesi dış görünüm

Uçar projesiyle, çağ atlamak tabirine uygun düşecek düzeyde gelişerek 15.000 m² kapalı alanıyla Boğaziçi'nin en geniş kültür yapısı olma özelliğine kavuştu. Mimarlarını kısa süre önce Galatasaray Meydanı'nda yeniden inşa edilerek hizmete açılan Yapı Kredi Kültür Sanat binasından da hatırlıyoruz. Topkapı Sarayı mutfaklarının yenilenen teşhirinde de aynı isimlerin imzası var.

Bahçedeki bir kitabeden kadırga kabartması

Deniz Müzesi inşaatının önemiyle ilgili olarak tasarımcıların da ifade ettiği bir hususu vurgulamamız gerek: Tüm Cumhuriyet dönemi boyunca Boğaziçi'nde, bir kültür yapısı şöyle dursun, bu boyutta başka bir kamu yapısı üretilmemiştir. Daha önceye gidersek, İstanbul'da müze olması amacıyla üretilen son kamu yapısı da Osman Hamdi Bey zamanında İtalyan Mimar Alessandro Vallauri tarafından tasarlanan Arkeoloji Müzesi idi. Hatta özel müzelerin bile büyük çoğunluğu, daha önce başka işlevler üstlenmiş mekânların müze olarak düzenlenmesiyle ortaya çıkmıştı. Aradan geçen yüzyıldan fazla sürenin ardından kısmet, Deniz Müzesi'neymiş. Sonuç olarak; 40 metre uzunluğundaki kadırgayı ve onlarca saltanat kayığı başta olmak üzere birçok başka eseri aynı çatı altında ve mekânı bölen kolonlar olmaksızın tek hacim içinde teşhir eden, kendisi de bir sanat eseri olan bu bina Beşiktaş sahiline damgasını vurmuş durumda.

Aslında sadece kadırga için bile özel bir müze tasarlamaya değebilirdi. 24 çifte kürekli, her bir küreği üç kişi tarafından çekilen, toplamda 144 kürekçi gerektiren bu olağanüstü deniz taşıtının üzerindeki köşk ise ayrı bir sanat eseri: Yapıt, bağalarla ve yarı değerli taşlarla yapılmış süslemelerin, gümüş levhaların, geometrik ve stilize çiçek kompozisyonlarının takip edilmesini zorlaştıran bir bezeme yoğunluğu gösteriyor. Tümüyle sedeften kakılmış kitabe ise kendi türünün şaheseri.[46]

Deniz yönündeki cam cepheler bu görkemli deniz taşıtlarını ait oldukları yere, Boğaziçi'ne engelsizce kavuşturacak şekilde tasarlanmış. Beşiktaş'ın yüzyıllardır temsil ettiği deniz ve denizcilik olgusunu çağdaş bir dokunuşla en iyi şekilde yansıttığını söylemek yanlış olmaz. Kadırgaya ve fonda pencereden

Sinan Paşa Camii ve
kısa süre önce
ihya edilen ahşap kasrı

Üsküdar'a doğru bakıp, sefere çıkan Osmanlı donanmasının bu iki nokta arasında dizilip İstanbul'u selamlayışını gözümüzde canlandırmak artık bir adım daha kolay.

Barbaros Hayrettin Paşa'nın semti Beşiktaş

Denizcileri ve denizciliği temsil eden Beşiktaş'tan söz ederken, kuşkusuz Beşiktaş'ı bu mertebeye getirenin, Barbaros Hayrettin Paşa'nın teveccühü olduğunu hatırlamalıyız. Zamanında burada Barbaros Hayrettin Paşa'nın bir yalısı olduğunu biliyoruz. Buraya defnedilmesi de semtle bağını, kopmayacak derecede güçlendirmiştir. Mimar Sinan'ın tasarladığı ilk mezar yapısı olan Barbaros Hayrettin Paşa türbesinin[47] hemen arkasında, biraz daha kara tarafında, bir diğer Kaptanıderya, Sinan Paşa'nın camisi de bulunmakta.

Mimar Sinan burada beklenmedik şekilde Edirne Üç Şerefeli Cami planını değerlendirmiş. Tesadüf müdür bilinmez Sinan'ın Şehzade'den Selimiye'ye giden mekân gelişim çizgisinden saptığı diğer bir yapıtın da banisi yine bir Kaptanıderyadır (Piyale Paşa). Bugün Sinan Paşa Camii'nin denizden/caddeden en çok dikkat çeken unsuru, geç dönemde eklenip bir süre sonra ortadan kaybolan ve kısa süre önce ahşap malzemeyle ihya edilen hünkâr mahfili. Günümüzde II. Abdülhamit'e olan ilginin artmasıyla Sinan Paşa Camii de Padişah'ın yılda iki kez Yıldız Sarayı'ndan biraz

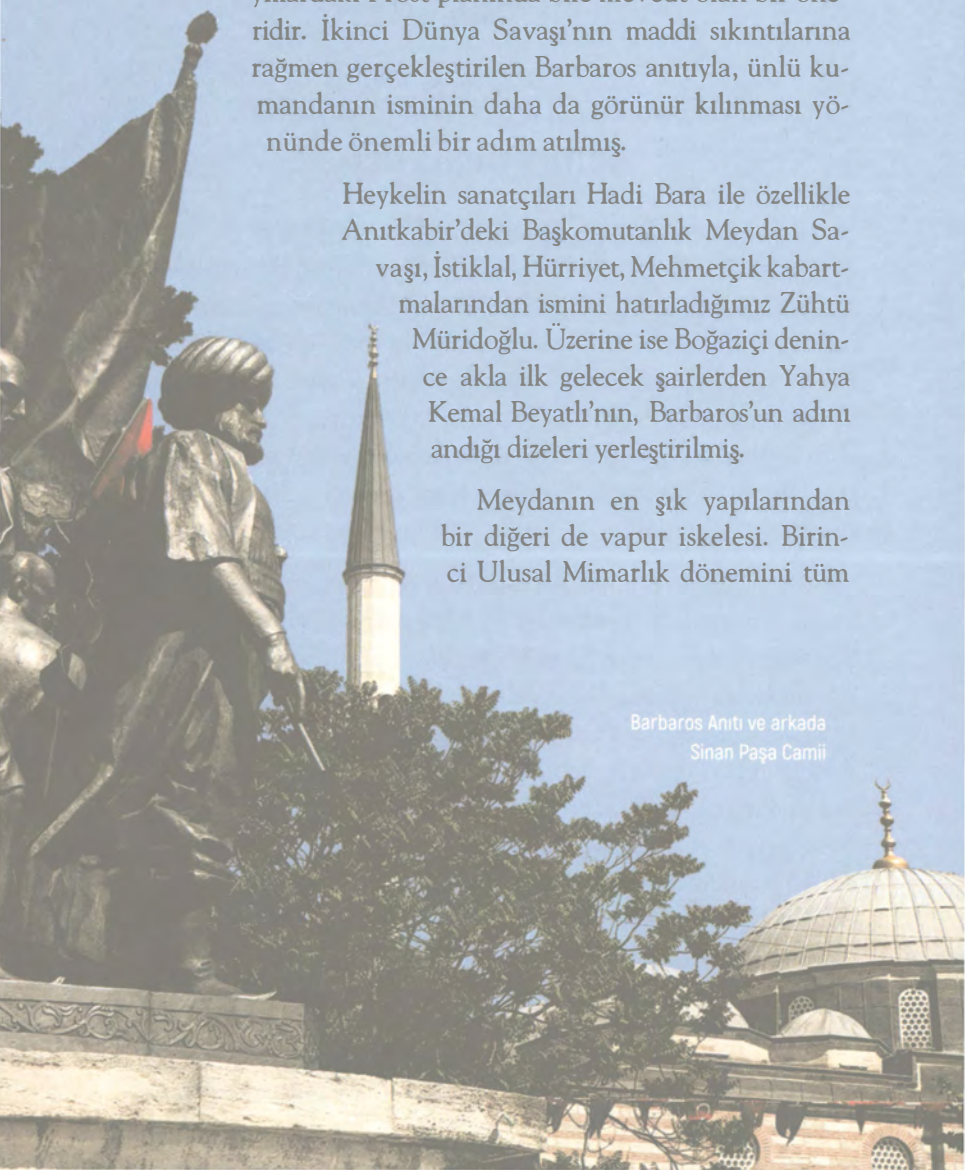
Barbaros Türbesi haziresindeki mezarlar

uzaklaşarak (Cuma namazlarını kıldığı Yıldız Hamidiye Camii yerine) bayram namazına gittiği cami olarak hatırlanmaya başladı.

Beşiktaş Meydanı'nın eski hali çok daha yoğun bir yapılaşma barındırıyordu. Buna dair fotoğraflar mevcut. Büyük ölçüde dolgu olan bu alanın bir meydan haline getirilmesi daha 1930'lu yıllardaki Prost planında bile mevcut olan bir öneridir. İkinci Dünya Savaşı'nın maddi sıkıntılarına rağmen gerçekleştirilen Barbaros anıtıyla, ünlü kumandanın isminin daha da görünür kılınması yönünde önemli bir adım atılmış.

Heykelin sanatçıları Hadi Bara ile özellikle Anıtkabir'deki Başkomutanlık Meydan Savaşı, İstiklal, Hürriyet, Mehmetçik kabartmalarından ismini hatırladığımız Zühtü Müridoğlu. Üzerine ise Boğaziçi denince akla ilk gelecek şairlerden Yahya Kemal Beyatlı'nın, Barbaros'un adını andığı dizeleri yerleştirilmiş.

Meydanın en şık yapılarından bir diğeri de vapur iskelesi. Birinci Ulusal Mimarlık dönemini tüm

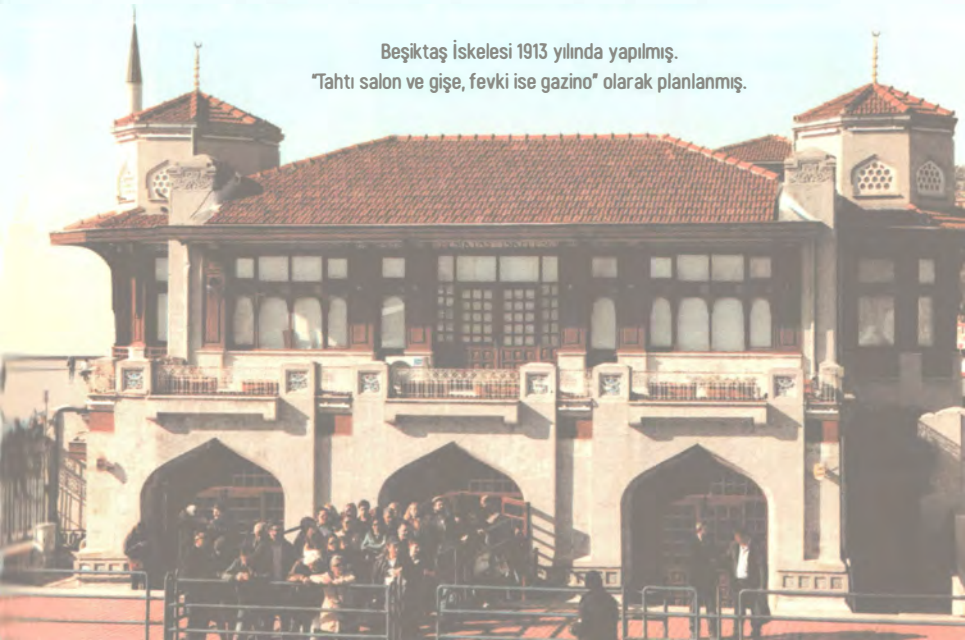
Barbaros Anıtı ve arkada Sinan Paşa Camii

özellikleriyle yansıtan yapı Ali Talat Bey'in 1913 tarihli bir eseri. Boğaz hattında Büyükdere ve Kuzguncuk iskelelerinde de imzası olan bu mimarı tekrar hatırlama olanağı bulacağız. Günümüzde adı pek az anılıyor, oysa Mimar Sinan'ın yanına defnedilen tek mimar[48] olacak kadar mesleğinde yer edinmiş.

İskele, denizin üzerinde bir köşk gibi. Sivri kemerleri ve çinileri binaya Osmanlı ruhu veriyor. Bunlar klasik cami mimarlığından bildiğimiz özellikler. Kuleleri, terasları, taş oyma sanatını taşıyan yapı parçaları ve simetrik-yatay gövdesiyle de Avrupa-Amerikan villa mimarlığından çizgiler taşıyor.

Antik dönemlere dair ipuçları

Buradan yamaç boyunca Yıldız'a doğru, yine Barbaros'un adını taşıyan ve Menderes döneminin simgesel ulaşım akslarından birini oluşturan bulvar uzanıyor. Ama daha yükselmeden hemen sağda Boğaziçi'nin tarihi hakkında bildiklerimizi çok

Beşiktaş İskelesi 1913 yılında yapılmış.
"Tahtı salon ve gişe, fevki ise gazino" olarak planlanmış.

değiştiren bir çalışma sürmekte. Anlaşıldığı kadarıyla burası, iskele civarından Boğaz'a akan bir derenin yatağı.*

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki müdürlük görevinden bugünlerde emekliye ayrılan Zeynep Kızıltan'ın açıklamalarından öğrendiğimize göre, metro projesi kapsamında yapılan kazılarda Erken Demir Çağına ait olduğu düşünülen kurgan tipi mezarlar bulundu. Taş balta, tunç ok ucu ve pişmiş toprak kaplar gibi çok sayıda mezar hediyesi buluntuya da rastlandı. Tüm bu bilgiler sonucunda burada Kuzey Karadeniz step kültürüne ait bir mezarlığın varlığı muhtemel.[49]

Bu son arkeolojik buluntular Beşiktaş'ın tarihi için çok büyük bir kazanım oldu. Hemen Osmanlı öncesi dönem hakkında bile yeterli bilgi bulunamazken çok daha gerilere giden bir tarih yakalandı. Aslında Bizans döneminde Diplokion adını taşıyan bu mahalde iki anıtsal sütun bulunduğuna dair bilgimiz var. 1422 yılında Cristoforo Buondelmonti isimli bir İtalyan rahibin

* Burası alüvyon birikimiyle oluşmuş bir düzlük ve aslında bunda şaşırılacak bir şey yok; çünkü Boğaz'da akarsudan bol bir şey yok. Ancak yoğun yapılaşma ile bağlantılı insan müdahalesi yüzünden, zaten çok coşkulu olmayan akarsuların birçoğu artık gözden yitmiş durumda. Bunların hatıraları çoğunlukla cadde isimlerinde yaşıyor. Hemen Beşiktaş'ta bile bir tane daha böyle bir örnek var: Ihlamur Dere.

Beşiktaş Meydanı'ndaki metro kazılarında ortaya çıkan arkeolojik alandaki Demir Çağı mezarlığından bir kesit

Liber insularum Archipelagi isimli kitabı için yaptığı ve sonradan hazırlanan birçok İstanbul haritasına örnek teşkil eden çizim, Beşiktaş civarına dikilmiş bir çift sütun gösteriyor (civardaki akarsu muhtemelen Ihlamur Deresi), ancak sonradan bunların başına ne geldiğini bilmiyoruz. Kazılar çeşitli yönlerde devam edebilirse antik dünyaya dair birçok ayrıntının yakalanması gündeme gelebilir.

Şeyh Zafir Türbesi'nin zengin süslemeli ve neredeyse simetrik ama iki yanda farklı boyutlu pencereleri Raimondo d'Aronco'nun ana özelliğini yansıtıyor: Her zaman şaşırtmaya hazır.

Dolmabahçe'den sonra Beşiktaş'a ulaşmıştık. Yıldız'a doğru Barbaros Bulvarı uzanıyor dedik. Bu yokuşta

Beşiktaş Ertuğrul Tekkesi: Cami ve Şeyh Zafir Türbesi

Şeyh Zafir'in sokak yönündeki yalağına sahip çıkamayan çeşmesi
İtalyan Mimar Raimondo d'Aronco'nun eseri

çok değil, birkaç metre daha ilerlersek hemen sağda bir tütün deposu daha göreceğiz. 1950 yılından kalmış. Boğaz'daki diğer örneklerden daha yeni. Kısa süre öncesine değin bir ilaç şirketinin yönetim binası olarak kullanıldığından eski işlevini hissettirmiyor bile. Zaten yapıldığı dönemin yalın modernist çizgileri o zaman da binaların işlevlerini pek hissettirmezdi diyebiliriz.

Ama oraya kadar çıkmadan daha ilk köşede Ertuğrul Tekkesi ve İtalyan mimar Raimondo d'Aronco'nun eşsiz eserlerinden Şeyh Zafir Türbesi'ni göreceğiz. Burası II. Abdülhamit tarafından Şeyh Hamza Zafir için yaptırılmış. Şeyh Kuzey Afrika kökenli Şazeli tarikatının ünlü ismi. II. Abdülhamit'in bu şeyhe özel bir muhabbeti olduğu, hatta sırf bu nedenle dergâhını Yıldız Sarayı'na yakın bir yere yaptırdığı sıklıkla söylenir, ancak buna dair belge bulmak çok kolay olmasa gerektir.

Türbenin yanındaki kütüphane ise geniş pencere yüzeyleri ile bol ışık alacak şekilde tasarlanmış. Bugün dışarıdan bakıldığında daha ziyade ardiye görünümü veriyor.

Türbenin diğer yanındaki çeşme de aynı mimarın eseri, ancak malzemesi farklı, beyaz mermer. Kurgusu da çok farklı. Sanki başka bir yer için tasarlanmış da buraya monte edilmiş gibi duruyor. Ne de olsa çeşmelerde nakil sık görülen bir durum. Ancak tam bahçe duvarı hizasına yerleştirilerek hem bahçeden içeri hem de dışarı, sokağa doğru hizmet edebilecek şekilde kurgulanmış. D'Aronco iki yönde farklı yükseklikte yalaklar yerleştirerek kot farkı sorununu ortadan kaldırmış.[50] Yani çeşmenin bu arsa için tasarlandığı belirgin.

Sokak kotunun birden fazla defa değiştirilmesiyle, önce yüksekte olan yalak zaman içinde kaldırım seviyesinden birkaç basamak inilerek ulaşılır olmuş. Şimdi çeşme, kaldırımla aynı seviyede gibi görünüyor, ancak süslü yalak artık tümüyle ortadan kalkmış. Çeşmenin önünde tuhaf bir boşluk yer alıyor. Zaten çeşmenin boyutları çok mütevazı olduğundan genelde önüne park edilen tek araba bile görünmesini kolaylıkla engelliyor. Yalaksızlığı hissedilmiyor bile.

Biraz daha yukarıda D'Aronco imzalı başka başka güzellikler de var. D'Aronco Yıldız Sarayı'na damga vurmuş isimlerden biri. Şale Köşkü'nün ek binası da Yıldız Porselen Fabrikası da onun eseri. Ancak saray sadece onun eserleriyle bitmiyor. Diğer yandan bu eşsiz saray bütünlüğünü yitireli ne yazık ki çok zaman oldu. Kentin en merkezi yerlerinden birinde böylesine geniş alana yayılan bir manzumenin dağılması belki de kaçınılmazdı. Bir kısmı Yıldız Teknik Üniversitesi'ne tahsisliydi. Daha önceleri ise askeri kullanıma mahsus olduğu dönemler yaşanmıştı. Birçok bölümü özenle restore edildi ve ediliyor. Büyük ölçüde Cumhurbaşkanlığı'nın İstanbul Avrupa yakası çalışma ofislerine ev sahipliği yapıyor.

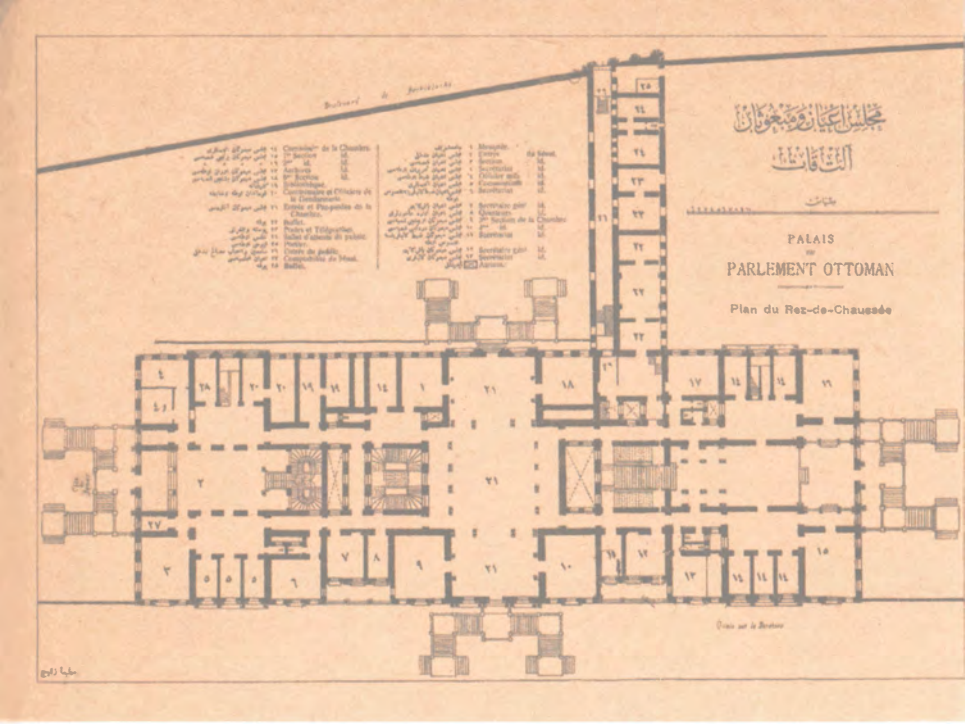
Yolumuz Çırağan'a çıkıyor

Bu eserlerin eşsizliğine rağmen yine de yukarılarda çok oyalanmayıp Boğaziçi boyunca devam edince yolumuz Çırağan'a çıkıyor. Özetle Beşiktaş, üç saray arasına sıkışmış bir semt. Böyle bir şeref muhtemelen pek az semte nasip olur.

Aslen bir köy yerleşimiyken konumunun getirdiği avantajla Beşiktaş'ın içinde birçok mahalle gelişmiş. Bu civardaki birden fazla Rum mahallesinden biri de burada: Panagia Cihannüma.* Aynı adlı kilise, Bahçeşehir Üniversitesi binaları arasından rahatlıkla seçiliyor. Bir zamanlar burada Devlet Güvenlik Mahkemesi bile vardı. Muhtemelen dünyanın en güzel manzaralı mahkemesiydi.

* Cihannüma her yeri gösteren anlamındadır. Tam bu noktada "nüma" ile aynı kökten gelen "numune" ve "nümayiş" sözcüklerini hatırlamak yerinde olacaktır. Bu sözcük, bir mimari eleman olarak, birçok Boğaz yapısında eski ve yeni uygulamalarıyla karşımıza çıkacak.

Çırağan Sarayı: Yangın öncesinde, ana binanın
Meclis-i Âyan ve Mebusan işlevi sürdürdüğü zamandan kalma plan

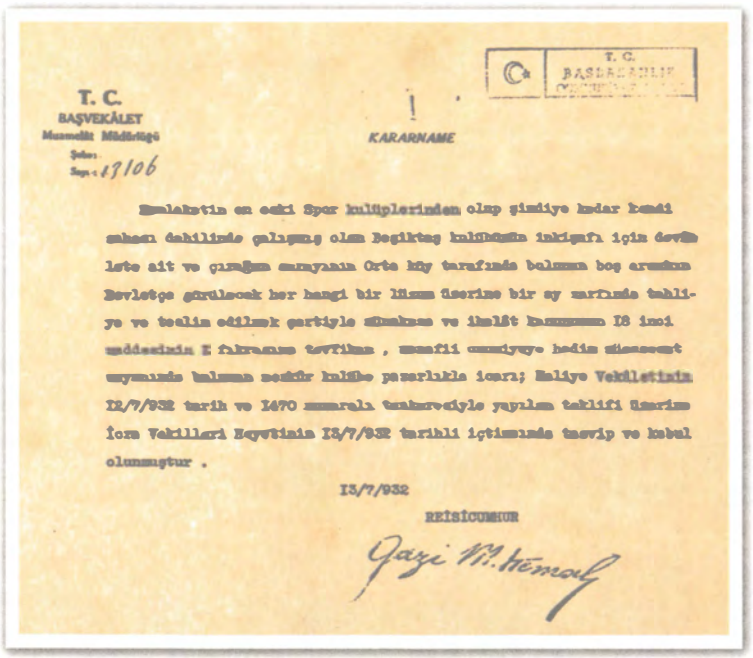
Buradan itibaren ek binalarıyla birlikte Çırağan Sarayı bölgesine giriyoruz. İlk karşımıza çıkan yapı grubu, *Four Seasons Hotel*. Denize geniş cepheli yapı zaten mevcut tarihi birim. Saray geçmişinden sonra bina hayli badireler atlattı. İETT deposu olarak pencerelerine suntaların çakıldığını o günleri hatırlayanlar bilir. Sonraları Türkiye Elektrik Kurumu'na devredildi. Devlet Konukevi olarak hazırlanması planlanıyordu. En sonunda sağ ve soluna, kendisinden biraz daha geride ve hemen hemen aynı kütlede iki ayrı birimin eklenmesiyle, sahil şeridi de genişletilip rekreasyon alanları oluşturularak yeni işlevine tahvil edildi.

Sonraki yapı Beşiktaş Anadolu Lisesi (eski harem binası). Sahile dik uzanıyor; yani uzun cephesi otele, kısa cephesi Boğaz'a bakıyor. Birçok saray yapısının maarife devredildiğinden söz etmiştik. Bu da onlardan biri ve bu seride benzeri örneklere daha da rastlayacağız.

Bunun ardından, XIX. yüzyılın son çeyreğinde tamamlanan Çırağan'ın ana birimi tüm görkemiyle kendini gösteriyor. Yapının iç mekânları tümüyle oryantalist etkide ve büyük ölçüde ithal sayılabilecek bir tasarımla oluşturulmuş: Ana kaynağı Alman Mimar Ludwig von Zanth'ın Württemberg Kralı I. Wilhelm için inşa ettiği Wilhelma Sarayı.[51]

Tekneyle geçerken tüm bu iç ayrıntıları algılamaya gayet tabii ki imkân yok, ancak zaten artık içeriden de algılanmaya imkân bulunmuyor. Yapı Osmanlı'nın Meşrutiyet Meclisi iken 1910'da kül olunca iç unsurlarının tümünü yitirdi. Metruk ve âtıl kalan binanın değerlendirilmesi için bundan önce de birçok fikir ortaya atılmış, ancak yapının ve dolayısıyla masrafın büyüklüğü göz korkutucu olduğundan vazgeçilmiş.

Daha henüz 1924 yılında Çırağan'ın Ziraat Müzesi olmasının teklif edildiğini görüyoruz.[52] 1928 yılında ise İtalya'nın San

T. C.
BAŞVEKÂLET
Müsteşarlık Müdürlüğü
Şubesi
Sayı: 17106

T. C.
BAŞBAKANLIK

KARARNAME

Memleketin en eski Spor kulüplerinden olup şimdiye kadar kendi sahası dahilinde çalışmış olan Beşiktaş kulübünün inkişafı için devlete ait ve çırağan sarayının Orta köy tarafında bulunan boş arsanın Devletçe görülecek her hangi bir hizmet üzerine bir ay müddetle tahliye ve teslim edilmek şartiyle münasebet ve ihalât kanununun 18 inci maddesinin F fıkrasının tevfikan, münakasiz müzayede bedeli mukabilinde mezkur kulübe pazarlıkla icarı; Maliye Vekâletinin 12/7/932 tarih ve 1470 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 13/7/932 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur.

13/7/932

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Çırağan Sarayı bahçesinin Beşiktaş kulübünün inkişafı için kiraya verilmesine dair Gazi Mustafa Kemal imzalı kararname

Remo kentinde bulunan, bugün 150 yaşını aşmış ünlü Grand Hotel de Londres'ın o zamanki sahibi Francesco Paletto burayı restore ederek bir otel ve kumarhaneye dönüştürmek için başvuru yapıyor.[53] Deniz Müzesi'nin burada kurulması fikri de yine bütçe sorunu nedeniyle gerçekleşemiyor. Bu arada Çırağan'ın Feriye Saraylarıyla bağlantısı kesiliyor. Bu birimler tütün deposu gibi işlevlerle değerlendiriliyor. 1933 yılında bahçelerinden birinin ambalaj fabrikası yapılmak üzere İş Bankası'na satılması hakkında kararname de var.[54] 1945 yılında ise dönemin Vali Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, yapının 35 yıldır metruk durduğundan şikâyetle Başbakanlığa talepte bulunarak otel yapılmak üzere Belediyeye devredilmesini istiyor[55] ancak bu çaba da sonuçsuz kalıyor.

On yıllar boyunca hayalet halinde duran bu blok 1980'lerin sonuna sadece dört duvarıyla ulaşmıştı. İçi yeniden inşa edildi, ancak muhtemelen saray, yukarıda da anlattığımız gibi tam bugün gördüğümüz mekânlara benzer bir yer değildi. 1990'ların başında bir miktar çağdaş ekle birlikte otel olarak işletmeye açıldı.

Restorasyon ve yeni işleve uyarlama sırasında tarihi binanın dış görünümü büyük ölçüde korundu. Dışarıda, içeriyle kıyaslandığında sade sayılabilecek cepheler söz konusu. Tüm pencerelerin üst kesimlerinde Gotik detayları bulunan şebekeler yer alıyor. Bu dönemde hemen yakındaki Yıldız Hamidiye Camii'nin

Çırağan Sarayı otel yapılırken eklenen çağdaş blok

pencerelerinden de (biraz uzağa gidersek Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii'nin de) hatırladığımız unsurlar bunlar.

Yan taraftaki bahçeye bir de modern blok tasarlandı. Bugün otelin havuzunun ve gerisinde de ana binadan bile daha geniş çağdaş otel yapısının bulunduğu bu bahçe 1932 yılında Gazi Mustafa Kemal'in imzasını taşıyan bir kararname ile BJK'nin kullanımına olanak sağlayacak şekilde kiraya verildi ve Dolmabahçe Stadı yapılana değin Şeref Stadı adıyla kullanıldı. Dolmabahçe Stadyumu'nun devreye girmesinden sonra da otel projesinin başlamasına değin BJK antrenman sahası olarak kullanımı sürdü.

Sahildeki bu saha, saray olana kadar büyük ölçüde Beşiktaş Mevlevihanesi'nin kullanımındaydı. Evliya burayı şöyle anlatır: *"Deniz kıyısında, semahanesi denize bakan iki katlı mevlevihanedir ki İstanbul'da ve başka diyarda benzeri yoktur. Semahanesi bir sanatlı tavan, kırmızı renkli kubbedir ki şimdiki ustalar ona benzer bir kubbe yapamazlar. Gayet yüksek ve beğenilir bir kubbedir."*[56]

Mevlevihane, önce II. Mahmut tarafından buraya saray yaptırılacağı gerekçesiyle Maçka'ya yollandı. Ardından da Sultan Abdülaziz tarafından silahhane yaptırılacağı için Haliç'in bitimindeki Bahariye'ye yerleştirildi (Birkaç yıl önce özenle yeniden inşa edilen Mevlevihane'nin başlangıç noktası burasıdır).

Çırağan Sarayı kara tarafı kapılarından iki tanesi

Çağdaş blok önündeki palmiye ağırlıklı ağaçlandırma, turistik broşürlerde sık bulunan deniz, havuz, palmiye ikonografisine uygun bir tercih.

Gözlerimizi sahil şeridinden fazla ayırmadan da güzel şeyler görebiliriz. Sarayın deniz yönünde, rıhtıma çıkacak olanları karşılayan kapıları birer zafer kemerini, bir yandan da Selçuklu-Osmanlı mimarlığındaki taç kapıları andırıyor. Bu kapılar, konumlarıyla genel kompozisyonu dengeliyor ve cephenin üslubuyla bütünleşiyor. Merkezde iki zarif sütunun taşıdığı kemerli bir açıklık bulunuyor, buna dıştaki büyük sütunlar eşlik ediyor. Sütunlar klasik repertuara göre biçimlenmiş, ama detayları klasik motifler dilinden oldukça uzak, Doğu-İslam mimarlığına yakıştırılabilecek örgü motiflerine, kıvrımdallı motiflerle bezeli kübik başlıklara sahip. Osmanlı mimarlığında, özellikle iç mekânlarda karşılaşılan niş formu, bir dizi halinde kemer açıklığını üstten sınırlıyor. Yine bitkisel ağırlıklı bezemeler taşıyan bir bitiş ve iki yandaki tepelikler kompozisyonu sonlandırıyor.

Tekneden göremeyenleri fazla üzmemek için üzerinde durmayabilirdik ama kara yolundan geçenleri de uyaralım. Defalarca önünden geçmiş bile olsak bir gün, kara tarafı kapılarına daha yakından, daha dikkatle bakmak gerek.

Deniz cephesindeki kapıların mimarisi ve dekoratif özellikleri, aslında sarayın kara yönündeki kapılarında da tekrarlanıyor. Ancak daha gösterişli, daha yüklü bir biçimde. Kompozisyon yine ana hatlarıyla bir zafer kemeri ifadesi içinde, ancak dekoratif unsurlar yerli ve yabancı, hatta hayal ürünü İslam sanatı referansları taşıyor. Ana kapı, genişliği ve yüksekliği ile vurgulanmış olmakla beraber yan parçalarda kalın gövdeli sütunların kullanılmış olması iki tarafta "kuleli bir mimari" hissi yaratıyor. İki yanda nişlerin içindeki yelpaze biçimli öğeler, bunların üzerindeki ikili derin nişler ve köşelerine yerleştirilen "yarım yelpazeler," ayrıca bütün düzenlemenin en üst kısmındaki sütun demetleri ve birçok başka ayrıntı, oryantalist iç mekân

Boğaziçi yalıları kara tarafındaki korularına köprülerle bağlıydı.
Bugün görülebilen yegâne örnek, Çırağan Sarayı'nınki.

dekorasyonunu dışarıya haber veren biçim tercihleri arasında. Demir kapı kanatlarının taşıdığı dantelsi dekorasyon ve biçimler beraberliği de kısmen yerel, kısmen Elhamra esinli bir ruh içinde. Bu sözlerden anlaşılacağı gibi Çırağan Sarayı'nın kara kapıları, özetle, başlı başına birer anıt-bina kimliğiyle tasarlanmış desek abartmış olmayız.

Deniz ile bina arasında yüksek duvarlar bulunuyordu. Yoksa bu kapılara ihtiyaç da olmazdı. Ancak görüldüğü kadarıyla, otel uygulaması sırasında, manzaradan bahçenin de faydalanabilmesi için bu duvarlarda geniş dikdörtgen açıklıklar yapılması yeğlendi.

Çırağan denince aklımıza gelmesi gereken ünlü bir isim de Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa. Döneminde, II. Abdülhamit'e karşı yapılan darbe girişimini bastırmasıyla tanınan Beşiktaş komutanı bugün daha çok çarşı içindeki kendi adını taşıyan fırınla anılıyor.

Çırağan Olayı diye anılan bu darbe girişimini kısaca hatırlayalım: 20 Mayıs 1878 tarihinde gazeteci Ali Suavi, organize

ettiği birkaç yüz kişi ile Çırağan Sarayı'nı basar, nöbetçileri etkisiz hale getirerek V. Murad'ın tutulduğu harem dairesine girer ve kolundan tutup "Sultan Murad, çok yaşa" naralarıyla onu dışarıya çıkarmaya çalışırken Beşiktaş Zabıta Amiri Hasan Paşa, askerlerle olay yerine gelip, Ali Suavi'yi kafasına sopayla vurarak öldürür ve yakın Türk tarihinin üzerinde en çok konuşulan olaylarından biri gerçekleşir.[57]

Bu Hasan Paşa hakkında, imzasını Arapçada 7 ve 8'i belirten "٧٨" işaretlerini kullanarak attığı yolunda bir efsane dolaşır durur. Rivayete göre okuma yazması olmadığından (veya çok zayıf olduğundan) böyle yaparmış. Okuma yazması olmayan bir Paşa rakamlardan kolay bir imza arıyorsa kendini 11 Hasan Paşa olarak, "١١" ifadesiyle tanıtması daha kolay olurdu. Bu yolda başka öneriler de getirilebilir. Hatta "..٧" bile daha kolay. Muhtemelen aslen okuma yazması zayıf ve belki de sadece rakamları bilen birileri (Paşa'nın, asayişi korumak için muhatap olduğu zümrenin sıklıkla cühela takımı olduğu düşünülebilir) imzasını ancak bildikleri rakamlara benzeterek Paşa'yı böyle anmaya başlamış olabilirler. Paşa hakkında yazılan bir kitapta, belirtilen şekilde atılmış bir imzasının henüz ortaya çıkarılamadığı dile getiriliyor.[58]

Sarayın, hemen gerisinde caddenin üzerinden geçen bir köprüsü var ve yapıyı aslen kendi bahçesi olan bugünün Yıldız Parkı'na bağlıyor. Aslında hemen tüm yalıların bahçelerine geçişi sağlayan en az birer tane köprüleri vardı, ancak yol inşa süreçlerinde hepsi yıkıldı. Caddeyi daralttığı için sürücülerce çok sevilmeyen bu köprü tüm Boğaziçi boyunca, ayakta kalabilmiş yegâne örnek durumunda.

Küçük Mecidiye Camii ve Yahya Efendi Dergâhı

Bu yeni birimin hemen arkasında, caddenin kara tarafında bulunan Küçük Mecidiye Camii deniz güzergâhından gizleniyor, ancak dikkatle bakılırsa otel biter bitmez çaprazdan kısmen görmek mümkün oluyor. Bu caminin bir diğer özelliği de Sultan Abdülmecit'in adının, aynı çevrede yaptırdığı (ve diğer ikisi çok daha görkemli olan) üç camiden sadece bu yapıtta hatırlanması. Dolmabahçe ve Ortaköy camileri artık halk arasında sadece semtlerinin ismiyle anılır oldu.

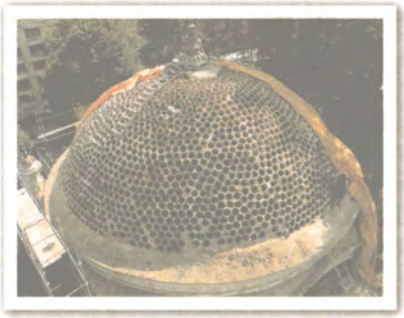
Gözden uzak kalıyor diye yakındık ancak diğer iki yapıtla arasındaki farklara dikkat edince, insan belki de Küçük Mecidiye bunun için yapılmıştı diye düşünüyor.

Küçük Mecidiye'nin yüzeyleri çok daha sade, hemen tümüyle bezemesiz. Ayrıca bir selatin cami olmasına rağmen tek minaresiyle olabildiğince alçakgönüllü. Diğer yandan, mütevazı haline rağmen saray camileri geleneğinin bir parçası olduğunu da belirtmek gerek. Güzergâhımız üzerinde, Yıldız Sarayı yanındaki Hamidiye, hatta Dolmabahçe Sarayı'nın yanı başındaki Bezmialem Valide Sultan Camii örneklerinde olduğu gibi Küçük Mecidiye de doğrudan Çırağan Sarayı ile bağlantılı bir

Feriye Sarayları'nın üzerinden Boğaz'a hükmeden Yahya Efendi Dergâhı

Kubbenin içeriden görünüşü

Yapının kubbesinde 3200 tane pişmiş toprak künk kullanılmış. Bunlar 38 santim uzunluğunda ve ağızlarıyla dipleri arasında 3 santim çap farkı var; monte edilmeksizin sıkıştırma yöntemiyle bir araya getirilerek kubbeyi oluşturmuşlar.

cami. Caminin cümle kapısından bağımsız bir hünkâr kapısının bulunması ve Padişah Abdülmecit'in Cuma namazlarını sıklıkla bu camide kılması da buna işaret ediyor.

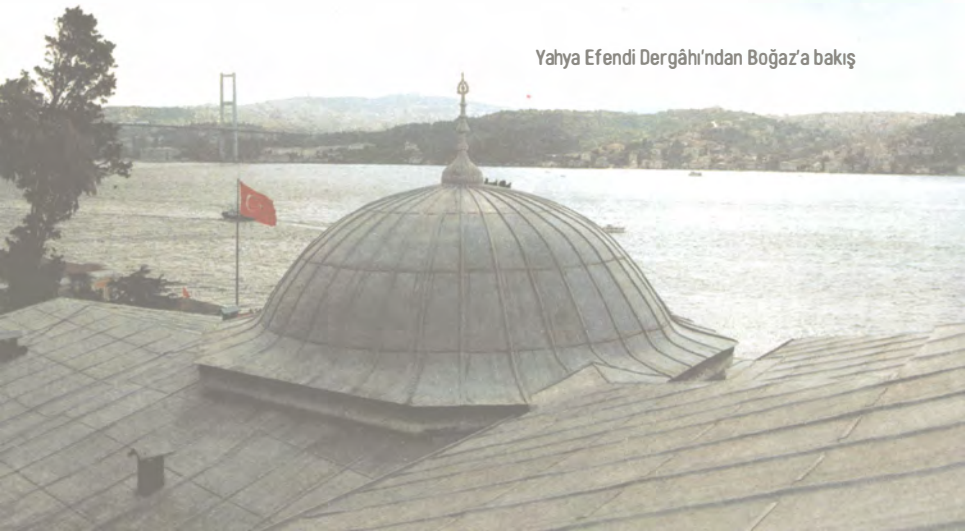
Cami ilk inşa edildiğinde de günümüz dâhil aradan geçen dönemde de çevresinde bir mahalle bulunmadı. Mahallesiz, saraya hitap eden cami örnekleri arasında erken dönemlerden Konya Selçuklu Sarayı ve Alaaddin Camii ilişkisi ile Abdülaziz döneminden Çağlayan Kasrı yakınındaki Sadabad Camii'ni göstermek de mümkün.[59]

Son restorasyonda kubbenin tümüyle künklerden inşa edildiği ortaya çıktı. Sadece akustik amaçlarla değil hafif malzemeyle yapılmış bir örnek ve Türkiye'de benzersiz bir örnek olarak karşımıza çıkıyor.[60]

Yine caddenin kara tarafında, Küçük Mecidiye Camii'nden hemen sonraki yamaçta bölgenin en önemli yapı gruplarından biri görülüyor: Yahya Efendi Dergâhı.

Dergâh, yüksek konumu sayesinde denizden de çok rahatlıkla fark ediliyor. Hatta denize gayet hâkim durumda bulunuyor demek belki daha doğru olur. Dergâhın, zamanında çok daha geniş bir alana yayıldığı biliniyor. Sahilde, ulaşımını sağlayan geniş bir kayıkhanesi de varmış. Kanuni Sultan Süleyman'ın süt kardeşi olan Yahya Efendi'nin vefatının ardından, kendisine büyük saygısı olan II. Selim, kabir üzerine tasarımı Sinan'a ait olan kâgir ve kubbeli bir türbe inşa ettirmiş, tekkeyi de genişletmiş. Tekkenin türbeler dışında bugünkü şeklini alması 1873'te Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın büyük onarımıyla gerçekleşmiş.[61]

Külliyeye en son eklenen yapı XX. yüzyıl başında ilave edilen kütüphane. İçindeki kitaplar artık Süleymaniye Kütüphanesi'ne

Yahya Efendi Dergâhı'ndan Boğaz'a bakış

devredilmiş durumda. Bir yandan gelişmesi sürerken hemen yanı başına yerleşen Yıldız ve Çırağan Saraylarının, dergâh arazisinin mühim kısmını ilhak etmesi adeta kaçınılmaz olmuş.

Deniz tarafından görülen ve enine hatları belirgin, almaşık malzemeli duvar örgüsüyle dikkat çeken türbe, Yahya Efendi'ninki değil; Güzelce Ali Paşa'nın türbesi. Yahya Efendi'nin türbesi ise denizden mihrap cephesi görünen cami/tevhidhane bölümünün kara tarafında. Kanuni'nin kızı Raziye Sultan ile II. Abdülhamit'in kızı Hatice Sultan'ın sandukaları da türbede bulunuyor.[62]

Dergâhın çok geniş bir haziresi var. Son yıllardaki çalışmalarda binden fazla mezar taşı belirlendi ve kataloglandı. Burada istirahat edenlerden Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Vasfi Rıza Zobu da hepimizin sevgiyle andığı isimler. Boğaziçi'ndeki bazı yapılarında adından söz ettiğimiz Mimar Vedat Tek'in kızı da bu hazirede.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen restorasyon sırasında ortaya çıkan dikkate değer bir unsur da duvarlardaki graffiti yoğunluğuydu. Uğrayanlar, ziyaretlerinin kalıcı olmasını arzu etmiş gibiler.

Feriye Sarayları

Buradan itibaren, rekreasyon alanları için önlerine dolgu yapılmamış olduğundan lebiderya olma özelliklerini hâlâ büyük ölçüde muhafaza eden eğitim kurumları dizisi başlıyor. Bunlar sözcüğün neredeyse bir özel isim şeklinde kullanılmasıyla

Ortaköy'de güvenliğinden sorumlu olduğu Çırağan Sarayı'na yakışır görkemde bir karakol: Feriye Kültür Merkezi

Feriye* Sarayları olarak da adlandırılan ikincil yapılar. Günümüzde kuzeye doğru Ziya Kalkavan Denizcilik Lisesi (Yaveran Dairesi), Galatasaray Üniversitesi ve Kabataş Lisesi sıralanıyor. Kabataş Lisesi binasının hemen öncesinde ufak Agavad Dairesi var. Lise binasının eski resimlerinde iki tane cihannüma olduğu görülüyor. Bunlar muhtemelen merdiven kovaları için aydınlık fenerleri. Bu bina Padişah Abdülaziz'in tahttan indirildikten birkaç gün sonra şaibeli bir intihar ile hayatını kaybettiği yapı olması açısından da tarihimizde yer bulmuş.

Söz ettiğimiz binalar Boğaz kıyısı boyunca uzanan ritmik kütlelerle tipik bir XIX. yüzyıl Osmanlı bina dizisi oluşturuyor. Yalı mimarisi geleneğine bağlanamasalar da aykırı bir yön de taşımıyorlar. Eninde sonunda, Ortaköy-Beşiktaş-Dolmabahçe hattında, aynı zamanda eski İstanbul bölgesinde inşa edilmiş olan sarayların da ek binaları, resmi işlevli bloklar birbirini

* "Dallanma budaklanma" anlamındaki Arapça kavram, Osmanlı Türkçesine aktarılırken "ikincil" anlamında kullanılmış. Kişinin çocukları ve torunları yoluyla soyağacında da ortaya çıkan bu dallanıp budaklanma, "altsoy" ifadesi hukuk dilinde benimsenene değin "füru" şeklinde ifade ediliyordu. Boğaziçi'nde ise Beylerbeyi'nin feriye sarayının ortadan kalkmasıyla burası tümüyle özel isim haline geldi. Bu isimde bir de lokanta açılınca kelime anlamı artık tümüyle zihinlerden uzaklaştı.

tekrarlıyor. Bütün bu yapılar Tanzimat'la birlikte örnekleri çoğalan klasisist binalar grubuna katılıyor.

Kabataş Lisesi'nin binalarından biri, anlaşılan, hemen Cumhuriyet'le birlikte okul olmuş; ancak diğer binanın bir süre tütün deposu olduğunu dönemin belgelerinde gözlemliyoruz.

Sonrasında ise tüm görkemiyle karşımıza çıkan Feriye Karakolu, saray bölgesine yakışacak anıtsallıkta bir yapı. Sekiz yekpare mermer sütun, tüm cephenin en belirleyici elemanları. Uzun bir bakımsızlık ve terk durumundan sonra büyük ölçüde yeniden inşa edilerek bugünkü haline getirildi.

Karakolun deniz cephesinde simetrik bir kurgu var. Merkezde merdivenli bir giriş yer alıyor. Bunun her iki yanında iki katlı bir düzenleme var; ama boydan boya yükselen sütunlu kısımlar yapıyı tek katlı gibi gösteriyor. Simetri, sütunlar ve pencere biçimleri tipik. Bu düzenleme Osmanlı mimarlığının son yüzyılında, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında adeta yerel bir ifade kazanmış. Saraylar, resmi daireler ve özellikle karakollar bu tarzda inşa edilmiş. Feriye Karakolu denildiğinde bugün akla genellikle düğün dernek geliyor. Oysa müze ve kültür merkezi yapılması planlanmıştı.

Karakolun ardından saray arazisinin bitmesiyle Ortaköy'e ulaşılıyor. Boğaz'daki yerleşim kurgusu büyük ölçüde böyle gelişiyor. Önde gelen kişilerin hayli büyük boyutlu konutları sahil şeridini bitişik nizama yakın bir yoğunlukta kaplıyor. Dere ağızlarında ise köyler bulunuyor; dereler buralarda denizle birleşiyor, geriye doğru da köylülerin mesken ve tarım alanları şeklinde karanın iç bölümlerine sokuluyor.

Kültürler mozaiği Ortaköy

Ortaköy, adı köy olmakla birlikte birden fazla mahalleyi içinde barındıran hayli yüksek nüfuslu ve karma bir yerleşim. Sıklıkla, birden fazla dini cemaatin uyumlu şekilde bir arada yaşadığı, ibadethanelerinin birbirine komşu olduğu yerlere örnek gösteriliyor. Bu haliyle İstanbul'un bir minyatürü gibi. Sinagogunun (Etz Ahayim/Hayat Ağacı) ve Rum kilisesinin (Hagios Phokas) girişleri caddeden geçerken daha iyi seziliyor. Ama denizden fark edilmeleri biraz zor. Cadde üzerinde kilisenin en dikkat çeken unsuru metal çan kulesi. Tarihi sinagog ise tümüyle yanmış ve tekrar yapılmış.

Hemen bir ara sokakta "Las dizioço" adıyla anılan Akaretler (18 Evler) Ortaköy'ün Yahudi mirasını temsil ediyor.[61] İstanbul'da sıraevler geleneğinin çok az örneği bulunmakta. En görkemlileri olan Akaretler'den bahsetmiştik. Elmadağ Caddesi üzerindeki Katolik Ermeni Surp Agop vakfının evleri de mutlaka bahse değer (Şu sırada önlerinde iskele kurulu; bu

Ortaköy'de "Las dizioço" adıyla anılan sıra evler

da restorasyon ümidi demektir). Ortaköy'deki bu örneklerin de homojenliğini gösterecek şekilde bakımlı tutulması kültürel mirasa dikkat çekmek için güzel bir atılım olacaktır.

Sahilde gözleri alan Büyük Mecidiye Camii diğer tüm yapılardan daha çok öne çıkıyor. Mimar Sinan'ın eseri olan Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Camii'nden hareketle süren bir kurgu üzerinde, XIX. yüzyıl ortasının çok etkili bir çeşitlemesi olarak nitelendirebileceğimiz bu yapı, bir yarım küreyi taşıyan küp bileşimine olağanüstü bir görsel hareket kazandırabilmiş. Dikkatle bakıldığında ibadet işlevi için hayli sınırlı mekân ayrıldığı, iki katlı hünkâr kasrının caminin kendisinden çok daha geniş alana yayıldığı dikkati çekiyor. Caminin kendisi, bu işlevsel, daha geniş ve görece daha sade bu ek yapının önündeki görkemli bir biblo gibi.

Camiyi Osmanlı'nın bir "Barok mücevheri" olarak tanımlamak yanlış olmaz. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı

Ortaköy Büyük Mecidiye Camii'nin minareleri yıkılıp yeniden yapılmadan önceki yivli haliyle, karşı kıyıdaki Beylerbeyi Sarayı'nın Feriye'si de henüz ayaktayken

sanatı ve mimarlığı Avrupa örneklerini model almaya başlıyor. Camilerde nispeten daha çekingen; türbeler, sebiller, mezar taşları ile saray ve konutlarda ise daha cesur Barok ve Rokoko çizgili örnekler biliyoruz. İlk dalgadan sonra Batılı biçimler artık Osmanlı zevkinin temel unsurları haline geliyor. Ortaköy Camii de bu zevke uygun ve Barok hatları özgürce sergiliyor. Büyük pencerelerin bulunduğu deniz cephelerinde duvarların içbükey olarak inşa edilmesi ve kıvrımlı hatlar taşıyan taş işçiliği camiyi Barok'un, daha doğrusu neo-Barok'un en hareketli, en ifadeli temsilcilerinden biri yapıyor.

Ortaköy Büyük Mecidiye Camii kısa süre önce özenli bir restorasyon geçirdi. Eski fotoğraflardan, hemen yanında geniş bir kayıkhane olduğu görülebiliyor. Boğaziçi'nin daha kuzeyinde iki minareli başka cami görmeyeceğimizi aklımızda tutalım. Aynı hizada, Beylerbeyi'nde mevcut bulunan iki minareli cami ile birlikte simetrik camilerin sınırlarını çizer gibiler.[63] Altın varak bezemeli minareler camiden daha geç tarihli; 1894 depreminde büyük risk arz edecek kadar hasar görmüşler ve 1908'de kaide seviyesine kadar yıkılıp yeniden yapılmalarına karar verilmiş. Eskiden Dolmabahçe'nin minareleri gibi yivliyken 1909 onarımında, dümdüz yüzeyle, yivsiz olarak inşa edilmişler.[64]

Tanıdığımız isim ve yerleri hatırlattıkları için caminin kitabelerinden de söz edelim. Hattat Ali Haydar Bey, Nusretiye Camii'nde sözünü ettiğimiz Yesarizade Mustafa İzzet'in öğrencisi ve hocasının mezar taşını da bizzat yazmış. Kendisi ise Yahya Efendi Dergâhı haziresinde yatıyor.[65]

Caminin hemen arkasında, deniz yoluyla geçerken görülemeyen bir zarif çeşme bulunuyor: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Çeşmesi. Adından da anlaşılacağı gibi camiden çok daha eski. 1720'lerden itibaren meydanın su ihtiyacının karşılanmasına destek olmuş. Bugün eski konumuna oranla daha meydanlık bir yerde bulunmasına rağmen sadece tek cepheden

görülecek ve yararlanılacak şekilde tasarlanmış. Sadece deniz yönündeki cephesi mermer, yazıtlı ve bezemeli. Palmet ve mukarnas sırasıyla başlayan bezeme gösterişli bir yazıtla sürüyor. Bunun hemen altında istiridyemsi bir motif, bakışı tümüyle kendine odaklıyor. Hemen iki yanda da yine üzerlerinde istiridye motifiyle iki minyatür çeşmecik ana kurguya destek veriyor. Bu çevrenin, geçmişi en eskiye dayanan eserlerinden bir tanesi; o yüzden uğramaya değiyor.

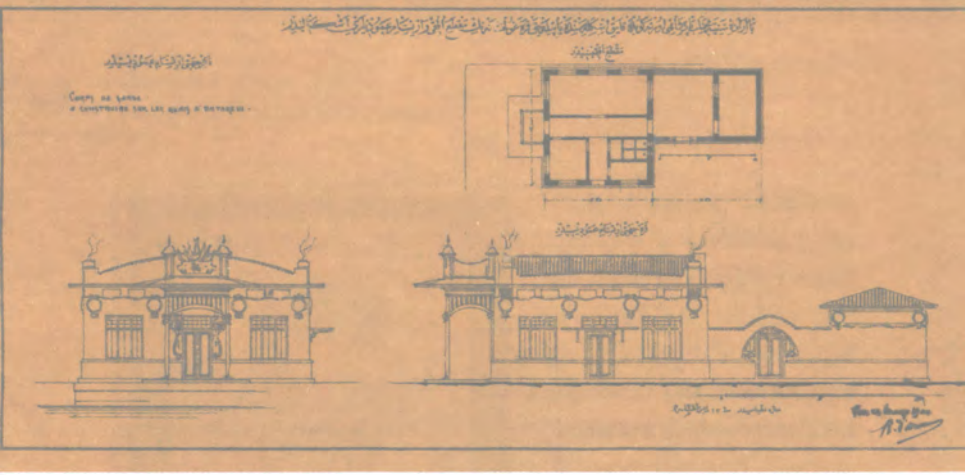

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Çeşmesi,

Her şey yolunda gitseymiş, meydanda, tam iskele mevkiinde İtalyan Mimar Raimondo d'Aronco'nun şık bir karakolu da olacakmış. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çizimleri hâlâ duruyor, ancak kısmet olup gerçekleştirilememiş.

Boğaz'ın karakol binalarının yapılmamışlarını inşa etmek pek de anlamlı değil, o yüzden muhtemelen bu yapıya hiç kavuşamayacağız, ancak yapılıp da yıkılanları ihya etmek ve Boğaz'a bazı güzellikleri yeniden kazandırmak mümkün. Feriye Karakolu bunların en görkemlisiydi, diğerleri her zaman bu düzeyde olamıyor. Yine de elimizde ayrıntılı görsel malzemeleri bulunduğu için bu yapının çizimlerine dikkatle bakmaya ve üzerinde düşünmeye değer.

Sahili takip ederken camiden sonra Esma Sultan Yalısı görülüyor. Yalılığı kalmış demeye pek olanak yok. Denizle arasında aynı anda yüzlerce kişinin çay kahve ve benzeri ihtiyaçlarını

İtalyan Mimar Raimondo d'Aronco'nun 1900 yılında çizdiği bu proje gerçekleşseydi, Ortaköy sahili daha da güzel olacaktı.

karşılayabildiği işletmeler oluşmuş. Genelde Boğaziçi sahili, cam ve polimer yüzeylerin kombine edilmesinden ibaret, boş zaman mimarisinin oluşturduğu yapılaşmayı gözlemlemek için önemli fırsatlar sunuyor. Boğaziçi'nin diğer semtleri de bu hususta artık hiç cimri sayılamaz.

Esma Sultan Yalısı'nın tek sorunu, denizin ondan uzaklaşması değil. Defalarca el değiştirdikten sonra, 1975 yılında atölye olarak kullanılırken, sadece dört duvar haline gelmesine yol açan bir yangın geçirdi. Uzun süre o halde kaldı ve bu hali çok beğenilmiş olacak ki yangın geçirdikten sonraki halini sabit tutma kararı alınarak restore edilmedi. Böylece bir Osmanlı yalısından ziyade endüstriyel miras mekânı görüntüsü kazandırıldı. Talep edilen etkinlik mekânı işlevine yönelik olarak, özenli bir çelik ve cam iç kabukla hem yapıyı ve manzarayı içeriden hissettiren hem de dış etkenlerden tümüyle izole eden tasarım Mimar Gökhan Avcıoğlu'na ait.

Bu alan aynı zamanda Ortaköy deresinin denize döküldüğü yer. Bugün derenin algılanması çok zor da olsa en azından Dereboyu Caddesi'nin ismi sayesinde hafızalardan tümüyle çıkmış değil. Dere boyunca da hayli geniş mahalleler uzanıyor. Surp Kirkor Lusavoriç Katolik Ermeni Kilisesi de bu cadde üzerinde.

Esma Sultan Yalısı ve denizle bağlantısını kesen çeşitli işletmeler

Döneminin diğer birçok kilisesi gibi kubbesiz, gösterişsiz bir yapı. 1838 yılında inşaatı başladığında dere taştığı için şantiyeyi su bastığını ve çalışmaların aksadığını biliyoruz.[66] Bugün orada taşacak bir dere olabildiğine inanmak bile güç, ancak yapının sekiz basamak çıkılarak erişilecek şekilde inşa edilmesinde sadece anıtsallık maksadının değil, bu su baskını deneyiminin de etkili olduğu düşünülebilir.

Diğer bir Ermeni cemaati de Surp Asdvazdadzin Kilisesi ile temsil ediliyor. Bu yapı da denizden hayli uzakta kalıyor.

Ara sokaklardan bir diğerinde ise Ortaköy'ün çok kültürlülüğünü bir kez daha vurgulayan Bulgar Ekzarhane binası var. Bugün artık Bulgar Ortodoks cemaatinin elinden çıkmış durumda; öğrenci yurdu olarak kullanılıyor.

Kaldığımız yerden yine sahile döndüğümüzde, Esma Sultan'dan sonra bir grup bitişik nizam dar cepheli yalı sıralanıyor. Bunlardan ilk üç tanesi kapsamlı olarak yenilendi ve tek bir bünyede otel olarak hizmete alındı. Aslında Boğaziçi'nde yalı denildiğinde ilk akla gelen tipoloji bu değil, ama bunlardan da

Ortaköy'ün çokkültürlü dokusunu temsil eden mabetlerden biri: Surp Kirkor Lusavoriç Katolik Ermeni Kilisesi

çok sayıda mevcutmuş. Arnavutköy'de de benzeri bir diziye rastlıyoruz. Bu gibi bitişik nizam örnekler, mimari üsluplarıyla olmasa da yerleşimleri ve oranlarıyla Amsterdam'daki kanal üzeri yalılarını andırıyor.

Bir dönem Bulgaristan'ın ve Bulgar cemaatinin temsil merkezini oluşturan Ekzarhane binasının ihtişamı ancak görkemli merdiveninde kalmış.

Ancak fazla zaman geçmeden Boğaziçi'ne özgü konut hacimleriyle tekrar karşılaşıyoruz: Bunlar birbirine hayli yakın görünümde olan Naime ve Hatice Sultan yalıları. İlk yalı uzun süre II. Abdülhamit'in kızı Naime Sultan'ın kayınpederi olan Gazi Osman Paşa'nın adını taşıyan bir okul olarak hizmet etti. 2002'de bir yangına kurban gitti. Diğeri ise genelde İstanbul Yüzme

İhtisas Kulübü'nün adıyla anılır. Şimdi ortak bir restorasyon ve işletme projesinin parçası olarak kiralandılar. Zeminin altındaki kotlarda planlanan binlerce metrekarelik otopark alanıyla Ortaköy'ün büyük otopark sorununun çözümüne katkıda bulunacakları umulabilir.

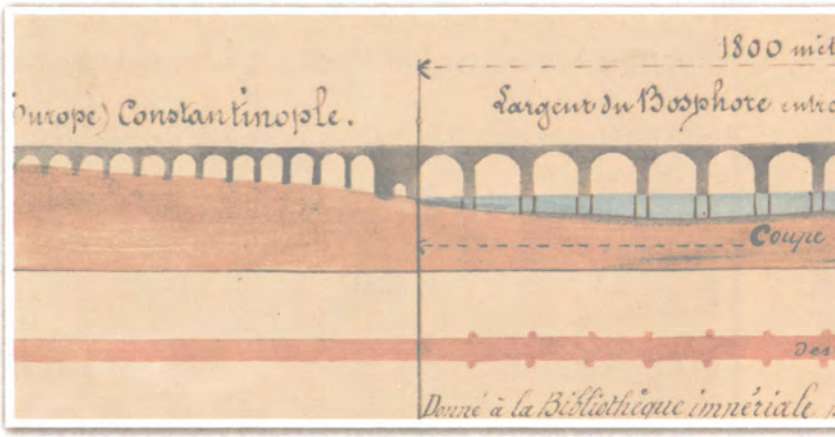
Yüzyılların rüyası: Boğaz Köprüsü

Hemen ardından, Birinci Boğaz Köprüsü'nün altından geçiyoruz. 1973 yılında hizmete açılan köprünün İstanbul'un en ikonik yapılarından biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tasarım Sir Gilbert Roberts ve ikinci köprüye de imzasını atacak olan William Brown'a ait. Birinci Boğaz Köprüsü diyoruz ama Boğaz'da ilk köprünün çok zaman önce yapıldığını belirtmiştik. Bu köprü, kalıcı olması hedefiyle yapılan ilk köprü. Kalıcı olsun diye hayal edilen birçok başka projenin de olduğunu biliyoruz ancak hiçbirinin yapımına başlamak kısmet olmamış.

Beş yüzyılı aşkın süre önce Leonardo'nun bile Boğaziçi'ne köprü yapma hayali vardı. Tarabya'da adını anacağımız Alman Elçiliği'nin mimarı Armin Wegner de bunu hayal ettiğini dile getirmişti. Ancak bu isimlerin neler tasarladığı hakkında somut bilgilere sahip değiliz.

Diğer yandan XIX. yüzyılın ortalarından itibaren bu yönde somut çalışmalar yapıldığını görüyoruz. 1855 Paris Dünya Sergisi'nde çok sade de olsa bir tasarımın sergilendiğini ve yayınlandığını izlemek mümkün.

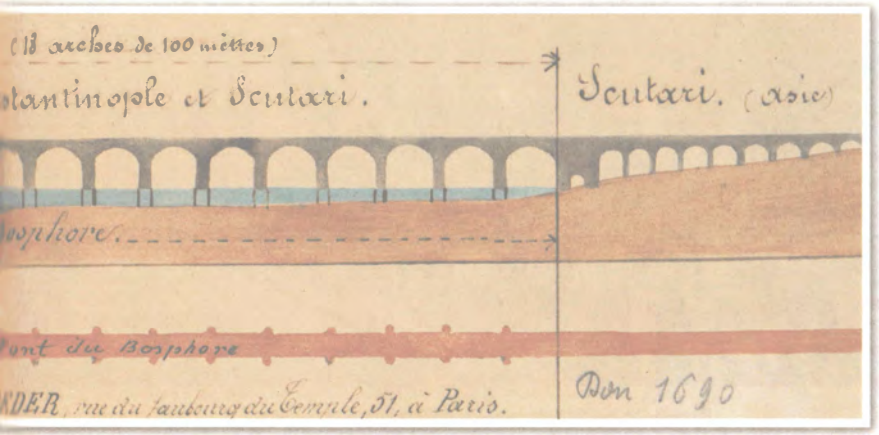
Bu köprü o dönemde sıklıkla gördüğümüz şekilde, doğrudan doğruya kent merkezi ile (Sarayburnu civarı) Üsküdar'ı

İstanbul Boğazı için tasarlanan ve 1855 yılında düzenlenen
Paris Dünya Sergisi'nde tanıtılan köprü önerisi

bağlamayı öngörüyor. Deniz içindeki ayakları arasında her biri 100 metre açıklığı aşan 18 tane kemer tasarlanmış. Açıklayıcı bilgilerde başlıca maksadının Avrupa demiryolu hatlarının Asya'ya açılmasını sağlamak olduğu belirtiliyor. Abdülmecit döneminde, henüz İstanbul'a demiryolu erişiminin olmadığı yıllarda planlanan bu köprüye göre, demiryolu hattının bugünkü gibi sahili dolaşarak gelmesinin değil, dümdüz bir hatla Beyazıt üzerinden ulaşmasının hedeflendiği anlaşılıyor. Paris Sergisi'nde taslak projenin yanı sıra hem projenin kent haritası üzerindeki görünümü hem de strüktürle ilgili bazı detayların yer aldığı birden fazla maketi teşhir edilmiş.

Günümüze dönecek olursak, Birinci Köprü'yü geçince şimdilerde harabe halinde bulunan Lido'nun önüne ulaşıyoruz. Yine Naime Sultan'ın arazisiyken satıldıktan 20 yıl kadar sonra (1941-44), Le Corbusier'in yanında çalışmış olmasıyla da tanınan Mimar Halit Femir tarafından buraya bir havuz inşa edilmiş. Denizin kenarında havuza gerek olmadığı iddiasıyla çok tenkit edilmiş. Ancak sığ olduğu için hızla ısınıp Boğaz'ın sularından 6-7 derece sıcak kalan havuzun iki ay daha fazla

kullanım olanağı vereceği, Boğaz gibi akıntılı olmayacağından ötürü yarışlar düzenlenebileceği gibi öngörülerle yine de yapılmış. Gazino katı tabir edilen yüksek kat yüzme yarışları için tribün işlevini de görecek şekilde düşünülmüş ve buraya bir dizi otel odası da yerleştirilmiş.[67]

Emekli Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala (yola çıkarken adı tekrar geçecek demiştik) 1960 darbesi sonrasında kurulan Adalet Partisi'nin Genel Başkanı olmuştu. Bu görevini sürdürmekteyken, 1964 yılında komplo teorilerine fırsat verebilecek şekilde seçimlere bir gün kala, Lido'daki otel odalarından birinde ölü bulundu.[68] Yerine Süleyman Demirel geçti. Bu sarsıcı vefattan sonra da Lido uzun süre, İstanbul'un gözde lokalleri arasında yer aldı. Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Lido için yaptığı ilk duvar resmi çalışmaları da ne yazık ki eserden hiçbir parça kalmadığı gibi görsel olarak da belgelemesi yapılmamış olduğu için unutulanlar arasına girdi. Lido harabesi şu sıralarda yeni işlevini bekliyor. Belki, tesadüfen önünde çekilmiş hatıra fotoğrafları ortaya çıkarsa, eser hakkında bugün elimizde olandan fazlasını edinebiliriz.

Gece kulübüne dönüşmeden önceki günlerinde İstanbul'un ünlü yüzme havuzu Lido.

Lido'nun tepelerine doğru bakıldığında ise dikkat çeken iki yapı var. Biri, Bruno Taut evi; diğeri ise genelde büyük bir holdingin binası olarak tanınan Şifa Yurdu Hastanesi.

Bruno Taut İstanbul'la çok genç yaşta tanışan bir Alman mimar. Sultanahmet'te inşa edilmesi planlanan "Türk-Alman Dostluk Yurdu" için bir proje çiziyor. Başka yarışmacılarla birlikte o da 1916'da İstanbul'a geliyor ve şehri tetkik ediyor. Henüz 30'lu yaşlarında. İstanbul'dan çok etkileniyor. İkinci gelişi ise Cumhuriyet'in ilanından sonra. Özellikle Ankara'da yaptığı binalar var. Örneğin Ankara Üniversitesi'nin heybetli Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi. Trabzon Lisesi de onun eseri.

Taut Ortaköy tepelerindeki konutu kendi için tasarlamış. Mimar bu yapıtında hem -karada olmasına rağmen- Osmanlı-Türk mimarlığının Boğaz'a doğru uzanan yalı karakterini hem geleneksel mimarlıktaki cihannümaları hem de uzun yıllar geçirdiği Japonya'nın kuleli tapınak mimarlığını bir bünyede bağdaştırmış. Evin girişi de barındıran arka kısmı tümüyle yerli kaya üzerinde iken bir tür pagoda izlenimi uyandıran ön kısım, iki betonarme ayak üzerinde uçarcasına Boğaz'a yöneliyor. Aslen hayli ufak bir konut olarak planlandığı gözlemlenen yapı

zamanla arka tarafa doğru genişletilmiş, ancak Boğaz yönündeki görünümü değiştirilmemiş.[69]

Bruno Taut 1938 yılında tamamladığı evin keyfini süremeden hastalanır, Atatürk'ün vefatının ardından onun için bir katafalk tasarlar ve bir ay kadar sonra da hayatını kaybeder.[70] Halen Edirnekapı Şehitliği'nde istirahat ediyor.

Şifa Yurdu ise modern sayılabilecek bir bina, yalın cephesi ve katları saran geniş ve uzun balkonlarıyla dikkat çekiyor. Oldukça büyük kütlesine rağmen hem tasarımıyla hem de ağaçların yardımıyla epey gizlenebilmiş durumda.

Lido'dan itibaren Defterdar burnuna ulaşıyoruz. Lido'nun yanında hayli geniş bir otopark var. Burası günümüze gelemeyen çok sayıda yalıdan birinin arazisi. Eski hali günümüzden çok ama çok farklıymış.

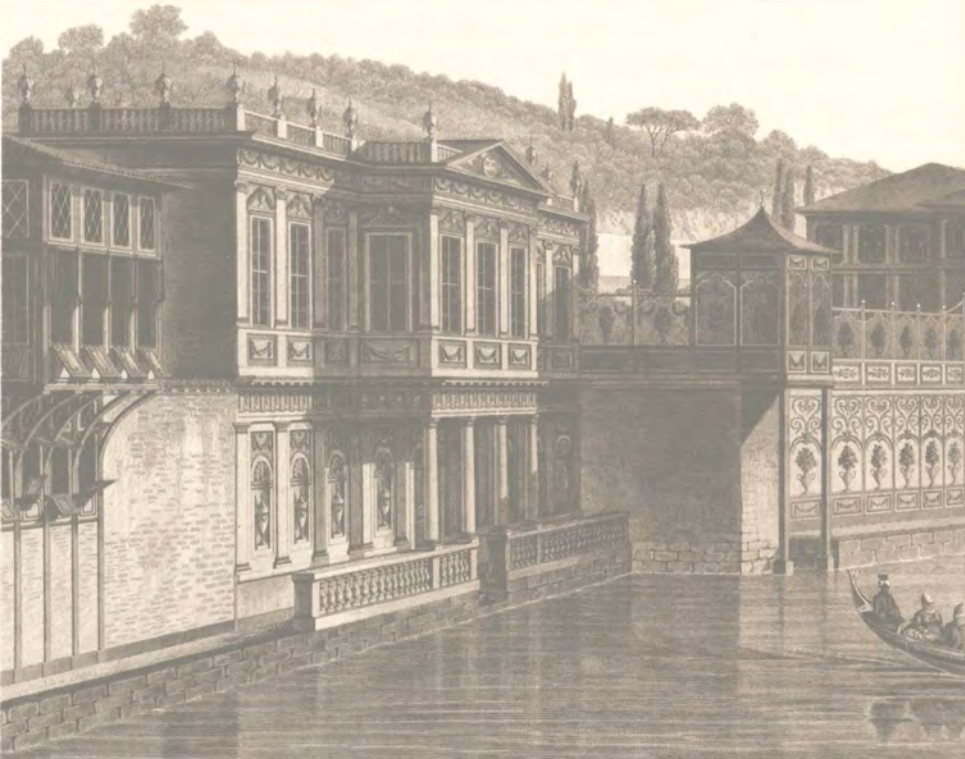
Hatice Sultan Sahil Sarayı, türünün en gösterişli örnekleri arasında sayılmalı. Ritmik çıkmalarla hareket kazanan yalı

Yukarıda Bruno Taut Villası ve Şifa Yurdu.
Aşağıda ise Lido'nun eski görkemli günlerinden eser yok.

mimarlığının doruktaki ifadelerinden. Yapıyı ilginç kılan sanat ayrıntılarından biri, suya en yakın kısımlarında, cepheye işlenmiş olan vazo içinde çiçek motifinin tekrarlanması. Bu motif özellikle XVIII. yüzyılda, Hindistan'dan İran'a, Osmanlı ülkesinden Avrupa içlerine kadar dekorasyonu sarmış ve neşe katmış. Bu sarayda da çiçekler hem Lale Devri geleneğini canlandırıyor hem de geleneksel Osmanlı biçimlerine Avrupai bir tat katıyor. Komşu bina ise tümüyle neo-klasik bir tarzda. Bunun, Melling'in kendi yalısı olduğu kabul ediliyor. Sütunlu cephesinde nişler oluşturulmuş ve Avrupa mimarlığında içinde heykeller beklenebilecek bu nişlere vazolar oturtulmuş.

Otoparkın ardından Defterdar İbrahim Mescidi geliyor. XVIII. yüzyıldan kalma, ancak minaresi XIX. yüzyılda eklenmiş. Sonra yine büyük bir boşluk var: Yamaçtaki sitede ismi yaşayan Naile Sultan'ın yalısının yeri. Kısa süre sonra çok geniş bir parka denk geliyoruz. Boğaziçi sahil geleneğinde park diye

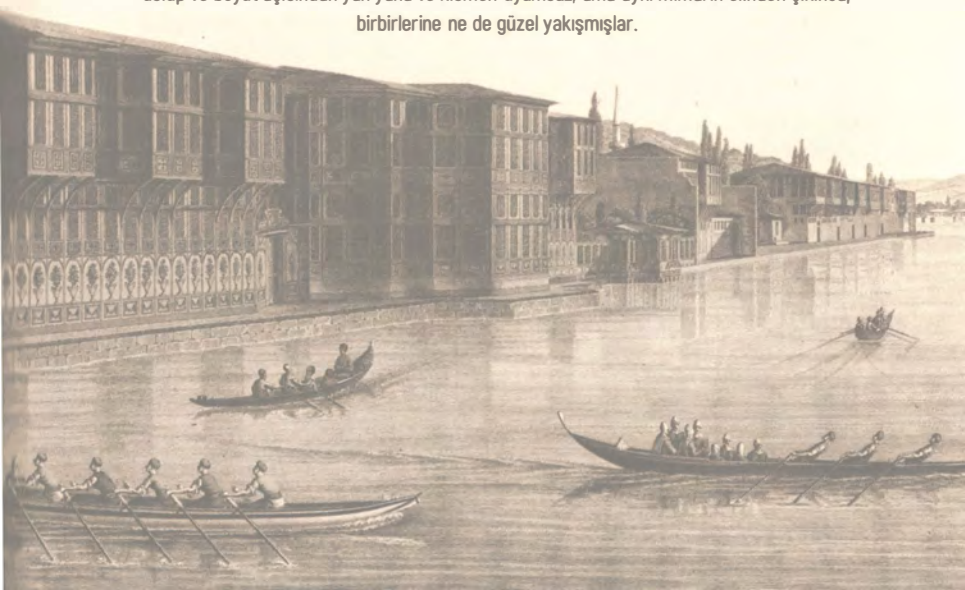

bir kavram olmadığına göre burası da artık mevcut olmayan yalıların arazisi. Bu dizidekiler arasında en özel örnek, Sultan Abdülaziz'in kızı Nazime Sultan tarafından İtalyan Mimar Raimondo d'Aronco'ya yaptırılan yalı.

Bir art nouveau sahil sarayı: Nazime Sultan Yalısı

Nazime Sultan Yalısı'nı bir "Art Nouveau saray" olarak nitelemek doğru olur. Bugüne ulaşsaydı herhalde Avrupa mimarlık tarihi içinde anılacak derecede önemi teslim edilirdi. Mimarın Batı ve özelde de İtalya görgüsü, Osmanlı mimarlığının potansiyellerini keşfedebilmiş ve yeni tasarımlarında değerlendirebilmiş olması, yalıyı çok özgün kılıyor. Şema açısından

Melling'in küçük boyutlu ama iddialı konutu ile Hatice Sultan'ın epey büyük ölçekteki sarayı üslup ve boyut açısından yan yana ve kısmen uyumsuz; ama aynı mimarın elinden çıkınca, birbirlerine ne de güzel yakışmışlar.

ritmik çıkıntılarıyla ve vurgulu yataylığıyla göz alıyor. Kuşkusuz kaliteli malzeme ve iyi işçilik de bu mimari başarıda pay sahibi. Art Nouveau sanatın eğrisel, akıcı biçimleri; mevcut ve alışılmış yapı unsurlarını yeni çizgilerle tasarlama eğilimi bu örneği bir başyapıt konumuna taşıyor.

Bu alan parka dönüştürülene değin biraz daha az yeşildi. Hatta simsiyahtı denebilir. Kızaklı vinçlerin, üzerinde gidip geldiği ve kömür taşıyan gemilerin yanaşıp ayrıldığı bir liman tesisiydi ve ismi de "Kömür Tevzii"ydi. Şimdi galiba hatırası sadece önündeki otobüs durağının isminde kaldı.

Ardından sahil şeridinde denize 200 m cephesi bulunan 15.000 m^2'lik boş bir arazi geliyor. Bir süreliğine Kuruçeşme Arena* olarak kullanıldı. Burada son zamanlarda yoğun bir inşa faaliyeti gözlemleniyor. Mülk sahibi şirket, tasarım için, varlıklı tüketicilere hitap eden çok sayıda mekânda imzası bulunan Mimar Adam D. Tihany ile anlaştığını duyurmuştu. Arsayı çeviren perdenin üzerindeki bilgilendirme panolarında çizim bulunmadığından bekleyip göreceğiz.

* Tercümesi "Kuruçeşme Kum". Neyse ki anlam peşinde koşmuyoruz.

Boğaziçi'nin yitirdiği en büyük güzelliklerden bir tanesi. Nazime Sultan Sahilsarayı

Burada Boğaziçi'nin sıra dışı Osmanlı eserlerinden biri, asimetrik kurgusuyla dikkatimizi çekiyor: Dürrüaden Kadın Efendi Çeşmesi (1909). Deniz üzerinden göremesek de yolun kara tarafında, önünden sıklıkla geçtiğimiz bir eser.

Çeşme, yapıldığı yılların sanat ve mimarlık beğenisini yansıtacak şekilde yalın bir ifadeye sahip. Hatta "modern" denebilir. Cephesindeki bazı klasik unsurlar ima derecesinde soyutlanarak işlenmiş. Yapı yukarıda, yarım daire şeklinde bir bölümde, tuğralı bir yazıtla taçlandırılmış. Cephenin üst bölümü böylece olağan sayılabilecek bir simetriyle başlarken bir yatay dikdörtgen, hafif rölyefli kartuş dizisinin ardından kesintisiz bir yatay çizgiyle asimetrik alt bölüme geçiliyor. Burada bir yanda tuğla görünümlü bir kemerin içerisinde cepheye derinlik veren bir yalak, diğer yanda ise hafif çıkıntı sağlayan çanak var. Kemerin mermer kilit taşı da bir yaprak rölyefiyle süslü. Çeşmede ne musluk ne de su mevcut. Tek teselli, önceleri neredeyse tümüyle çalılar arasında gizli olan ve algılanamayan bu kuru çeşmenin yapılan temizlikle en azından önünün açılmış olması.

Kuruçeşme'de kuru bir çeşme ile fonda Boğaziçi'nin demirbaşı erguvanlar seziliyor.

Bu arada sahilini izlediğimiz semtin adının Kuruçeşme olduğunu da hatırlatalım. Parktan bu yana yamaçlar çok farklı, çünkü yapılaşma yok. Bir tek en tepede TRT binaları var. Onlar da denizden bakıldığında hemen hiç göze çarpmıyor. Bütün yamaç da yine "TRT Korusu" şeklinde anılıyor. İlk kez kesintisiz biçimde Boğaziçi florasının tipik örneklerini gözlemleme fırsatı buluyoruz. Yukarı kısımlarda binalara yaklaşılırken (bayrak net seçiliyor) ağaçlandırma ile ilgili düzenleme yapıldığı belli, ama geri kalanı büyük ölçüde Boğaz'ın doğal maki dokusu. Mevsiminde gelinirse Boğaziçi'nin ilk görkemli erguvan (Cercis Siliquastrum) topluluklarına burada rastlamak mümkün. Hatta doğal maki ortamındaki tek erguvan görüntüsü bu koruda dersek yanlış söylemiş olmayız.

"Eskiden buralar kim bilir nasıl ormandı da hepsini kestiler" diye düşünmek ve şikâyet etmek âdeti var, ancak Boğaziçi'nin yeşil alanları deyince yağmur ormanları düşünmek anlamlı değil. Bazı yerlerde muhtemelen biraz daha yeşillik vardı. Ancak Karadeniz'e en yakın kısımlar ve özellikle ağaç dikilip korunan

Defterdar Mescidi'nden eski Kömür Tevzii'ne doğru
rıhtım ve Atatürk'e hizmet etmiş olan Savarona yatı

(adı üstünde koru) alanlar ve tabii ki mezarlıklar dışında, meskûn bölgelerdeki ağaçlar muhtemelen hem yapı faaliyetleri hem de pişirme ve ısınma amaçlarıyla sürekli kesiliyordu. Boğaziçi'nin eski fotoğraflarına bakıldığında da bu durum görüntüye sürekli yansımakta. İlginç olan, bu efsane yeni değil. Daha 1836 yılında Moltke de Roma devrinde bol orman varken artık kalmadığını yazıyor.[71]

TRT Korusu'nun bitiminden sonra yapılaşma yeniden başlıyor ve tüm yamaca da uzanmış durumda. Kuruçeşme de Beşiktaş ve Ortaköy gibi karma bir köy. Evliya Çelebi'nin üç sinagogdan söz etmiş olmasına rağmen[72] günümüzde sinagog veya Yahudi mezarlığına rastlanmıyor; ancak Surp Haç Ermeni Kilisesi ve Hagios Demetrios Rum Kilisesi, Tezkireci Osman Efendi Camii'nden hiç de uzak değil. Bu cami, altındaki manavla birlikte son derece sevimli bir görüntü arz ediyor. Manavın üzerindeki katta gördüğümüz mihrap çıkıntısı, fevkani bir yapı olduğunu; yani ibadet mekânının bir üst katta olduğunu fark ettiriyor.

Kaldığımız yerden sahile dönelim: İnşaat alanından az sonra, yok olduktan sonra unutulmak yerine sıfırdan yeniden yapılan

Kuruçeşme'deki boş alanda küllerinden doğan üç yeni yalı

üç yalı var. İlk ikisi konut, diğeri ise otel işleviyle tekrar vücut buldular. Üçünün de rekonstrüksiyonunda Mimar Dr. Mehmet Karaören'in emeği var. Bunların kıyaslanmasından da anlaşılacağı gibi konut işleviyle ihya edilen yapıların ek mekânlara gereksinimi daha sınırlı olduğundan orijinal hallerine çok daha yakın görünümde olmaları kolaylaşıyor.

Bunlardan sonra hayli uzun bir mesafe boyunca sahil şeridinde yapılaşma yok. Daha doğrusu kalmamış. Üzerinde ağaçlar da dikili bulunan ve kenarına motorlu tekneler bağlı olan ince uzun beton bir alan Kuruçeşme'nin deniz yönünde belirleyici görünümü oluşturuyor.

Buranın sıra dışı bir yanı ise, hemen önünde Boğaziçi'ndeki tek ada sayılabilecek kara parçasının bulunuyor olması (Kızkulesi'nin bulunduğu kayalığı da sayarsak bir buçuk taneden biri). Kuruçeşme Adası önceleri Osmanlı'ya hizmet eden önemli isimlerle anılmış. Biri, burada evi bulunan Sarkis Balyan; diğeri ise bu adada Balyan'ın misafiri olarak konaklayan ve birçok tablosunu burada tamamlayan Ermeni kökenli Rus Ressam İvan Konstantinoviç Ayvazovski. Ada bir süre Şirket-i Hayriye vapurlarının kömür ikmali yaptığı bir depo olarak da kullanılmış. Demek kömür Kuruçeşme'nin kaderinde hep varmış. Ardından 1957 yılında bir kısmı Galatasaray kulübüne satıldı ve tüm yüzeyini kullanan bu kulübün adıyla anılmaya başladı.

Parkın bitimine doğru, sahil yolunun ikiye ayrıldığı bölümdeyiz. Bu alan İstanbul'un işgali sırasında Fransızların karargâhıydı. 1919 yılında çıkan yangının yayıldığı her yer tümüyle yok oldu. O nedenle buraya kadarki bölgede önceki tarihli ahşap yapı örnekleri bulunmuyor.

Bu hizada, kara tarafında, birçoğumuzun Divan Kuruçeşme isimli işletmeyle hatırladığı iki konutun arazisi var. Burada yeni yapılaşma bulunmadığından, yamaca doğru yükselen setlerle arazinin ne denli özenle şekillendirildiği çok net gözlemlenebiliyor.

Her sette bulunan geniş hacimli nişler, heykellerin veya başka objelerin gösterişli biçimde teşhirini veya su oyunlarının tasarlandığını çağrıştırıyor. Arazinin yeniden işlevlendirilmesi; en üst iki terasın ikişer oda halinde toplam dört tane yamaç odasına dönüştürülmesi, yola yakın seviyedeki geniş alanın yine etkinlik mekânı olması, yer altına ise bölgenin yoğun park sorununa karşı üç kat otopark eklenmesi planlanıyor. Şu anda bu görüntüyü yitirmemize yol açar şekilde beton bir platform inşa edilmekte. Sonrasının nasıl olacağını birlikte göreceğiz.

Yamaca uzanan konutlarda üst kotlara ulaşmak her zaman bir sorun oluşturuyor. Boğaziçi'nde bu sorunu çözmek amacıyla çok sayıda asansör veya kısa füniküler hatları oluşturulmuş, genellikle bunlar da hayli çirkin görüntü arz ediyor.

Kuruçeşme'nin bu bitim noktasında, çirkinliklere bir istisna olarak Memduh Paşa'nın İtalyan Mimar Raimondo d'Aronco'ya yaptırdığını bildiğimiz bir apartman ve asansörü karşımıza çıkıyor. D'Aronco'nun orijinal çiziminin üzerindeki nottan

Kuruçeşme'deki etkinlik merkezi inşaat öncesi sessizliğinde

binanın bugünkü işleviyle değil de Paşa'nın koleksiyonları ve kitapları için tasarlandığını öğreniyoruz.

Boğaz'ı yukarılardan seyreden bu yapı, mimarın en yaratıcı tasarımlarından. Konut yapısı ile asansör kulesinin beraberliği adeta minyatür bir şato vücuda getirmiş. Art Nouveau üslubunun önde gelen temsilcisi mimar, Medusa betimlerinden iyi bildiğimiz bol ve karmaşık saçlı bir kadın başını bu üslup içinde yorumlamış. Yapının keskin dönüşlü geometrik kütlesi, buna eşlik eden yatay-düşey hatlı minik dokunuşlar, balkon korkulukları ve kulenin taçlandırılması küçük yapıyı bir Art Nouveau şölenine çeviriyor.

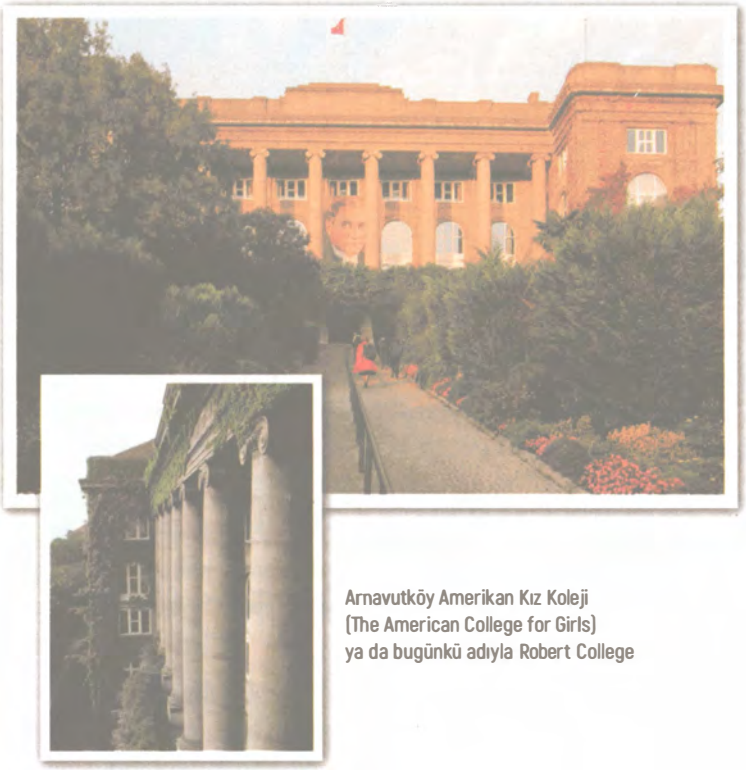
Boğaziçi'nde yeni soluklar

Artık Sarrafburnu'ndayız. Sahil yolunun kazıklı yol halinde devam ettiği Sarrafburnu, yangından etkilenmeyen bölgenin başlangıcı: Burada bitişik nizam sekiz yalı yan yana. Kazıklı yol bunların önünden dolaşıp karayla birleşiyor. Bu hizadan itibaren tüm yamaçlar bugün Robert College* arazisini oluşturuyor.

Okul aslında *The American College for Girls* veya *Arnavutköy Amerikan Kız Koleji* olarak kurulmuştu. Kolej arazisinin 52 dönümlük ilk bölümüne 52.800 dolar ödenmiş. Bu meblağ o zaman için bile cidden ucuz. O kadar ki, on yıl sonra kampüs genişletilirken sadece 20 dönüm daha almak için 60.000 dolar ödemeleri gerekmiş.[73]

II. Abdülhamit burada bir Amerikan kolejine sıcak bakmadığı için kampüsü kurma ve yerleşme çalışmaları çok gecikmiş;

* Yahut Türkçe okunuşuyla "Robert Kolej". Nedeni bilinemeyen bir şekilde biraz Fransızcaya benzetilerek okunan bir Amerikan ismi. Boğaziçi'nde bu türden başka tuhaflıklara da rastlayacağız.

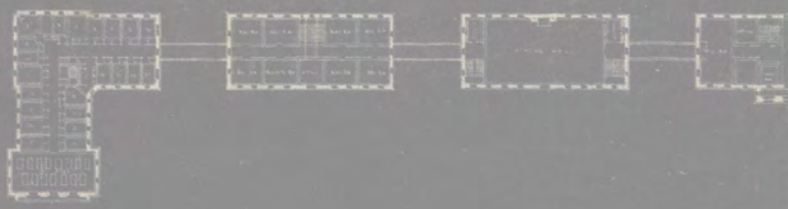

Arnavutköy Amerikan Kız Koleji
(The American College for Girls)
ya da bugünkü adıyla Robert College

II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra Türk kızlarının Amerikan okuluna yollanması yasağı kalkmış, hatta öğretmen açığının kapatılabilmesi için Türk kızlarının yetiştirilmesi yönünde okula ısrar edilmiş. Öyle ya da böyle bu kampüste eğitim 1914 yılına değin başlayamamış.

1910 yılında inşaat izni alınınca Mimar Charles Hercules Rutan'ın okulun mütevellisi olmasının da katkısıyla Shepley, Rutan & Coolidge mimarlık ofisi görevi üstlenmiş.

Zeminin kaya olması, yapıların dış görünümü için gerekli taşın yerinde sağlanmasına olanak vermiş. Boğaz geleneğinin aksine ahşap değil, sağlam, özellikle de yanmayan betonarme yapılar günümüze değin aynı ihtişamla gelebilmiş. Şunu da

Bostonlu mimarlık ofisi Shepley, Rutan & Coolidge'in Boğaziçi'nde bıraktığı bir iz: Arnavutköy yamaçlarında minik bir Amerika. Özenle tasarlanmış ama hepsi gerçekleştirilememiş.

ekleyelim: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde korunan projede yer alan ve yedi yapıdan oluşan orijinal simetrik kurgu tamamlanamamış; planlanan binalardan sadece beş tanesi inşa edilebilmiş. Aradan geçen 100 yıllık sürede başka birçok yapı eklenmesine rağmen ana projenin tamamlanmasına yönelik bir çalışma olmadığı görülüyor.

Yoğun ağaç dokusuna rağmen, denizden bakıldığında, tepenin en üst bölümünü oluşturan geniş platoda kuruluş dönemi binaları görülebiliyor.

İlk yapılan binalara birçok yeni yapı katılmış demiştik; son olarak, tarihi yapıların sadece birkaç metre ötesine Mimar Ahmet Alataş tarafından tasarlanan Murat Karamancı Öğrenci Merkezi'nin çarpıcı sosyal faaliyet binası eklendi. Bu yapı Avrupa'nın en iyi çelik yapı projesine verilen Mükemmellik Ödülü'nün 2017 yılındaki sahibi olmasıyla uluslararası ölçekte dikkat çekti.

Okulun sahil tarafında, tam girişinde aşı boya tabir edilen bordoya çalan rengiyle Arkeolog Halet Çambel Yalısı var. Yalı XIX. yüzyılın ilk yarısından bu yana yerinde duruyor ancak aşı boyası son birkaç yıldır tam duruyor denemez. Yapı, sahibinin vefatıyla Boğaziçi Üniversitesi'ne bağışlandı. Buranın bir araştırma merkezi olarak hizmet verebilmesi için yapılan titiz hazırlıklar halen sürüyor. Tüm bu çevrede kat kat teraslı geniş bahçesini koruyabilen yegâne örnek, bu bahçe ancak o da şimdilik çok bakımlı görünmüyor.

Diğer yandan bu bahçenin tasarım ve alt yapısının, yapının muhtemelen 1820'lerde atılan temellerinden bile daha erken bir döneme ait olduğu belirtiliyor. Bu da mülke tüm Boğaziçi açısından eşsiz bir değer katıyor.

Bu evin, 1836 yılında henüz daha genç bir yüzbaşıyken Türkiye'den yazdığı detaylı mektuplarla tanınan, geleceğin Alman Genelkurmay Başkanı Helmut von Moltke'nin sözünü ettiği Arnavutköy'deki[74] ev olduğu net bir veriyle desteklenemese de sıklıkla dile getirilir.

Ev Halet Hanıma ailesinden kalmış. Bu nedenle onun adıyla tanınıyor. Ancak eşi de kendisi kadar ünlü: Ağa Han mimarlık ödülü sahibi Nail Çakırhan.[75] Boğaz'da, zengin kız fakir erkek içerikli filmlere konu olabilecek evliliklerden birden fazlası var. Sadrazam torunu Halet Çambel[76] ile komünistliği Sovyetler

Tarihi Robert College, bahçesinde çağdaş bir tasarım saklıyor: Dünyanın en iyi çelik yapıları arasında görülerek ödül kazanan Murat Karamancı Öğrenci Merkezi

Halet Çambel – Nail Çakırhan yalısı

Birliği'ne kaçacak, orada okuyacak ve Stalin, Kruşçev ve Tito gibi isimlerle bir araya gelecek düzeyde tescilli Nazım Hikmet'in koğuş arkadaşı, Nail Çakırhan[77] da bu aşklardan birini yaşamış.

Şimdi karayla aramıza tekrar kazıklı yol giriyor ve bir dizi dar cepheli, çok katlı bitişik nizam yalının önünden geçerken geride kalan Arnavutköy yerleşimini izliyoruz. Biraz içeride Rum Ortodoks Taksiyarhis Kilisesi, kubbesiyle kendini belli ediyor.

Akıntıburnu'na doğru gelirken öncelikle "akıntı" isminin neden verildiğini kendi gözlerimizle görüyoruz. Ardından da sahilden az içeride, caddenin hemen gerisinde Arnavutköy Karakolu ve Tevfikiye Camii'ni fark ediyoruz. Karakol alçak ve yayvan bir bina. Cami ise fevkani; yani avlusuna ve ibadet mekânına bir kat merdiven çıkılarak erişiliyor. Keskin hatlı ampir üslubunu yansıtan cepheleri ve kâgir malzemeleri Boğaziçi'nde daha sık görmeye alışacağımız ahşap yapılarla bir kontrast oluşturuyor.

Caminin oturduğu platformdan yola doğru sarkan tenteler yüzünden zemin katın cephesi pek fark edilmiyor, ancak eğer oradaki dükkânlara uğranırsa tonozlu (yani tünele benzer) mekânlar olduğu gözlemleniyor. Böylece yol öncesinde buranın bir yalı cami olduğu ve söz konusu mekânların da kayıkhaneler olabileceği daha iyi kavranıyor. Boğaziçi'nin her yerinde böylesi görünüm ve işlev değiştirmiş kayıkhaneler bulunabiliyor.

Burnu dönerken yolun hemen kenarında Beyhan Sultan Çeşmesi'yle karşılaşıyoruz. Yol genişletmesi sırasında ortadan kaldırılan bu çeşmenin keşfedilen cephe levhalarının bu yeni konumda tekrardan kurulmasına karar verildi. Ancak birçok

Akıntıburnu'nda, Tevfikiye Camii'nin hemen arkasında, manzaraya çok hakim bir noktada özel bir Boğaz apartmanı: Şair Faruk Nafiz Çamlıbel'in adını ve anılarını taşıyor.

parçası eksik gibi görünüyor. Özellikle de dönemin çeşmelerinin vazgeçilmez unsuru olan geniş saçakları artık yerinde değil.

Çeşme küçük bir gövdede adeta mermer bir sarayı barındırıyor. Osmanlı mimarlığının XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren hevesle uyguladığı Batılı Barok-Rokoko biçimleri ustaca bağdaştırılmış. İnce şeritler ve yaprak motiflerinin yanında, yatayda ve düşeydeki dalgalanmalar neticede küçük çapta bir Barok oyun.

Fakat bu nitelikleri güzelliğini tam göstermesine yetmiyor, buraya park edilen motorlu taşıtların üzerinden yalnızca güzel bir mermer çıkıntı olarak kendini hatırlatıyor.

Buradan itibaren kara tarafında, sarmaşıklarla kaplı yüksekçe bir Osmanlı duvarı ve arkasında alt katları bu duvara bakar şekilde inşa edilmiş bir dizi apartmanla karşılaşıyoruz. Sonra da hayli geniş bir boş arazi var. Zamanında Çifte Saraylar adıyla anılan birden fazla yapı çiftinden bir tanesi burada bulunuyordu. 1800'lerin başında inşa edilmiş, önce hanedanın birçok hanımsultanı tarafından kullanılmış, Cumhuriyet'le birlikte ise Osmanlı Hanedanı'ndan kopmuş. Birçok benzeri gibi önceleri bir süre tütün deposu olarak kullanılmış. 1931 yılından itibarense önce Feyziati Lisesi, daha sonra da Boğaziçi Lisesi adıyla hizmet verecek olan okul tarafından kullanılmış.[78] Feyziati Lisesi bugün neredeyse unutulmuş olmasına rağmen tanınmış isimlerden oluşan öğretmen kadrosu ve toplumda söz sahibi olan birçok mezunuyla adından söz ettiren bir okuldu. Feyziati Lisesi'nin yetiştirdiği öğrenciler arasında Rauf Denktaş ve Kadir Has,[79] öğretim kadrosunda ise Hüseyin Nihal Atsız ve Nihat Sami Banarlı gibi isimler bulunmaktaydı.[80]

Yandan tırmanan sokağın adının da hatırlattığı gibi burası Boyalı Köşk olarak da tanınan İzzetabad Kasrı. Aslında alttaki yalı ile üstteki köşk hemen tüm Boğaziçi'nde olduğu gibi rabıta içinde. Bir dönem eşine ait olduğu için Belgin Doruk'un

Beyhan Sultan Çeşmesi; önüne hafif ticari araç veya muadillerinin park etmediği az sayıda şanslı dakikadan birinde.

evi olarak ünlenen konut çok sayıda yerli film için set olarak kullanıldı. Sonraki sahiplerinin yerine site yapmak için yıktırmasının ardından bu fikir hayata geçirilemeyince arsa olarak satışa çıkartıldı. 1989 yılında bir holding tarafından butik otel inşa edilmek üzere satın alınan 11 dönümlük arazi, en sonunda karar değişikliği ile köşkün şirket merkezi olmak üzere yeniden yaptırılmasıyla günümüzdeki görünümünü kazandı.[81]

Boyalı Köşk'ü bir zamanlar içinde yaşayan Belgin Doruk ve burada çekilen Türk filmleriyle anıyorduk. Şimdi yeniden yapıldı; bir holdingin merkezi olarak kullanılıyor.

Araziyi sınırlayan ve yine köşke referans veren Vezirköşkü Sokak'tan sonra bir benzin istasyonu harabesi ile baş başayız. Sahilin bu kısmının adı Çamlıbahçe (dolayısıyla burası da Çamlıbahçe benzincisiydi), ancak artık pek az kişi bu ismi kullanıyor. Biz yine de hatırlamış olalım..

Benzincinin üst katında önce Süreyya, sonra S adını taşıyan bir lokanta vardı. Anlaşıldığı kadarıyla İstanbul'a fazla geldi. Çok yıllardır kapalı (artık yıkıntı halinde) duruyor, ancak çağdaş Boğaziçi'nin benzersiz unsurlarından bir tanesi olarak hatırlanması gerekiyor. 2000'li yıllarda ne Boğaziçi'nde ne de kentin başka bir yerinde o derece ağır bir lokanta açmaya cesaret eden oldu. Bulunduğu yer ve civarı, çoktan ortadan kalkmış olan Köçeoğlu Yalısı'nın arazisiydi. Belki de tümüyle ortadan kalktı demek gerek; en azından bazı odaların tavanlarının sökülerek bugün Topkapı Sarayı'ndaki bazı mekânlara monte edildiğini biliyoruz.[82] Özetle, padişahlara ait sanarak hayranlıkla izlediğimiz tavanların bir kısmı aslında Boğaziçi'nde acımadan yıkıp geçtiğimiz kültür varlıklarından birine ait.

Bebek içlerine gelmeden sahilde, yoldan denize doğru biraz çıkıntı yapar şekilde gördüğümüz, birbirine aşağı yukarı eşit yüzölçümde iki arsa iki sahil sarayına aitti. Bunlardan birincisi günümüzde ortadan kalkmış durumda. Vaktiyle Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hanım'a aitti. Varlıklı ve hayırsever

Feyziati Lisesi

Zeynep Hanım'ın adına daha çok eşi Yusuf Kâmil Paşa'yla birlikte kurdukları ve isimlerini yaşatan Zeynep Kâmil Hastanesi vesilesiyle aşinayız.

Yalının bugün bir sonraki parselde bulunan görkemli sahil sarayından daha küçük olmadığını eski fotoğraflarından biliyoruz. Yamaçtaki korusuyla bütünleşmesini sağlayan iki köprüsü vardı. Bazı büyük yalılarda, arkadaki koruya geçiş sağlayan, harem için kafesli bir tane ve selamlık için de açık başka bir tane köprü bulunması olağandı. Bu yapının da bir süre tütün deposu olarak kullanıldığını ve 1930 yılından önce sökülerek ortadan kaldırıldığını biliyoruz.[83]

Yapının arsası şu anda dört ayrı parsele bölünmüş ve dört yalıyı barındırıyor. Bunlardan ilki Boğaz sahilinde başka eserlerini de göreceğimiz Mimar Kadri Erdoğan'ın yapısı. Bu hizada yolun karşısında Natuk Birkan apartmanları var.

En sondaki ise Mimar Kemali Söylemezoğlu'nun az sayıdaki konut tasarımından bir tanesi (1951). Dört ince sütunla karakterize olan cephesi hem geleneksel hem de modern çizgiler taşıyor. Burada Söylemezoğlu'nun İstanbul'a, Boğaz'a aykırı düşmeyen bir modernlik tercih ettiğini söylemek mümkün. Zemin ve birinci kat arasındaki kademelerle yalılardaki çıkmaları ima

Köçeoğlu Yalısı

etmiş oluyor. Ancak benzerleri Avrupa'da ve Amerika'da olan erken XX. yüzyıl kır villalarına da bir gönderme seziliyor.

Mısır'dan Sovyetler Birliği'ne Bebek

Bir sonraki parsel ise üzerindeki yapıyla birlikte bütünlüğünü korumuş. Mısır Konsolosluğu, Art Nouveau tarzının İstanbul'daki, hatta Türkiye'deki en önemli temsilcileri arasında. Simetrik kütlesiyle ve dik çatılarıyla Avrupa saraylarından farkı yok. Ayrıca zarif hatları, taş ve ahşap işçiliği, bu tarzın en özgün ve rafine örneklerinden birini ortaya çıkarmış. Anıtsal ama uyumlu oranlarıyla da yalı mimarlığı geleneğine katılıyor.

Boğaziçi sahilinde bir Avrupa sahil sarayı: Mısır Hanedanı hanımlarından Emine Valide Paşa'nın konutu, bugünün Mısır Cumhuriyeti Başkonsolosluğu

Bu sarayın yerinde yine Kavalalı ailesine ait görkemli bir yalı bulunmaktaydı. Son Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın annesi Emine Valide Paşa onu yıktırdı ve yerine İtalyan Mimar Antonio Lasciac'ın tasarımı olan bugünkü sarayı yaptırdı. Emine Valide Paşa'nın annesi (Sultan Abdülmecit'in de kızı) Cemile Sultan'ın Fındıklı'daki sarayına önceki sayfalarda değinmiştik.

Yukarıda ismini andığımız Natuk Birkan apartmanlarıyla birlikte kara tarafında yine çok geniş bir koru başlıyor. Aslında korunun tamamı sahilde gördüğümüz iki parselde bulunan iki yalının bahçeleri. Ancak önce miras, sonra da satın alma yoluyla el değiştirince çeşitli inşaatlar yapılmış. Bu iki apartman onlar arasında en dikkat çekici olanlar, aralarında büyük kot farkı olduğu için biri diğerinin neredeyse üzerinde gibi görünüyor. Zaten birine giriş sahilden, diğerine ise yukarıdaki korudan. 1955 yılında Haluk Baysal ve Melih Birsel tarafından tasarlanmışlar. Melih Birsel'in ismine 20 yıl sonra Rumelihisarı'nda yapılan yine benzer havada bir apartmanda rastlayacağız.

Artık caddeyle sahil arasındaki mesafe açılıyor ve geniş ve bol ağaçlıklı bir park, Bebek'in genel görünümüne hâkim oluyor. Burası Bebek Kasrı'nın arazisi. Kasır tümüyle ortadan kalkmış, Bebek İskelesi de burada bulunuyor. Parkın içerisinde Heykeltıraş Haluk Tezonar'ın Fuzuli heykeli bulunuyor. Denizden uzakça konumu nedeniyle sadece orada olduğunu bilenlerin çok dikkatle bakması şartıyla ağaçların arasında görülebiliyor. Karadayken de yaklaşmak, hele ki birlikte hatıra fotoğrafı çektirmek için nebatat, toz veya çamur içinden geçmek icap ediyor.

Yaşamı boyunca bugünkü Irak'ın Kerbela kentinden pek uzaklaşmamış olan bu şairin Bebek'le bağdaştırılması deneysel bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Burada bulunma sebebini anlamak için İstanbul'daki diğer Haluk Tezonar yapımı Türk büyüğü heykelleri ile analoji yapma çabaları da sonuç

vermiyor. Oysa Kasımpaşa'daki Cezayirli Gazi Hasan Paşa ile Sarayburnu'nda denize yönelen Turgut Reis heykelleri bağlama uygun görünüyor. Boğaziçi'nde bir Fuzuli heykeli bulunmasının gerekçesine dönemin İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın sözlerinde rastlıyoruz: "Belki bilmiyorsunuz, Sovyetler Birliği'nde Fuzuli'nin bundan büyük bir anıtı var. Fuzuli Azeri dilinde yazdığı için Sovyetler ona sahip çıkarlar. Yani Sovyetlerin heykelini diktiği bize ait bir insanın heykelini biz dikmezsek ayıp olurdu. Gelip geçen Sovyet gemileri görsün diye diktik onu Bebek Parkı'na."[84]

Hemen ardından ise XVIII. yüzyıl camilerinin yerine geçen Bebek Camii kendini gösteriyor. Milli üslup özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı sanatçılarını meşgul etmiş. Bunun kaynağı ise Avrupa ülkelerinde yapılan, ulus bilincinin sanata ve mimarlığa tarihten referanslarla nasıl yansıtılacağı tartışmaları. Dolayısı ile bu gayri-milli tartışma Batı'dan ithal edilerek "milli" bir içeriğe uydurulmaya çalışılmış. Bu cami Osmanlı'nın biraz erken biraz da klasik dönemlerinin özellikleriyle harmanlanarak

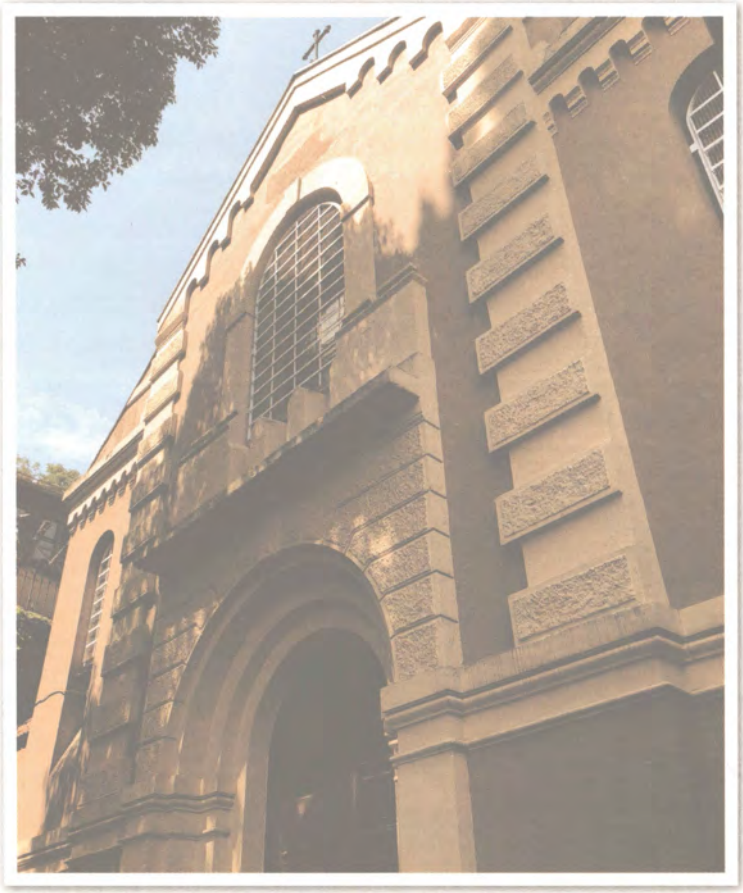

Ömrü boyunca evinden pek uzaklaşmayan Şair Fuzuli, İstanbul Belediyesi sayesinde Avrupa'ya ayak basmış.

modern denebilecek bir kimlik kazanmış. Yalın ve iddiasız kütlesiyle Boğaz peyzajına katılmış.

İnşirah Caddesi, caminin hemen karşısından Etiler'e doğru uzanırken sol kolda Ortodoks ve Katolik kiliselerinin hemen yakınında, dar bir sokağın içinde bulunan Kavafyan Konağı denizden yapılan bir turun güzergâhının dışında kalıyor, ancak Boğaziçi'nde ayakta kalmış en eski konut olması açısından özel bir değinmeyi hak ediyor. Boyutları açısından da günümüze gelmiş ahşap konutlar arasında özel bir yer tutuyor.

Bebek'te bir ara sokakta saklanan Sacre Cœur Kilisesi'nin cephesi 100 yıl önceki gibi ancak en tepesinde yükselen çan kulesi artık bilinemeyen bir yerde.

Kavafyan Konağı, Osmanlı mimarisinin XVIII. yüzyılla birlikte girdiği "Batılı yolun" sivil mimarideki anıtsal örnekleri arasında. Daha doğrusu, yanarak veya çökerek kaybolmuş yüzlerce evin ardından bugüne ulaşan en erken tarihli konaklardan. Bu yapıyı ve dönemini özel kılan mimari ve dekoratif ayrıntılar, hayali manzaralar resmedilmiş olan mekân yüzeyleri. Bunun örnekleri aynı dönemde çokça görülüyor, ama restorasyon geçirerek özgünlüğünü kaybetmemiş örnek bulmak kolay değil. Ağaçlar, deniz, nehir ve su kıyıları, tepeler, köprüler ve küçüklü büyüklü yapı resimleri kubbe yüzeylerini, nişleri şenlendiren, mekân dolaşırken iç açan görüntüler.

Konağın hemen yanı başında, aynı sokak üzerinde bir Fransız Lazarist misyonunun kurduğu Katolik kilisesi Sacre Cœur (Kutsal Kalp) de bulunmakta. 1910 yılına tarihleniyor, İtalyan Müteahhit Ercole Michelini tarafından inşa edilmiş.

Bunun hemen yukarısında ise çok sayıda birimden oluşan ve uzun süre Fransız yetimhanesi işlevini sürdürdükten sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne intikal etmiş olan yapı grubu, Mimar Sedat Aklan'ın yürüttüğü kapsamlı restorasyon ve rekonstrüksiyonların ardından ufak bir mahalle ölçeğinde kiralık konut arzı oluşturdu.

Fransız kilisesi ve yetimhanesinin dışında Bebek'te daha 1840 yılının Mayıs ayında bir Fransız koleji açıldığını da biliyoruz. Ancak Fransız ve İtalyan papazlar burada Katolik eğitimi konusunda süreklilik sağlayamamışlar ve okul, faaliyetini otuz yıldan fazla devam ettirememiş.[85]

Bebek'teki ilk misyoner okulunun bu olmadığını da biliyoruz. Bugün Boğaziçi Üniversitesi olan, dönemin Robert College isimli Amerikan okulunun kurucusu Cyrus Hamlin, Hisar'da bir arazi bulmadan önce kurduğu Protestan ilahiyat okulu için de Bebek'te birkaç ev kiralamış. Aslında başka ilginç şeyler de yapmış; örneğin buhar makinesi ithal ederek İstanbul'da

Bebek'teki Kavafyan Konağı 1750'lerde yapılmış ve günümüze değin bazı eklerle ama neredeyse el değmeden korunmuş.

hayvan gücüyle çalışmayan ilk değirmeni kurmuş ve işletmiş. Bununla ürettiği unla da fırın açmış, Fatih Sultan Mehmet'in cemaatlere verdiği, loncalardan bağımsız olarak kendi ekmeklerini üretebilme ayrıcalığına dayanarak önemli maddi kazanç sağlamış, hatta Kırım Savaşı sırasında İngiliz kuvvetlerinin ekmek siparişlerini de bizzat temin etmiş.[86]

Bebek koyunun içindeki bitişik nizam binaların çoğunluğu caddeden hissedilmeyen, Boğaz manzarasına açık yeme içme işletmeleri haline geldi. Sanki yavaş yavaş denize doğru uzayabilen uzuvları var gibi bir izlenim de uyandırıyorlar.

Bu bina dizisinin sonunda ufak bir meydan var. Denizden görülmüyor, ancak oradan yukarı doğru uzanan Küçükbebek Caddesi bir vadi halinde çok net seziliyor. Muhitte oraya hâlâ Dereboyu demeyi sürdürenler var.

Bebek'e girerken gözden kaybettiğimiz Cevdet Paşa Caddesi'ni, caddenin tekrar sahil yolu konumuna dönmesiyle birlikte izleyebilir hale geliyoruz. Caddenin ismi 1895 yılında Bebek'teki yalısında vefat eden bu tarihçi, hukukçu ve devlet adamını hatırlamak için vesile oluşturuyor. Ancak yalısından günümüze hiçbir iz kalmamış.

Cevdet Paşa Caddesi üzerinde diğerlerinden hemen ayırt edilen minik bir ev bulunmakta: Taşıyıcılarının inceliğinin hemen dikkati çekmesinin yanı sıra simetri yoksunluğu açısından olsun dolu ve boş yüzeylerin dağılımı açısından olsun alışılageldik beklentileri tersine çeviren tasarımıyla tüm Boğaziçi'ne farklı bir lezzet katan Ragıp Devres konutu.

Yapının Mimarı Ernst Arnold Egli Viyana doğumlu. Viyana'daki Güzel Sanatlar Akademisi'nde (TBMM'nin de mimarı olarak tanıdığımız) Mimar Clemens Holzmeister'ın asistanı olarak bulunmuş.[87] Egli'yi daha çok Ankara'daki kamu yapılarıyla ve Mimar Sinan üzerine yazdığı eseriyle hatırlıyoruz.[88] Ragıp Devres evi, Egli'nin İstanbul'daki tek yapıtı. Mimar Egli, Ragıp Bey'in hem güzel hem de iyi yetişmiş bir Türk kadını olan

eşinin, iç mimarinin incelikleriyle ilgili konularda kendisini çok zorladığını ve çok meşgul ettiğini belirtiyor. Belki de Boğaz'da başka yapıtının bulunmaması ve mesleki faaliyetinin sadece Ankara'da devam etmesi şu sözlerinde gizli: "Bir milletin geleceği için çalıştığımı düşünürken, zarif, kendinden emin ve kibar bir hanımefendinin istekleriyle bu kadar uzun zaman ve bu kadar yoğun olarak uğraşmak bana ters geliyordu."[89]

Alman modernizminin özgün bir temsilcisi olan konut, modern tasarım ilkelerinin uluslararası boyutlarda kabul gördüğünü ilan ediyor. Dönemin mimari davranışı uyarınca; kübik bir gövde, asimetrik düzende yerleştirilmiş pencereler, incecik balkon ve çatı kolonları ile 1930'lar Türkiyesi'ndeki yenilenme, modern yaşamı yakalama, başka bir ifadeyle dünya ile bütünleşme hevesini somutlaştırıyor. Denizden güç fark edilen ve yol yalısı olarak tanımlayabileceğimiz konutta hâlâ aynı ailenin torunu ikamet etmekte.

Ragıp Devres villası

Robert College ve ötesi

Bu caddeden yamaçlara doğru Ayşe Sultan, Arifi Paşa gibi koru isimlerini taşıyan caddeler uzanıyor. Bunlar apartmanların bulunduğu yerlerin eskiden koru olduğunu hatırlatması açısından nostaljik değer taşıyor. Bugün koru niteliği taşıyan yegâne yer ise artık yarım yüzyıla yakın süredir Boğaziçi Üniversitesi'nin olan eski Robert College arazisi.

Buranın Ahmet Vefik Bey'den satın alındığını belirtmiştik. Kuruluşla ilgili anılarını yazan Cyrus Hamlin, tam ortada kalan bir bölümü başkasından aldığını; amacını mülk sahibine fark ettirmediği için arsayı ucuza kapatabildiğini anlatır.

Bu bölge okulun kurucusu olan Hamlin'in ilk tercihi değildir aslında ama bazı aksaklıklar nedeniyle asıl arzu ettiği Kuruçeşme'den sonuç alamaz. Diğer yandan kendisini çok olumlu bir sürpriz beklemektedir. Burası tümüyle kaya zemindir ve inşaat için dışarıdan taş getirme zahmet ve masrafına gerek kalmayacaktır. Bugün denizden Boğaziçi Üniversitesi'nin tarihi binalarına bakıldığında dikkati çeken gri tonlarındaki yapı malzemesi işte bu taşlardır.

Boğaziçi Üniversitesi güney kampüs yapıları topluluğu Rumeli Hisarı'nın yukarısındaki yamaçlarda bir Amerika sahnesi kurmuş durumda. Bugün -artmış olan yapılaşmaya rağmen- bitki yoğunluğu, grubu oluşturan yapıları büyük ölçüde gizliyor.

Bu eğitim yapıları topluluğu Rumeli Hisarı'nın yukarısındaki yamaçlarda bir Amerika sahnesi kurmuş durumda. Bugün -artmış olan yapılaşmaya rağmen- var olan bitki yoğunluğu, grubu oluşturan yapıları büyük ölçüde gizliyor. Esasta Britanya mimari geleneği ağırlıklı, taş örgülü, dik çatılı ve klasik denge ifadesi içinde bir mimari, büyük bloklara ve küçük lojman binalarına kimlik kazandırıyor. Osmanlı mimarlığına tümüyle yabancı olsa da mimari kalite ile peyzaj, talihli bir beraberlik içinde.

Aslında arazinin bu durumu, hemen birkaç adım ilerideki Kayalar semtinin isminden de anlaşılabilir. Bazı noktalarda yerli kaya gayet net biçimde fark ediliyor.

Buradaki Kayalar Mescidi ise adı mescit olan birçok başka örnek gibi minaresi ve minberiyle bir cami. Kuruçeşme'de gördüğümüz Tezkireci Osman Efendi Camii'nde olduğu gibi mihrabı belirgin şekilde denize doğru çıkıntı yaparak kendini fark ettiriyor. Tümüyle ahşap yapısını korumuş olması açısından da kıymetli. Mihrap çıkıntısının üst katta olması fevkani bir mescit olduğunu da belirtiyor. Yani giriş katı değil, üst katı ibadet alanı olarak tasarlanmış. Haziresindeki bir yazı dikkat çekiyor: Hz. İsmail Maşukî (Kurban İsmail) 1508-1529 Ruhuna Fatiha.

Bu yazı Melami Şeyhi İsmail Efendi'nin Kanuni devrinde İstanbul'a gelişi, çok sayıda mürit edinmesi ve ardından Şeyhülislam fetvasıyla bir grup müridiyle birlikte idam edilişi ile ilgili bir simge. Başı gövdesinden ayrılarak Sarayburnu'ndan denize atılan şeyhin burada karaya vurduğuna ve defnedildiğine inanılıyor.

Padişah bile bu duruma karşı, şeyhe mahkûmiyetinden önce, memleketi olan Aksaray'a dönmesi yolunda ihtar göndermiş, ancak şeyh "Ben akıbetimi biliyorum" diyerek kaderini takip etmiş.[90]

Hemen bitişiğinde Yılanlı Yalı Apartmanı ve Yılanlı Yalı var. Önlerinden yol geçen bu konutlar aslen aynı mülkün harem ve selamlık kısımlarıyken 40'tan fazla odası bulunan ahşap harem bölümü tümüyle yandıktan sonra betonarme bir apartmana dönüştürülmüş.

Haremin sadece taş odası alevlere direnmiş; apartmanın cephesinde oluşturulan bir açıklık sayesinde bu, hâlâ fark edilebiliyor. Daha küçük olan selamlık kısmı ise ahşap izlenimi uyandıracak şekilde kaplanmış. Bu görkemli konutun arazisinin de diğer hemen tüm yalı örneklerinde olduğu gibi arkasındaki yapıların tamamını içine alacak genişlikte olduğunu öngörmek zor değil.

Sağ taraftaki kahverengi tahta kaplama ev Yılanlı Yalı diye geçiyor. Bu haliyle bile büyük ve gösterişli sayılıyor. Aslında geniş bir konutun ufak kısmı. Soldaki yayvan apartmanın yerinde bu yalının harem dairesi vardı. İkisini birleştirip bir de arkadaki blokların bulunduğu koruyu ekleyince yalı arazisinin boyutları ortaya çıkıyor.

"Aşiyan yollarından ses versem duyar mısın?"

Şimdi sırada Aşiyan Parkı var. Buraya (bu kez bağlama uygun olarak) bir Tevfik Fikret heykeli yerleştirilmiş. Heykele nebat, toz veya çamur aşarak ulaşabilme doktrini de aynen Fuzuli örneğindeki gibi canlı tutulmuş. Parkın ardından Rumeli Hisarı'na değin Aşiyan Mezarlığı uzanıyor.

Ancak bu arada Boğaziçi Üniversitesi binalarına doğru dikkatle bakmak ve biraz alt kotta Aşiyan'ın kendisini görmek gerekiyor: Tevfik Fikret'in (bu okulda öğretmenken, okul da henüz Robert College iken) bizzat tasarladığı ve kuş yuvası (Aşiyan) olarak nitelendirdiği konutu. İlk aşamada çok ufak bir konut olarak, gerçekten kuş yuvası mecazını hak edecek boyutta tasarlandığı anlaşılan ev, sonradan orta karar bir köşk kıvamında serpilmiş, ancak ismi aynı kalmış ve tüm semti adlandıracak şekilde yayılmış.

Konut bugün İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı müze statüsünde ve ziyarete açık. Hâlâ kampüsle doğrudan bağlantısı var, ancak resmi girişi mezarlık yönündeki yoldan.

Vefatının hemen ardından Eyüp'e defnedilen Fikret'in naaşı nakl-i kubura tâbi tutularak buraya getirilmiş. Yazar artık Boğaziçi'nin gelenekleriyle pek de bağlantısı olmayan biçimde evinin bahçesinde yatıyor.

Özgün eşyasıyla korunmuş olması eve ayrı bir nitelik katıyor. Evin dönemin önde gelen sanatçıları tarafından düzenli olarak ziyaret edildiğini hatırlatan desenler, çizimler, tablolar da var. Eserlerin önemli bir kısmı bizzat bu tanınmış ziyaretçiler tarafından hediye edilmiş. Çalışma masasının üzerinde ise Tevfik Fikret'in kendi elinden çıkma renkli çizimler hâlâ incelenebiliyor. İçinde barındırdığı sanatçı portresi sayısı açısından, yapının boyutlarıyla ters orantılı bir zenginlik söz konusu.

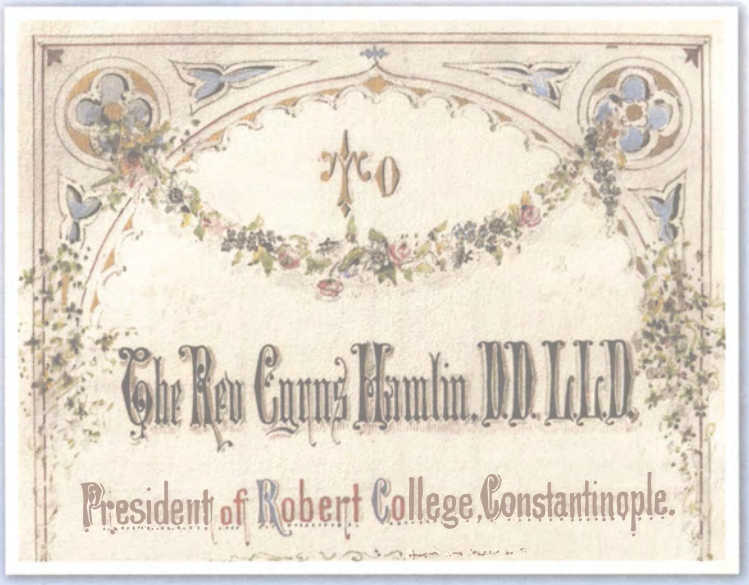
Aşiyan Mezarlığı, geçen zaman içerisinde isim babası Tevfik Fikret'e layık biçimde yazar ve şairlerin defnedildiği bir yer haline gelmiş. Bunlar arasında denizden rahatlıkla okunabilen tek isim Attila İlhan. Yalıda oturma hayalini yaşamının son yılında gerçekleştiren ve Kanlıca körfezinde bir yalı dairesinde vefat eden şair şimdi Boğaz'a nazır konumda istirahatta.

Ahmet Hamdi Tanpınar (taşında "ne içindeyim zamanın ne de büsbütün dışında" yazıyor), Orhan Veli (mezarı biraz otel lobisi dekorasyonunu andırıyor), Özdemir Asaf ve adı Boğaziçi'yle, İstanbul'la anılan Yahya Kemal Beyatlı da burada medfun. Diğer yandan "Aşiyan yollarından ses versem duyar mısın?" dizesiyle gönüllerde yer eden Şemsi Belli ise burada değil, mezun olduğu Haydarpaşa Lisesi'ne çok daha yakın, Karacaahmet'te dinleniyor. Şairler dışındaki sakinleriyle de birçok hatırayı tazeleyen bir mezarlık Aşiyan. Örneğin eski Başbakanlardan, aslında şairlikten de çok uzak bir isim olmayan Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak da burada. En azından çevirisini yaptığı Goethe'den *Faust* ve Nietzsche'den *Zerdüşt Böyle Dedi* ile çevresinde yatanlarla duygu birliği içinde olduğunu hissettirmiş.

Aşiyan Mezarlığı Rumeli Hisarı'na dayanarak sona eriyor. Tam bu noktada, sahilde Boğaz'ın en meşhur tekkelerinden, XVII. yüzyılda Sultan Ahmet döneminde yaşamış (Akkirmanlı) Durmuş Dede Tekkesi bulunuyordu. Tekke aslen XVI. yüzyılda yaşamış Şeyh Hasan Zarifi Efendi tarafından kurulmuş. Durmuş Dede ise Sultan Ahmet döneminde buraya gelip yerleşmiş bir cezbe sahibi.

Solda Tevfik Fikret'in evi, bugün Aşiyan Müzesi. Diğer binalar Robert College için inşa edilmiş. Bugün Boğazçi Üniversitesi güney kampüs yapıları. Ortadaki Hamlin Hall buradaki en eski bina ve okulun kurucusu Cyrus Hamlin'in adını taşıyor

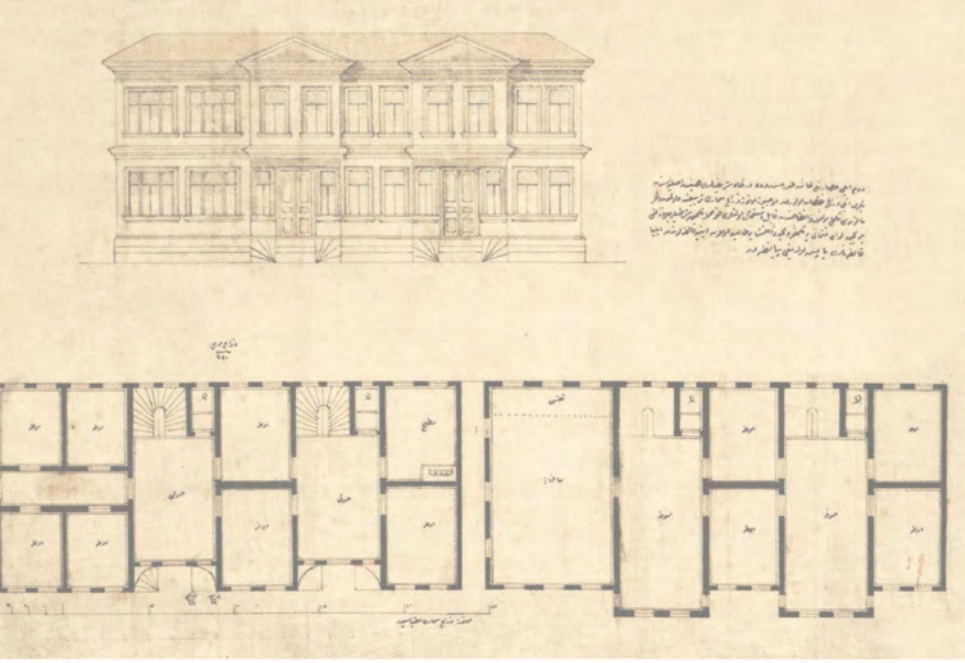

Güney Kampüs'ün bugünkü çehresinde imzası olan Cyrus Hamlin 1873'te İstanbul'dan gönülsüzce ayrılırken, sevenlerinin ona hazırladığı el yazısı veda notu.

Durmuş Dede kerametleriyle İstanbul'da ün salmış ve tekke de onun ismiyle anılır olmuş. Son haliyle, bir Rum kalfanın, Avrupai havada ancak geleneksel tasarım şemalarını yansıtan bir yapısı olduğu biliniyor.[91] Hem eski fotoğrafları hem de cephe ve ayrıntılı plan çizimleri dâhil her ayrıntısını yeniden keşfetmemizi sağlayacak kadar veri elimizde bulunmakta.[92] Yapı hiç iz bırakmadan yitip gitmiş, ancak haziresindeki mezarların büyük kısmı hâlâ mezarlığın bu kenar kısmında duruyor. Dede'yi anan Evliya, denizcilere yol gösterdiğini, onların da gelip giderken sadaka verdiklerini anlatıyor.[93] Şehrin büyükleri bu geleneğe bağlı kalan Şehir Hatları vapurlarının düdük çalarak geçişini hatırlıyor. Dolmuşçuların geçerken korna çalarak selam verişini ise bizzat hatırlarım.

Durmuş Dede Tekkesi'ni yitmiş birçok anıttan çok daha detaylı bir şekilde tanımamızı sağlayan belgelere sahibiz.

Rumeli Hisarı

Boğaz'ın en dar noktalarından birine, tam da büyük dedesi Yıldırım Beyazıt'ın yaptırdığı Anadolu Hisarı'nın karşısına inşa ettirdiği Rumeli Hisarı, hem Fatih Sultan Mehmet'in hırsına ve vizyonuna çok net cisim kazandıran bir yapı hem de dönemi için son derece yenilikçi. Büyükbabasının yarım yüzyıl önce Anadolu Hisarı'nı yaptırırken koyduğu hedefe çok daha belirgin şekilde kilitlenmiş ve buna hızla ulaşılmasını sağlıyor. Bugün de eşsiz bir azmin simgesi olarak Boğaz'ı hâlâ koruyor/süslüyor.

Burası kuşkusuz daha önceki çağlarda da iki kıtanın birbirine böylesine yaklaşmasından ötürü bir geçiş yeriymiş. Ayrıca dönemin inançlarına göre geçenleri koruduğuna inanılan veya hizmet eden tapınaklardan başlayarak çeşitli tesislerin mevcudiyeti de biliniyor. Nitekim Rumeli Hisarı'nın duvarlarında birçok Bizans dönemi parçası yeniden kullanılmış halleriyle

gözlemlenebiliyor. Ancak Hisar'ın kaderi öncekilerin hepsinden çok daha parlak.

Hemen yukarıda kurduğu okulun yerini anlatan Cyrus Hamlin, inşa ettiği kampüs hakkında geleceğe güvenle bakışını hisarın 400 yıldır nasıl da ayakta durduğunu örnek göstererek açıklıyor.

Diğer yandan, üzerine doktora tezi düzeyinde araştırmalar yapılan bu eser hakkında Evliya Çelebi'nin kuşbakışı gözlem yapılamayan dönemlerde yakıştırdığı hikâyeyi doğru bir veriymiş gibi aktarmaktan vazgeçmenin zamanı da gelmiş olmalıdır. En azından son yüz yıldır Hisar'ın planına tam yukarıdan bakılabiliyor ve Mehmet ismiyle örtüşen bir yazı söz konusu değil. En ufak detayın maliyet anlamına geldiği, fethe odaklanılan son derece hızlı bir inşa operasyonunda Fatih gibi bir padişahın Boğaziçi'ne sözcük oyunu veya kenar süsü yaptırmakla uğraşmayacağı kolaylıkla öngörülebilir.

Ancak kuşkusuz Hisar'ın isim şeklinde olmayışı kıymetini azaltmıyor. Yapı, sadece birkaç ayda başlayıp biten inşa süreciyle de akıllarda yer ediyor. Görülmemiş çaptaki yuvarlak kuleleri Halil, Saruca ve Zağanos Paşaların isimlerini Boğaziçi'nde hâlâ

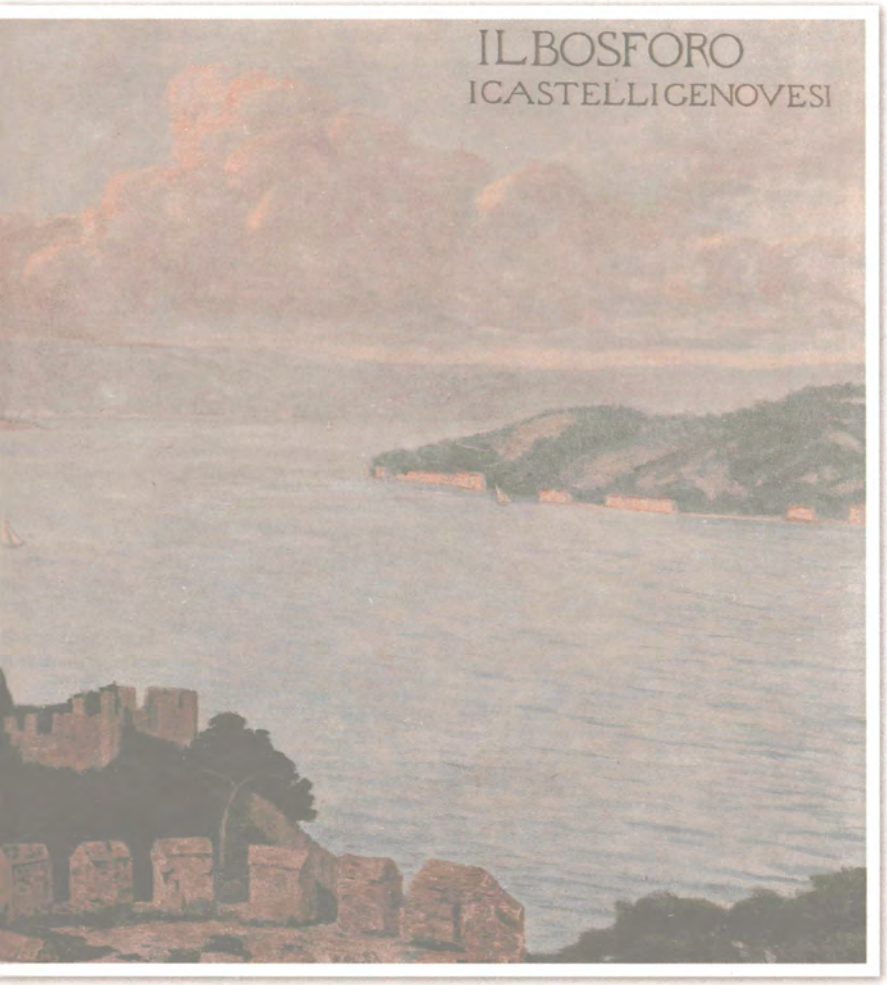
Rumeli Hisarı'ndaki çok sayıda Bizans dönemi mimari parçasına bir örnek

Bir İtalyan ressamın fırçasından XIX. yüzyılda Rumelihisarı. Üzerine "Ceneviz Kaleleri" yazarak kendi atalarına atfetmeyi uygun görmüş gibiler. Floransa ekolü, Erol Makzume görsel malzeme arşivi

yaşatıyor. Burada önceden bulunan Bizans yapılarının yıkıntılarından edinilip Hisar'ın duvarlarında inşaat malzemesi olarak kullanılan çok sayıda mermer parça, çok kısa süre sonra Bizans'ın yok olacağının da habercisi durumunda.

Diğer iki isim yakıştırma olabilir ama Zağanos Paşa kulesindeki kitabe 1452 tarihini gösteriyor ve bir yandan padişahın görevlendirdiği vezirin adını ve yapının tarihini belirtirken bir

yandan da İstanbul'daki en eski Osmanlı kitabesi olma özelliğini taşıyor. Halil Ethem (Eldem) Bey tarafından 1911 yılında yayınlanmış olan bu Arapça kitabe, Zağanos Paşa'nın rolünü karışıklığa meydan vermeyecek şekilde belirtiyor: "Bu sarp ve yüksek kalenin inşasını sultan el azam ve Hakan el muazzam Mehmet bin Murat Han emretti. Onun kulu ve mükerrem veziri Zağanos Paşa bin Abdullah hakkındaki lütfu ilânihaye

payidar olsun. 856 senesi Recep ayında tamam oldu (Temmuz Ağustos 1452)."[94] Antik devirlerden XV. yüzyıla dek süren, duvarların ardında pasif savunma taktiği Rönesans'ta topçulukla birlikte aktifleşiyor ve kale mimarisi bu durumun özgün bir bileşeni oluyordu. 1452'de inşa edilen Rumeli Hisarı, bu çeşit kalelerin Avrupa'daki ilk örneklerinden birisi, belki de birincisidir.[95]

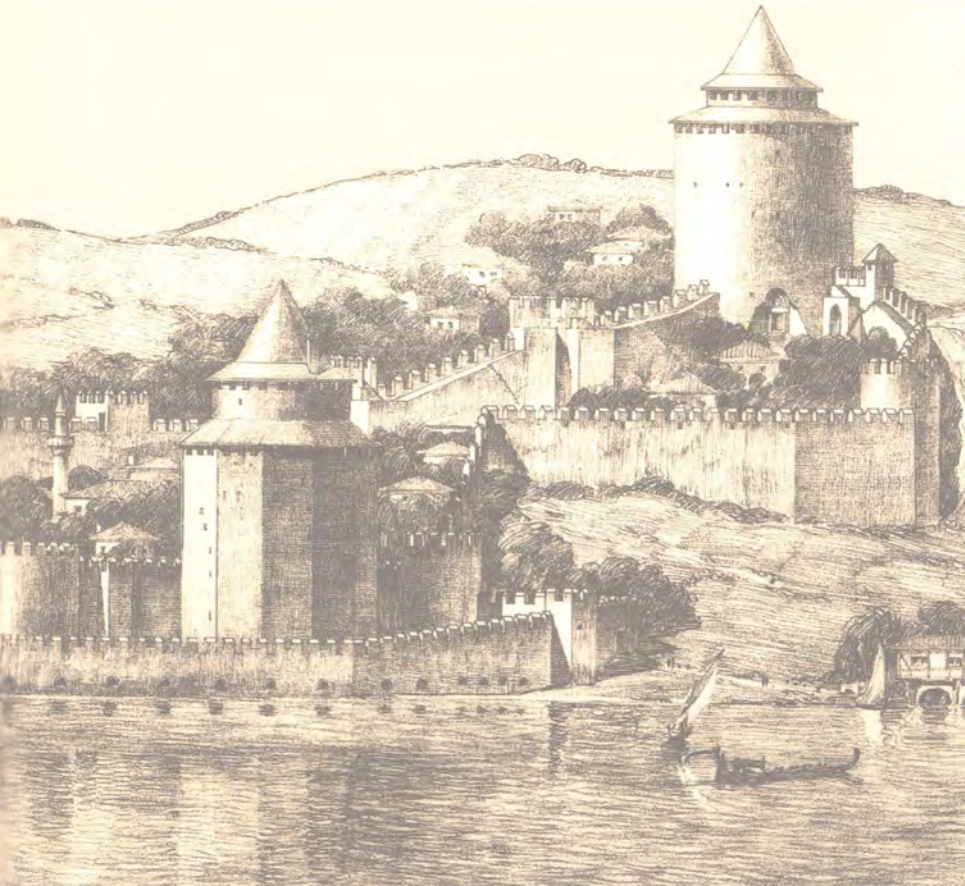
Hisarın, fetihten hemen sonra işlevsiz kaldığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Nitekim ilerleyen zamanlarda hem çevresi hem de içi iskân alanına dönüşmüştür. XX. yüzyılın ortalarına değin Hisar'ın içinde çok sayıda ahşap evden oluşan bir mahallenin mevcut olduğu biliniyor. İstanbul'un fethinin 500'üncü yılına denk gelen 1953 tarihinde eserin restore edilmesine karar

1940'lı yılların başında A. Gabriel'in çiziminde önerdiği şekilde bir tamamlamanın yapılması Rumelihisarı'nın ilk günlerdeki görünümüne dönmesi yönünde büyük bir adım olacaktır.

verilmiş ve bu çalışmada üç kadın yüksek mimar; Selma Emler, Cahide Tamer ve Muallâ Eyüboğlu görev almıştır. Doğan Tekeli, Sami Sisa ve Metin Hepgüler'in kazandığı yarışma ile yapılan iç düzenleme[96] ise zamanla farklılaştırılmış ve Hisar, civarı büyük ölçüde meskûn mahal olmasına rağmen yüksek desibelli konserler düzenlenen bir yer haline dönüştürülmüştür. Minaresi kısmen günümüze gelen bir mescidin yeniden inşa edilmesi son zamanlardaki tek ihya çalışması olmuştur.

Bu uygulama (1958-59) Doğan Tekeli ve Sami Sisa'nın İstanbul'a ilk katkılarından biriydi. Hemen ertesi yıl İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ) ile devam eden üretimlerinden, söz edebileceğimiz başka satır başları ise İstiklal Caddesi'nde Galatasaray Lisesi'nin yanındaki Halkbank Binası (1960'ların sonu), bugünlerde VK 108 adıyla baştan aşağı yenilenen

Nişantaşı'ndaki apartman (70'lerin başı) ve daha sonraki yıllarda da Levent'teki İş Bankası gökdelenleri ve Metrocity olabilir.

Hisardaki uygulamaya dönecek olursak, XIX. yüzyıl sonunda yıkılan mescidin bulunduğu zamanları hatırlayan kalmadığı için, tüm İstanbullular açısından burası tiyatro haliyle bilinirdi. Birçok kişi burada gençliğinin, ikinci gençliğinin duygulu konserlerinin yapıldığını hatırlar. Yaz gelse de başlasa diye hevesle beklenen konserlerin verildiği böylesine ikonik bir mekânın işlevinin sekteye uğraması, hatırlanacağı üzere belirli bir travmayı da beraberinde getirmişti. Öte yandan, gösteri alanı düzenlemesini yapan mimarlardan Doğan Tekeli hisarın iç mekânına kendi müdahalelerinin çok daha hafif ve kısıtlı olduğunu, Muhsin Ertuğrul'un tiyatro yapmaya başlamasıyla daha ağır bir düzenlemenin (kendisine danışılmadan) hayata geçirildiğini, ardından büyük bir yanlış yapılarak alanın konserlere tahsis edildiğini belirtmektedir. Kendi önerisi de oturma alanının artık yıkılması yönündedir.[97]

Muhsin Ertuğrul'un tiyatronun yeri ve sahnesi konusundaki kararları bizzat veren kişi olduğunu, hatta burada aldığı bilgiler ışığında Yedikule'ye de tiyatro inşa ettirme kararı verdiğini Rumelihisarı'nı restore eden Cahide Tamer'den öğreniyoruz.[98]

Diğer yandan proje müellifinin de dile getirmediği bir nokta vardır: XX. yüzyıldakiler dahil tüm müdahaleler sırasında, yapının orijinal haline yönelik olarak gerçekleştirilmesi gereken en belirleyici rekonstrüksiyon sayılabilecek eylemden; yani kulelerin, üzerlerinde olmasına kesin gözüyle bakabileceğimiz konik külahlarla yeniden örtülmesinden geri durulmuştur. 1830'lara değin bu külahların kuleleri örttüğü ve ahşap kat aralarını hem iklim koşullarından hem de içeride yangın çıkartabilecek tehlikelerden koruduğunu biliyoruz.[99]

Buradan sonra artık Rumelihisarı yerleşiminin sahilini takip ediyoruz. Önce Hacı Kemalettin, ardından da Ali Pertek camilerini görüyoruz. Bu camilerin arkasında büyük bir yerleşim gelişmiş. Arkadaki yamaçlarda, muhtemelen Hisariçi yerleşimiyle

birlikte gelişen bu mahalleler Boğaz'ın en büyük Müslüman kasabasını oluşturmuş gibiler.

Kentin en eski İslam yapılarından biri, Boğaziçi'nin hiç şüphesiz en eski tekkesi olan Nafi Baba Tekkesi de yine bu dokunun bir parçası. Şehitlik tabir edilen mezarlık sayesinde, XV. yüzyıl ortasından bugüne uzanan etkileyici bir mezar taşı koleksiyonu muhafaza ediyor etrafında.

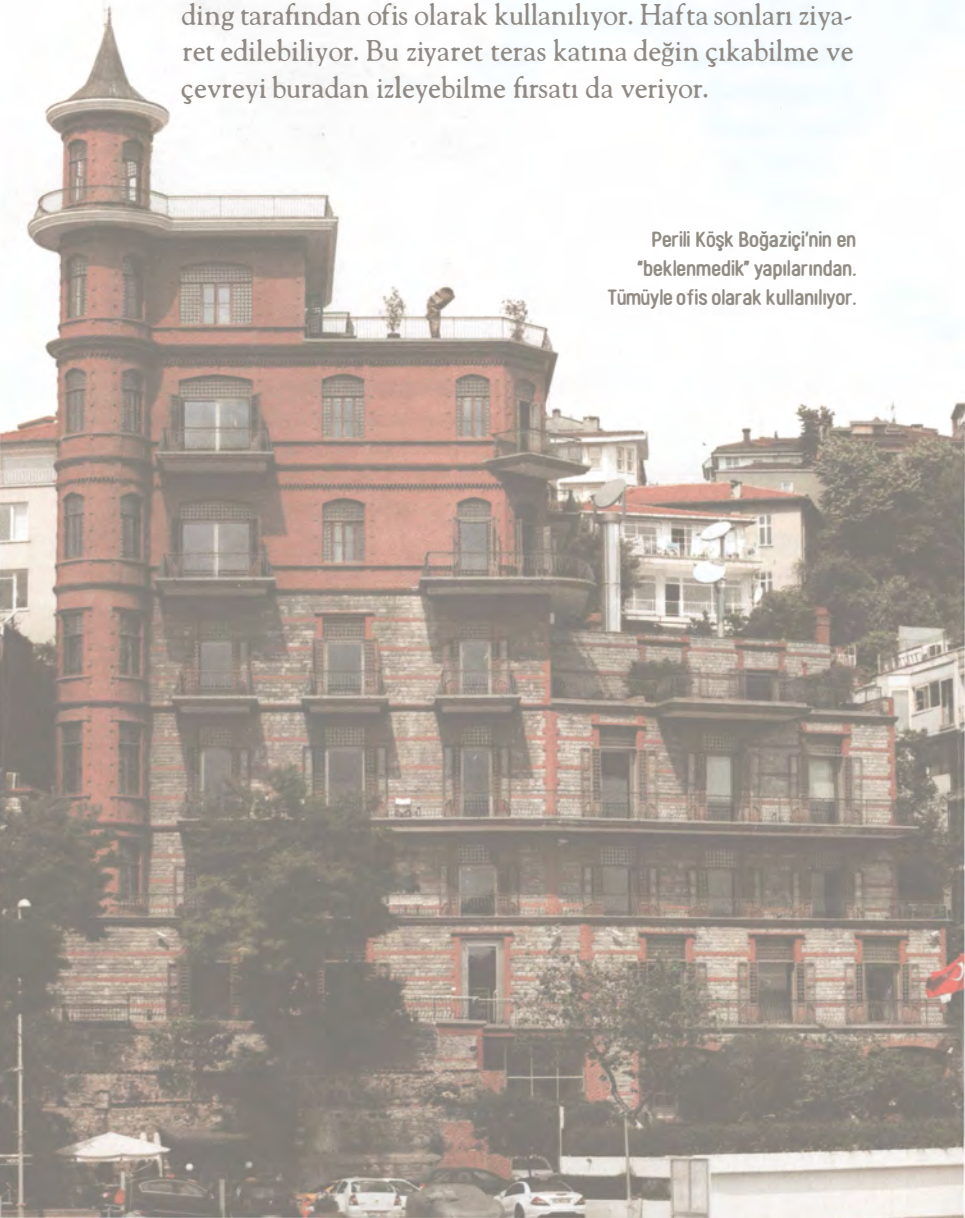
Nafi Baba Tekkesi, özellikle çevresindeki Bektaşi geleneğinin 12 dilimli tac-ı şerifleri, teslim taşları, salt elifle oluşan mezar taşları gibi hatıralarla, tekneden ulaşılamasa da ihmal edilmemesi gereken bir çekim merkezi

Yapıdan hiçbir iz kalmamıştı, birkaç yıl önce Boğaziçi Üniversitesi güney kampüsü içerisinde rekonstrüksiyonu yapıldı. Bir süreliğine Bizans Araştırmaları Merkezi olarak hizmete açılmasının ardından işlev değiştirerek bir anıt müze olarak görevini sürdürmesinin yeğlendiği belirtildi. Henüz işlevi bu şekilde değiştirilmedi, halen eğitim amaçlı olarak kullanılıyor.

XIX. yüzyılda yaşayan ve dergâhın yeniden canlanmasında büyük payı olan postnişin Nafi Baba'nın buraya yerleşen yabancılara gayet dostane tavır sergilediğini, hatta Robert College'ın genişlemek için ihtiyaç duyduğu arazileri temin ettiğini de biliyoruz.[100]

Sahile dönecek olursak; adı aynı kalmış ancak işlev değiştirerek lokanta olmuş hisar iskelesinden sonra en dikkati çeken yapı, hiç kuşkusuz orantısız görünümüyle de Boğaz'daki diğer tüm yapılardan kendini ayırt ettiren Yusuf Ziya Paşa Köşkü.

Son Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın yaveri Yusuf Ziya Paşa'nın, hıdivliğin lağvı ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sebebiyle tamamlatamadığı iddialı konut projesi, yarım kalan haliyle Perili Köşk olarak nitelendirilmiş. Bu isim günümüzde de asıl adından daha çok hatırlanıyor. Birkaç yıl önce Mimar Hakan Kıran tarafından tümüyle yeniden inşa edildi. Bir Holding tarafından ofis olarak kullanılıyor. Hafta sonları ziyaret edilebiliyor. Bu ziyaret teras katına değin çıkabilme ve çevreyi buradan izleyebilme fırsatı da veriyor.

Perili Köşk Boğaziçi'nin en "beklenmedik" yapılarından. Tümüyle ofis olarak kullanılıyor.

Hemen yanında ise Bebek'teki Natuk Birkan apartmanlarından hatırladığımız Melih Birsel'in 20 yıl sonra yine benzer çizgilerle gerçekleştirdiği apartman yer alıyor. Mal sahibi Jak Kamhi, bizzat mimarın çelik konstrüksiyon unsurları geliştirmekte katkılarda bulunduğunu ve bu şekilde Türkiye'de ilk olarak böyle bir apartman inşa ettiklerini belirtiyor.[101]

1970'li yıllarda manzarayı en iyi şekilde kucaklayan çelik konstrüksiyon bir apartman
Melih Birsel tasarımı

Tophane Müşiri Zeki Paşa Yalısı İkinci Boğaz Köprüsü'nün tam altında

Tophane Müşiri Zeki Paşa Yalısı ise biraz şanssız bir konumda, İkinci Boğaz Köprüsü'nün altında ve kelimenin tam anlamıyla gölgesinde kalmış. Yapı öncelikle yüksekliği ile dikkat çekmekte. Boğaziçi yalılarında bulduğumuz hafiflik ve yatay gelişme, Boğaz'a uzanma, hatta Boğaz'a doğru sarkma gibi eğilimlerin hiçbirine sahip değil. Malzeme olarak da ahşapla hiçbir ilişki kurmamış. Diğer yandan kâgir olması sayesinde, diğer birçok yalının geçirdiği yangın felaketine hiç maruz kalmadan günümüze kadar gelmiş. Boğaziçi kıyılarının en heybetli örnekleri arasında.

Ağır gövdesine hareket katan unsurlar ise cephesinin nispeten parçalı bir düzende tasarlanması ve her katta farklı pencere biçimleri ile olası monotonluğun kırılmış olması. Köşelerin taş dizileri ile vurgulanması, basık geniş kemerleri, sütunlu pencere açıklıkları, at nalı kemerli bir dizi ile taçlanan kapatılmış bir "loggia" izlenimi uyandıran son katı ve bütün kompozisyonun korkuluklarla sarılmış olması binanın klasik değerini öne çıkaran mimari ayrıntılar arasında. Her durumda bıraktığı etki açısından XIX. yüzyıl Osmanlı kamusal binalarıyla daha çok ilişki içerisinde gibi algılanabilir.

Zeki Paşa'nın bu yalıyı dişinden tırnağından arttırdıklarıyla yaptırdığını söylemek mümkün müdür bilemeyiz. Bir süre önce yayınlanan bir arşiv belgesinde Padişah'a yazdığı dilekçeyle "Sadrazamın 16.000 lira ihsana nail olduğunu işitmekten çok üzüldüğünü, kendisine de her hafta 100 lira verilmek suretiyle 5.000 lira ihsan buyurulmasını"nı arz ettiğini okumuştuk.[102]

Karl von Ruppert'in 1867 tarihinde projelendirdiği Boğaz Köprüsü önerisi. Köprüden karaya doğru taş kemerler ve üzerlerindeki heykellerle zenginleşen bir tasarım vardı.

Karl von Ruppert 1867 yılında bir de kitap yazmış ve Boğaz'ın üzerine bir köprü yapmanın aslında hiç de sanıldığı kadar zor olmadığını, hatta pek kolay olduğunu 50 sayfa boyunca böyle kendince kanıtlamıştı. Dikkatli bakınca hayli inandırıcı görünüyor.

Bu arada İkinci Boğaz Köprüsü'nün de altından geçmiş oluyoruz. Birincisinden 15 yıl sonra, 1988'de hizmete açılan bu köprü birkaç ufak fark dışında en azından görsel olarak birincisiyle aynı konseptte inşa edilmiş denebilir.

Yukarıda 1855 yılında yapılan köprü önerisinden söz etmiştik. 12 yıl sonra, yine 1867 Paris Dünya Sergisi vesilesiyle tasarlanan ikinci bir Boğaz köprüsünü de bu vesileyle hatırımıza getirebiliriz. Aradan sadece birkaç yıl geçmiş olmasına rağmen çok daha gelişmiş bir mühendislik örneği olarak, denizde sadece

iki ayak bulunduran ve dolayısıyla bunlar arasında çok daha geniş açıklıklar sunan bir köprü önerisi karşımıza çıkar. Eğer Avusturyalı Carl von Ruppert'çe tasarlanan bu eser gerçekleşseymiş Boğaziçi'nin çehresi bugün çok farklı olacakmış.

Hem de bu ikinci köprü, bugünkü ikinci köprü civarında, yani Anadolu ve Rumeli hisarları arasına yapılacaktı. Tamamlanması için 3 milyon Amerikan dolarına yakın bir maliyet hesaplanmıştı. Burada da ana hedef, demiryolu ulaşımının sağlanmasıydı; ancak işlevinin yanında gayet süslü, heykellerle donatılmış bir yapı olarak Boğaz'a damga vurması da hedefleniyordu.[103]

New York'taki ünlü Brooklyn Köprüsü'nü tasarlayan Alman kökenli Amerikalı Mühendis John Augustus Roebling de Boğaz'a köprü planları hazırlamış,[104] ancak vefatı nedeniyle Brooklyn'i bile bizzat tamamlayamadığı gibi, anlaşıldığı kadarıyla Boğaz konusunda da bir ilerleme gerçekleştirememiş.

1874 yılında Amerika'da Mississipi Nehri üzerinde dünyanın en uzun kemer köprüsünü* tamamlamış olan James Eads 1877'de bu kez Boğaz'a yaklaşık 1.800 m uzunlukta bir köprü yapılmasını önerir. Hem karayolu hem de demiryolu hattı bulunacak bu yapının 25 milyon dolara çıkması planlanır. Yapımı için de altı yıllık bir çalışma öngörülür[105] Bir önceki öneri gerçekleşmemişken bu denli maliyetli bir yapının onay alamayışı şaşırtıcı değildir. Ayrıca bu yapıt 35 m civarında bir yükseklikle planlandığı için, yapılmış olsa günümüzde Boğaz'dan geçen birçok büyük boyutlu geminin Karadeniz'e girmesi engellenecekti. Muhtemelen de köprü, uluslararası baskıyla bugüne kadar yıkılmış olacaktı.

Bunların dışında; 1891'de Fransız Préault, 1902'de ise Amerikalı Fredrik E. Strom su altında viyadük şeklinde tasarladıkları bir tünelin içerisinden demiryolu geçirmeyi önermişlerdi,[106] ancak bu öneriler de hayal olarak kaldı.

Her neyse, olmayan köprüleri bir kenara bırakıp olan köprünün altından geçerek Zeki Paşa Yalısı'na, ardından da

* Hâlâ trafiğe açık ve inşa eden mühendis James Eads'in adını taşıyor

Baltalimanı'na doğru yöneliyoruz. Önünden geçtiğimiz yapılar, genellikle niteliksiz apartmanlar. Mevzuatın yapılaşmaya izin vermeyişi yapı stokunun yenilenmesi konusunda büyük bir engel. İstisnai çalışmalara bir örnek olarak bu hat üzerinde bulunan 70'li yıllardan kalma bir apartmanın, mimarlar Kerem Erginoğlu & Hasan Çalışlar tarafından yenilenişi gösterilebilir.

Şimdi Baltalimanı'ndayız. İsim yine coğrafi bir tanım içeriyor. Fatih'in Kaptanıderyası Baltaoğlu Süleyman fetih hazırlığı içerisindeki donanmayı burada beklettiği için semtin bu ismi aldığı anlatılır. Oysa bugün bu çevreye bakıldığında liman olabilecek bir görüntü sezilmiyor. Kara tarafına dikkatle bakıldığında, yamaçların burada da hayli içeri çekilmiş olduğu ve semtin büyük ölçüde bir vadi ağızında kurulduğu gözlemlenebiliyor. Bu alüvyon birikimini oluşturan Baltalimanı deresi de hâlâ akmaya devam ediyor. Fetihten bu yana geçen 565 yılda bu koyun ne kadar dolduğunu kestirmek güç olsa da Kaptanıderya Baltaoğlu Süleyman'ın 400 gemisiyle buraya yerleştiği bilgilerinin

Baltalimanı'nda bir konutun eski hali ve geçirdiği dönüşüm sonrası durumu
Boğaz'da da nitelikli ve huzurlu dönüşümler düşman olmamalı

yakıştırılabilmesi için bile bugünkü sahilden çok daha içerilere uzanan bir fiziki yapı olması gerektiği düşünülebilir.

Baltalimanı Sahilhanesi Boğaziçi'nin kuzey kesiminde karşılaşılabilecek en görkemli saray örneklerinden. Yalı mimarisinin geleneksel ahşap malzemesi yerine kâgir inşaat tekniği yeğlenmiş. Yapı, sütunlu girişleriyle neoklasik bir ifade içinde. Tanzimat'la birlikte Osmanlı toplum yapısında hâkim olmaya başlayan Batı kültürüne yakın ilgi, sanat ve mimarinin de Batılı kodlarla daha tutarlı biçimde dönüşmesini getirmiş. Yapının dışa dönük neoklasik üslubu, içeride de karşılığını buluyor. Figürlü bezemeler de içeren merkez salonunun klasik dekorasyonu ve bunun nitelikli uygulaması dikkat çekiyor.

Mustafa Reşit Paşa 1857'de İtalyan mühendis Luigi Storari'ye Emirgan'a doğru uzanan bölgede kendi arazisi üzerinde bir yerleşme planı hazırlatıyor ve uygulatmaya fırsat buluyor. Dama tahtası tabir edilen şekilde, birbirlerini dik açıyla kesen sokakların belirleyici olduğu planlı yerleşim hâlâ fark ediliyor.

Bu ara bölgenin adı büyük ölçüde unutulmuş durumda, ancak otobüs durağında hâlâ yaşıyor: Boyacıköy... Boyacıköy adının, III. Selim'in Trakya'dan buraya getirterek yerleştirdiği ailelerin mesleğinden geldiği aktarılır. Duvar boyası gibi

İtalyan Mimar Fossati'nin eseri Mustafa Reşit Paşa Sahilhanesi bugün kemik hastalıkları hastanesi olarak biliniyor

düşünülmesin. Bunlar, feslerden tanıdığımız kırmızı kumaş boyasının rengini üreten zanaatkârlar. Bugün bu yerleşimde Boğaziçi geleneğinden uzaklaşmış yeni konutlar görünüme hâkim gibi duruyor, ama aslında yakından bakınca güzel sürprizler barındıran bir bölge: Örneğin hemen hepsine Suriçi bölgede rastlamaya alıştığımız Bizans sarnıçlarından biri burada bulunuyor.[107]

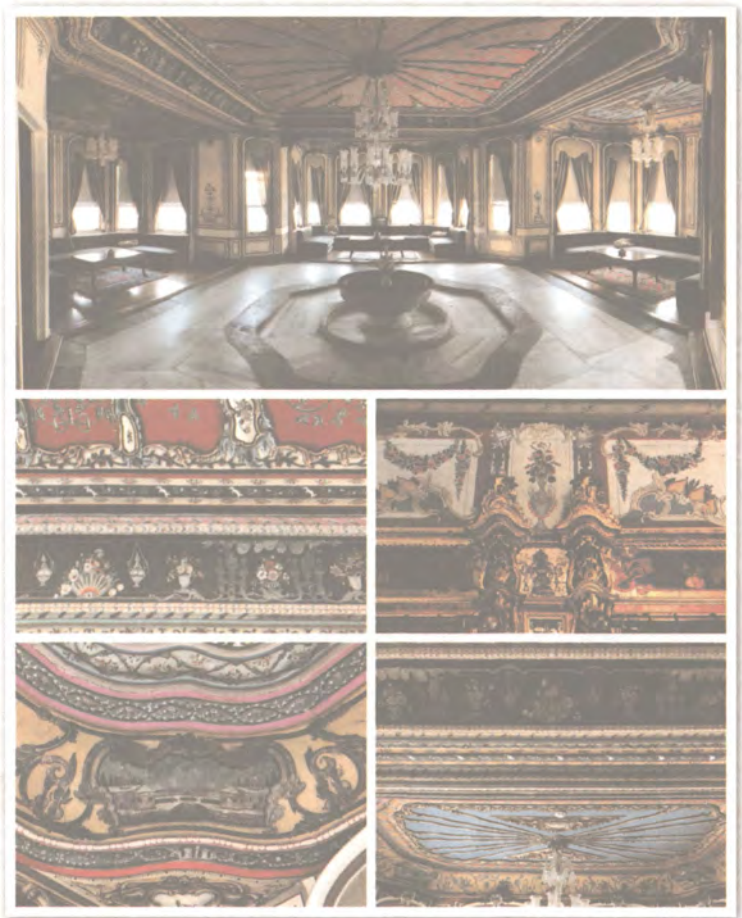
Ayrıca tarihi bir köşk güzelliğinde kurgulanmış Rum okulu da yamaçta bir kilisenin yanında göz alıyor. 1905 tarihli yapı İstiklal Caddesi'nin en alımlı binalarından biri olan Ravouna Hotel ve Şişhane Meydanı'na damgasını vuran Frej Apartmanı'ndan da isimlerini hatırladığımız Yenidünya & Kyriakides'in elinden çıkmış. Bina üçgen alınlıkları ve köşe akroterlerinin de verdiği tapınak cephesi görünümüyle öylesine alımlı ki eğitim faaliyetine fazla gelmiş. Şu anda konut işleviyle, köşk olarak kullanılıyor.

Boyacıköy yamaçlarında bir sürpriz
İlk işlevini yitirmiş ama canlılığını yitirmemiş bir mücevher: 1905 tarihli okul, konut olarak hâlâ görev yapabiliyor

Boğaziçi'nin çekim merkezlerinden biri: Emirgan

Pek hatırlanmayan Boyacıköy'den hemen sonra çok daha ünlü ve Boğaziçi'nin ana çekim merkezlerinden biri olduğundan Boğaziçi'ni bilmeyenlerin de bildiği bir semt, Emirgan geliyor. Korusu hep meşhurdu, laleler son yıllarda daha da moda olunca iyice hatırlandı. Semt ayrıca ününü Sabancı Müzesi'ndeki

Tüm Boğaziçi'nin, aslına en uygun korunmuş mekânlarından Şerifler Yalısı'nın selamlık divanhanesi Boğaz'ın aydınlığına doğru uzanıyor.
İç mekânın bezemelerinde ise sınırsız bir renk ve desen cümbüşü yer alıyor.

Önünden yol geçirilmesiyle yalılık vasfını büyük ölçüde yitiren Şerifler Yalısı. Duvardaki kemerli ufak pencere, kayıkhaneyi belirten bir hatıra. Hemen yanda da Emirgan Hamid-i Evvel Camii'nin minaresi fark ediliyor. Tüm yalılar gibi bahçe yönüne doğru benzersiz bir dinginlik seziliyor.

sergiler ve bu sergilerin reklamları sayesinde son zamanlarda daha da çok arttırdı. Ama görmeye değer eserler daha bunlara gelmeden çok önce başlıyor.

Örneğin buradaki Şerifler Yalısı, XVIII.-XIX. yüzyıllarda gelişen yalı mimarlığının adeta bir özeti. Yüksek, alçak yalı örnekleri, kübik veya uzun gövdeli, yalın veya gösterişli yalılar arasında Şerifler Yalısı "orta yolu" bulmuş gibi. Merkezde öne doğru uzanan çıkması, dengeli saçak boyutları, zarif oranları bu yapıyı özel kılıyor. Dışarıdaki sadeliğine karşı, iç mekânda coşkulu renkler ve Rokoko bezeme detayları taşıyan düzenlemeleri Batılılaşma dönemi Osmanlı mimarlığının bütün beğeni ve deneyimini sergilerken neredeyse yalnızca Topkapı Sarayı'nda ve Haliç saraylarında karşılaşılacak türden nitelikli dekorasyonu göz alıyor.

Hatta Prof. Dr. Haluk Dursun hayali yalısını betimlediği satırlarında Şerifler Yalısı'nın önü doldurulup yol geçirilmeden önceki halini örnek gösteriyor.[108]

Şimdi sırada Hamid-i Evvel Camii var. İsmi I. Abdülhamit'e referans veriyor olmakla birlikte yapının Ampir üslup özelliği göstermesinden başlayarak birçok delil II. Mahmut dönemi yapısı olduğunu hissettirmekte. Caminin ana yapı malzemesi taş. Hemen bitişiğinde farklı bir yapı görünümü veren hünkâr kasrı,

Hamid-i Evvel Camii'nin çok özel iç mekânı tüm detaylarıyla bir sanat şöleni

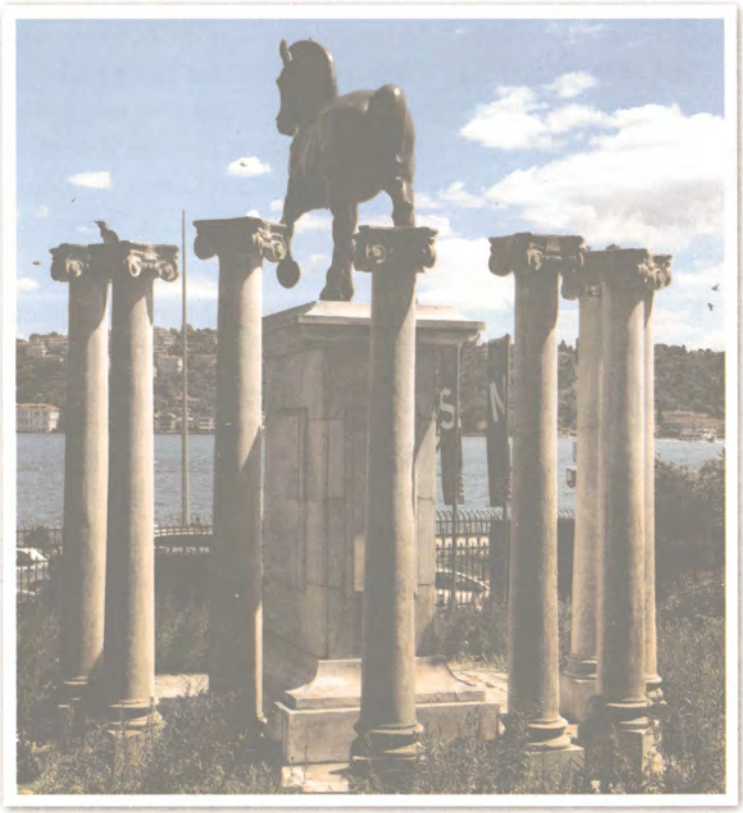
ahşap olmasına rağmen aynı görkemli etkiyi yapabiliyor. Bu bölümün kapısının önündeki alan dört tane yekpare sütunla sınırlanmış ve bunlar kasrın üst katını genişleten bir çıkmanın taşıyıcıları olarak kullanılmış. Denizden bakıldığında buraya doğru, özellikle kitabeli dış kapısı dikkat çekiyor.

Hemen yanda ise biraz içerlek olarak çeşme ile ne olduğu artık pek sezilmez biçimde muvakkithane fark ediliyor. Bu yapının ismi, cami ve çeşmenin arasından içerilere doğru ilerleyen "Doğru Muvakkithane Sokağı"nda yaşamaya devam ediyor. Bugün algılanması çok zor olsa da sahil yolu geçirilmeden önce bu muvakkithanenin de yalı niteliği gösterdiğini dile getirmeliyiz. Külliyenin daha fazla birimden oluştuğu biliniyor, ancak değirmen, fırın ve hamamdan iz kalmamış.

Ardından bugün Sabancı Müzesi veya Atlı Köşk adıyla bildiğimiz Prens Mehmet Ali Hasan Köşkü'ne ulaşıyoruz. Simge haline gelmiş birden fazla atı bulunan bir köşk.

İlk atın (İtalya'da bulunan bir atın Sabancı Ailesi tarafından ürettirilmiş ve getirtilmiş kopyası) bulunduğu yerin çevresi geniş bir sahil bahçesi görünümünde, ancak geleneğe uygun olarak deniz kenarında yapılaşma daha sıkmış.

Ziyaretçileri sahilde karşılayan at, İtalya'dan ithal. Ama gelmesi o kadar da kolay olmamış. Daha Roma İmparatorluğu'nun başkentiyken İstanbul'a 4 at heykeli getiriliyor. Bunlar 1204'te Haçlılarca Venedik'e götürülüyor, hâlâ da orada duruyor. Milano'da bunlardan birinin kopyası yapılıp bir bahçeye konulmuş. Sabancılar bir İtalya seyahati sırasında bu atı görüp beğenmişler. Bir kopyasını yaptırıp getirmişler ve evlerine koymuşlar. İşte bu at o at...

Zamanında burada Karadağ Sefareti'nin yalısı bulunuyormuş. Hatta Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, vaktiyle burada bulunan yalının yenisinin inşa edilmesi için yapılmış çizimler de mevcut. Tasarım kendisinden defalarca söz ettiğimiz İtalyan Mimar Raimondo d'Arconco imzalı.

Bunun gibi projeleri görmek Boğaz'da yitip gidenleri kavramamız dışında farklı bir işlev daha üstleniyor: Eğer çok büyük aksaklıklar (bir dizi savaş küçük aksaklık sayılmaz) olmasaymış Boğaziçi daha nice incilerle süslenecekmiş.

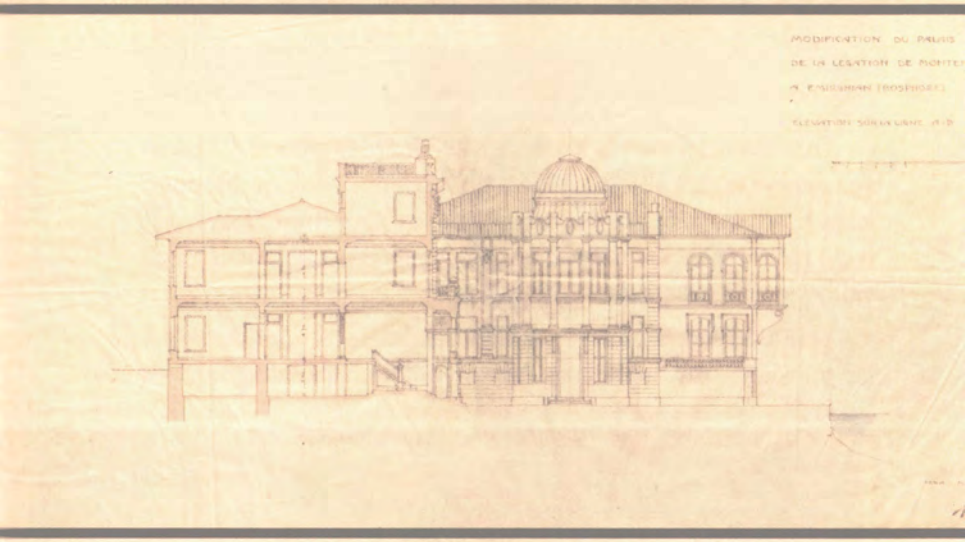
Karadağ Sefareti projesi de bunu kanıtlıyor: Bu nispeten karmaşık mimarinin içinde pek çok esin kaynağı seçilebiliyor. Pencerelerin aralarına yerleştirilmiş sütunlar ve genel hava klasik bir etki bırakırken, ayrıntılarda bazı Barok-Ampir unsurlar, kubbenin getirdiği anıtsal yüzyıl dönümü görüntüsü öne çıkıyor. Rönesans mimarisini hatırlatan taş doku ve maniyerist karakterde dev kilit taşları ile yayvan Barok pencere kemerleri bu tasarımın çeşitliliği içinde yan yana anlam kazanıyor. Korunabilmiş olsalardı bugün bütün bunlar Emirgan'da, Boğaz kenarında olacaktı.

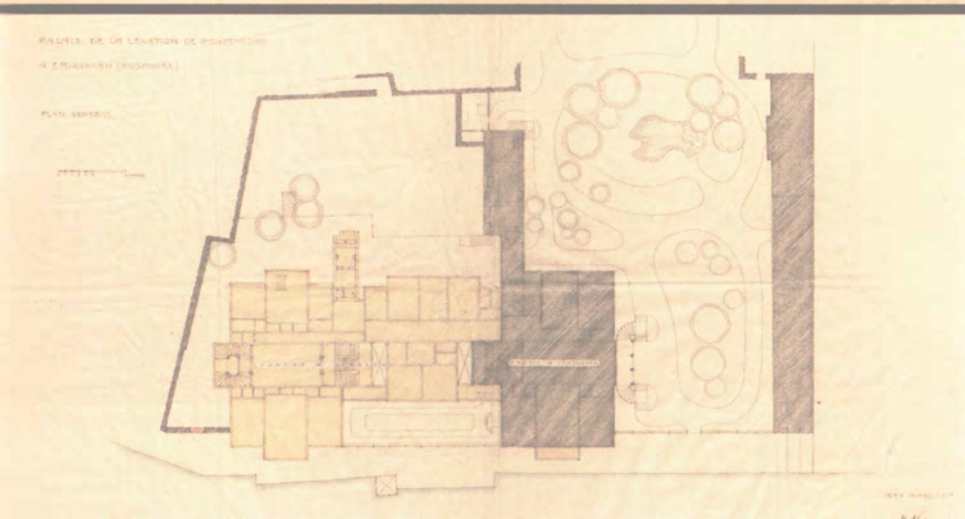
Kısa süre sonra Karadağ Kralı'na ait yalı Osmanlı hükümeti tarafından istimlak ediliyor. Ama gerekli ödeme tam olarak yapılamadan Osmanlı İmparatorluğu ömrünü tamamlıyor. Zaten o arada Karadağ Krallığı da kalmamış. Genç Türkiye Cumhuriyeti borcuna sadık davranarak, Karadağ Kralı Nicola'nın kızı Jelena'nın (Elena) İtalyan Kraliçesi olarak gelin gittiğini hatırlıyor ve istimlak bedelinin onun hakkı olduğuna hükmediyor.[109] Eskiden Mısır hanedanı mülkü olan arazi de yine Kavalalı ailesinden Prens Mehmet Ali Hasan'a satılıyor.

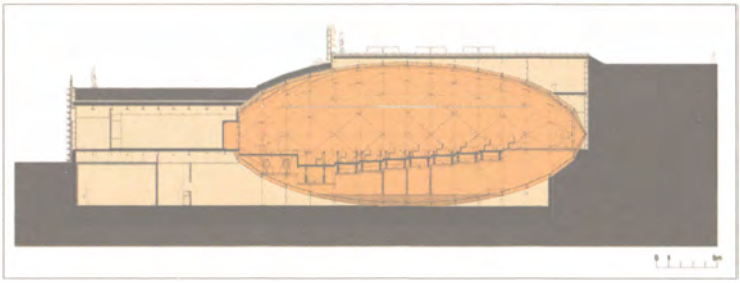
Raimondo d'Aronco projesinin gerçekleştirilemeyişinden yüz yıl kadar sonra aynı arazide, Boğaziçi'nde var olmalarına henüz alışmadığımız çağdaş yapıtlardan biri ortaya çıktı. İsmi, anlaşılamayan bir nedenle İngilizce: The Seed. Başında "the"

Emirgan'daki Karadağ Büyükelçiliği için İtalyan Mimar Raimondo d'Aronco tarafından planlanan saray. Gerçekleşseydi Sabancı Müzesi arazisinde bulunacaktı.

The Seed'i tam kavramak için yerin biraz altına girmek gerekiyor.

olmasa Sabancı'nın "S"si ile başlayan bir akronim olduğunu temenni etmeyi sürdürebilirdik. Tasarımdaki imza Mimar Nevzat Sayın ve ekibine ait.

Yapı Boğaziçi'nin "Boğaziçiliğiyle" doğrudan bir ilişki kuruyor denemez, ancak en azından Boğaziçi'nin "dokunulmazlığı" konusunda hayli büyük bir çaba ve başarı göstermiş. Dolayısıyla hayli iddialı iç mekânı, denizden algılamak bir yana dursun, çok yaklaşınca bile dışarıdan tahmin etmek olası değil.

Yeni üretilen hacmin dışarıdan bakıldığında görülen kabuğu teraslama duvarlarını andırıyor. Dikkatle bakıldığında ise

Atlı Köşk'ün yukarıdaki atı ve teras bahçelerinden Boğaziçi manzarası...

Emirgan'ın büyük sırlarından The Seed. Coğrafyanın bazen kader olmadığını gösteren bir çağdaş mimarlık eseri

metal kafesler içerisinde hapsedilmiş taşlar olduğu anlaşılıyor. Bu taşlar, yapı için gerçekleştirilen hafriyattan çıkan parçalar. Boğaziçi Üniversitesi'nin Amerikan binalarında da gördüğümüz durumun 21. yüzyıl versiyonu: Yapı malzemesinin büyük kısmı yine temel kazısından temin edilmiş oluyor.

Atlı Köşk adıyla anılan Prens Mehmet Ali Hasan Köşkü

Öylesine doğal bir sonuç alınmış ki sanki bu duvarlar tepeyi teraslamak için zamanında yapılmış, çoktandır varmış gibi görünüyor diyen de var.[110] Zaten mimarının söylediği de çok farklı değil: "Dış duvar daha önce de burada olan duvarın yeniden yapılmış hali. Yeniden yaparken eskisini aynen yapmak yerine anısını taşıyan bir yeni duvar yapmayı tercih ettik."

Bahçenin biraz yukarı kısımlarına çıkıldığında, Atlı Köşk'ün daha eski ve şaha kalkmakta olan atına (Fransa'da XIX. yüzyılda yapılmış ve buraya gelmeden önce başka konumlarda bulunmuş) ulaşıyoruz.

Yolda gelirken, yamacın doğasının yukarıda sözünü ettiğimiz türden müdahalelerle hayli "köşe"lenmiş olduğunu fark ediyoruz.

Köşke ulaşmak için yokuş tırmandığımıza değiyor. 1920'lerde İtalyan Mimar Edoardo de Nari tarafından tasarlanan köşkün sahibi Mısırlı Prens Mehmet Ali Hasan burada yaşama fırsatı bulamamış. Önce ailesinin başka fertlerine tahsisli olarak kalmış, mirasçıları tarafından da Hacı Ömer Sabancı'ya satılmış ve bugünkü işlevine, Sabancı Üniversitesi'nin Sakıp Sabancı Müzesi olmaya doğru adım adım ilerlemiş.[111]

Müzenin sembol eserlerinden, İtalyan Fausto Zonaro'nun Kabaklı Kadın tablosu

Sabancı Müzesi hat koleksiyonundaki ferman ve beratlardan III. Ahmet (ve arka sayfada) III. Selim, III. Mustafa, III. Murat (evet, hepsi üçüncü) tuğraları

Adını sık sık sergilerle duyuruyor demiştik ama hem mobilyalarıyla birlikte köşkün kendisi hem de daimi teşhirde bulunan Sabancı hat ve resim koleksiyonu sebebiyle sergi yokken de sık sık uğranmayı hak eden bir müze.

Arkada Emirgan korusu var. Sahibi Hıdiv İsmail Paşa'nın varislerince dönemin tanınmış silah tüccarı Satvet Lütfi Tozan'a satılıp sonrasında da İstanbul Belediyesi'nin, dolayısıyla da kent halkının malı haline gelen sıradışı bir güzellik. Günümüzde özellikle lale mevsiminde akıllara geliyor.

Emirgan'dan Tokmak Burnu'na kadarki alan, İsmail Paşa Yalıları ve Korusu. Bunlar yıkılıp parsellenmiş. Burun civarında az sayıda, geniş alana yayılan, villa tipi evler var; yoğun iskân olmayınca yerin adı da çok dile getirilmeyerek unutuluyor olmalı. Gelirken ilk gördüklerimiz; caddeden hafifçe ileri çekilmiş ve bir kat kadar yüksek kotta sırayla üç villa. İlki Seyfi Arkan'ın 1939-40 yıllarında yaptığı Muhlis Erdener villası, ikincisi 1960'lardan Sedad Hakkı Eldem'in Uşaklıgil Köşkü, üçüncüsü ise Orhan Adaş'ın 1939 tarihli villası.

Emirgan Korusu'nun simgesi laleler

Tasarım emeğinin önemli bir kısmı, yapıyı çınara yaraştırmak için harcanmış. Konut ile 250 yıllık ağaç, huzur içinde bir aradalar. Mimar Orhan Adaş, yıl 1939.

Bu sonuncuda mimar, deniz manzarası yönünde, 250 yaşını aştığı bilinen[112] görkemli bir çınarın bulunduğu araziyi ağacın arkasında küçük, geri kalanda büyük hacimle değerlendirerek manzarası kapananların çınar hakkında kötü düşünmesini ve belki de bir gün sinirlenip çınarı yok etmesini engellemiş. Diğer yandan Uşaklıgil Köşkü'nde varlığını hatırladığımız[113] ağaçların büyük kısmı yazık ki artık ömürlerini tamamlamış ve yok olmuşlar. Bu evlerin de önlerinde dar bir geçiş olduğu, bugünkü gibi geniş bir sahil yolu öngörülmediği belirgin.

Tokmak Burnu'nu geçtikten sonra (eğer gezide değilse) *Halas* teknesine rastlamak mümkün. *Halas* bugün gezi teknesi olarak kullanılıyor, ama aslında bir Boğaz vapuru. 71 numarayla

Şirket-i Hayriye bünyesinde işletilmek üzere İngiltere'ye sipariş verilmesiyle Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması bir olunca, *Reşit Paşa* ismiyle şirket bünyesine katılması planlanan vapura daha üretilmekte olduğu tersanede İngiltere tarafından el konulmuş. Mayın gemisi olarak bile çalıştırıldıktan sonra 1918'de İstanbul'a gelmiş ama dört yıl boyunca İngiliz işgal kuvvetlerinin hizmetinde kalmış. Mudanya Mütarekesi'nin ardından asıl sahibine teslim edilmiş ve "Kurtuluş" anlamına gelen bugünkü ismine kavuşmuş.[114]

Hemen ardından Müşir Fuat Paşa Yalısı göze çarpıyor. Bugün görünen yapı, selamlık kısmı. Körfezin biraz daha içine doğru haremi, arkadaki yamaçta da köşkü vardı. Bu ikisi ortadan kalkmış. Yalıda bir aralar İstinye Tersanesi Müdürü oturuyordu. Ondan önce de atölye olarak kullanılmış. Geçmişinde İran Sefareti yazlığı işlevi de var. Çatısında eskiden mevcut olan cihannümanın ihya edilmediği gözleniyor. Bugün Dışişleri Bakanlığınca, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Uluslararası Daimi Sekretaryası olarak kullanılıyor.

Halas Vapuru ve Müşir Fuat Paşa Yalısı selamlık bölümü

Fuat Paşaları karıştırmamak için buradakinin Kanlıca Muahedelerinden hatırladığımız Keçecizade olmadığını şimdiden belirtelim. Müşir Fuat Paşa daha ziyade Fenerbahçe semti ile özdeşleşen bir şahsiyet. Zamanında konağı ve çok geniş bir bahçesi olan yerde bugün hatırası ismini taşıyan cadde ile yaşıyor.[115]

Fuat Paşa Yalısı'nın harem kısmına karşılık gelen yerde çelik ve cam bir bina bulunuyor: Türk Boğazları Gemi Trafik Hizmetleri Merkezi. Bu yapıyı görmek Boğaziçi'ndeki deniz trafiğinin ne denli büyük bir çaba ve gelişmiş bir teknolojiyle yönetildiğini hatırlatıyor. Bu çabalar olmasa ortaya çıkabilecek kazaları düşünmek bile ürkütücü. Sistem mümkün olan en yüksek teknolojiyi kullanarak işliyor. Daha ziyade F16, F35 gibi iddialı savaş uçaklarıyla tanıdığımız *Lockheed Martin* firması tarafından 15 yıl kadar önce kuruldu.

Bunun arkasına doğru yükselen sahil yolunu bir süre gözden yitiriyoruz. Koyda tekrar karşımıza çıkan kısa sahil yolu bölümü farklı bir şeye şahit olmamızı sağlıyor. Boğaziçi'nde manzaraya tam açık olup da gündelik hayatın sürdüğü ve çarşı alanı olarak kullanılan ender yerlerden biri burası. Böyle kalabilir mi bilinmez. Örneğin birazdan Tarabya'da körfezin içinin sıra sıra eğlence birimlerine dönüştüğünü göreceğiz.

TBGTH&VTS gibi uzun bir kısaltması bulunan Türk Boğazları Gemi Trafik Hizmetleri Merkezi

Yalıların ve Kavafis'in mekânı Yeniköy

Koyun bitiminde yol tekrar gözden yitiyor ve Yeniköy yalılar dizisi başlıyor. Arkada eğer onu görmek için özellikle bakmıyorsak kolaylıkla göremediğimiz Osman Reis Camii var. Burada bizi güzel bir sürpriz bekliyor: Mihrap yönü, yalıların arasındaki bahçe bölümüne açıldığından içine girdiğimizde beklenmedik bir ferahlıkla karşılaşıyoruz.

Küçük cami, mimarın Osmanlı biçim ve motiflerini canlandırma çabasının bir ürünü. Özellikle iç mekânı süsleyen renkli dekorasyon bu iddiada ve çini kaplı yüzeylerin etkisini veriyor.

Bu camiyi kısmen gizleyen, biraz da göz kamaştırıcı hareketliliği nedeniyle fark edilmesini zorlaştıran yalı da aynı mimarın, Boğaziçi'nde ve İstanbul'un geri kalan kısmında birçok eseriyle daha hatırladığımız Alessandro Vallauri'nin eseri. Camiyi de yalıyı da aynı kişi (Ahmet Afif Paşa) için tasarlamış, ancak beklenmeyecek bir üslup çeşitliliğiyle çizgileri tümüyle birbirinden farklı kılmış.

Vallauri'nin Osmanlı konut mimarlığının bazı temel özelliklerini iyi etüt etmiş bir tasarımcı olduğu muhakkak. Pencere dizilişleri, boyut ve oranları, kütle hareketleri, çıkmaların rolü ve estetiği ve nihayet saçağın kompozisyondaki -işlevinin ötesindeki- yeri Vallauri'yi tasarım sürecinde fark edilir şekilde meşgul etmiş. Bu anlamda Boğaziçi yapıları üzerindeki incelemeleri ve uygulamaları açısından bir benzetme yaparak, adeta "XIX. yüzyılın Sedad Hakkı Eldem'i" ile karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Afif Paşa Yalısı ile birlikte Büyükada'daki Yetimhane ve bugün mevcut olmayan Yanyalı Mustafa Paşa Konağı Vallauri'nin bu tür çabalarının özgün örnekleri.

Vallauri'nin, Afif Paşa Yalısı'nda Osmanlı "Barok" çizgilerini değerlendirdiği; zarif kuleleri Boğaz'ın sayfiye ortamına, tasarlanmış hafiflikler olarak eklediği vurgulanabilir.

İtalyan Mimar Alessandro Vallauri'nin iki eseri bir arada: Önde Ahmet Afif Paşa Yalısı, arkada biraz çatısı biraz da minaresi görünen Osman Reis Camii

Ebu Bekir Ratip Efendi Yalısı ise hareketsiz ama ölçülü gövdesiyle dikkat çekiyor. Geleneksel Osmanlı konut mimarlığını kat ve pencere oranlarının uyumunda tekrarlıyor. Bir "köşk-yalı" niteliği ile kendini gösteriyor.

Selahattin Adil Paşa Konutu ise hem modern çizgileri hem de geleneksel Amerikan/Avrupa sayfiye tarzını barındıran bir örnek olmasıyla öne çıkıyor. Benzerlerini belki ahşap ve dökme demir detaylarla değerlendirilmiş olarak bulmak mümkün. Yapı Boğaz'ın geleneksel yalı mimarlığından epeyce ayrılıyor.

Yeniköy'de her yalı birbirinden farklı desek yanılmış olmayız.

Asimetrik bir kütle, boydan boya Boğaz sularını kucaklayan balkonlar, klasik bazı detaylar yapıyı hareketlendiriyor.

Selahattin Adil Paşa, anılarında, bu binanın yapımında karşılaştığı zorluklardan ötürü sağlığının bozulduğunu, hatta 1939 yılında bu nedenle yurt dışında bir sanatoryuma yerleştiğini belirtiyor, ancak yalının hangi tarihte tamamlandığını bildirmiyor. Paşa 1961 yılında yine burada vefat ediyor.[116]

Tahsin Günel Yalısı, Sedad Hakkı Eldem'in 1938 yılında gerçekleştirdiği erken projelerinden biri. Beylerbeyi'nde göreceğimiz Hasip Paşa Yalısı'nı çağrıştırır şekilde orta kısmında eğrisel, dışbükey bir bölümle kendini ayırt ettiriyor. Eldem, aynı yapıyı 40 yıl kadar sonra gözden geçirip genişleterek baştan tasarlamak fırsatı da bulmuş. Bugün gördüğümüz hali büyük ölçüde bu ikinci aşamayı yansıtıyor.

Bunun ardından, tüm cephe boyunca her iki katında da süreklilik arz eden balkonlarıyla dikkat çeken bir yalı bugün lokanta olarak hizmet veriyor. Önünde ve yanlarında herhangi bir

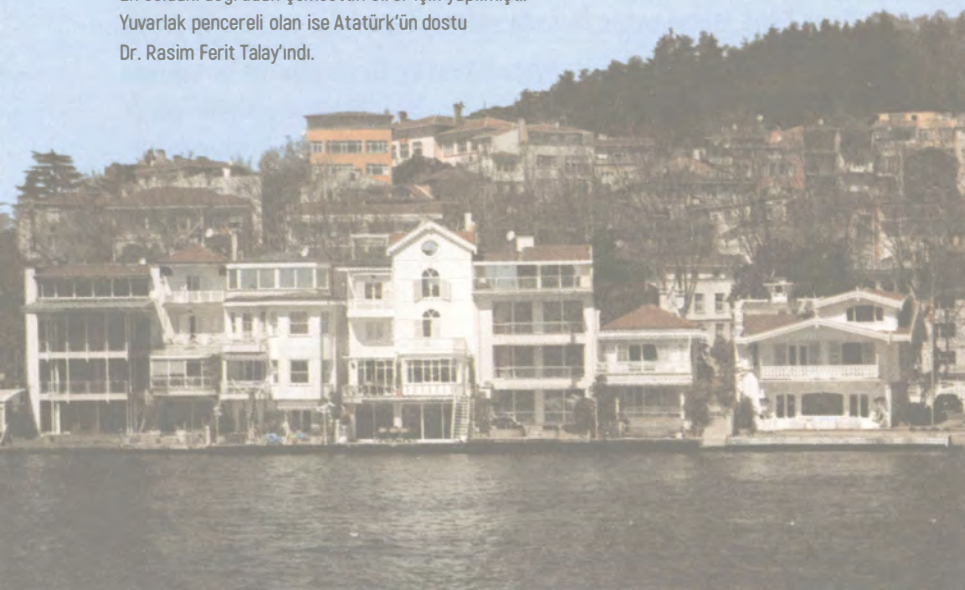
tasarımdan nasibi bulunmayan, tentelerle örtülü geniş mekânlar tecessüm etmiş.

Geniş arsalara yayvan şekilde oturan, Boğaz geleneğine daha uygun yalılardan sonra tekrar dar arsalar üzerinde bitişik nizam bir gruba varıyoruz.

İlk baştaki yine bir Sedad Hakkı Eldem yapıtı. 1967 yılında tamamlanmış ve "tarihsel bir çevre içinde yer almasına karşın onu bozmayacak, öteki yapılara uyacak, hatta onlara katkıda bulunacak kadar ulusal özellikler taşıyan, bir yandan da yeryüzünün herhangi bir ülkesinde yer alabilecek kadar evrensel özellikleri olan, bütün bu özelliklerinin yanı sıra ince bir güzelliği bulunan çağdaş bir mimarlık başyapıtı" olarak nitelendirilebilecek düzeyde iltifata mazhar olabilmiş bir yapı.[117] Eski Bakanlardan, Reşat Şemsettin Sirer için yapılmış.

Sirer'i Millî Eğitim Bakanlığı sırasında Köy Enstitüleri'nde görülen komünist faaliyetlerin yöneticilerinden İsmail Hakkı Tonguç'u İlk Öğretim Umum Müdürlüğü'nden alışıyla

Yeniköy'de bir Bakan, bir de Başbakan yalısı.
En soldaki doğrudan Şemsettin Sirer için yapılmıştı.
Yuvarlak pencereli olan ise Atatürk'ün dostu
Dr. Rasim Ferit Talay'ındı.

hatırlıyoruz. Reşat Şemsettin Sirer Çalışma Bakanı olarak da görev yapmış, grev ve demokrasi hakkındaki sözleriyle akıllarda yer etmişti: "Hiç kimseye hayrı dokunmayan ... grevli lokavtlı, didişmeli boğuşmayı istemiyoruz derlerse, o zaman grevsiz ve lokavtsız bir demokrasi tahakkuk etmiş, büyük bir ekseriyetin istediği tahakkuk etmiş demektir. Ve Türkiye'de bu halde, tam bir demokrasi var demektir."[118]

Biraz ilerisinde ise Dr. Rasim Ferit Talay'ın adını uzun süre yaşatan, sonrasında ise eski Başbakanlarımızdan birinin adıyla ünlenen bir diğer yalı bulunmakta. Orijinal halinde var olmayan yuvarlak çatı katı penceresi bir süredir ayırt edici özelliği olarak biliniyor.

Sıra Boğaziçi'nde kalmış en görkemli sahil konutlarından birine geliyor: Şehzade Burhanettin Efendi Yalısı. Görkeminin dışında bazı geleneksel özellikleri hâlâ fark ettirebilmesi açısından da dikkate değiyor. Arkasından geçen Köybaşı Caddesi'nin genişletilmesi sırasında köprüsü yıkılsa bile gerideki teras bahçeleriyle mülkiyet bağı sürüyor. Tümüyle beton üzeri tahta kaplama

Şehzade Burhaneddin Efendi Yalısı ve yamaçtaki köşkü

olan ama en azından aynı renkte tutulan köşküyle (daire daire kiraya verilen bir apartman olarak düzenlenmiş durumda) ilişkisi doğrudan sezinlenebilmekte.

Arkasından yaya olarak geçildiğinde, kara tarafındaki kaldırımda duvara dikkatle bakıldığında görülebilecek, hafifçe çıkıntı yapan bir kemer başlangıcı var. Koruya geçişi sağlayan ve yol genişletilirken yıkılan köprünün izlerini görmek hâlâ mümkün.

İstanbul'da yerleşim yerlerini ve yapıları "eski" ve "yeni" ifadeleriyle tanımlamak âdettendir. Bu Bizans dönemi için de Osmanlı dönemi için de geçerlidir. Nea Ecclessia veya Yeni Cami, Eyüp'teki eski ve yeni hamam bunlara örnek gösterilebilir. Yeniköy anlaşılacağı gibi Osmanlı devrinde, muhtemelen XVII. yüzyılda kurulmuş. Eski küçük bir balıkçı köyüyken XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti hizmetindeki seçkin Rum ve Ermeni ailelerin tercih ettiği bir yer olmuş. Kudüs patrikleri de yaz aylarını bu küçük kasabada geçirmeyi tercih etmişler. Zamanında burada kiliselerinin adıyla anılan en az üç tane Rum mahallesinin bulunduğu (Aya Nikola, Aya Yorgi, Panagia) biliniyor.[119]

Bu dizide, biraz ötede birbirine bitişik üç yalı var. Soldaki hem şale mimarlığından hem ağırlıklı olarak Asya yakasında karşılaşılan (bu tür için sıklıkla "Erenköy Köşkü" ifadesi kullanılıyor) Viktorya tarzı sayfiye konutlarından esintiler taşıyor. Caddebostan'daki Cemil Topuzlu Köşkü hatırlanırsa, XX. yüzyıl başlarında çeşitlemeleriyle karşılaşılan "milli mimarinin" bazı yönlerine de yakınlaştığı anlaşılıyor. Ortadakini de yine genel hatlarıyla, özellikle de "fistolu saçaklarıyla" (festoon) Viktorya tarzı içinde görmek mümkün. Saçakları ve balkonları hafifliğini yansıtan başlıca unsurları.

En kuzeydeki Kara Todori Yalısı ise İstanbul mimarlığı, özellikle Boğaz mimarlığı içinde biraz aykırı kalıyor. Bunda bir Avrupa kent sarayı havası var denebilir. Osmanlı ortamında ise konut mimarlığından çok ilk bakışta resmi daireleri andıran bir

Sanki gönülsüzce bir araya getirilmiş gibi yan yana dizilmiş üç farklı türde yalı

etki bırakıyor. Yalın bir neoklasik düzenleme içinde, Boğaz'ın daha hafif havasına adeta ciddiyet getiriyor.

Buradaki otopark bir zamanlar çok popüler olan Carlton Oteli'ydi. Boğaziçi'nin Tarabya Oteli dışında yegâne büyük boyutlu oteli olma niteliği vardı. 1986 yılında yenilenirken çürük olduğu ortaya çıktı ve riskli olduğundan ötürü yıkılmasına karar verildi. Aslında bu yalı otele de bir gemi çarpmış, buna rağmen bina yıkılmamıştı. 100'den fazla odası ve bitişiğinde birazdan göreceğimiz Sait Halim Paşa Yalısı'yla birlikte kullanılma fırsatıyla önemli bir turistik cazibe merkezi oluşturma hevesi on yılı biraz aşan çabaların ardından sonuçsuz kaldı.

Buradaki açıklık sayesinde, yamaç üzerinde Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi ve hemen üstündeki eski Rum Okulu (bugünün Tarabya İngiliz Okulu) seziliyor. Ufak bir yapı olsa da tüm kütlesinde tuğla malzemenin göze çarpar şekilde sergilenmesiyle çekici kılınmış.

Sait Halim Paşa Yalısı

Sahile döndüğümüzde karşımıza çıkan yapı, Sait Halim Paşa Yalısı. Aslında bugünkü yalı, mülkün çok kısıtlı bir kısmını oluşturuyor. Arkasındaki tepenin büyük kısmını kaplayan koru, aslen yalının bahçesi. Ufak ve zarif köşkü de Mimar Sinan Genim tarafından restore edilmiş olarak hâlâ koruda bulunmakta. Vaktiyle, yalıdan koru yönüne birden fazla köprü ile erişildiğini biliyoruz. Harem tarafının bu bağlantısını kafesli bir köprüyle sağlamak, selamlık tarafında ise açık bir köprü bulunması birçok büyük boyutlu yalıda rastladığımız bir gelenek. Yalı 1958 yılında yol genişletilirken yıkıldı. 1995 yılında ise neredeyse tümüyle yandı ve Mimar Acar Avunduk müellifliğinde yeniden inşa edildi.

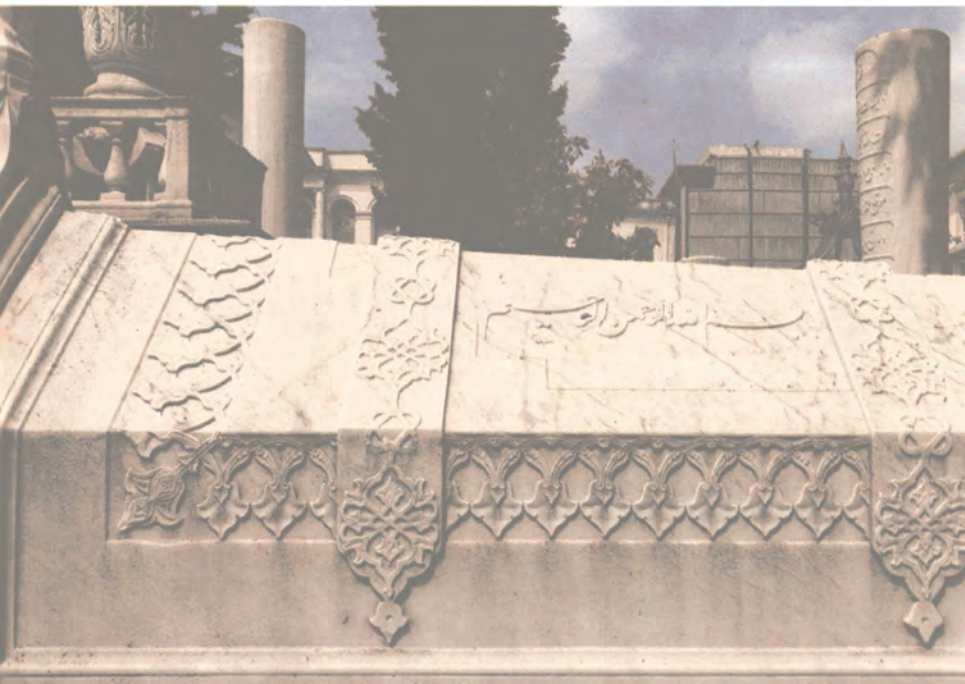
Bu mülkün bildiğimiz ilk sahipleri Düzyan/Düzoğlu ailesi. Saray darphanesinde yönetici olan bu Katolik Ermeni aile II. Mahmut döneminde iftira sonucu gözden düşmüş. Yapı onlardan sonra Aristarkhis ailesinin olmuş ve mevcut bina tümüyle ortadan kaldırılarak bugünkü formuyla yeniden inşa edilmiş.

Mimarı Çanakkaleli Petraki Adamandidis. Beşiktaş Tütün Deposu'nu yapan Mimar Victor Adaman'ın babası. Sait Halim Paşa'nın babası burayı Rum aileden satın almış, baba vefat edince Paşa, kardeşlerinin miras hisselerini toplayarak yalının sahibi olmuş.[120]

Osmanlı'nın en zor döneminde dört yıl kadar Sadrazamlık yapan Sait Halim Paşa 1917 yılında istifa etti ve 1921 yılında Roma'da bir suikasta kurban gitti. Vefatının ardından cenazesi önce yalısına getirildi, sonra da II. Mahmut Türbesi haziresine defnedildi. Sait Halim Paşa'nın vefatının ardından yalı ve çevredeki geniş arazi bölünerek bütünlüğünü yitirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nu Almanya'yla birlikte Birinci Dünya Savaşı'na sokan gizli anlaşmanın bu yalıda imzalandığı sıklıkla anlatılır.

Yalının bir ara büyük ortağı yabancı bir şirket olan bir kumarhaneye ev sahipliği yaptığını hatırlıyoruz. Bugün bürokrasiden şikâyet edenler, o günlerde burada kumardan para kazananların,

Sait Halim Paşa'nın kabri

dövizlerini harcayabilmek için kazandıkları para miktarının pasaportlarına yazıldığını düşünüp teselli bulabilirler.

Sait Halim Paşa yalıyı kendi (eklektik) zevkine göre hayli değiştirmişti: Örneğin yalıya bir "Mısır" odası yerleştirmişti. Diğer yandan Kütahya çinileriyle Osmanlı atmosferinin güçlendirildiği mekânlar, XIV. Louis stili mobilyalar, Japon esintileri, Oryantalist tablolar, İtalyan etkileri yalının içerisinde hep birlikte bulunuyordu.[121] Bugün hem geçirdiği yangın hem de etkinlik mekânı olarak kazandığı yeni işlevle eski başdöndürücülüğünden çok uzak.

Hiç yangından fayda gören yalı olur mu? Belki de züğürt tesellisi ama yangından sonraki yeniden inşa süreci, aradaki restorasyonlarda yapılan hatalı uygulamaların bir kısmını ortadan kaldırdığı için biraz olsun yarar sağladı denilebilir. Yangın öncesinde Sedad Hakkı Eldem'in restore ettiği biçimine; yani Eldem'in Osmanlı mimarlığına aykırı bulduğu katı formlu fenerinden yoksun haline alışmıştık. Şimdi ise asli formuna dönmüş

İtalyan Mimar Paolo Vietti Violi'nin Boğaz sahilinde Avrupa tipi sahil villası benzeri uygulaması. Amerikanvari bir modernizm de bu yapıya yeni bir ruh getirmiş.

durumda. Deniz tarafındaki iki aslan heykeli de yalının hep hatırlanan unsurlarından. Artık cam muhafazalar içerisindeler.

Spor yapılarıyla tanıdığımız İtalyan Mimar Paolo Vietti Violi bu kez bir konut üretimiyle karşımıza çıkıyor: Bu küçük saray, XX. yüzyıl modernizmi ile geleneksel çizgileri bünyesinde barındırıyor. Tipik bir Boğaz yapısı değil; su kenarında oluşu, örneğin Venedik kanallarındaki mimariden ve Avrupa'daki benzeri kanal, nehir veya göl yapılarından aşina olduğumuz bir imajı beraberinde getiriyor. Kıyıdaki görkemli kapı düzenlemesi, ana binanın sütunlu girişi saray-villa mimarisinin işaretleri. "Serliana" tipi pencereleri, simetrik düzenlemesi ve genel kompozisyonu, başta Palladio mimarisi olmak üzere Kuzey İtalya'nın XVI. yüzyıl şehir ve kır mimarisine hiç de uzak değil.

Faik ve Bekir Beylerin ikiz yalısı ise d'Aronco'nun Boğaz üslubuna özen göstererek ve geleneksel Osmanlı biçimlerini dikkate alarak gerçekleştirdiği özgün tasarımlardan biri. Geleneksel mimarlıkta karşılaşılan küçük nişleri devleştirerek simetrik biçimde iki cepheye uyarlamış, ortada Barok etkiyi beraberinde getiren baskın, eğrisel saçağı vurgulamış. Nihayetinde, pencerelerin küçük tepe açıklıklarıyla biçimlenişi ve merkezi kısmın minyatür localarla değerlendirilmesi bütün kompozisyonla birlikte Boğaz'a dönük bir neo-Osmanlı sahne çıkarmış ortaya.

İtalyan Mimar Raimondo d'Aronco bu yapıda geleneksel Osmanlı motiflerini yeniden yorumlamış.

İstinye Körfezi'nin kuzey yakasında bir süre sahil yolu haline gelen cadde, şimdi tekrar denizle kavuşuyor. Tam bu sırada yamaca doğru bakarak hemen ilk setin üzerinde Surp Hovhannes Mıgırdıç (Vaftizci Yahya) Katolik Ermeni Kilisesi'ni görüyoruz. Doğu yönünde inşa edildiğinden Boğaz yönünde cephe değil, apsis kısmı yer alıyor. Eğim üzerinde olduğu için payandaları hayli görkemli biçimde görüntüye hâkim. Oysa iç mekânı olabildiğine sade ve mütevazı. Girişi kara tarafından. Önünde kısa süre önce yenilenen bir yalı var. Kayıkhanesinin önünü camla kapattılar. Şimdi bir oturma odası haline gelmiş gibi görünüyor.

Tekne barınağını geçer geçmez denizden sadece sahil yoluyla ayrılan görkemli kâgir Cezayirliyan Yalısı var. Yalıyı yaptıran

Surp Hovhannes Mıgırdıç Katolik Ermeni Kilisesi ve önünde ihyası kısa süre önce tamamlanan bir yalı.

kişi Mıgırdıç Cezayirliyan (1805-1861). Hem ipek fabrikatörü, hem de sarraf. Bir yandan hayırseverliğiyle hatırlanıyor bir yandan da dönemin önde gelen isimlerine açtığı yüklü kredilerle. Müşterileri arasında Mustafa Reşit Paşa ve Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa da bulunuyor. Gücünün zirvesinde olduğu dönemde İstanbul gümrüklerinin sahibi de o imiş.[122]

Paris'teki *École de Beaux-Arts*'ın ilk Osmanlı öğrencilerinden biri olan Hagop Mélik (veya Mélikian) yapının mimarı. İnşaat 1849 yılında başlamış. Bu iş için Fransa'dan onlarca işçi getirtilmiş. Ancak Cezayirliyan buranın tadını çıkarmak şöyle dursun, yapım masraflarını bile ödeyemeden gözden düşmüş ve mallarına el konulmuş. Hayırseverliğini dile getirdiğimiz Cezayirliyan'ın cenazesi kendisine vefa duyan kişilerin çokluğundan ötürü pek görkemli olmuş. Cezayirliyan'ın sarsıntılı anlarının hemen ardından gelen Kırım Savaşı sırasında, yapının, İtalyan askerler için hastane olarak tahsis edildiği de belgelerde yer

Yeniköy'deki bu yalıyı yaptıran Mıgırdıç Cezayirliyan'ın borç verdiği kişiler arasında Mustafa Reşit Paşa'dan Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'ya değin kimler yok.

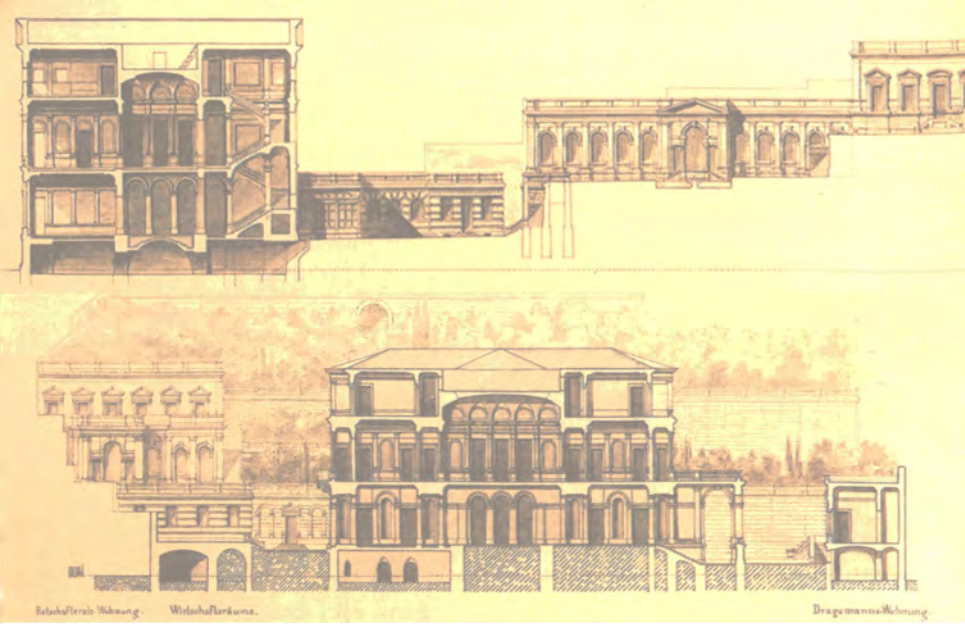
alıyor.[123] Daha sonra Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun yazlık sefareti olduğunda hiç de imrenilecek durumda değilmiş. Dönemin fotoğrafları bunu gösteriyor.

Bugün Avusturya Konsolosluğu ve Kültür Ofisi'ne ev sahipliği yapan bina, deniz cephesinden gözlemlendiğinde mutlak simetrik bir düzen içinde, açık, okunabilir bir kütleler beraberliği gösteriyor. Öne doğru taşan üç parçadan ortadaki, beklenebilecek bir mimari tasarım davranışıyla biraz daha vurgulanmış. Burada tapınak mimarisinden tanıdığımız bir üçgen alınlık, kompozisyonu tamamlıyor, tepe noktası ile iki köşe yine antik mimariden bilinen unsurlarla belirginleştirilmiş. Alınlığın iç yüzeyinde ise bir çift başlı kartal, bütün heybetiyle kanatlarını açmış. Pencere düzenleri, korkuluklar ve tüm cephede tekrarlanan sütun benzeri öğeler (pilasterler) ile yapı esasta Rönesans mimarisinin XIX. yüzyıldaki bir takipçisi.

Boğaz yalılarında gelenek olduğu üzere, teraslar halinde yükselen arazinin tepeye doğru derinliği deniz cephesine oranla

Avusturya Macaristan İmparatorluğu bu haliyle devraldığı görkemli Cezayirliyan Yalısı için için hayli zahmetli ve masraflı bir restorasyon yaptırmış olmalı.

Boğaziçi'nin Osmanlı devrinde en tipik özelliği olan teraslı bahçeleri bugün ancak Avusturya Başkonsolosluğu gibi sayılı tarihi eserde yaşıyor.

çok daha fazla. Avusturya Devlet Arşivi'nde bulunan çizim ve fotoğraflar binanın II. Abdülhamit döneminde Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na devredildiği zamanki durumunu ve restorasyon hedeflerini tüm ayrıntılarıyla gösteriyor.

Avusturya-Macaristan iki ayrı devlet olarak ayrıldığında dünyanın çeşitli ülkelerindeki mülkler bu iki devlet arasında paylaşılırken şanslı taraf Avusturya olmuş ve yalının sefasını hâlâ onlar sürüyor. Yapı her ne kadar ziyarete açık olmasa da Avusturya Kültür Ofisi'nin programlarını takip ederek etkinlik günlerinde içeriyi gezmek mümkün oluyor.

Yeniköy'den ayrılmadan önce, birçok şiiri dilimize de tercüme edilmiş ünlü şair Konstantin Kavafis'in 19-22 yaşları arasını burada geçirdiğini ve sonraki yıllarında bile Yeniköy üzerine şiirler yazdığını hatırlayalım.[124]

Bay Huber: Boğaziçi'nde bir silah tüccarı

Sahilde kendi başına görünen, arkasında ise yoğun bir betonarme ek doku bulunan yapı, Kalender Kasrı. Gerisinde derin bir vadi ve içinde dolgu alan olduğu fark ediliyor. Bu çayır Osmanlı devrinde sevilen bir mesire yeri imiş. Sultanahmet Camii'nin bina emini Kalender Çavuş'un adıyla anılıyor. Padişahların günlük gezilerinde buradaki kasır kullanılırmış. Bugünkü görünümü Sultan Abdülaziz devrinde inşa edilen halini yansıtıyor. Yüksekçe duvarlar içinde olduğunu eski fotoğraflardan biliyoruz ama yol genişletilirken bunlar ortadan kalkınca cadde üzerinde bir bina izlenimi uyandırmaya başlamış. Bir süre okul olarak kullanılmış. 1938 yılında Afganistan, burayı elçiliğinin yazlık ikametgâhı yapmak için talep etmiş ama proje gerçekleşmemiş; çünkü her ne kadar resmen tahsisli olmasa da içine asker yerleştirilmiş durumdaymış.[125] Milli Savunma Bakanlığı'na verilmesi işlemleri 1940'lar ve 50'ler boyunca sürmüş. Bu dönemde yapıdan hep "Yanık Kalender Köşkü" olarak söz

Vaktiyle ünlü silah tüccarı Mösyö Huber'in yalısı iken bugün Cumhurbaşkanlığı Yazlık Konutu olan Huber Köşkü

edilmiş.[126] Hâlâ da orduevinin bir parçası. Şu sıralarda restorasyonu tamamlanmak üzere.

Ardından Huber Köşkü geliyor. Huber ismi Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'yla yakınlaştığı son dönemlerde giderek artan miktarda yapılan silah alımlarıyla duyuluyor. Belgelerde ifade edildiği şekliyle "Mösyö Huber Birâderler" top üreten *Krupp* ve tüfekleriyle tanıdığımız *Mauser* (Anadolu'da mavzer şeklinde cins isim olarak kullanılabiliyor) silah firmalarının "Dersaâdet vekilleri", yani İstanbul temsilcileri. II. Abdülhamit döneminde ordudaki *Mauser* tüfek sayısının bir milyona yaklaştığı[127] düşünülecek olursa August Huber'in Boğaz'da on binlerce metrekare korusuyla birlikte bir yalı sahibi olması kolayca anlaşılabilir bir durum sayılabilir.

Aynı şekilde, Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı ve Almanya aleyhinde sonuçlanmasıyla artık bu yalıda Huber ailesinin oturmaması da aynı derecede olağan hale geldi. Varislerinden satın alınan yapı birkaç kez el değiştirdikten sonra (bir süre Fransız okulu olarak da kullanıldı) 1985'te Cumhurbaşkanlığı Yazlık Konutu olarak düzenlenmek üzere kamulaştırıldı. Yeni işleviyle kullanılabilmesi için Kalender yönünde, tepede, ağaçların arasında olduğu için fazla göze çarpmayan ancak manzaradan gayet güzel istifade eden iki çağdaş bina eklendi; asıl çalışma mekânları burada bulunuyor.

Köşkün tarihi birimleri denize en yakın hizada, 5 metre kadar yükseklikte bir set üzerinde karşımıza çıkıyor. Bunlar kısa süre önce restore edildi. Tarihi birimlerin tümünün hangi mimarca yapıldığı bilinmiyor, ancak son genişletme ve uyarlama adını Boğaz'da sıklıkla duyduğumuz İtalyan Mimar Raimondo d'Aronco imzasını taşıyor.

Burnun hemen ardından Alman Büyükelçiliği'nin yazlık binaları karşımıza çıkıyor. Bu yapıların birlikteliği, manzara, geniş ormanlık arazi içinde bulunması adeta bir Alman sayfiyesini

akla getiriyor. Buna tabii özenle düzenlenmiş bir bahçe de eşlik ediyor. Ana yapı; kulesi ve kemerli, dik çatılı orta birimi ile kısmen Viktorya dönemi mimarisinin etkisinde. Amerika'nın, Avrupa'nın yazlık yerlerinde, bu tür yapılarla sıklıkla karşılaşırız. Tahmin edilebileceği gibi aynı tarz İstanbul'un Osmanlı dönemi sayfiyelerinde, özellikle Asya tarafında, ayrıca Boğaz ve Yeşilköy civarlarında da hâkim olmuş.

Uygulamayı yapan genç mimar Armin Wegner ise aslen bunun tersi bir yaklaşım izlediğini belirtir: "Alafranga" bir taş yapı yerine "alaturka" bir ahşap yapı tercih etmiştir. Ayrıca padişaha duyulan saygıdan ötürü bahçede mevcut hamam gibi Osmanlı yapılarının da muhafaza edildiği ifade edilir.[128]

Bu mevkide kazıklar üzerinde denize oturtulmuş bir lokanta var. Mimarı Tarabya Oteli'ni de tasarlayan Kadri Erdoğan olmalı. Lokantanın üzeri tuğla görünümlü (muhtemelen polimer) malzemeyle kaplandı. Yapının vestiyer/karşılama bankosunda brüt betondan frizler dikkat çekerdi.

Karşısında bulunan Summer Palace isimli yazlık otelin 1950 yılında ortadan kalkmasıyla beraber bu alan parsellenip konut alanı oldu. Günümüzde Sümer Korusu* adını taşıyor. İçinde bulunan hemen hepsi lüks ve büyük yapılar arasında en son inşa edilenlerden biri, Mimar Ahmet Alataş imzalı ve dikkate değer bir çağdaş konut örneği.

Tarihten söz ederken buralardaki yapıların "yazlık" olduğunu söylüyoruz. Ancak günümüzde sürekli kullanılan konutlar yer alıyor buralarda. Eskisi gibi kışın İstanbul'un daha merkezi yerlerinde yaşayıp, yazın da Boğaziçi'nin esintili sahillerine, su yanına sığınmak, hele ki havanın en sıcak olduğu zamanlarda tepelerdeki köşklere çıkmak âdeti birçok nedenle kalmamış veya kalamamış durumda. Artık yaz bastırınca İstanbul'dan

* Robert Kolej gibi Fransızcamsılaştırılmış okunuşla zamanın Summer Palace'ı olmuş Sümer Palace, oradan da Sümer Korusu

Tarihi Summer Palace yazlık otelinin ismini verdiği Sümer Korusu'nda artık çağdaş konutlar var.

kaçıp, "yazlık" tabir edilen, cehennem sıcağındaki yerlere gitmek tercih ediliyor.

Tarabya Körfezi de yine derin bir haliç örneği. Körfezi oluşturan dere artık görünmüyor ama ismi içeri doğru ilerleyen Dereiçi Sokak'ta yaşıyor. Vaktiyle büyük ölçüde Rum yerleşimiymiş. Başlıca yalılar hâlâ eski sahipleri olan Rum ailelerin isimleriyle yaşıyor. Kaderin cilvesi denebilir: Özellikle de lokanta olarak hizmet verenlerin isimleri hafızalarda daha kalıcı oluyor.

Körfezin kuzey bitişi dışarı doğru da uzanarak köşeyi tümden kaplayan Grand Tarabya Oteli'nin hâkimiyetinde. Buraya önceleri, İstiklal Caddesi'nin ünlü oteli Tokatlıyan yazlık olarak yerleşmiş. Ancak ahşap binaları bekleyen hazin son onu da bulmuş. Yerine Mimar Kadri Erdoğan'ın projesiyle yapılan Tarabya Oteli, Boğaziçi yapı geleneğine çok aykırı bir blok şeklinde inşa edildi. Bu yeni proje için eski otelin arazisiyle yetinilmedi ve çevreden de istimlak yapılarak turizm alanı genişletildi. Otel,

Emekli Sandığı'nın mülkü olarak senelerce işletildi. Ardından uzun süren bir onarım ve önemli bir yatırımla İzzetabat Kasrı'ndan hatırlayacağımız holding tarafından tümüyle yenilendi.

Hemen sonrasında, kuzeydeki bitişik komşunun önünden geçerken içimiz sızlıyor. Şu anda iskeleler arkasında sanki hazin bir sonu bekler gibi duran yapı, İtalyan sefaretinin Boğaziçi'ndeki yazlık ikametgâhı. Mimarı ise Boğaziçi'ndeki başka yapılarda da adını andığımız Raimondo d'Aronco.

Eski fotoğraflardan rahatlıkla görüldüğüne göre arazide önceleri yine aynı işlevi sürdüren daha dar cepheli kâgir bir bina varmış. Ardından 1905 yılında Udineli mimara bu yapı sipariş edilmiş. Arkasında birkaç terasla (deniz seviyesinden sırasıyla 2, 7, 8.5 ve 14 metre yükseklikte teraslar)[129] tipik Boğaz bahçesi görüntüsü veren ufak bir korusu var.

İtalyan Sefareti yazlık ikametgâhının eski güzel günlerinden bir görünümü. Aynı sıradaki yalılardan ne derece ayrıştığı hemen gözlemlenen gerçek bir saray.

Yapının ne derece sıradışı bir mimarisi olduğu bugün ne yazık ki iyi kavranamıyor. Ancak dikkatle bakıldığında Raimondo d'Aronco'nun öngörülemezliği, uç noktaları ve aykırılığı denge içinde tutuşu; farklı kültürleri birbirlerine hiç yabancılık çekmeksizin aynı potada eritirken bunun sıradan ve otomatik olmadığını hissettirişi en üst düzeyde karşımıza çıkıyor. Taş ve ahşap malzemenin bir araya getirilişi de aynı denge ve aykırılığın bir arada bulunmasına örnek.

Deniz cephesinde sadece malzemesiyle kendini ayırt ettiren bir taş çerçeveli kapı var. Bu kapının aksında, alınlığın tepesine değin yükseldikçe denize doğru çıkma yapan bir dizi mimari unsur görülüyor. Önce hemen kapının üzerinde iki köşesinde ikişer konsolla taşınan ve üç kemerli penceresi bulunan bir balkon, bunun üzerinde daha fazla taşma yapan konsollarla taşınan bir cumba ve daha da üstünde alttaki üç kemerin tümünü kapsayacak genişlikte tek kemerle sınırlanmış bir diğer balkon.

Yapıyla aynı genişlikte bir üçgen alınlık çok derin bir saçak oluşturacak şekilde ileri çıkarak deniz cephesine tümüyle hâkim olurken güney yönde bir anda asimetrik biçimde kesiliyor, yerini bahçeye yönelik bir geniş saçak kurgusuna bırakıyor. Bunun altındaki girişin yerden bir kat yükselen kâgir bir ara terasta konumlandığı gözlemleniyor. Deniz cephesindeki tüm bu vurgulamalara rağmen asıl girişin bahçe içinden erişilen bu yan cephe olduğu bunun üzerine daha net kavranıyor. Buradaki terasın tamamını örten geniş saçak artık kavranamayacak derecede harap durumda.

Uzun süredir kullanım hakkı karşılığında bir tür yap işlet devret yöntemiyle restorasyon planları yapılıyor, ancak henüz bir karara varılabilmiş değil. Gelip geçenlerin ümidi çok geç olmadan gerekli müdahalelerin yapılabilmesi. Yapı Raimondo d'Aronco'nun, çok harap olsa da özgün halde günümüze gelebilen tek konut yapısı olması açısından da ayrı bir önem taşıyor.[130]

Boğaziçi'nde huzurlu ve nitelikli dönüşümün nadir örneklerinden biri
Ahı gitmiş vahı kalmış viraneden doğan çağdaş bir ofis yapısı

Hemen bitişiğinde, gri renkli dar bir yapıyla karşılaşıyoruz. Boğaziçi'nde çağdaş mimarlık alanında az sayıda eser verilebildiğinden yakınmıştık. Burada güzel bir istisna ile karşılaşıyoruz. Eskinin ahşap konutu çoktan betonarmeye dönüşüp niteliksiz bir yığın halinde köşede kalmışken Mimar Ahmet Alataş tarafından, kütlesi aynı tutulan ahşap bir kabuk içerisinde, yaşadığımız yüzyılın malzeme ve beklentilerine uygun bir ofis mekânı ortaya çıkartılmış.

Sırada İpsilanti Yalısı'nın günümüze kalan ufak parçası görünüyor. Yalı Fransa tarafından elçilik yazlığı olarak kullanılmış. Yamacın çok geniş bir alanını kaplayan bir korusu var. Mülk uzun süredir eğitim amaçlı kullanılıyor. Aslında İpsilanti Yalısı çok daha büyük bir yapıydı. Bugün görülen, sefaretin sadece "dragoman"* dairesiydi. Eski fotoğraflarına göre üçgen

* Dragoman sözcüğü tercüman anlamında; elçiliklerde çok başvurulan, hatta stratejik önemi olan bir kadro. Dolayısıyla, bu kadroya bazı ofis yapılarının tahsis edilmesi olağan görünüyor. Avusturya Yazlığı'nın çizimine bakıldığında da Dragoman Ofisi olarak ayrı bir birimin işaretlendiği görülüyor.

alınlıklı, neoklasik görünümlü bir yapıyken, Osmanlı çizgilerine daha yakın olan ana binanın ortadan kalkmasının ardından eski haline duyulan özlemle yeniden düzenlenmiş ve yok olan binanın hatlarına kavuşmuş gibi görünüyor. Bir süre Marmara Üniversitesi'ne tahsis edilmişti. Fransızca eğitim yapan kamu yönetimi bölümü buradaydı. Anlaşılan, işbirliği uzun sürmedi. Bugün yine okul olarak kullanılan bu alanda görkemli İpsilanti Yalısı'nı yeniden inşa etmek yerine neden konteyner tipi barakalarda eğitim verildiğini anlamak zor.

Kireçburnu'ndan geçerken akla ilk gelen yapı ise kuşkusuz Memduh Paşa Yalısı. Yine bir Raimondo d'Aronco eseri.

Günümüzde iş yeri olarak kullanılan Memduh Paşa Yalısı

Günümüzde konut değil, artık ofis olarak kullanılıyor. Restorasyon sonrası gayet temiz ve bakımlı görünüyor. Önünden yol geçen haliyle bu yapı hakkında (birçok diğer yalı örneğinde olduğu gibi) "yalı" ifadesini dikkatli kullanmak gerek. Mimarın bazı unsurları (özellikle de metal kısımları) görsel etkilerini arttırmak üzere farklı renklerde tasarladığını, kendi çizimlerinde görebiliyoruz. Yeni kullanımında, yapının tüm parçalarının bembeyaz olması tercih edildiğinden tasarımdaki bu nüansları algılamak zor oluyor.

Üçüncü Boğaz Köprüsü

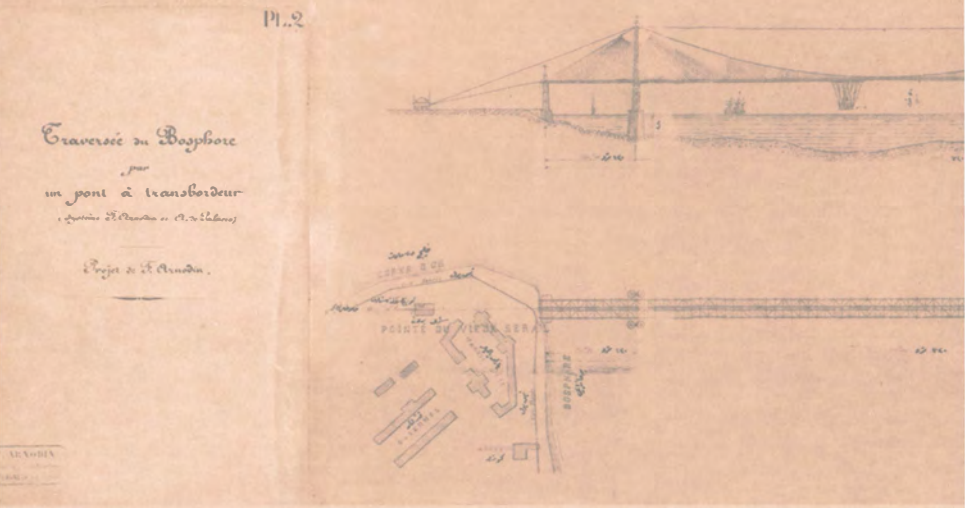
Karadeniz'i görmek

Bu noktayı da geçtiğimizde artık Boğaz'ın son kıvrımına ulaşmış oluyoruz. Dolayısıyla Karadeniz çıkışına ve kendisi de başlı başına bir cazibe unsuru olan üçüncü Boğaz Köprüsü'ne hâkim bir noktadayız.

Fransız mühendis Michel Virlogeux imzası ve Türk-İtalyan ortak girişimi ile 2016 yılında tamamlanan Üçüncü Köprü birçok açıdan dünya çapında özellikler taşıyor. Zaten iki kıtayı birleştiren her köprünün çok özel olduğunu ve bunun sadece Türkiye'de olabileceğini söylemeye bile gerek yok. Bu köprü ayrıca dünyanın en geniş asma köprüsü ve raylı sistem taşıyanlar arasında en uzun açıklıklısı olma özelliğine de sahip.

Boğaz'ın inşa edilmiş en görkemli köprüsüyle buluşmuşken yine tarihe dönüp, inşa edilememiş olan bir iki örneği gözden geçirmekte yarar var:

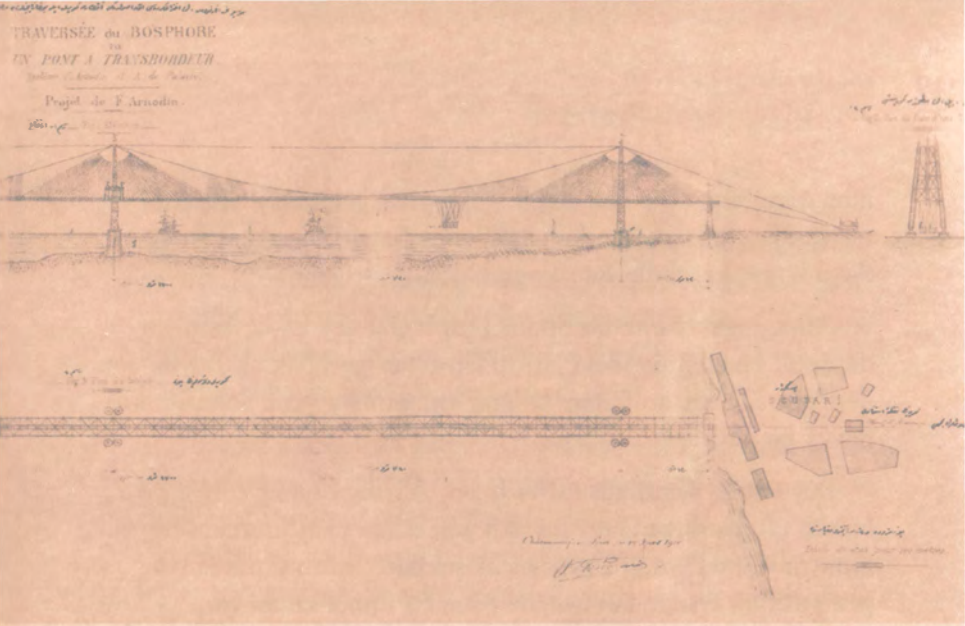

II. Abdülhamit dönemi köprü planlarından biri.
Köprüden çok bir teleferik mekanizması diye tarif edilebilir. Yıl tam 1900

Bunlardan ilki Ferdinand Arnodin imzalı ve 1900 tarihini taşıyor. Doğrudan üzerinden geçilecek bir köprü olarak değil, o yıllarda popüler olan nakliye köprüsü formatında düşünülmüş. Su seviyesinden 50 metre yukarıdaki bir mekanizmanın altına asılı kabinlere binen yolcuların Sarayburnu ile Üsküdar

Olmayan Boğaz köprülerinin muhtemelen en çok bilineni;
II. Abdülhamit'e önerilen bir hayal: Mısır camilerini Boğaziçi'ne cömertçe serpiştirmek ve bundan bir demiryolu köprüsü uydurmak

arasında taşınmasından ibaret. Köprünün her iki kıtada, kara tarafındaki ankraj noktalarının iki minareli minik camicikler şeklinde tasarlanması projeye İstanbul'da olduğunu hatırlatan bir lezzet katıyor. Bunun dışında, tümüyle endüstriyel yaklaşımla yapılmış bir tasarım.

İkincisi ise tam tersi bir görünüm arz ediyor: Gerçekleşme olasılığı taşımadığını elbette tasarlayanlar da biliyordu ama hayali bile olmayan bir şeyden yola çıkıp zaten hayali olan bir Doğu imgesinin izlerini sunuyorlardı. Dönem Avrupası'nda "bir binadan diğerine geçiş" anlayışıyla gerçekleşen köprü tasarımları arasında bir yenilik taşımasa da "bir camiden diğerine geçiş" fikri, tasarıma özgünlük katıyordu.

Diğer yandan bu camilerin İstanbul mimarlık geleneği içinde bir yerlerinin olmaması, Kuzey Afrika, özellikle Mısır İslam mimarisinin cami özelliklerinin tekrarlanması İstanbul'la, hele Boğaz'la bir diyalogu imkânsız kılıyordu. Söz ettiğimiz proje, bu yönüyle mimaride veya mühendislikte değil de ancak oryantalist resim sanatı içinde bir yer bulabilir.

Karadeniz'i görmek demek artık Boğaz'ı sonuna değin görebilmek demek. Bundan sonraki bölüm hem pek zengin bir

mimari mirasa sahip olmadığından hem de yolumuzu iyice uzatacağından hemen Anadolu yakasında Selvi Burnu'na yönelip Asya kıtasının sahillerini izleyerek dönüşe geçelim.

Ama doğal olarak bu dönüş bize hiçbir şey kaybettirmiyor da değil. Hemen ilerideki girintiden biraz içeri baksak Büyükdere'nin hemen ardından Belgrat ormanının yeşil dokusunu büyük bir keyifle gözlemleriz.

Büyükdere semti adı üstünde bir akarsuya işaret ediyor ve bunun oluşturduğu geniş bir alüvyon dolgu alan üzerinde bulunuyor. Genel kuralı bozmayacak şekilde çayırın yanında yine geniş düzlük fırsatından istifade eden bir futbol sahası var.

1926'da İstanbul'da modern bir fidanlık kurulması kararlaştırılınca en uygun yer olarak Büyükdere Sultan Çayırı seçilmiş. İtalya'dan çağırılan Leopoldo Bologna ile İbrahim Fuat Tezcan 1930'da 80 dönüm kadar arazi üzerinde Meyve Islah Enstitüsü'nü kurmuş. Bu enstitünün, uluslararası işbirliği vizyonuyla oluşturulmuş bir kurum olduğunu ve İtalya'yla ilişkilerin hayli uzun soluklu düşünüldüğünü 30 yıl sonra bile Floransa'dan

1900'lerin başında Birinci Ulusal Mimarlık rüzgârı Boğaz'ın en yukarı bölgelerinde, Büyükdere'de de esiyor.

Profesör Morettini'nin yaptığı kurumsal ziyaretle görebiliyoruz.[131] Başbakanlık Arşivi, burada 1960'a değin fidancılık konusunda İtalya'yla yapılan işbirliğinin ve İtalyan personel çalıştırmanın aralıksız sürdüğünü gösteriyor. Bugün de hâlâ benzer faaliyetlerin yapıldığı alan, büyük denizci Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın adını taşıyan camiye de uzak değil.

Yine bu yakınlarda Birinci Ulusal Mimarlık döneminin samimi oranları, sivri kemerleri ve ön cepheyi renklendiren mavi çinileriyle kendini gösteren bir yapıya rastlıyoruz. Gerideki çayırın sağladığı geniş alanı hangarlar ve yakıt depoları gibi ek işlevler için kullanabilmenin verdiği avantajdan da yararlanmak için, İtalya'nın ilk uçak şirketi olan *Aero Espresso*'nun, kuruluşundan birkaç ay sonra, 1924 yılında burayı arkasındaki araziyle birlikte kiraladığını ve 10 yılı aşkın süre Atina'ya ve İtalya'nın Brindisi kentine buradan seferler düzenlediğini hatırlıyoruz. Daha sonra İtalya'nın ulusal havayolu firmasını kurmasıyla bu şirket, faaliyetlerine son verdi. Zaten hemen sonra da Türk Hava Yolları kuruldu.

Aynı bina 1920'li yıllarda, önünde bir at arabası

Büyükdere'yi XIX. yüzyıl sonlarında başlayan endüstriyel tuğla üretimiyle de hatırlıyoruz. Özellikle Beyoğlu'ndaki birçok yapıda burada üretilmiş tuğlaların kullanıldığını biliyoruz. Rumelihisarı'ndaki Yusuf Ziya Paşa Köşkü'nün genel görünümünde çok belirleyici olan tuğla malzemenin sökülmesi sırasında da bir malzemenin kısmının Büyükdere kökenli olduğu fark edilmiş, tuğlalar elden geldiği kadar korunarak tekrar kullanılmıştı.[132]

Büyükdere'deki tuğla üretimi için yapılan aşırı hafriyattan ötürü, şiddetli yağmurun da etkisiyle, 1955 yılında İstanbul'un önemli heyelanlarından birinin burada olduğunu biliyoruz.[133]

Ardından gelen kazıklı yol yüzünden yalıların, hatta Büyükdere Mahallesi'nin hemen tamamı denizden tuhaf bir şekilde kopartılmış denebilir. Bu yapılar arasında Eski Büyükdere İskelesi de var. Suyla bağlantısı kesilmiş bu yapıda bazı sevimli dükkânlar bulunuyor. Deniz tarafındaki mekân kafe olarak işletiliyor. Bu iskele deniz cephesine eklenmiş (üslubu ve maksadı belirsiz) 7-8 heykel ile dikkat çekiyor.

Kazıklı yolun karayla birleştiği noktada ise Surp Boğos Ermeni Katolik Kilisesi var. İsmini sadece bu yapıdan bildiğimiz Mimar Krikor Hürmüzyan'ın eseri.[134]

Hemen öncesinde, denizden biraz içerlek kalan İspanyol Sefareti'nin yazlık rezidansı bulunuyor. Yapı bütün ithal biçimlerine rağmen simetrik ve uyumlu gövdesi, ahşap cephesi ile Boğaziçi yalı geleneğinden fazla uzak durmuyor, ancak bu

Türk Hava Yolları'nın kuruluşundan önce bir İtalyan şirketi tarafından yurtdışına yapılan uçak seferleri için kullanılan alan

Büyükdere'deki
Surp Boğos Katolik
Ermeni Kilisesi
dış ve iç görünümleri

ilk izlenim bir yana bırakıldığında binanın aslen Rönesans'la birlikte mimari repertuara yerleşen "loggia", yani kemer dizili açıklıkları ile hareket kazanan Batılı gelenek içinde tasarlanmış olduğu görülüyor. İki taraftaki simetrik ve nispeten masif

Büyükdere'de bir Rönesans esintisi: İspanyol Sefareti Yazlığı

kısımlar birer üçgen alınlıkla değerlendirilmiş. Bu alınlıkların köşe ve tepe noktalarına oturtulan dekoratif unsurlar tamamen neo-Grek üslupta. Alınlığın iç yüzeyi de bitki motifleriyle doldurularak tasarıma bir "ampir" ruh, yani imparatorluk etkisi kazandırılmış.

Aynı sırada biraz ilerideki Katolik Ermeni Azaryan ailesinin adını taşıyan yalıda, 1980 yılından bu yana hizmet veren Sadberk Hanım Müzesi var. Bu yapı özgün durumunu büyük ölçüde koruyor ve konut görünümünü korumasına uygun bir müze düzenlemesi içerisinde hizmet veriyor. Orta sofalı planı ile geleneği yaşatıyor. Ahşap karkas sistemli inşaatı vurgulayan çapraz taşıyıcıları, belirgin çatısı ve tepedeki ok biçimli bitiş öğesi ile şale mimarisinden izler taşıyor. Yalı, ismini sadece bu yapıyla hatırladığımız Mimar Andon Kazazyan'ın eseri.[135]

Müzeden sonra Piyasa Caddesi adını taşıyan bu hat üzerinde artık hemen hepsi yol yalısı haline gelmiş, izledikleri manzara dışında denizle pek fazla ilişkisi kalmamış bazı yapı grupları dışında dikkati çeken fazla eser kalmıyor. Bunlar arasında daha önce bir villasını gördüğümüz Seyfi Arkan'ın imzasını taşıyan

Sadberk Hanım Müzesi 1980 yılından bu yana ziyarete açık

Seyfi Arkan, Türk modernizminin önemli isimlerinden biri. İsmi sık anılmasa da konutları, bulunduğu çevreye lezzet katıyor.

bir konuta dikkat çekmekte yarar var.

Rusya Federasyonu'nun yazlık rezidansı, bu yoğun yapı dizisine bir istisna.

Ayrıca Piyasa Caddesi'nin sonundaki yapı kendini biraz koruyabilmiş. Ancak sahibinin çok sayıdaki konutundan biri ve içinde yaşanmıyor. Son zamanlarda dizi çekimleriyle ünlü oldu.

Rusya Federasyonu'nun yazlık rezidansı bugünlerde restorasyon hazırlığında

Yolun sonunda, Sultan Reşat döneminde (1911) inşa edilmiş eski karakol karşılıyor bizi. Döneminin birçok diğer örneğine olan benzerliğiyle kendini fark ettiriyor. Yine diğerleri gibi gösterişli bir Osmanlı Arması ile süslü.

Bu sırada artık Sarıyer'in köy yerleşimine de ulaştığımızı anlıyoruz. İçeri doğru hayli uzanan bir yerleşim. Bu bölge de akarsu varlığını hatırlatan geniş bir alüvyon ovası. Zaten Boğaz civarında denizden biraz içeride futbol sahası gördüğümüzde hemen böyle bir coğrafi oluşum aklımıza geliyor. Yoksa futbol oynayacak kadar geniş bir düz alan bulmak kolay değil. Nitekim Yusuf Ziya Öniş Stadı'ndan Sarıyer Tüneli'ne doğru giden yolun da Çırçır Deresi adını taşıması tesadüf olmasa gerek.

Hemen ardından Telli Baba'ya varılıyor. Sonraki durak ise Rumeli Kavağı. Kavak sözcüğünü kavak ağacıyla bağdaştırma eğilimi var. Hatta "İki yakada birer kavak ağacı varmış" diye başlayıp bu anlattıklarına muhtemelen inanan aktarıcılar da var. Aslında kavak işe yarar olsa da çok makbul bir ağaç değildir. Zaten tek başına dikilen bir ağaç da değildir. Kaldı ki Kavaklar'da asıl dikkati çeken ağaçlar, asırlık anıtsal çınarlar.

Sarıyer'in Osmanlı karakolu. Çevresine eklenen birimler nedeniyle bugün eskisi gibi etkileyici görünmüyor.

Derinlere girmeyip sahili izleyecek olursak biraz ileride büyük ölçekli ve atıl bir eğitim-dinlenme tesisi göze çarpar, ancak burada kimsenin dinlenip dinlenmediği meçhuldür.

Kavak sözcüğünün "kovuk" vs gibi "korunaklı yer, sığınma yeri" anlamında kullanılmış olması daha kuvvetli bir olasılık gibi görünüyor. Denizden ulaşıma da uygun olacak şekilde inşa edilmiş sahil sarayları için seçilmiş yerlerden ikisinin isminde de bu ifadenin yaşamış olması buna kentimizden iki kanıt olarak sunulabilir: Üsküdar Kavak Sarayı ve Haliç'teki Aynalıkavak Kasrı. Sonuç olarak bu ifadenin, Karadeniz'den gelen gemiler için Avrupa yakasındaki ilk sığınma, duraklama yeri anlamına gelecek şekilde oturduğunu söylemek çok iddialı olmayacaktır.

Hemen Kavak sonrasında Boğaz'ın denize girilebilen az sayıdaki kumsalından biri bulunuyor. Biraz ileride ise Üçüncü Köprü'nün altından geçer geçmez ulaşılan Garipçe var. Uzun zamandır büyük ölçüde kahvaltı mekânı olarak hatırlanan yerleşim ve kale, bu köprünün Avrupa yakasındaki ayaklarının yaslanacağı yer olarak seçilmesiyle birlikte çok daha popüler bir hale geldi.*

* Buranın ismi, Türkçedeki "garip" sözcüğüne benzetilerek söylenmeye başlandığı için anlamını büyük ölçüde yitirmiş. Arapça "karib" sözcüğü "yakın" anlamına geliyor. Karadeniz'e olan mesafesi kıstas alınarak "Karibce", yani "yakınca" gibi bir anlamı temsil ettiği belirgin. Karib sözünü günümüzde kullanmıyoruz, ama çoğulu olan "akraba" kan bağımız olan "yakınlar"ı ifade eden sözcük olarak dilimizde hâlâ korunuyor. "Yaklaşık" sözcüğü çok tuttuğu için aynı kökten gelen "takribi" sözcüğü de unutulma yoluna girenler arasında.

Hemen yukarıda, görkemli bir yuvarlak savunma yapısı olan Hasan Paşa Kulesi yer alıyor. Az daha devam edildiğinde ise artık Boğaz'ın son noktası olan Rumeli Feneri'ne ulaşılıyor. Adı üzerinde gösterişli bir deniz feneri, buranın simge binası. Önünde de hayli geniş bir balıkçı barınağı var. Artık neredeyse barınakla bütünleşmiş şekilde duran ancak antik çağdan itibaren anakaranın biraz dışarısında yer almasıyla dikkat çeken "öreke taşları" ise uzun bir tarihin şahitleri. Üzerindeki antik anıtın adıyla Pompeius Sütunu şeklinde anılan bu mevkiye mitolojik önem atfedilmiş. Boğaz girişini emniyetli hale getirme amaçlı ilk fener de buraya inşa edilmiş.

Deniz fenerlerinin mimarisinde muhtemelen işlev ve biraz da görkem dışında büyük beklentiler bulunmuyordu. Cambridge Üniversitesi'nde bulunan bir XVI. yüzyıl belgesinde muhtemelen hayli gerçekçi olarak, fenerin bu ihtiyaçları gerektiği gibi karşıladığını aktaran detaylı bir görünümü verilmiştir.

Rumeli Feneri'nin en eski görünümlerinden biri Cambridge Üniversitesi Trinity College Kütüphanesi'nde bulunan Freshfield Albümü'ndeki çok canlı bir XVI. yüzyıl belgesinde betimlenmiş.

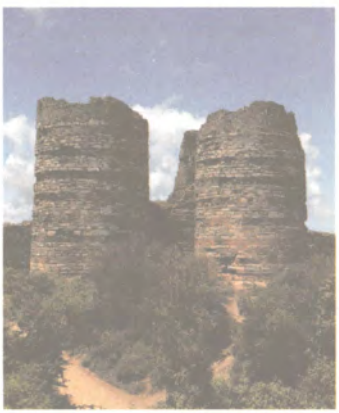
Denizcilere yol gösterme görevini üstlenen fener mimarisinin özgün örneklerinden olan "Rumeli Feneri" bu resimde birkaç katlı masif mimarisi ile dikkat çekiyor. Geniş bir kaidenin üzerinde çokgen gövdesi yükseliyor. Alt kısmı taş, daha üst kısımları ise tuğladan inşa edilmiş. Orta Çağ mimarisini andıran bir bitiş kısmının üzerinde, biraz daha geri çekilmiş vaziyette, yine aynı geometride daha dar ve alçak bir gövde yer alıyor. Nihayet fenerin aydınlığını verecek son küçük parça ve onun külahı ile fener kulesi tamamlanıyor. Sınırlarını tanımlarken, Boğaz'ın, Rumeli ve Anadolu fenerleri arasında sona erdiğini söylemiştik. Demek ki artık yön değiştirme zamanı. Karşıya yöneliyor ve Anadolu kıyısını takibe başlıyoruz.

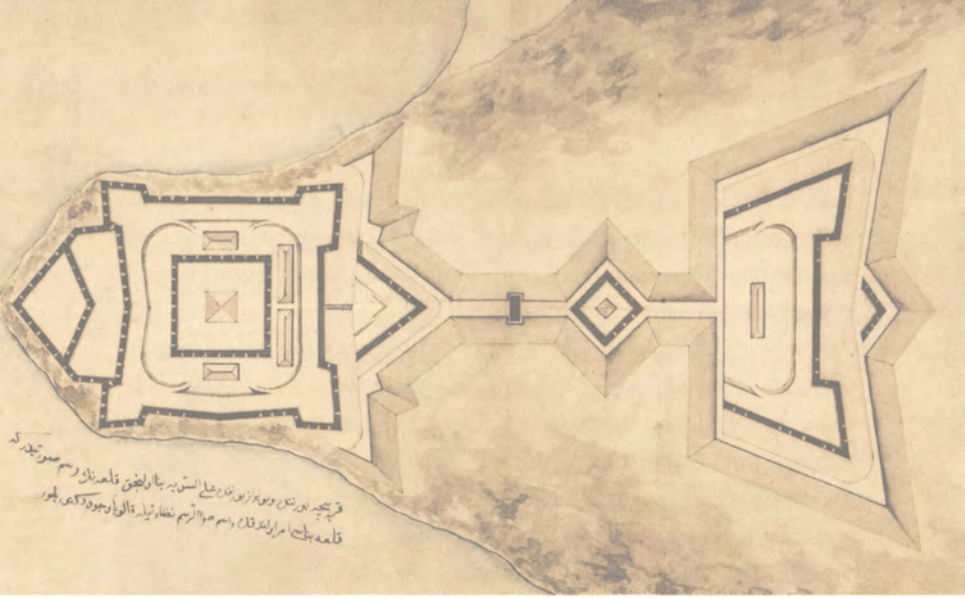
Artık Anadolu yakasındayız

Tam karşısı ise tahmin edilmesi kolay bir biçimde Anadolu Feneri köyü. Buranın da feneri, lokantaları, plajı var. I. Abdülhamit döneminde bir de cami yapılmış.

Boğaz'ın içlerine doğru dönüşe geçildiğinde yine Üçüncü Köprü sayesinde adı daha çok anılmaya başlanan Poyrazköy var. Köprünün altından geçer geçmez Yoros Kalesi'nin hâkimiyetine giriliyor ve bu da tahmin edilebileceği gibi Rumeli Kavağı'nın karşı hizası. Yoros Kalesi buranın en çekici tarihi eseri. Askeri yapılaşmanın bir kısmının da kendine göre bir

Yoros Kalesi

Üçüncü Boğaz Köprüsü'nün ayaklarının bulunduğu Garipçe ve Poyrazköy için birbirinin eşi olarak tasarlanmış kalelerin çizimi

estetiği olabiliyor, ancak kale manzarasına etki eden lojman yapıları hakkında bunu söylemek zor.

Daha güneye inerken kıyıda bir süre Macar Tabya Caddesi* takip ediliyor. Yuşa Hazretleri'nin makamı bulunan tepe ise onun adını taşıyor. Makama sahilden değil de sadece kara tarafından erişim var.

Anadolu tarafına geçtiğimizden bu yana Beykoz ilçesindeyiz. İlçenin çok büyük kısmı orman arazisi. O yüzden sit alanı. Önemli bir kısmı da Boğaziçi sahil şeridi ve öngörünüm bölgesi. Önemli doğal alanlar açısından baktığımızda Beykoz, tüm Boğaziçi'nde en geniş alanı barındıran ilçe.[136] Bir yandan insanların yaşamak, barınmak ve faaliyet göstermek zorunda olduğu,

* Tabyanın adı aynı adlı burundan geliyor. Karadeniz'den gelen üst akıntının belirgin şekilde görünmesi bir akarsu (Osmanlıca ifadesiyle "mâ-i cârî") izlenimi uyandırmış olmalı. Bu isim sonraları Macar şekline dönüşmüş. 1980 darbesi sonrasında yer isimleri Türkçeleştirilirken bir tabyanın adında ecnebi unsur bulunması uygun görülmemiş ve isim Acar Tabya halinde rötuşlanmıştı. Şimdi tekrar Macar Tabya ve Macar Burnu ifadeleri kullanılıyor.

diğer yandan da bunca kısıtlamanın bulunduğu bir ilçeyi yönetmek çok zor olsa gerek.

Bunlar yetmezmiş gibi Beykoz'da hâlâ duran bir petrol türevleri istasyonu yeşil, tuhaf, silindirik hazneler birleşimi olarak dikkat çekiyor. 1983 tarih ve 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu bu tür tesislerin kurulmasına izin vermiyor, ancak mevcutları ortadan kaldıramıyor. Dolayısıyla da açılması uygun olmayan türden bazı tesisler, kazanılmış hakları nedeniyle şimdilik hâlâ açık duruyor. Benzeri bir tanesine de Çubuklu Feribot İskelesi'nin hemen yanında rastlayacağız. O da yeşil rengiyle son derece çevreci.

Artık teknemizin dönüş güzergâhıyla yeniden birleştik. Selvi Burnu civarındayız. Yolculuğumuzun başında 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Anlaşması'ndan söz etmiştik. Şimdi bu anlaşmanın yapıldığı yere geliyoruz. Ruslar, Kavalalı İsyanı sırasında II. Mahmut'a destek olmak için Beykoz Kundura civarına binlerce askerle gelmiş ve aylarca burada kalmışlardı.

Çubuklu'da, feribot iskelesinin yanında bulunan ve yeşil renkleriyle doğa dostu görünüm arz eden depolar

Ruslar için kurulan kampın Yuşa Tepesi yamaçlarında yukarı doğru uzandığını biliyoruz. Bu durum, karşı kıyıya denk gelen Rus Sefareti'nin yazlık binasıyla birlikte Boğaz'ın iki yakasında da önemli bir Rus hareketliliği anlamına geliyordu. Hatta bu çevrenin o sıralarda İstanbul'u ziyarete gelen seyyahlar için mutlaka uğranması gereken turistik bir cazibe merkezi haline geldiği bile anlatılır. Anlaşmayla birlikte Rus askerleri buradan ayrılırken, gösterilen dayanışmayı hatırlatmak üzere bir anıt bırakmışlardı. Denizden rahatlıkla görülebilecek şekilde planlanan, 25 ton ağırlığındaki büyük bir kayadan ibaret bu anıt uzun süre orada kaldı, ancak Birinci Dünya Savaşı başlayınca bir grup Osmanlı talebesince havaya uçuruldu.

Moskof Taşı olarak adlandırılan bu anıtın üzerinde Rusça ve Osmanlıca iki kitabe varmış ve Osmanlıcası şu şekilde başlıyormuş: "Bu sahrâya misâfir geldi gitdi asker-i Rusî." Her ne kadar misafir gelmiş gitmiş olsalar da bu ziyaretin Ruslara birçok imkân sunduğu da belirgindi. Boğaz'a bir saldırı planlamaları halinde işe yarayacak bilgileri edinebilmiş, Boğaz'ın fiziki coğrafyasını, özellikle de yollarını, suyunu, akıntılarını vs. incelemiş ve Türk askerinin nerelerde bulunduğunun ayrıntılarını

Melling'in gravüründe 1833 tarihli anlaşmadan kısa süre önceki görünümüyle Hünkar İskelesi

kayıtlarına geçirebilmişlerdi.[137] Kısa süre sonra Osmanlı'yla karşı saflarda olacaklarını iyi biliyor gibiydiler. Nitekim bu coğrafya açısından önemli sonuçlar doğuracak Kırım Savaşı bu tarihten sadece yirmi yıl sonra yaşanacaktı.

Sanayileşme ve Beykoz sırtları

Şimdi, Selviburnu'ndan itibaren, karşımıza çok geniş alana yayılmış bir sanayi tesisi çıkıyor: Son zamanlarda popüler kültürde adı geçen çok Beykoz Kundura Fabrikası. Muhtemelen zamanında bir hayli içerilere kadar giren bir körfezin dolmuş hali olan geniş çayırın sahil kesimini büyük ölçüde kaplıyor. Dolgu alan derken, Dolmabahçe Stadı'ndan Sarıyer'e değin defalarca dile getirdiğimiz kural yine geçerli. Bu çevrede de birden

Beykoz Kundura Fabrikası yaklaşık üç bin kişiyi bulan kadrosuyla neredeyse bir kasaba büyüklüğündeydi. Kreşi, yemekhaneleri, açık hava sineması, yazın düzenlenen toplu sünnet düğünleri ve konserlerle Beykoz'da sosyal hayatın temel dinamiklerinden biriydi.

fazla top sahası mevcut. Çok geniş bir mesire yeri olan Beykoz/Hünkâr Çayırı da hâlâ çayırlığını büyük ölçüde koruyor diyebiliriz.

Burada akarsu ağzı diğer birçok yerde olduğundan çok daha net şekilde gözlemlenebiliyor. Muhtemelen sanayi kurulmasında da bunun belirleyici rolü olmuş. Bu civarda başarısız da olsa bir kâğıt sanayii kurulduğu

da biliniyor. Buradan itibaren bir sanayi bölgesi başlıyor demek yanlış olmaz.

Beykoz Kundura Fabrikası daha XIX. yüzyılın başında askeri amaçlı bir üretim tesisi olarak işletmeye açılmıştı. 1933 yılında Sümerbank bünyesine katıldı. 1999 yılında üretimine son verilerek kapatıldı ve özelleştirme kapsamında, 2004 yılında bugünkü sahiplerine satıldı. Ailenin bu işletmenin kültür mirasını araştırmak ve muhafaza etmek gibi zorlu bir görevi bulunuyor. Bir yandan tarihi binalar için tescil yaptırıldı, diğer yandan da sözlü tarih çalışması gibi girişimlerle birçok ayrıntının unutulmasına engel olunmaya çalışılıyor. Şu an restorasyonu süren eski kazan dairesinin, 2018 sonbaharında bir sinema ve tiyatro salonu olarak kapılarını açması öngörülüyor.

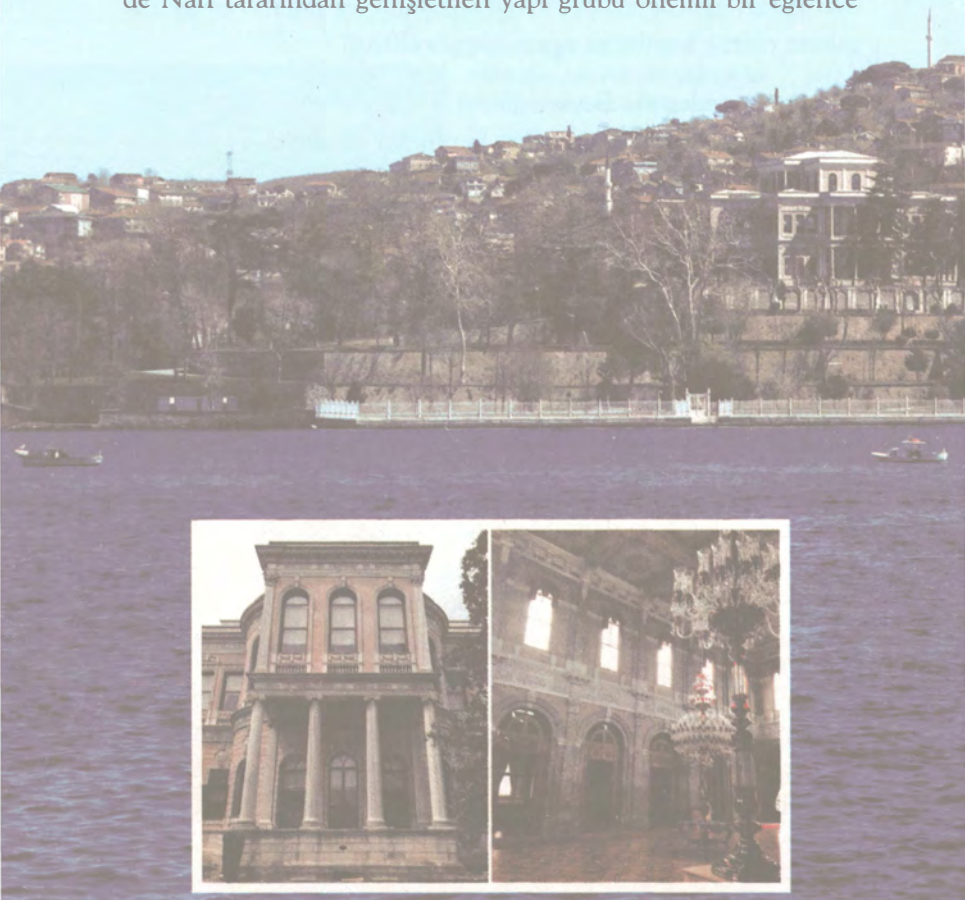
Hemen yukarıda Beykoz Hünkâr Kasrı var. Sözünü ettiğimiz isyan ve bunu takip eden gerilimler silsilesinin ardından Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Sultan Abdülmecit'e sadakatini arz etmek için bu kasrı yaptırmaya karar verir. Binanın yapımı on yıldan fazla sürer ve Kavalalı Mehmet Ali'nin oğlu Sait Paşa zamanında biter. O sırada tahta Sultan Abdülaziz çıkmıştır. Cephe kaplamaları için taşlar İtalya'dan getirtilir. Katlar hayli yüksektir ve yapıya görkem katar. Boğaziçi'ndeki diğer birçok hükümdarlık yapısı gibi geceleme amacı yoktur, bu nedenle de içinde mutfak ve hamam bulunmaz.

Hünkâr Kasrı'nın 1990'larda Çocuk Göğüs Hastalıkları Hastanesi olarak kullanıldığını hatırlıyoruz. Bir süre bakımsız kalmıştı. Kısa süre önce Milli Saraylar Daire Başkanlığı'na bağlı bir birim olarak ziyarete açıldı. Görüldüğü kadarıyla Başkanlık envanterindeki mobilya ile iç donanımı zenginleştirilmiş ve içinde yaşanan bir saray izlenimi başarıyla oluşturulmuş.

Meydana geldiğimizde, denizden görülemeyen, zaten biraz da çukurda kalan İshak Ağa Çeşmesi bulunuyor. Onçeşme adı da verilen bu yapı, Osmanlı çeşme mimarlığı içinde özel bir yer

tutuyor; lüleleri ve kanalı ile minyatür boyutta bir "Sadabad" düzenlemesini temsil ediyor.

Yukarılarda, yamaca doğru dar bir şerit halinde tırmanan, tepede hayli genişleyen Beykoz Korusu'nu görüyoruz: Zamanın Abraham Paşa Korusu. Paşa hakkındaki bilgilerin bir kısmı efsanelere dayansa da çok zengin bir şahsiyet olduğu biliniyor. Boğaziçi'nin iki yakasında da geniş mülklere sahipmiş. Burası da onlardan biri. Alan II. Abdülhamit döneminde kamulaştırılmış ve park olarak halka açılmış. 1914 gibi şanssız bir tarihte, tam da Birinci Dünya Savaşı başlamak üzereyken işletmesi özelleştirilmiş ve önemli bir yatırım başlatılmış. İtalyan Mimar Edoardo de Nari tarafından genişletilen yapı grubu önemli bir eğlence

merkezi olmayı hedeflemiş. Savaş ve işgal yılları sırasında büyük zorluklar yaşasa da 1930'lara değin açık kalmayı ve eğlence yaşamına damga vurmayı başarmış ama birçok Boğaziçi yapısı gibi yangından kurtulması mümkün olmamış ve tümüyle ortadan kalkmış. Bugün koruda bir sosyal tesis var ve eski hali hakkında bildiklerimizi pek de çağrıştırmıyor.[138]

Sahil yolunun hemen üzerinde kültür merkezi, nikâh salonu gibi kamu yapıları dikkat çekiyor. Bunlar yeni binalar; çizgisel ve kromatik yaklaşımlarıyla çağdaş mimarlığa veya Boğaziçi'nin tarihi mirasına karşılık gelen hatlara sahip olduklarını ifade etmek zor.

Hünkâr Kasrı çevresinde yapılan ve muhtemelen kuruluşunda öngörülmemiş bulunan yoğun ve yüksek ağaçlandırma nedeniyle kasrın üzerinde yükseldiği teraslar ve yapının kendisi ancak yaprak dökme mevsiminde net biçimde görülebiliyor.

İskelede *Paşabahçe* vapuru duruyor. Şehir hatlarının "bahçe" tipi denilen vapurlarından bir tanesi. Hayli harap durumda.

Ardından İncirköy mevkiinde, Paşabahçe'nin ülke, hatta dünya çapında adının en çok duyulmasını sağlayan işletme olan Türkiye Şişecam A.Ş. Paşabahçe fabrikalarının metruk binaları uzunca bir süre takip ediliyor.

Beykoz bölgesi cam üretiminin merkez üssünü oluşturuyor. III. Selim döneminde, İtalya'ya giden Mehmet isimli bir Mevlevi dervişin orada öğrendikleriyle, İstanbul'a döndükten sonra Beykoz'da cam üretimini başlattığına dair bir hikâye pek sevilerek, sıklıkla anlatılıyor. Biz de duymamıştık demeyelim. Ama doğrulanmadan hemen inanmaya da eğilim göstermeyelim.

Osmanlı döneminde Beykoz'da devlete ait bir cam fabrikasının bulunduğu ise hikâye değil, kesin bir olgu. Başbakanlık Osmanlı Arşivi bu konuda zengin evrak barındırıyor: Daha 1846 yılından itibaren Çubuklu'daki Billur ve Cam Fabrika-i Hümayun'da çalışacak ustaların alınması, ihtiyaç duyulan binaların inşası, Avrupa'ya seyahat edecek bir yetkilinin gidip oradaki cam fabrikalarını gezip bilgi edinmesi ve makine alması gibi konularda belgeler mevcut.[139]

Bu yeni kurulan fabrikada nitelikli işgücünün tamamının yabancı kökenli işçilerden oluşması dikkat çekiyor. Aynı şekilde yine burada kurulan özel cam fabrikası Levi-Modiano da yabancı uyruklulara öncelik veriyor; bu durum, fabrikanın kurulmasını sağlayan imtiyaz anlaşmasına aykırı ve işyerindeki Osmanlı uyruklu çalışanları huzursuz ediyor. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1908 yılında başlayan işçi hareketleri sırasında İstanbul'da ilk greve gidenler arasında bu fabrikanın işçilerinin de olduğu belirtiliyor.[140]

Sonra Modiano Cam çeşitli sorunlar yaşıyor ve 1922'de kapanıyor. On yıl kadar sonra Şişe Cam açılıyor. Temelini bizzat

İsmet İnönü'yle Celal Bayar'ın attığı fabrikanın 2000'li yılların başında üretimini durduruşunu yakından takip ettik.

Fabrikanın kalıntılarından sonra, sahilden biraz içeride geniş bir alana Beykoz Devlet Hastanesi hâkim oluyor. Ardından Paşabahçe Meydanı'na doğru yaklaşıyoruz. İskeleye gelirken ikiz Andonaki yalıları var. Birçok benzer konut gibi bölünmüşler. Hemen sonrasında, biraz geri planda ise Mimar Sinan'ın çıraklık eserim deyip terk ettiği ve bir daha da hiç itibar etmediği Şehzade Camii şemasını yinelemekten usanmayan yeni camilerden biri var.

Cami, zamanında düzgün bir şöhrete sahipti belki ama popüler kültürde mimarisiyle değil, başka bir özelliğiyle gündeme geldi: Hatırlanacağı gibi bitişiğindeki arsada Tekel'in İspirtolu İçkiler Fabrikası vardı. Fabrika buraya 1930'larda kurulmuştu. Beykoz Müftülüğü'nden alınan fetva ile bu caminin ısınma işi fabrikadan gelen buharla halledilmişti. Fabrika üretimi durdurunca bir süre caminin ısınması da aksamıştı.[141]

Fabrikadan sonraki ağaçlık alanın altında kalan sahil şeridine caddeden dar bir yolla erişilebiliyor. Burada sahil kenarına dizilmiş depo yapılarının az öncesinde, üslubuna aşina olmadığımız bir tür yapı ile karşılaşıyor ve bunun Sosyal Tesis olduğu bilgisini alıyoruz. Üzerindeki "restaurant" yazısı da bunun tercümesi olmalı.

Bunun ardından sahilde iki tane daha sosyal etkinlik alanı var. Bunlar özel sektörce işletiliyor. Bir tanesinin nispeten orta üst sınıf, daha güneydekinin ise A grubu tüketiciler için düzenlendiği gözlemleniyor. Boğaz'da sosyal etkinlik denilince genelde düğün anlaşılıyor. Burası da istisna teşkil etmiyor. Bu ikincisinin ortasında -anlaşıldığı kadarıyla- yüzme işlevi öngörülmemiş bir havuz da var. Yani etkinliğin havuz başı düğünü haline gelmesine fırsat sağlanmış.

Bu hizada tepenin zirvesinde kıvrımlı bir yolla zor ulaşılan bir hastane binası yer alıyor. 1966 tarihli eski SSK Hastanesi İstanbul'un ilk SSK hastanelerinden biri olma özelliğini taşıyor. Bu hastanenin burada kurulması, bölgede çok uzun süredir var olan sanayileşme adımlarının ve bunun beraberinde gelen emek mücadelesinin sonucu. Daha 1900'lerin başında grev yapılan bir semtten söz ediyoruz. Bu grevin emek tarihinin önemli dönüm noktalarından olduğunu hatırlatırız.

Bölgedeki sanayi geleneği, -Kazlıçeşme civarları dışında- şehirdeki ilk gecekondu dokusunun Paşabahçe çevresinde oluşması sonucunu da beraberinde getirmiş. Beykoz Kundura Fabrikası, kendi sistemli, planlanmış lojmanlarını sahasına dâhil ederken diğer fabrikalarda çalışmak üzere bölgeye gelenlerin, yakınlarda kendilerine mesken sağlamaya çabaladıkları ve tepelerin üst kısımlarına değin evler yaparak araziye yayıldıkları belirgin. Bugün çevrede bu doku hâlâ dikkat çekiyor.

Çubuklu'nun çubukları nereden geliyor?

Tekrar sahile baktığımızda demin sözünü ettiğimiz düğün mekânlarının hemen sonrasında, yine petrol türevleri içeren yeşil tanklar bulunuyor. Buranın hemen bitişiğindeki koyun başında bulunan Çubuklu Feribot İskelesi'ne İstinye'den gelen araba vapurları yanaşıyor. Yanından Boğaz'a dökülen Sazlıdere, yüzyıllar boyunca çok geniş bir alüvyon dolgu alanının oluşmasına yardımcı olmuş. Bu ovalık alanın Osmanlı sarayına üretim yapan bir has bostan olması, Çubuklu isminin kökenini

Hıdivlerin korusu neredeyse bir orman haline gelmiş durumda, Hıdiv Kasrı'nı görebilmek için hayli yakınına gitmek şart. Artık denizle ilişkisi devasa ağaçlarca kesilmiş durumda.

anlamak yolunda yardımcı olacaktır. Bostan atmosferinin en vazgeçilmez unsuru olan fasulye, domates, biber sırıklarını hem de saraya üretim yapacak miktarda araziye yayılmış olarak gözümüzün önüne getirecek olursak bu semte daha güzel bir isim yakıştırmamız zor olur.

Koyun diğer yanında Çubuklu Vapur İskelesi var, hemen sırtında ise geniş bir koru başlıyor: Mısır Hıdivi İsmail Paşa'ya hediye edilmiş ve Hıdiv'in kendisi tarafından satın almalar yoluyla daha da genişletilmiş bulunan Çubuklu Korusu... Korunun sardığı tepenin zirve noktasında Hıdiv Kasrı bulunuyor.

Denizden bakıldığında kulesinin ancak tepesi sezilebiliyor, büyük ölçüde yanlış ağaçlandırma nedeniyle bu kent içi meskûn mahal korusu bir ormanlık araziye dönüştürülmüş ve ağaçlar hem kasırdan denize doğru manzarayı kapatıyor hem de yapı dışardan zorlukla kavranıyor.

Boğaziçi'nin birçok yerinde karşımıza çıkan Mısır Hıdivlerinin sonuncusu Abbas Hilmi Paşa, Cumhuriyet sonrasında İsviçre'ye yerleşme kararı verince Çubuklu'daki arazisini satmaya çalışır, ancak o sıralarda başkent Ankara parlamaktayken İstanbul sönüktür. Boğaziçi tenhalaşmaktadır, hatta *Şirket-i Hayriye* yazı Boğaz'da geçirmek isteyen ailelerin eşyalarını vapurlarıyla bedava taşımaktadır. Yani Boğaz'da kimsenin bu mülkü satın alabilmesi mümkün değildir ve İstanbul Belediyesi çok da yüksek olmayan bir bedelle burayı satın alır.[142] Aradan geçen yıllarda Turing ve Otomobil Kurumu'nca restore edildiğini ve lüks sayılabilecek bir lokanta olarak hizmet ettiğini hatırlayanlar bir süre önce tekrar belediyece geri alındığını da takip ettiler. Günümüzde belediyenin sosyal tesisi.

Geçmişte bu sahilde bulunan Hüseyin Hüsnü Efendi'nin konutu geleneksel Boğaziçi bahçelerini hatırlatır şekilde teraslarla kurgulanmış yeni bir uygulamaya kaynak oluşturmuş. Günümüzde ofis olarak işlev görüyor.

Yine sahile baktığımızda üst kesiminde Hıdiv Kasrı'nın bulunduğu korunun içerisine bir cep gibi giren yol yalısının arazideki setleri, Boğaziçi geleneğinin çağdaş bir yorumunu yansıtıyor. Aynı zamanda Boğaz'da az sayıda bulunan, budama ile şekil verilen bitkilerden oluşan bahçe düzenlemesine (topiary) bir örnek oluşturmakta. Üst setlere çıkışı kolaylaştırmak için gözü çok rahatsız etmeyen bir asansör de eklenmiş.

Yalının üzerine oturduğu kaya platformun manzaraya açılan geniş pencerelerle bahçenin altını da saracak şekilde geniş bir alt ek kat olarak düzenlenmesi ise Boğaziçi mimarlığında alışageldiğimiz bir uygulama sayılmaz. Bu yapı da diğer birçok örnek gibi tümüyle bir rekonstrüksiyon. Yapının muhtemelen XX. yüzyıl başlarında Erzurumlu Şeyhülislam Çelebizade Hüseyin Hüsnü Efendi'nin konutu olduğu dönemle ilgili hiçbir kalıntı görünür şekilde muhafaza edilememiş.

Sahilden itibaren içeri doğru, korunun yamaçlarına da kısmen sirayet eder biçimde bitişik nizam inşa edilmiş apartman grupları, farklı renklere bürünmüş olarak bir tür lojman mimarisiyle yanından geçtiğimiz alanı sarmış durumda.

Çubuklu Hekimler Sitesi'nde, geleneksel Boğaziçi mimarlığının yansımalarını bulmak zor.

Keçecizade Fuat Paşa'dan çağdaş mimarlığa

Abdülaziz döneminin ünlü sadrazamı Keçecizade Fuat Paşa'nın geniş arazisi ve sahildeki yalısı artık geçmişinden hiçbir iz taşımıyor. Aşiyan Mezarlığı'nda hekim Başbakan Sadi Irmak'ı anmıştık. Sadrazam Fuat Paşa da hekim. Mekteb-i Tıbbiye'yi birincilikle bitirmiş.

Boğaziçi'nde rastladığımız birçok önemli isimle Fuat Paşa'nın yolları kesişmiş: Mezuniyetinden sonra Tophane Müşiri Fethi Ahmet Paşa'nın himayesine girmiş, bir süre hekimlik yapmış. Ardından dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın talebiyle, çok güzel Fransızca konuştuğu için, Bab-ı Ali Tercüme Odası'na alınmış ve bürokraside yükselmeye devam etmiş. Padişah değişip Abdülaziz tahta çıktığında da yıldızı sönmemiş. Serasker ve Sadrazam unvanlarını şahsında birleştirmesini sağlayacak kadar takdirini kazanmış yeni padişahın da. Özellikle XIX. yüzyılda Boğaziçi'nde birçok şeyin kaderinin Mısır'la doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmiştik, Abdülaziz'in Mısır seyahatinde bir an yanından ayrılmayan ve kendisi için Yaver-i Ekrem diye bir unvan ihdas edilen Fuat Paşa, Mısır Hıdivi'nin kızını nikâhına almasın diye görüş bildirmesi nedeniyle yine Abdülaziz tarafından sadaretten azledilmiş.[143]

Fuat Paşa, Boğaziçi için belirleyici önemi bulunan Şirket-i Hayriye'nin de kurucuları arasında. Yalısı tümüyle ortadan kalkmış, ancak Osmanlı oryantalist mimarlığının önemli temsilcilerinden olan külliyesi Sultanahmet'te tüm görkemiyle ayakta.

Fuat Paşa'nın Hariciye Nazırlığı yaptığı sürede buradan yürütülen çalışmalar sonucunda imzalanan anlaşmalar, yalı ve semtle bağlantılandırılarak Kanlıca Muahedeleri olarak anılır. 1861'de Fransa'dan başlanarak birçok Avrupa ülkesiyle imzalanan bu anlaşmalar Amerika Birleşik Devletleri'nden

Meksika'ya uzanan 10'dan fazla ülkeyle Osmanlı'nın ticaretini, bunlara çeşitli ayrıcalıklar tanıyarak düzenlemiştir.

Hemen ardından, yeşil dokunun biraz daha korunmuş olduğu bir noktada, set üstünde fazla yüksek olmayan bir apartman karşımıza çıkıyor: Kartal Yuvası Apartmanı. Yapının mimarı Kaya Tecimen. Bu ismi tabii ki aslen İstanbul Sanayi Odası'nın İstiklal Caddesi'ndeki merkezinden hatırlıyoruz. Buradaki yapı Odakule'den çok daha alçak. Odakule cam cepheleriyle kendini gösterirken burada betonarme tekniğinin ifadeleri cephede belirleyici formlar oluşturuyor. Bu açıdan bakıldığında Tecimen'in Odakule'nin hemen yakınındaki diğer bir eseri olan Galatasaray Han'da da aynı yaklaşımı fark ediyoruz.[144] Kartal Yuvası Apartmanı'na denizden dikkatle bakıldığında en üst katın, tepenin eğimine uyum sağlayacak şekilde hafifçe geri çekildiği de fark ediliyor.

Aslında bu apartmanda tüm katların aynı ritmle geri çekilmesinin planlandığını, ancak mevzuata uydurulamadığı için bundan vazgeçildiğini biliyoruz.[145] Bu çözüm uygulanabilseydi muhtemelen şu anda üzerinde olan yeşil renkle elde edilene oranla çok

Boğaziçi'nde göreni fazla üzmeyen betonarme uygulamalardan biri:
Kartal Yuvası Apartmanı

daha doğaya uygun bir konut ortaya çıkacaktı. Yine de birçok Boğaz apartmanından çok daha sorunsuz bir sonuç elde edilmiş diyebiliriz. Apartmanın önünde, inşaat sırasında özenle korunan asırlık iki çamdan biri ne yazık ki sadece gövdesinin alt kısmıyla kendini hatırlatıyor. Diğeri ise hâlâ tüm görkemiyle ayakta.

Yan yana sıralanmış yalılar

Buradan itibaren yol tekrar sahilden ayrılıyor ve bizi bir dizi yalıyla baş başa bırakıyor. Karşımıza ilk olarak özellikle yaz mevsimlerinde düğün ve mezuniyet etkinlikleriyle çok hareketli görünen Ahmet Rasim Paşa Yalısı çıkıyor. Şimdiki haliyle dahi irice bulduğumuz bu yalı, eski fotoğraflarında çok daha hacimli görünüyor. Arkasından yol geçerken mühim bir kısmı tıraşlanmış ve bugünkü haline gelmiş.

İstanbul Belediyesi'ne ait olan ve bir süre okul olarak hizmet veren bu bina tümüyle yeniden inşa edilerek konaklama tesisi

Yok olduktan sonra tümüyle baştan inşa edilmiş ve otel olarak değerlendirilen Ahmet Rasim Paşa Yalısı

haline getirilmiş. 17 odalık ufak bir otel olarak düzenlenmesi görevini Mimar Reşit Soley'in üstlendiğini hatırlıyoruz. Bu yapıda en üst katı oluşturacak biçimde çatıyı enine yararak ortaya çıkarılan balkonlar dizisinin Boğaziçi mimarlık geleneğiyle ilintisini kurmak zor.

Hemen üzerinde, Boğaziçi'nin set geleneğini hatırlatan basamaklı bahçelerle erişilen bir köşk var. Aslen bir sonraki yalının tepe köşkü. Şu anda ise tümüyle bağımsız bir mülk. Kısa süre önce, sahibi olan çok tanınmış bir işadamının içeride spor yaparken fenalaşıp vefat etmesiyle gündeme gelmişti. Burada da budamayla çeşitli formlarda düzenlenmiş süs bitkisi (topiary) örnekleri özenle uygulanmış.

Sahilde, tam burunda koyu kırmızı Asaf Paşa Yalısı var. Bu konut hem deniz üzerine hafifçe çıkma yapar haliyle yeniden bahçeye yerleştirilen mehtabiyesi (veya gurup köşkü) ile hem de mülk sahibi ailenin aynı bahçede Boğaz'dan geçenlerin beğenisine sunduğu çağdaş heykel koleksiyonuyla Boğaziçi'ne lezzet katıyor. Birkaç sene öncesine değin üzeri açık ve boş durumda olan kayıkhanesi günümüzde cam cepheli bir spor odası olarak işlevlendirildi.

İhya edilen gurup köşkü ve çağdaş heykel koleksiyonu ile Asaf Paşa Yalısı'nın bahçesi birçok diğer yalıdan daha özenli

Bu dizideki yalılar genelde 70'li yılların sıradan betonarme yapıları. Bazıları ise eski formlara gönderme yapan, üzerine tahta yapıştırılmış betonarme örnekler. Kanlıca İskelesi yakınlarında, bu türden iki tanesi, aralarına asansör iliştirilerek yekpare hale getirilmiş ve gündemi bir süre meşgul etmişti.

Kanlıca Meydanı'nda en dikkat çeken yapı İskender Paşa Camii, ancak denizden bakıldığında minaresi dışında çok net fark edilmiyor. Aslen bir tekke olduğu için kendine göre bir özelliği var. Caminin hemen yanında yine bir radar kulesi var.

Çubuklu'da bostanlar ve yalılar

Kanlıca ismi halk arasında en çok yoğurdu çağrıştırır. Aslında Kanlıca yoğurdu Boğaziçi'ndeki işlev dağılımını akla getirmelidir. Yani biraz önce açıklandığı gibi Çubuklu'da has bostanlar varken, bu bölge de ekseriyetle mandıralara ayrılmıştır. Buranın süt ürünlerinin diğer mahallere göre daha fazla tanınmış olması böylece anlaşılabilir. Boğaz'daki birçok semtin, bazıları artık tükenmiş, hatta unutulmuş olsa da kendilerine göre bazı ürünlere odaklanması bu nedenledir. Keyfî olmayan bir görev dağılımı vardır Boğaziçi'nde. Çengelköy'ün salatalığı veya Arnavutköy'ün çileği de yine bu şekilde düşünülmelidir.

Kanlıca İskelesi'nden hemen sonra, kara tarafındaki ufak kulesiyle, alışmadığımız türden bir yalı görünüyor. Kayıkhane kemeri, yapıya oranla hayli büyük. Aslında büyük yalıların arazileri parsellenip satılırken, artık fazla işlevi kalmayan kayıkhanelerin de bağımsız yalılara dönüştürülmesi Boğaziçi'nde birden fazla noktada görülen bir uygulama. Dolayısıyla bu orantısızlık

aslen binanın tarihinin daha eskiye gidiyor olmasına dayanabiliyor. Diğer yandan geçmişinde ahşap malzeme bulunmayan bu yapının neden tahta görünümlü malzemeyle (muhtemelen polimer) kaplı olduğunu kavramak zor. Ayrıca önüne rıhtım eklenmesi nedeniyle kayıkhane, sanki bir bodrum penceresi gibiymiş görünüyor. Fransız balkonuyla tam boy yüksekliğe ulaşabilen çatı arası pencere de Boğaziçi mimarlığında alışık olmadığımız bir görünüm.

Birazdan bu çevrenin en görkemli yalılarından biri görünecek: Saffet Paşa Yalısı. Saffet Paşa meşhur Hüsrev Paşa'nın devşirmelerinden. Bu yalı, zamanında tümüyle ortadan kalkmış ve yine kısa süre önce mevcut arsaya eski fotoğraflardan yola çıkılarak sıfırdan inşa edilmiş.

Eski arsasının üzerine geçmiştekine benzer formda üretilen yapılara bir başka örnek: Saffet Paşa Yalısı

Kanlıca yoğurttan ibaret değil

Sahilde betonarme konutlar dizisi devam ederken yolun hemen ötesinde başlayan yamaçta ise Kanlıca Mezarlığı yer alıyor. Buraya defnedilmiş ünlü isimleri hatırlamamız gerekirse, ilk akla gelen, yalıların arkasındaki caddeye de adını veren Barış Manço olacaktır. Müzik dünyasının bir diğer ismi Kayahan da burada. Biraz önce yalısından söz ettiğimiz Saffet Paşa'nın, burada bir süre yaşayan ve yalısını yıktırıp betonarme şekilde yeniden yaptıran torunu, *Hürriyet* gazetesinin kurucusu Sedat Simavi de kendi semti Kanlıca'da medfun.

Burundan itibaren tekrar yalılara dönecek olursak eski görünümünü koruyan birkaç yapı bize tebessüm ediyor. Bunlardan biri Hacı Ahmet Arif Bey Yalısı. Pencerelerinin boyutları Boğaz'ın ahşap yapılarında görmeye alıştığımızdan daha ufak gibi algılanıyor. Yeni karkasına uyum sağlarken böyle bir dönüşüme uğramış olabilir. Eski fotoğraflarından hatırladığımız, II. Abdülhamit döneminin sık rastlanan çizgilerinden kıvrımlı saçak gibi ayrıntılar da yerlerini yine daha katı formlara bırakmış.

Bu dizideki yalılar arasında biri, strüktürü tümüyle çelik haline getirilmiş olan Ali Mazhar Bey Yalısı; diğeri ise Boğaz'daki

Ahşap halindeki zarif kıvrımlarının önemli bir kısmını yitirmiş bir konut cephesi

yalılarda sık rastlanmayan bir unsur olan süslü balkonuyla akılda kalan Ethem Pertev Yalısı. Sahipleri tarafından tümüyle yeniden yaptırılan bu yalının cephesinin bir süre sonra çarpan bir gemi nedeniyle hayli harap olduğunu hatırlıyoruz.[146] Bu yalının altındaki iki birim halindeki kayıkhanenin de inşaat sırasında duvarla örülerek kapatıldığını gözlemliyoruz. *Atlantic Records* firmasının kurucusu Ahmet Ertegün'ün dul eşi Mica Ertegün'ün adını bu yalının iç mimarisini gerçekleştiren kişi olarak analım.[147]

Birazdan sahil içeri doğru hafifçe kıvrılıyor. Normal şartlarda olsa olsa ufak bir koy olarak tanımlayacağımız bu girintiye "Körfez" adı veriliyor. Yani Kanlıca Körfezi bile demeyip sadece "Körfez" denildiğinde akla gelen yer burası. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Anadolu yakasında sahil hemen hemen dümdüz. O nedenle de bu tek örnek özel isim gibi kullanılıyor. Haliç'e Haliç denmesi gibi. Körfez artık burada bulunan yalıların tekne parkı durumunda. Hatırlanacağı gibi Bebek Koyu da büyük ölçüde böyleydi.

Körfez sahilinde, Prenses Rukiye'nin adıyla anılan yalı, büyük boyutlarıyla dikkat çekiyor. Geniş araziye yayılabilen yalılar arasında alışık olmadığımız bir dikey kurgusu var. Ortasındaki balkon, cephe görünümünde belirleyici. Hemen yanında Aşiyan Mezarlığı'nda andığımız Atilla İlhan'ın kız kardeşi Çolpan İlhan'ın hayata gözlerini yumduğu apartman var. Bir sonraki bina ise uzun yıllar boyunca Körfez Restoran'ı ağırlayan yapı. Şimdi el değiştirdi ve gösterişli bir cephe düzenlemesinin ardından tek ailelik konut olarak kullanılıyor.

Bu yalı sırasının arkasındaki yamaçta, zamanında Rukiye Hanım Yalısı'nın bahçesi olan Mihrabat Korusu başlıyor. Günümüzde Orman Genel Müdürlüğü tarafından işletilen bir mesire yeri durumunda.

Körfez'den karanın iç kesimlerine doğru yönelince Kavacık semti görülüyor. Bu semt, kent yaşamımızda pek gündeme

gelmezdi. Birazdan tekrar altından geçeceğimiz İkinci Boğaz Köprüsü'nün Anadolu ayağı buraya oturunca merkezi bir yer haline dönüştü. Aynı adlı dere Boğaz'a dökülerek uzun yıllar içerisinde bu girintiyi oluşturmuş gibi görünüyor.*

Körfez'in en iç kısmında uzun süredir boş duran bir arsa, yakın zamanda sıfırdan inşa edilen tarihi görünümlü bir yalıyla doldu. Körfez bittikten sonra, köprüye değin, birkaç tane yalı apartman var sahilde. Bunların genel özelliği bakımsız görünümleri. Dönemleri ile ilgili özel birer tasarım ürünü olmayan bu yapıların çağdaş bir yaklaşımla gözden geçirilmesi bu şeride estetik değer katacaktır.

* Derenin ismi de bu girintiyi oluşturan dere şeklinde gözleme dayanıyor olmalı. Korunaklı, ufak liman anlamında "Kavak" sözcüğünün küçültme ekli hali olduğunu düşünmek mantıklı görünüyor.

Kanlıca Körfezi ve arkada Mihrabat Korusu

Hekimbaşı Yalısı ve mimaride dengenin zaferi

Köprünün altında artık lokanta olarak kullanılan bazı birimler yer alıyor. Hemen ardından ise Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı adıyla anılan kırmızı yalı geliyor. Kuzeyden güneye doğru alçalan üç basamak şeklinde kademelenen yalının mevcut kısmı aynı şekilde kuzeye doğru da kademelenen neredeyse tam simetrik bir kütleymiş. Bugün ortadan kalkan selamlık kısmının yerinde bu balık lokantalarından biri var.

Hekimbaşı Yalısı kepenklerini kapattığında tam anlamıyla bir "kapalı kutu"ya dönüşen, Osmanlı mimarisinin, ahengi oranların beraberliğinde arayan incelikli tasarımlardan biriydi. Bu dengeyi bulmak kuşkusuz kolay değil, arkada yüzyılların deneyimi hissediliyor. İçe dönüklük ile Boğaz'ı kucaklama arasında kurulan dengeye birinci kattaki "loggia" da katkıda bulunuyor. Yapı grubunun temel karakteristiği, işlevlerine göre boyutlandırılan kütlelerin ölçülü kompozisyonunda yatıyor.

Hemen sonrasında, yine Boğaz'da pek aşina olmadığımız türde, ithal motif repertuarıyla düzenlenmiş bir cephe ile

Hekimbaşı Salih Efendi Yalısı'nın Harem bölümü. Vaktiyle yapının kuzey tarafında bulunan selamlık kısmının yerinde bugün bir balık lokantası var.

karşılaşıyoruz. İlerleyen zamanlarda, arkasına, bugün mevcut olan büyük kütle eklenmiş ve hâlâ konut olarak kullanılıyor. Cephenin orta yerindeki camekânlı kapı ise zamanında burada olan kayıkhanenin somut bir hatırası. Bu evin sahibi de futbol dünyasında son derece faal olduğunu yapının tüm cephesini sık sık kaplayan takım bayrağı ile gösteriyor.

Kayıkhanelerin camekânlı salonlar olarak kullanılmasına alıştık. Tarihi eserleri korumak kuşkusuz güzel ama kayık gelirse diye kayıkhaneleri olduğu gibi korumaya çabalamak yerine yeniden işlevlendirmenin de bir zararı yok doğrusu. Şerifler Yalısı'nda bunun güzel bir örneğini fark ettik. Eskinin hayli görkemli kayıkhanesi artık sınıf olarak kullanılıyor.

Yolun gerisinde, bu yalının hemen üst kotunda Pervaneli Köşk adı verilen bir konut var(dı). Ahşap, cihannümalı ve zamanında rüzgârgülü bulunması nedeniyle bu ismi taşıyan bir köşk(tü). Şu sırada tüm arsada görkemli beton teraslar gözlemleniyor. Yapılırken köşk de yekpare beton görünümünde. Üzerine yapıştırılacak tahtalarla belki eskiyi hatırlatır.

Pervaneli Köşk ve çevresinin geniş ölçekli alt yapı düzenlemeleri

Gün batımında Nuri Paşa Yalısı

Bir sonraki yalı ise Nuri Paşa'nın adıyla anılıyor. Bu yalının cephesinde de ev sahibinin mensubu olduğu spor kulübünün bayrağını sık sık çatıdan yere kadar asılmış olarak görmek olası.

Amcazade Yalısı'ndan gelip geçenler

Ardından Boğaziçi'ndeki yalı arsaları arasındaki en uzun cephelilerden birinin önünden geçmeye başlıyoruz. Sahil şeridinin dışında, arkadan geçen ve zamanında hayli dar olan yolun ötesindeki yamacın tamamının da bu mülkün arazisi olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Burası Meşruta Yalı adıyla da bilinen Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı. Amcazade'yi (veya

ailesinin en tanınmış ferdi Köprülü Mehmet Paşa'yla olan ilişkisinden hareket edilirse Yeğen Hüseyin Paşa'yı) Saraçhanebaşı'nda yaptırdığı medreseyle tanıyoruz. Türbesi de hemen yanında bulunuyor. Ancak Paşa bunlardan daha çok, Boğaziçi'nde (kalıntısı) bulunan en eski yalıyı (yaz mevsimlerinde) kullanmış olmasıyla hatırlanıyor.

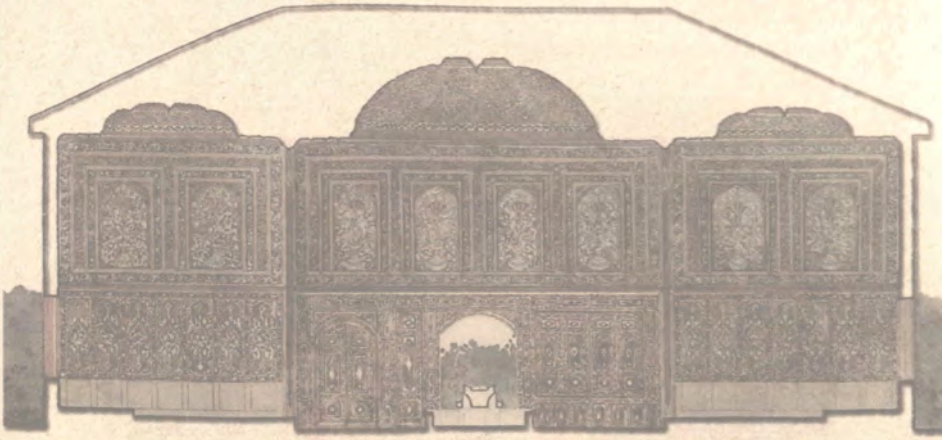
Yapının sadece selamlık divanhanesi ayakta kalabilmiş. Arsasında, ahşap yalı arazilerinde bulunması olağan birçok kâgir yapı temeline rastlanabiliyor. Mevcut yapı bir tahta perdeyle çevrili durumda. Üzerindeki restitüsyon resminden anlaşıldığı kadarıyla bu alanda (farklı farklı dönemlerde de olsa) bulunmuş tüm eski yapı birimlerinin bitişik nizamda tekrar inşa edilmesi niyeti var.

Güzelliği ve tarihi değeri bugün kolayca fark edilemese de Amcazade Yalısı ayakta durduğu sürece hep ilgi odağı olmuş. XIX. yüzyılda Sebah ve Abdullah Biraderler gibi fotoğrafçılar burada çok güzel görsel malzeme bulabilmişler. 1847-49 yılları arasında yaptığı Ayasofya restorasyonuyla tanıdığımız İtalyan Mimar Fossati de burayı ziyaret eden ve resimleyerek belgeleyen isimler arasında. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında boş bulunan geniş harem dairesine göçmenlerin yerleştirildiği ve bunun da yalının tahribine etkide bulunduğu rivayet ediliyor.[148]

Arazinin bitiminde Zarif Mustafa Paşa Yalısı'nın mehtabiyesi var. Günümüzde ayrı bir parsel olarak satılmış. Birkaç yıl öncesine değin kıyıdan içeride, yoldan arazinin yarısına kadarki kısmı kaplayan niteliksiz bir yapı olarak duruyordu. Lebiderya olarak tekrar inşa edildi.

Asıl Zarif Mustafa Paşa Yalısı ise sadece selamlık dairesi ayakta kalmış olarak farklı bir ailenin mülkiyetinde. Ortasındaki cumbası ve buna destek ve kimlik veren konsollarıyla etkileyici. 90'lı yılların başında bir Rumen şilebinin çarpması nedeniyle ağır hasar görmüştü. Ardından el değiştirerek restore edildi.

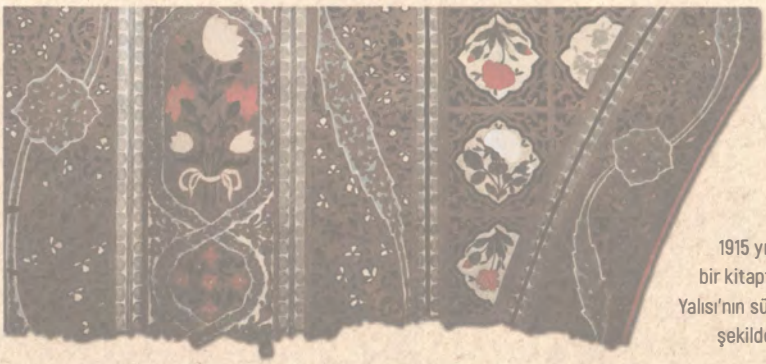
Hemen ardından gelen ve Yasinci adıyla anılan yalı ise çok kısa zaman öncesine kadar yoktu. Arsa halindeyken, göze çarpan

1915 yılında basılan bir kitapta Amcazade Yalısı'nın süslemeleri bu şekilde yansıtılmış.

Zarif Mustafa Paşa'nın adıyla anılan yalı. Ahşap yapısı dışında hamam ve kutsal emanet odası gibi kâgir unsurlarını da muhafaza ediyor.

bir kırmızı kütle halinde birden var edildi. Dışarıdan gözlemlenebildiği kadarıyla, aşırılıklardan kaçınılmış, özenli bir çalışma.

Buradan ileride Anadolu Hisarı İskelesi'ne değin bir grup sahil konutu daha karşımıza çıkıyor. İkisi birbirinden ayrı, diğer üçü ise bitişik nizam; hepsi rekonstrüksiyon yalılar. Bu seride Manastırlı İsmail Hakkı, Köseleciler, Talat Efendi, İlyas Bey gibi isimlerle tanınan ve çevreye güzel doku kazandıran bir grup yalı daha bulunmakta.

Boğaziçi'nde her an yepyeni eski yalılar inşa ediliyor olabilir.

"Hisar Peçesi"

Yalıların kattığı tat bir yana, kuşkusuz buradaki en önemli yapı, semte ismini de veren Anadolu Hisarı. Bu çevrede "Güzelce" sıfatıyla anıldığına da rastlamak mümkün. Bu ilk hisar muhtemelen Boğaz'dan geçişleri tümüyle engelleyebilmek ümit ve amacıyla değil de ağzına kurulduğu Göksu Deresi'ni korumak, dolayısıyla burada koruma altında küçük sabit bir donanma bulundurup Boğaz'daki Türk mevcudiyetinin kalıcı olmasını sağlamak amacıyla yapılmıştı ve bu açıdan da tam başarı göstermişti.

Fatih döneminde Hisar Peçesi adı verilen bir dış duvarla çevrelenerek Yıldırım dönemine nazaran çok daha geniş bir alana yayıldığı biliniyor. Tam sahilde yapılmıştı, ancak gün geçtikçe kara sınırının genişlemesiyle çevresine çoğunlukla yalı niteliğinde konutlar inşa edildi ve Hisar bunların arasında sıkışıp kaldı.[149]

Peçenin hemen dışında (deniz yönünde) tekneden görülemeyen, ancak İstanbul'da az sayıda örneği kalan namazgâhlardan birinin (Boğaz'daki bir diğer örneğini Küçüksu'da görüyoruz) yer alması bu çevreye ayrı bir özellik kazandırıyor.

Anadolu Hisarı namazgâhı ağaçların gölgesinde ve Hisar'ın görkeminin yanı başında hâlâ kullanımda

Günümüzde Hisar peçesinin içerisinden motorlu taşıtlara açık bir yol geçmekte, bunun mutlaka buradan kaldırılması gerekiyor.

Hisar'ın gözlediği Göksu Deresi'yle birlikte hemen güneydeki Küçüksu, geniş bir alüvyon ovası oluşturuyor. Buraya hâlâ bitki örtüsü barındırdığı zamanlarda, yani 70'li yıllara değin Küçüksu Çayırı adı verilirdi. Osmanlı devrinde Batı dünyasının da dikkatini çeken önemli bir mesire yeriydi ve "Asya'nın tatlı suları" ifadesiyle, Avrupa'daki Kâğıthane mesiresinin Anadolu yakasındaki karşılığı olarak yansıtılırdı.

Birinci Köprü yapılırken Boğaz sahillerindeki en yakın geniş alan olarak tespit edilip şantiye sahası olarak kullanılmasıyla bu mesirenin sonu gelmeye başladı. Toparlanması öngörülürken İkinci Köprü için de aynı şekilde kullanıldı. Bu biçimde hırpalanan çayır, sonrasında rehabilite edilmek yerine büyük ölçüde atıl bırakıldı. Bir kısmı çevrelendi, bir kısmı da üniversite yerleşkesi olarak inşaata açıldı.

Mihrişah Sultan Çeşmesi ve Küçüksu Kasrı

İki derenin arasındaki sahilde artık alışıldık hale gelen türden çok sayıda yeme içme birimi oluşturuldu. Bunlar yüzünden görülmesi kısmen zorlaşsa da hâlâ tüm Boğaz'ın en alımlı çeşmelerinden biri burada bulunuyor. Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi, yanında bulunduğu kasır eski ahşap kasrın yerine yapılmadan 50 sene kadar önce inşa edilmiş. Birkaç basamakla çıkılacak şekilde yükseltilmiş olarak tasarlanmış. Son zamanlarda iki yanına yeniden dikilen mihrap taşları sayesinde bütünleştiği

platformun bir açık hava namazgâhı olduğu kavranabilir hale geldi.

XIX. yüzyılın hemen başlarında yaptırılan ve III. Selim'in annesinin adını taşıyan bu yapı, Osmanlı çeşme mimarisinin Lale Devri ile birlikte geliştirdiği bir tipi yansıtıyor. Lale Devri'nde inşa edilen bir grup çeşme, bağımsız bir yapı olarak tasarlanmıştır. Bilinen en anıtsal örnekleri arasında Topkapı Sarayı'nın ana kapısının önünde duran III. Ahmet Çeşmesi, gezimizin başında önünden geçtiğimiz Tophane ve biterken selamlayacağımız Üsküdar çeşmeleri sayılmalıdır.

Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi de kübik ve simetrik cepheli gövdesi, çeşme aynaları, yazıt bölümü ve geniş saçağıyla bu çeşmeler dizisine daha geç bir tarihte katılmıştır. Ortadaki kubbesi ve köşelere denk gelen kubbecikleriyle Topkapı Sarayı'nın önündeki III. Ahmet Çeşmesi'ni andırır. Binanın bütün yüzeyleri ve saçağının altı, boş yer kalmamacasına süslemelerle doldurulmuştur. Çeşme aynalarındaki kıvrımdallı motifler ve kompozisyonu bütünleyen istiridye kabuğu motifi Osmanlı sanatına aktarılmış olan Rokoko biçimler dağarcığından alınmadır.

Boğaziçi'nin en gözde mesirelerinden Küçüksu Çayırı'nın kısmen bakımlı ancak nedense kullanılmayan bölümü. Geride Küçüksu Kasrı ve İkinci Boğaz Köprüsü görünüyor.

Küçüksu'daki bu zarif çeşme III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan'dan Boğaziçi'ne bir hatıra

Kuşkusuz bu mahalde bulunan en önemli yapı Küçüksu Kasrı'dır. Küçüksu Kasrı Boğaziçi kıyılarının en hareketli ve göz alıcı yapılarından biri. XIX. yüzyıl Osmanlı mimarlığı içinde, Orta ve Batı Avrupa saray mimarlığının etkilerini doğrudan yansıtan bir örnek. Hacmi küçük ama iddiası büyük bu yapıyı Fransız ve Alman Rokoko sanatının çizgisinde görmek gerek. Cephe baştanbaşa, hiç boş yer kalmayacak şekilde taş bezeme ile değerlendirilmiş. Kucaklayıcı geniş bir Barok merdiven, burgulu sütunlar, çelenkler, nişler içinde vazolar, yığın yığın ama yine de dengeli yerleştirilmiş dekoratif unsurlar bu yapının yüksek sanat niteliğini gösteriyor, daha doğrusu imparatorluğa yakışır özenini duyuruyor.

Küçüksu Kasrı aynı zamanda bir geleneğe son verilen yer olarak da kayıtlara geçmiştir: Padişahlar imparatorluğun ilk zamanlarından itibaren yemeklerini yalnız yerlerdi. Rus Çarı'nın kardeşi Konstantin Kudüs ziyareti dönüşü İstanbul'a

uğradığında, Sultan Abdülmecit burada onunla aynı masada yemek yemiştir.[150]

Kasır bahçesinden, çağdaş bir yay köprüyle Küçüksu Deresi'nin üzerinden geçilerek atıl bir park alanına erişil(em)iyor. Zamanında Küçüksu halk plajının bulunduğu bu yer şimdi sahili kullanılamaz, gerisi ise yeşillendirilmiş bir boş alan halinde bekletiliyor.

Bunca olumsuzluk arasında, Küçüksu Çayırı'nın ihyası yolunda bir adım atıldı ve buna kasır bahçesinden yolla ayrılan ve kasrın hemen arkasında tamamen yıkılmış bulunan Mihrişah Valide Sultan Camii'nin yeniden inşa edilmesiyle başlandı. Boğaziçi, 1950'li yıllarda harap durumda bulunan ve dönemin yetkililerinin restore etmek yerine ortadan kaldırma yolunu seçtikleri bu yapıta tekrar kavuşmuş oldu.

Eski plajın bittiği ve sahilin neredeyse dik açıyla yön değiştirdiği noktanın ardından hayli uzun bir deniz cephesi bulunan Kıbrıslı Yalısı'na tesadüf ediyoruz. Muhtemelen Osmanlı döneminin sonlarına değin Boğaz sakinleri yalıların böyle yayvan ve

alçak olmasına daha alışıktılar. Sonraları eğilim daha çok kat çıkmak yönünde olmuş gibi görünüyor.

Kıbrıslı Yalısı 60 metrenin üzerindeki cephesinin kompartmanlarından anlaşılacağı gibi birden fazla ailenin kullanımına bölünmüş durumda. Orta kısımda yer alan konutun denize erişimi muhtemelen sadece pencereden atlamak suretiyle olabiliyor. Bahçe bölümünün yola yakın tarafında, denizden hayli içerlek olarak Sedad Hakkı Eldem tasarımı bir konutun da bulunduğu fark ediliyor. Hemen arkadaki tepe Sevda Tepesi olarak biliniyor ve koruluk alan olarak muhafaza ediliyor. Zamanında Kıbrıslı Yalısı'nın mülküne dâhilmiş.

Kıbrıslı Yalısı'na yapılacak bir ziyaret, maddi olanakları yüksek ailelerin konutlarında gördüğümüz "kış bahçeleri"ni bile ancak "derme çatma", hatta "kümes" olarak tanımlamamıza yetiyor. Geniş pencerelerin verdiği aydınlık, dışarıda yeşillik, ortada fıskiyeli havuz, köşedeki sedir; sadece geleneksel malzeme ve alışkanlıklarla da huzura ulaşmanın mümkün olduğunu hatırlatıyor.

Bu yalının bitişik komşusu, büyük bir kütle oluşturan bir apartman. Zamanında burada bulunan İsmail Paşa Yalısı, bu satırların yazarının ailesinin yazlık konutu olarak geçirdiği uzun yılların ardından, 1972'de çıkan bir yangınla kül olarak yerini bu apartmana bırakmış. Yalı Bornovalı ailesinin hatıralarında bahçedeki ayazma ve muhtemelen Birinci Dünya Savaşı sırasında sığınağa dönüştürülen yarı kapalı mekanla (belki bir serdap köşkü) kalmış.

Bir sonraki yalı ise Abud Efendi'nin ismini taşıyor. Dönemin önemli isimlerinden Abud Efendi'den ziyade son zamanlarda içinde çekilen diziyle tanınır olmuştu. Abud Efendi Yalısı, aslen Altunizade ailesine ait bir mülk olarak XIX. yüzyıl ortasında inşa edilmiş. Bu aileyi hatırlayınca Arnavutköy'de söz ettiğimiz Halet Çambel-Nail Çakırhan aşkını hatırlatan bir "ayrı dünyalar" evliliği daha akla geliyor. Nazım Hikmet'in, Altunizadelerin torunu olan eşi Piraye "Altınoğlu" ile bu yalıda olmasa da Altunizade'deki köşklerinde çok vakit geçirdiğini biliyoruz.

Yanındaki yalı Kont Ostrorog Yalısı. Önce geniş bir bahçeyle başlıyor. Burada açık alan bulunması, geri planda kalan ve yalılarda her zaman mevcut olduğunu belirttiğimiz setleri görebilmemizi sağlıyor. Biraz dikkatlice bakıldığında, bu setlere, gelenekle ilişkilendirilemese de şık sayılabilecek çok sayıda

Arkadaki Sevda Tepesi bir aralar basında çokça yer almıştı. Aslen öndeki yayvan Kıbrıslı Yalısı'nın korusu. En sağdaki ise İsmail Paşa Yalısı'nın bir bölümü. Geride, yukarıda Adile Sultan Sarayı görülüyor.

Bir önceki sayfada sağda küçücük görünen İsmail Paşa Yalısı ve bitişiğindeki Abud Efendi Yalısı Tepedeki köşk karşı sayfadaki fotoğrafta da görülüyor.

tarihi taş eser yerleştirilmek suretiyle zenginlik katıldığını fark etmek mümkün oluyor.

Bahçe kısmının hemen sahilinde ise geç antik döneme ait olduğu izlenimi veren ve normal şartlarda taşıyıcı görevi olması gerekip bir şey taşımayan üç sütun bulunuyor. Bunların işlevi

Kıbrıslı Yalısı artık İsmail Paşa Yalısı'nın değil bu apartmanın komşusu

Kont Ostrorog ve Hadi Bey Yalıları ile yamaçtaki köşkler

denizden incelendiğinde anlaşılamayabiliyor. Doğru güne denk getirenler, söz ettiğimiz sütünlardan ulusal bayramlarda bayrak asmak için faydalanıldığını gözlemleyebiliyorlar.

Yalının arazisinde, inşaat yapılmaksızın boş bırakılan ve sahil bahçesi olarak kullanılan bu bölüm aslında pek alışılagelmedik bir unsur. Aslında eski fotoğraflar burada da yapılaşma olduğunu gösteriyor. Yalıda oturan ailenin tercihi, kolaylıkla yasal izin alarak rekonstrüksiyon gerçekleştirebilecek olmalarına karşın buraya inşaat yapmamak yönünde gibi görünüyor. Boğaziçi'nde her metrekareye haddinden fazla yapı sığdırmaya çalışan genel eğilimden son derece farklı.

Hemen yukarısında aynı renkte bir köşk var. Tümüyle betonarme olarak yenilendiğini, ardından da Mimar Dr. Sinan Genim tarafından geleneksel çizgilere uygun şekilde düzenlendiğini biliyoruz. Bu yalı ve köşk ile bir sonraki yalıda bulduğumuz örnek uygulamalardan bir tanesi, Boğaz'daki konutlarda mutlaka bulunmasını beklediğimiz pencere kepenklerinin kullanımından kaçınılmayışı. Kepenksiz bir yalı düşünmek zor. Denizden gelecek serpinti, ayrıca kışın zorlu hava şartları yalıya pencerelerden mutlaka hasar verebilirdi. Yazın da günün saatine göre arzu edilen ayarda yukarı kaldırılmasıyla güneşe

karşı siperlik işlevi olurdu. Diğer yandan, bu köşkün pencere kepenklerinin hemen her zaman kapalı olduğunu gözlemliyoruz. İçinde sürekli oturulmadığı belirgin.

Kont Ostrorog'dan sonra Hadi Bey Yalısı geliyor. Tümüyle ortadan kalkmış olan bu konut özenle yeniden inşa edildi. "Shakespeare's Globe Theater"ı da yeniden inşa eden firma, yapıyı oluşturan tüm ahşap ayrıntıları farklı meşe çeşitlerinden İngiltere'de üretti ve ardından yapı, sahildeki arsanın üzerinde monte edildi. Eski resimlerinde tepesinde bir cihannüma bulunduğunu gözlemlediğimiz bu yapının son halinde nedense bu unsura yer verilmemiş. Ama olmazsa olmaz dediğimiz kepenkleri bu yapıda da görerek takdir ediyoruz.

Dört tarafta Cemile Sultan esintisi

Kandilli İskelesi'ne doğru devam ederken yamaca tırmanan bir yol başlıyor. Burası tüm tepeyi kapsayacak şekilde şu anda İstanbul Ticaret Odası tesisleri olarak kullanılan Cemile Sultan Korusu. Cemile Sultan'ın adını taşıyan korunun, bulunduğu tepenin diğer yamacındaki birçok korudan daha şanslı olduğunu söylemek mümkün. Sonuç itibariyle İstanbul Ticaret Odası'na ait ve içinde sınırlı bir yapılaşma var.

Kitapta Sultan Abdülmecit'in kızı Cemile Sultan'ın adını üçüncü kez anıyoruz: 17 yılla sınırlı bir ömür ama Fındıklı'da saray (Bugün Mimar Sinan GSÜ), Bebek'te kızının (Emine Valide Paşa) sarayı ve Kandilli sırtlarındaki koru. Tahmin edilebileceği gibi sahilde de çok görkemli bir sarayı bulunmaktaymış. Söz ettiğimiz saray, Boğaziçi Üniversitesi'ni yansıtan geniş bir fotoğrafta, karşı kıyıda tüm ihtişamıyla sezilebiliyor.

İskeleden itibaren Boğaz'da çok alışık olmadığımız şekilde bir yaya yolu, buruna kadar devam ediyor. Böylece buradaki konutların önünde kısa da olsa bir sahil yürüyüşü yapılabiliyor. Burundaki Edip Efendi Yalısı'na değin gidildiğinde çok geniş bir alanın manzarasına hâkim olunabiliyor. Burası genelde balık tutmak için gelenlerin kullandığı bir hat. Rıhtım, denizin hırçınlığı nedeniyle biraz hasar görmüş durumda. Burada yürümek özellikle Edip Efendi Yalısı'nı yakından incelemek açısından da bir fırsat oluşturuyor.

Yalı neredeyse tam simetrik olacak şekilde ortasına çok yakın bir yerden ikiye bölünmüş. Karadeniz yönüne bakan kısım, çok az daha büyük ve harem bölümü olarak inşa edilmiş; Marmara yönündeki ise selamlık. Bu uçtaki kayıkhanesi hâlâ hayli belirgin durumda. Yalının hemen arkasında gözü oldukça rahatsız eden bir radar kulesi var.

Bu yalıdan karşı yakaya, Aşiyan yönüne doğru tüm Boğaziçi'nin en dar mesafesi kaydediliyor. Genişlik 700 metrenin altına iniyor. Mesafenin daralmasından da anlaşılacağı gibi Kandilli hayli ileri çıkan bir burun. Tüm çevresi boyunca da konutlar sıralanmaya devam ediyor. Bunların arasında çok sayıda apartman, birkaç tane de dikkate değer rekonstrüksiyon var.

Harem ve selamlık bölümlenmesi net biçimde hissedilen Edip Efendi Yalısı

Birinci Dünya Savaşı sırasında gaz yüklü bir teknenin kıyıya çarptığını, bu dizideki 11 yalıyı tümüyle yaktığını biliyoruz. Edip Efendi Yalısı yüksek ve dayanıklı yangın duvarı sayesinde bu civarda yanmadan kalabilen tek yalı olmuş.[151]

Yamaç boyunca, son yıllarda fotoğraflardan yola çıkılarak yeniden üretilen birden fazla köşk bulunuyor. Sahildeki en çarpıcı rekonstrüksiyon örneği ise Clifton Yalısı olarak anılan kâgir bina. Birkaç yıl öncesine değin arsanın bugün bahçe olan bölümünde iki katlı, niteliksiz bir betonarme bina vardı. Görsel belgeler sayesinde yalı eski günlerindeki görünümüne, eski yeri olan taş kayıkhane tonozlarının üzerine kavuşturuldu.

Hemen ardından da Sedad Hakkı Eldem yapıları arasında en geniş alana yayılanlardan biri olan apartman var.

Amerikan Kız Koleji'ne karşı Kandilli Kız Lisesi

Kandilli Burnu'nun en tepesinde, çok büyük boyutlarıyla en çok dikkat çeken yapı, Adile Sultan Sarayı adıyla anılıyor. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir kız okulu (dönemin ifadesiyle "İnas Mektebi") olarak kullanılmaya başlanmış. Kandilli Kız Lisesi olduktan sonra yanmış. Okul hâlâ var ama bu binanın içerisinde değil, biraz daha aşağı kota inşa edilmiş bulunan daha yeni binalarda hizmet veriyor. Okul yerleşkesi olarak tahsis edilmiş olması, içinde bulunduğu arsanın parsellenerek imara açılmasını büyük ölçüde engellediğinden şu anda hâlâ koru dokusuna yakın bir görünüm arz ediyor.

Boğaz mimari geleneğinden uzak bir yalı; Clifton Yalısı.
Kısa süre önce kayıkhanesinin üzerine titizlikle yeniden inşa edildi.

Adile Sultan Sarayı'na dönecek olursak, ana yapı yeniden inşa edildi, gösterişli şekilde dekore edildi ve bir etkinlik mekânı olarak hizmet veriyor. Birçok noktasından Boğaz'ın neredeyse her köşesinin manzarasına hâkim.

Adile Sultan İnas Mektebi, Boğaz'ın hemen karşı kıyısındaki Arnavutköy'e 1907 yılında yerleşen, göz göze bakıştıkları söylenebilecek kadar kendisine yakın olan Amerikan Kız Koleji'nin kurulmasından kısa süre sonra bir inas mektebi (kız okulu) olarak eğitim vermeye başlamış. Bunun bir tesadüf olması da mümkün, ancak Osmanlı'nın, bir yabancı ülkenin yaptığı bu kapsamlı eğitim hamlesinin altında kalmadığını ifade eden bir yanıt olabileceğini iddia etmek de muhtemelen gerçeklerden çok uzaklaşmak olmayacaktır. Hatta böyle bir rekabetin aslında fiilen var olduğunu ve 1950'li yıllarda hâlâ devam ettiğini gösteren bir hatırayı aramak için çok uzağa gitmeye de gerek yok: Bu satırların yazarının annesi Kandilli Kız Lisesi'nin başarılı bir öğrencisiyken ailesini

evlerinde ziyaret eden Amerikalı bir heyetçe okullarına davet edilmiş ve bursla okutularak Amerikan Kız Koleji mezunu olmuş.

Tekneyle gezerken görmeye olanak yok ama Adile Sultan Sarayı'nın hizasında tepe boyunca devam eden Sıraevler Sokak'taki sivil mimari doku hâlâ gönülleri okşuyor.

Sarayın dar ön cephesi ile sahil arasındaki teraslarda da birden fazla rekonstrüksiyon köşk bulunmakta. Bunlarla birlikte bölge, eski eserlere benzetilmiş binalarla düşük yoğunluklu iskân sayesinde doğal ve tarihi dokuda rahatsızlık uyandırmayan bir özellik arz ediyor.

Sahilin devamında birkaç tane daha apartman yalı var. Bazen ikişer tanesi birden aynı yapıda kullanılan ahir zaman cihannümaları ile donanmış çok sayıda villanın bir araya getirildiği iskân alanları bulunmakta. Mülk sahiplerinin verdiği bilgiye göre, günlük yaşamda kullanım karşılığı bulamayan bu çatı odaları ardiye olarak kullanılıyor.

Bu kuleli, hatta kukuletalı evler aslında sadece Boğaziçi'nin kaderinin bir parçası değil; özellikle Amerikan orta sınıfının banliyö evlerinde görülen bir akımı da yansıtıyorlar: ABD'de McMansion denilen bir tipoloji söz konusu. "Mansion" İngilizcede konak anlamına geliyor. Başına Mc koyarak da bir yemek zincirine benzetilip tek tip, sıradan kavramlarına gönderme yapılıyor; biraz gösteriş meraklısı ama dikkate değer bir kültür birikimi yansıtmayan konutlara verilen bir isim. Boğaz'da bu tür yapılara sık sık rastlayabiliyoruz. Sadece konutlarda değil, kamu yapılarında da aynı çizgi karşımıza çıkabiliyor.

Van'dan gelip şehrinin ismini Boğaziçi'ne yazdırmak

Şimdi karşımızdaki sahilde kâh otopark kâh bitkili park olarak Boğaziçi'nin geçmişine uymayan bir şerit yer alıyor. Ardından yine özel mülk yalılar başlıyor.

İlk karşımıza çıkan konut, "Boğaziçi'nde güzel şeyler de oluyor" dedirtiyor. Uzun yıllar boyunca fabrika (bildiğimiz fabrika) olarak kullanılan, bunun için bahçesine korku verici ek bir yalı-fabrika binası da yapılan tarihi eser, hem de Recaizade ailesine ait olan eser, sonunda tekrar bir ailenin evi haline dönüştü. Eklenen sanayi yapısı yıkıldı, yerine huzurlu bir bahçe yaptırıldı. Fabrikanın sahibinin kim olduğu bütün bu tuhaf geçmişe daha da ilginç bir tat katıyor: Süleymangil ailesi. Ailenin tanınmış bir ferdi, Yılmaz Pütün (bilinen adıyla Yılmaz Güney) ile evlendikten sonra Fatoş Güney ismiyle tanınan Jale Fatma Süleymangil bir röportajında dedesinin Vaniköy'deki yazlığında geçen günleri anlatıyordu.[152] Yani yine Boğaz'ın zengin kız fakir oğlan aşklarından bir tanesine rast gelmişiz.

Bu seride kâgir (görünümlü) ilk yalının ardından bir yüksek bir de tek katlı kırmızı yalı var. Sultan Reşat'ın hanımlarından birine tahsis edilen yapı Kadın Efendi Yalısı ismiyle hâlâ bu hatırayı barındırıyor.

Buradan itibaren bir dizi Vaniköy yalısıyla devam ediyoruz. Bunların birçoğu dönemlerinin varlıklı aileleri arasında el değiştirmelerine alıştığımız mülkler.

Bu seride, 1990'ların başında iki yalıyı birden kül eden bir yangını hatırlıyoruz. Bunlardan biri eski görünümünü unutturmayacak şekilde yeniden inşa edildi. Bitişiğindeki yalı ise ihya edilmedi. Sulak bir bahçe görünümünde, bol yeşillikli bir arsa halinde bekliyor.

Aralıksız yalılar şeklindeki bu yerleşim şeridinin hemen hemen ortasında Vaniköy Camii yer alıyor. Cami de semt de adını Vânî Mehmet Efendi'den alıyor. Dönemin padişahı IV. Mehmet buraları ona ihsan etmiş. Hâce-i Sultani için büyük bir hediye sayılmaz. Aslında Mehmet Efendi Van'ın içinden değil, Hoşap* kasabasından. Dolayısıyla Hoşabî diye de anıldığı oluyor. Ancak eğitimini aldığı Van, tanınırlığında daha ön planda olmuş. (Zaman zaman *Vankulu Lugati*'yle tanınan Mehmet Efendi'yle karıştırılabiliyor) Mehmet Efendi vazife hayatında çabuk ilerlemiş; Eminönü'ndeki Yeni Cami yüz yıla yakın bir bekleyişten sonra tamamlanıp açıldığında buranın vaizliğine getirilmiş. Şehzadeleri yetiştirme şerefine nail olmuş. Vaazları padişah dâhil herkesi etki altında bırakır nitelikteymiş.

Savaş yanlısı olmayan IV. Mehmet'in İkinci Viyana Kuşatması kararını almasında Vânî Efendi'nin de etkisi olmuş. Ordunun dini ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuşatmaya katılan Mehmet Efendi askeri sürekli motive etmiş. Kuşatma başarısızlıkla sonuçlanınca, savaşı teşvik eden Hoca da gözden düşmüş ve kısa süre sonra sürgünde vefat etmiş.[153]

* Bu sözcük bir süreliğine siyasi coğrafyamıza tercüme edilerek "Güzelsu" halinde kullanılmış.

Kandilli Rasathanesi dürbün binası

Caminin bitişik komşusu yine bir Sedad Hakkı Eldem yapısı; Kıraç ailesinin yalısı.

Kıyıdan hafifçe uzaklaşılarak bakılınca Vaniköy'ün üst kesimlerinde Kandilli Rasathanesi'nin (anlaşılamayan bir sebeple Kandilli'de değil, Vaniköy'de bulunuyor) kulesi kısmen görülebiliyor.

Bu tepede 1910 yılına değin Boğazlar Komutanlığı'na bağlı bir topçu birliğinin ve İstanbul Belediyesi'ne bağlı yangın gözlem memurlarının bulunduğunu biliyoruz. Bunların tahliye edilmesiyle, bugün Boğaziçi Üniversitesi'ne bağlı olan rasathanenin (o günkü ismiyle Rasathane-i Amire'nin) temelleri atılmış.[154] Cumhuriyet'in ilanından kısa süre sonra, 1926'da ise bugünkü rasathanenin simgesi sayılabilecek Dürbün Binası'nın temeli atılmış. Yapı 1936 yılında hizmete girmiş.[155] Birinci Ulusal Mimarlık dönemi özelliklerini gösteren binanın mimarı hakkında elimize ulaşan bir belge henüz yok. Boğaziçi Üniversitesi'ne bağlı bu yapı, ziyaret güzergâhlarında bulunmuyor. Varlığı uzaktan fark edilse de yoğun ağaçlandırma nedeniyle ayrıntıları hakkında hiçbir izlenim edinilmiyor.[156]

Mahmut Nedim Paşa Yalısı'nın birimleri

Dizinin sonuna doğru Mahmut Nedim Paşa Yalısı görülüyor. Sami Paşazade Sezai'nin uzun yıllar bu yalıda oturduğunu biliyoruz, ancak edebi üretiminin bir kısmını burada yaptığına dair bir belge mevcut değil.[157]

Harem ve selamlığı defalarca ayrı ayrı el değiştirdi. Selamlığın bir süre Kızılay'a ait olduğunu da hatırlıyoruz. Sonra yeniden tek ailenin elinde bir konutun farklı birimleri olacak şekilde toplandı. Birimler dış görünümleri eskisi gibi kalacak şekilde düzenlendi. Mahmut Nedim Paşa Yalısı'nın yamaçtaki korusunun mülkiyeti ise ayrıldı. Tepedeki köşk 1980'lerin siyasal yaşamında adı sıkça duyulan Eymen Topbaş'ın ismiyle anılıyor.

Büyük kütlede büyük zarafet: Kuleli Askeri Lisesi

Burun dönülünce yalı dizisi sona eriyor ve parklarla sahil yolunun izlendiği Kuleli Caddesi başlıyor. Burada, adı üzerinde, Kuleli Askeri Lisesi'nin cephesi yolun tüm kara yönünde hüküm sürüyor.

Kuleli Askeri Lisesi'nin ana binası ile bitişiğindeki ek binanın yan yana gelmesiyle Boğaziçi için çok uzun bir cephe ortaya çıkıyor. Yapı Osmanlı'nın son dönemlerinde inşa edilen avlulu geniş kışla mimarisinin özelliklerini anıtsal bir boyutta ve özende taşımakta. Monoton ritimde pencere sıraları, iki köşenin ve merkezdeki kapı alanının vurgulanması bu özelliklerin başlıcaları. Başka örneklerde köşeler daha alçak yapı parçalarıyla belli edilirken, burada kuleler ve külahlar, cepheye özgünlük katıyor.

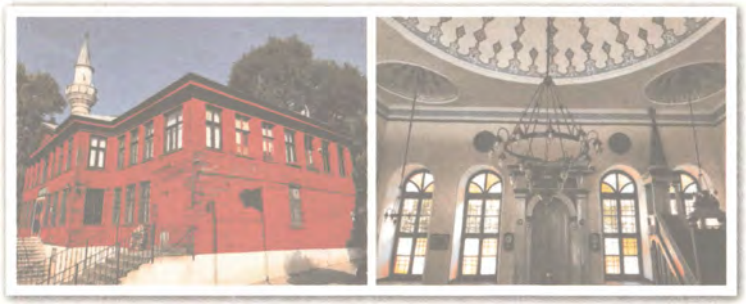
Yapıda, izleyicinin görkemli cephe tarafından şartlanan gözünün algılamakta zorlanacağı bir derinlik de var: Sahildeki iki kule arasındaki bölüm, denizden iç kesimlere doğru yönelen dikdörtgen bünyenin yalnızca kısa kenarını oluşturuyor.

Kuleli deyince, bu yapının adının kulelerinden geldiğini düşünen kişi sayısı az değil. Yanılgıya düşmemek gerek. Henüz Vânî Mehmet Efendi vesilesiyle Vaniköy diye bir isim yokken, bu çevrenin genel adı Kuleli. Muhtemelen Kanuni'nin yaptırmış olduğu bir cihannüma ile bağlantılı. Evliya Çelebi bundan 9 katlı bir kule olarak söz ediyor.

Caddenin bu düz kesiminin bitiminde koyu kırmızı rengiyle göze çarpan Kaymak Mustafa Paşa Camii var. Merkezinde hayli dik yükselen çatısı ile dikkat çekiyor. Bunun sebebi içeri girilince anlaşılıyor: Çatının altında bir kubbe gizlenmekte. Daha da sevimli bir sürpriz; bu ana kubbenin dört tarafında dört köşeye doğru boşlukları dolduran dört tane daha minik sevimli kubbecik olması. İçeri girmek için birkaç basamak çıkmayı göze almak gerekiyor. Ne de olsa "fevkani" tabir edilen türde bir cami burası, yani ana mekânı yer seviyesinden biraz yukarıda konumlandırılmış. Boğaziçi'nde defnedilmeyi yeğleyenlerin aksine Paşa muhtemelen daha prestijli sayıldığı için şehir

Kuleli'nin cephesi Boğaz'a, Dolmabahçe Sarayı'nda olduğu gibi, Osmanlı Batılılaşma mimarlığında sıklıkla karşılaşılan bir Rönesans havası katıyor.

Kaymak Mustafa Paşa Camii dış görünüm ve iç mekanın sunduğu güzel sürpriz

merkezinde, Beyazıt Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi haziresine gömülmüş. Ancak şansı yaver gitmemiş ve 1956'da istimlâk nedeniyle mezarı nakledilirken taşı ikiye kırılmış.[158]

Sahil şeridi yine parklarla devam ediyor. Ardından da önce parkların hizasında, yolun kara tarafında, sonra ise hem kara tarafında hem de sahil şeridinde bazı sanayi yapıları diziliyor. Sahildeki yapılar konaklama ve yeme içme tesisleri olarak düzenlenmiş. Bunlar başladığı andan itibaren yol kıyıdan uzaklaşıyor ve bir daha sahil yolu niteliği kazanmıyor. Tekneyle devam etmenin isabetli bir karar olduğunu bu vesileyle tekrar teyit ediyoruz.

Bu hizada tam tepede Köçeoğlu Köşkü ve Vahdettin Köşkü olarak hatırladığımız yapılar grubu arkaya doğru hayli kapsamlı bir düzenleme yapılarak Cumhurbaşkanlığı'nın Anadolu Yakası Çalışma Ofisi işlevini üstlendi.

Gördüğümüz yapılar önce Köçeoğlu Köşkü, ortada, soğan kubbesiyle kendini belli eden Vahdettin Köşkü ve ardından birbirinin eşi Kadınefendi ve Agavad Köşkleri. Bu son ikisinin mevcudiyeti biliniyordu, ancak tam konumları tespit edilememişti. Muhtemelen manzaradan en verimli şekilde faydalanmak amacıyla diğerleriyle aynı sırada ihya edildiler.

Vahdettin Köşkü Boğaz'a hâkim konumuyla göz alıyor. Yalı olmadığını, ama yine sayfiyede, örneğin adalarda karşılaşılan

türden hafif bir mimariye sahip olduğunu duyuruyor. Asimetrik gövdesi, Barok saçaklı bölümü ve özellikle köşesindeki zarif kulesiyle öne çıkıyor. Eşlik eden ağaçlarıyla bütünleşik haldeyken rahatlıkla bir yağlıboya "tablo konusu" olabileceğini söylemek gerek.

Kadınefendi Dairesi deyince Şehzade Vahdettin'in ufaklığını da hatırlayalım: Validesi Gülistû Hanımefendi şehzadenin ufaklığında vefat etmişti. Son çocuğu olduğu babası Padişah Abdülmecit'i kaybettiği zaman da sadece 6 aylıktı. Köşk onu büyüten kadınefendiye bir vefa nişanesi.

Köşkün geniş arazisinin ardında geniş bir mezarlık var. En ünlü sakini Çengelköy'ün neredeyse merkezinden buraya ulaşan sokakta da ismi yaşayan yazar Kemalettin Tuğcu.

Sahile dönecek olursak birazdan Çengelköy Vapur İskelesi hizasına geleceğiz. İskeleden itibaren, ortadan kalkmış bazı yalıların yeniden inşa edildiğini gözlemliyoruz. Bunların arasında en göz alanı Vahdettin Köşkü'nü de ayağa kaldıran Mimar Dr. Sinan Genim'in titiz bir çalışmayla rekonstrüksiyonunu yaptığı,

Çengelköy'ün dönüşümü: Sahildeki metruk sanayi birimleri turizm alanı oldu. Villalar yapılırken görenleri çok korkutan çorak bayır yeşillikler içinde. Tarihi niteliğini çoktan yitirmiş olan Vahdettin Köşkü de bu fotoğraf çekildikten sonra ihya edildi.

Çengelköy doğumlu en tanınmış isimlerden biri Kemalettin Tuğcu. Doksan yılı aşan bir ömre yüzlerce roman sığdıran yazarın kitaplarını okumayanlar bile Ayşecik'in sinemaya uyarlanmasıyla onu nesiller boyu yakından tanıdılar.

şu sıralarda sarı boyalı olan Abdullah Ağa Yalısı. Çağdaş işleviyle bağlantılı olarak önüne eklenen geniş platformu ise Osmanlı geleneğinden hatırlamıyoruz.

Çengelköy'ün ve tüm Boğaziçi'nin en nadide hatıralarından biri de Abdullah Ağa Yalısı'nın hemen sonrasında gördüğümüz Sadullah Paşa Yalısı. Bir ara kiralandığı ünlü isimler nedeniyle

Bostancıbaşı Abdullah Ağa Yalısı titiz rekonstrüksiyonun ardından, henüz yeni işlevi için önüne eklenen platform yalı özelliğini ortadan kaldırmadan önce.

Boğaziçi'nde aslına uygun korunabilen az sayıdaki mücevherden bir tanesi: Sadullah Paşa Yalısı

magazin basınına konu olmuştu. XVIII. yüzyıldan kalan çok az sayıdaki Boğaziçi konutundan biri olan yalının selamlık birimi ortadan kalkmış, sadece harem yapısı günümüze ulaşmış durumda.[159]

Dışarıdan bakıldığında çatıyla örtülü olan bu yalının güzel sürprizlerinden biri de benzerini az önce Kaymak Mustafa Paşa Camii'nde gördüğümüz, çatının altında gizlenen üst kat sofa kubbesidir. "Çârpuşta" (Farsça "dört örtülü", yani çatılı) ifadesiyle anılan bu kubbe türü Osmanlı sivil mimarisinde, günümüzde görmeye alıştığımızdan çok daha olağan bir unsurdur.[160]

Yalının bakımlı bahçesiyle birlikte böylesine iyi durumda günümüze ulaşabilmesi hem geçirdiği özenli restorasyonlarla hem de Tek Esin Vakfı tarafından özenle korunmasıyla açıklanabilir. Birçok yapıya oranla kıymeti daha erken keşfedilen bu yalının restorasyonunda görev almış isimler arasında Mimar Turgut Cansever'in yanı sıra Rumelihisarı restorasyonunda ismini andığımız Cahide Tamer'i de görüyoruz.

Şimdi yine apartman yalılar silsilesine geliyoruz. On kadar yalı fazla bir keyif vermezken (muhtemelen içinde yaşayanlara bir miktar veriyordur) kültür varlığı olarak nitelikli örneklere de sıra geliyor: Pembe rengiyle sahilde hemen fark edilen Hüseyin Kazım Kadri Yalısı. Hüseyin Kazım Kadri'yi siyasi kişiliği ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki saltanat yanlısı yazılarıyla hatırlıyoruz. Atatürk'e son derece kuşkucu, hatta menfi yaklaşımıyla kendini gösteriyordu. Anılarında bu durum özellikle hissediliyor. Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî takma ismiyle yazdığı eserler de bulunuyor. En bilinen eseri ise Harf Devrimi'nden az önce başlayıp sonrasında

Hüseyin Kazım Kadri'nin en bilinen eseri Türk Lügati'nin başlık satırları, sene 1927
Pembe bina ise bugün balık lokantası olan yalısı

bitirdiği, ilk iki cildi Arap, diğer ikisi Latin alfabesi ile basılan dört ciltlik "Türk Lûgati; Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lûgatleri."

Hüseyin Kazım Kadri Yalısı Fahrettin Kerim Gökay'ın adıyla da anılıyor. Şu sıralarda balık lokantası olarak kullanılıyor.

Az sonrasında 70'li yıllarda tasarlanmış bir konut var. Mimar Utarit İzgi ve çalışma arkadaşlarının imzasını taşıyan bu yalı, geleneksel biçimlere doğrudan referans vermese de tasarımcısının hem geleneği saygı ile özümsediğini hem de çağdaş mimarlığın entelektüel bir temsilcisi olduğunu kanıtlıyor.

Üç katlı kompozisyonun zemin katı nispeten hafif ve boşluklu, üst katlar da kullanılan malzemenin uygun dağılımı, balkon ve terasların Boğaz'a yönelik dingin çizgileri ile tasarımı ölçülendiriyor. Bakır kaplama çatı ise kiremit dokulu çatıların getirdiği estetiğin ötesinde, yapıya modern bir zarafet ve mimari ustalık ekliyor.

İki kuleli Haydarabad Nizamı Yalısı'nı da anmadan geçmeyelim. En azından sürgündeki Osmanoğullarının o günkü koşullarda mevcut en zengin Müslümanlar olan Haydarabad

Beylerbeyi'nde 70'lerin geleneksel olmasa da geleneksele saygı duyan bir konut tasarımı

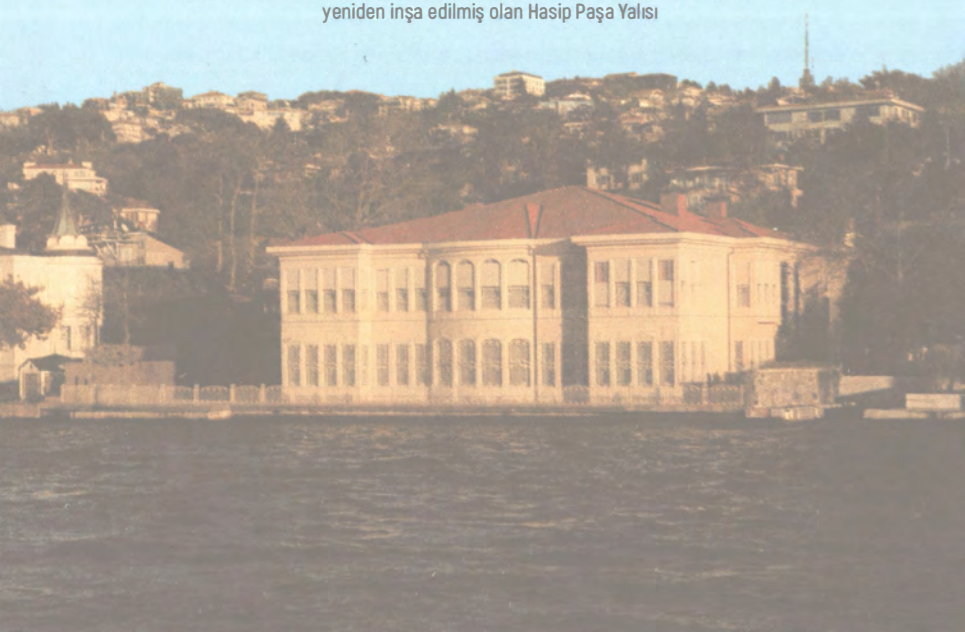

nizamlarıyla yaptıkları şaşırtıcı evlilikleri, nizamların da bu evlilikler yoluyla kendilerine kısmen soyluluk kattığını hatırlatmak gerek. Bu yalı *Topkapı* filminde set olmuştu. Artık o kadar eski bir film ki bilmem hatırlayan çıkar mı? Hasip Paşa Yalısı'nın selamlık kısmının yeniden uydurulmuş mimarisidir bu.

Bugün Hasip Paşa Yalısı olarak hatırlanan konut ise aslında harem dairesi ve bu çift kuleli selamlık dairesinin hemen yanında. Tümüyle yanmıştı. Aynı arsaya biraz daha geri çekilerek rekonstrüksiyonu yapıldı. Başarılı bir uygulama olarak değerlendirilmeli. Tek bir tutarsızlığı var: Önünde bir rıhtım şeridi bırakılarak hafifçe içerlek biçimde inşa edildiğinden hem yanlardaki köşeli hem de ortadaki dışbükey çıkmalar eskisi gibi suyun üzerinde yer almıyor. Denizin üzerinde coşan bir mimari ile denize bakan konut arasındaki ince çizgi burada aşılmış oluyor.

Artık camiye doğru yaklaşıyoruz. Vallauri'nin Debre mebusu İsmail Hakkı Bey için tasarladığı yalı (yerine yapılan aynı görünümlü yalı bugün otel ve lokanta olarak kullanılıyor) camiye

Denizin risklerinden bir nebze korunmak için karaya doğru çekilerek yeniden inşa edilmiş olan Hasip Paşa Yalısı

bitişikti ve kül oldu. Boğaz'ın yeni işlev kazandırılan kayıkhanelerinden biri de bu yapıda. Kayıkhane seviyesi bodrum kat olarak değerlendirildi. Kayıkhanenin cephedeki açıklığını camla kaplayarak hem ışık almasını hem de denizden izole edilmesini sağladılar. Yapının restoran kısmı burada konumlandırılarak doğrudan denizle birliktelik sağlandı.

Beylerbeyi'nde huzurlu bir rıhtım

Beylerbeyi Camii bir "rıhtım camii" alışkanlığıyla tasarlanmış. Bu geleneğin örnekleri arasında Mimar Sinan'ın Şemsi Paşa Külliyesi, ayrıca daha geç tarihli bir anıtsal örnek olarak Haliç'le bütünleşik Yeni Cami sayılabilir. Beylerbeyi Camii ayrıca, cami mimarlığının ötesinde, saray uygulamalarının unsurlarını da taşıyor. Simetrik bir kütleyle deniz yönüne dönüşü, zayıf da olsa bu kütledeki hareketlilik ve yalın bir pencere sırası saray-yalı mimarlığına çok uzak değil. Üst katın padişahın ziyareti için ayrılmış olması zaten konut mimarlığı ile ilişkiyi doğrudan kuruyor. Revaklar ile hafiflemiş bir zemin, pencerelere rağmen üst katta hissedilen masiflik Osmanlı mimarisinin denge tutumuna örnek. Tüm bu ağırlığa rağmen, yandaki yalı yanarken, caminin kurşun kaplama kubbesinin aslında yapının geri kalanı gibi taştan değil de ahşaptan yapıldığı acı bir deneyimle fark edildi; kubbe tümüyle yandı. Cami, bir süre üstü açık kaldıktan sonra titiz bir restorasyonla aslına uygun hale getirildi.

Beylerbeyi sahilinin devamında uzun yıllar boyunca Pembe Yalı diye hatırlanan bir Sedad Hakkı Eldem eseri var. Burası sessiz sedasız renk değiştirdiği için hafızalardan silindi. Lokanta mimarisinin gerektirdiği cam ve polimer ek mekânlarla deniz

cephesi gölgelendiği için Eldem'in 1930'lardan günümüze gelen Münevver Ayaşlı Yalısı'nı kolayca tanımak mümkün olmuyor.

Evine kadar gelmişken sahibini de kısaca hatırlayalım: Biraz önce andığımız Sadullah Paşa'nın gelini diye de aklımızda kalabilir, ancak asıl yazdığı kitaplarla gönüllerde taht kurmuştur. Tam lafının üzerine olacak, 1975 yılında Boğaziçi yalılarından söz ettiği bir sayfada Albert Gabriel'in zamanında kendisine söylediklerini şöyle aktarmıştı: "Türkiye'de restorasyon demiyorlar mı, tir tir titriyorum, zira evvelinden biliyorum ki yapılacak olan restorasyon, tarihi veya güzel binanın hakiki ve asli hüviyetini tamamıyla alıp götürecek ve bunun yerine karaktersiz ve üslupsuz bir hüviyet ve mana getirecektir." Ayaşlı bugün yine Boğaziçi'nde; Aşiyan Mezarlığı'nda yatıyor.

Boğaziçi'nde bir Hamid-i Evvel hatırası daha: Beylerbeyi Camii. Solda yeniden yapılmış bir yalı. Sağdaki kayıkhanenin yerini ise kafeler almış.

Boğaziçi'nin hem yazlık hem sürgün mekânı: Beylerbeyi Sarayı

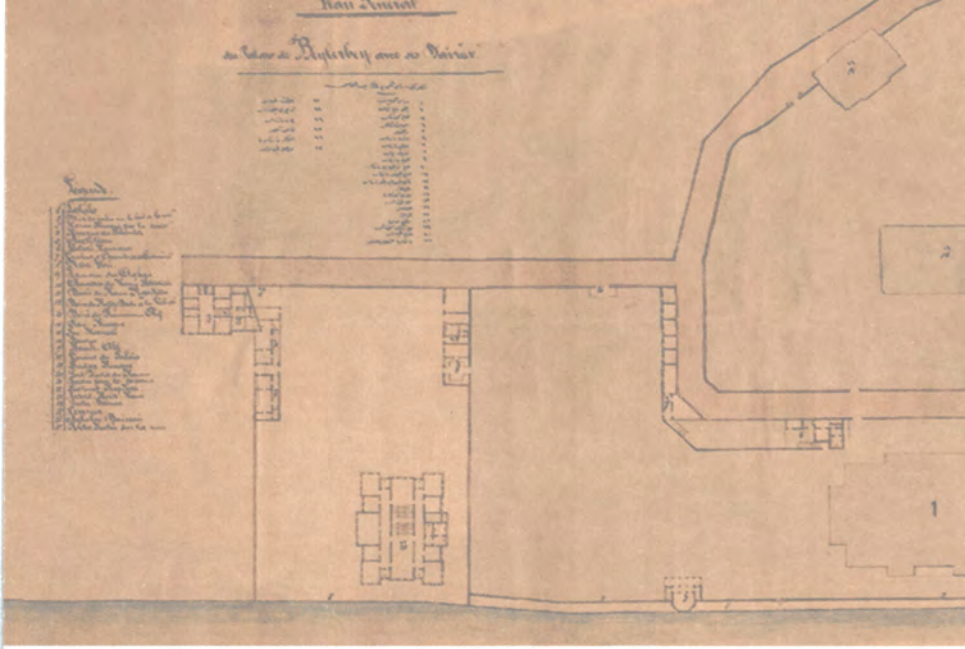
Sahil artık bizi Beylerbeyi Sarayı'na getiriyor. Kuşkusuz Boğaziçi'nin birçok başka görkemli yapısı gibi buranın da uzun zaman ayrılarak kapsamlı biçimde incelenmesi gerekli. Tekneyle geçerken görülenler, biraz fikir verebiliyor sadece.

Beylerbeyi Sarayı'nın ahşap malzemeyle inşası II. Mahmut dönemine dayanıyor. Kuşkusuz arazisi vaktiyle çok daha genişti. Bulunduğu alanın adı İstavroz (Haç) Bahçesi olarak geçer. Bu ismin kökeni konusunda kaynaksız iddialar var. Cihar Bağ (dört bahçe) formunda, dolayısıyla da ortada doksan derece açı yaparak kesişen ve + ("artı") işareti çizen yolları belirgin bir bahçe olduğu için bu adı taşıyor olması muhtemel. Tarihi belgelerde her zaman İstavroz ismi kullanılıyor.

Sarayın bugünkü hali Abdülaziz dönemini yansıtıyor. Beylerbeyi'ni II. Abdülhamit'in son yıllarını geçirdiği saray olarak da hatırlıyoruz.

Arazisi geniş demişken, bugün tasavvur edebileceğimizden çok daha fazlasını kastediyoruz: Geyiklerin serbestçe dolaştığı geyiklik düşünüldüğünde bile alanın eski büyüklüğünün bugünle kıyaslanamayacağını algılamak kolaylaşıyor. Birinci Boğaz Köprüsü ve çevre yollarının planlanmasıyla birlikte onlarca dönüm arazinin Karayolları'na verilmesi kaçınılmaz olmuş. Hemen yanı

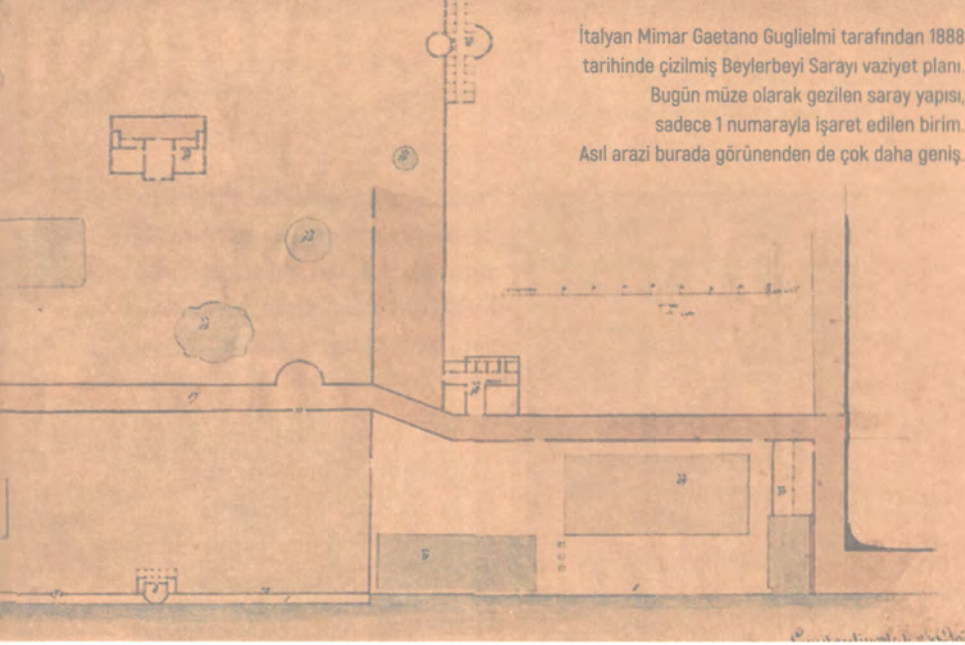

başındaki Astsubay Okulu da yine bu arazinin onlarca dönümünün üzerinde bulunuyor. Bahçelerin yamaçlara yayılarak Millet Bahçesi'ne, yani neredeyse Altunizade'ye değin uzandığını biliyoruz. Buradaki birimlerden bir tanesi bugün Cumhurbaşkanlığının Anadolu Yakası Çalışma Ofisi olarak kullanılıyor.

Sahilden geçerken sarayın ana yapısından daha önde, hemen rıhtımdaki deniz köşklerini fark ediyoruz. Avrupa'da örneği görülen pitoresk-egzotik yapılara yakın unsurlar. Kütle ve örtü biçimlenişini çadır esprisi içinde görmek mümkün olabilir. Batı etkilerinin çok yoğun olduğu kütlede bu deniz köşklerinin harem yönünde ve selamlık yönünde birer tane bulunmasının çıkış noktası ise yine Türk konut-oturma geleneği.[161] Ufak kubbeciklerle örtülü bulunan giriş saçakları ne yazık ki denizden seçilemiyor, çünkü köşkler doğrudan denizin keyfini çıkartmak için tasarlanmış gibi görünse de denize veya denizden erişim sunmuyor. Denizin duyumsanması ancak bahçenin denizle bağlantısını tümüyle kesen bir duvarın aralanmasıyla sağlanıyor.

Özel konutlarda büyük ölçüde ortadan kalkmış bulunan ve farklı parsellere ayrılarak maliklerin farklı tasarruflarına maruz

İtalyan Mimar Gaetano Guglielmi tarafından 1888 tarihinde çizilmiş Beylerbeyi Sarayı vaziyet planı. Bugün müze olarak gezilen saray yapısı, sadece 1 numarayla işaret edilen birim. Asıl arazi burada görünenden de çok daha geniş.

kalan, dolayısıyla da bütünlüğünü çoğunlukla yitiren kat kat bahçeler bu sarayın arazisinde (aslında yine büyük kayıplar yaşanmasına rağmen) kısmen de olsa korunabilmiş. Bunun kavranmasını sağlayacak bir ziyaret güzergâhı geliştirmek büyük bir katkı olabilir.

Bir de askeriyeyi de kat ederek köprü yolunun altından geçen tünel var ki bir ara araçla geçişe açmışlardı, geçen geçti, artık mümkün değil.

Tekneyle geçerken terasları uzaktan da olsa keyifle izliyoruz. Tüneli ise nasıl olsa göremiyorduk deyip teselli buluyoruz ve köprüden sonra askeri tesislerin hemen ardından yan yana iki yalı görünce keyfimiz tekrar yerine geliyor. Pek bakımlı değiller ama gayet nitelikli yapılar. Halil Haşim Bey (Mimarı Vallauri) ve Kâmil Paşa yalıları.

Biraz yukarı baktığımızda Cemil Molla Köşkü adıyla anılan yapının tüm yamaca hâkim biçimde konumlandığına şahit oluyoruz. Mimarı için İtalyan Alberti diye bir isim geçiyordu, ama kesin olarak teyit edilemiyor. Aynı aileye ait bir hayır eseri olan Üryanizade Mescidi de sahilde. Tümüyle ahşap bir yapı. Dikkatle

Üryanizade Mescidi'nin kendine has ahşap minaresi

bakıldığında minarenin de bundan istisna olmadığı keyifle görülüyor. Ailenin yalısı mescidin bitişiğindeymiş ama mescit korunurken yalının yerine apartman yapılmış.

Bol parklı sahil yine yalısız devam ediyor. Hemen üzerindeki yamaçlarda Nakkaştepe Mezarlığı var. Haldun Taner burada yatıyor. Nakkaştepe'de Koç Holding'in yönetim yerleşkesi bulunuyor. İsmine de kulaklar genelde bu vesileyle aşina.

Kuzguncuk havası

Tekrar yerleşimin başladığı yerde, Kuzguncuk'tayız artık ve yol yine içeride, denizden görünmüyor. Biraz yüksekte, bugün okul olarak kullanılan eskinin Marko Paşa Köşkü var. İskeleye yaklaşırken yalıların arkasında, yolun hemen gerisinde Kuzguncuk'un pek sık dile getirilen, birbirine bitişik iki ibadethanesinin kubbeleri yan yana fark ediliyor. Biri Kuzguncuk Camii, diğeri ise Surp Kirkor Lusavoriç Kilisesi.

Yüksek katlara direnmiş, geniş caddelerin yıkımına uğramamış ahşap yapılarından veya en azından tahta kaplamalı olanlarından fazla taviz vermemiş dokusuyla denizden bakmakla yetinmeyip insan ölçeğinde bir mahallenin keyfini çıkartmak üzere Kuzguncuk'un içinde yaya gezmek ekstra bir kazanç olacaktır. Hem biraz içerilere doğru ilerleyince sinagogları ve Rum kilisesini de keşfetmek mümkün.

Sinagoglar derken, Kuzguncuk hakkında 1794 yılında yazan İnciciyan "Gömülmek için buranın toprağı kutsal sayılır Yahudilerce" şeklinde bir ifade kullanıyor.[162]

Sahile döndüğümüzde ahşabın ana malzeme olduğu Boğaz iskelelerin aksine kâgir olan Kuzguncuk İskelesi'ni gözlemliyoruz. Mimar Ali Talat Bey'in bu yapıtı ortadan kalkmıştı. Uzun süre kişiliksiz haliyle hizmet verdikten sonra Mimar Barış Han müellifliğinde kapsamlı bir yeniden inşa faaliyetiyle bugünkü haline geldi. Bu haliyle Kuzguncuk İskelesi de "milli" sıfatıyla anılan XX. yüzyıl başı mimari anlayışının bir ürünü. Üç kemerli kara cephesi orta boyda klasik bir Osmanlı camisini andırır şekilde tasarlanmış. Camilerin kapılarında rastlanmayan türden çini kaplama yüzeyler yapıya adeta "daha fazla Osmanlılık" katmış. Buna karşılık üst kısımdaki kuleler Orta ve Batı Avrupa'da aynı yıllarda görülen Art Nouveau mimarlığının izlerini taşıyor ve iskelenin "milli" çizgilerine "uluslararası" bir boyut ekliyor.

Kuzguncuk, iskeleden sonra da devam eden yalı sırasıyla gözleri kısmen okşasa da bu bölgenin en büyük hediyesi kuşkusuz Fethi Ahmet Paşa Yalısı. Sadece selamlık kısmı günümüze ulaşmış olan yalının arazisi, yolun gerisindeki tüm yamacı kapsayan koruda da devam etmekteydi. Bugün mesire yeri olarak kullanılan koru Paşa'nın adını yaşatıyor.

Yurdumuzda sıklıkla Aya İrini'de Asar-ı Atika Müzesi'ni kurması, hipodrom kazılarını yaptırması gibi faaliyetleriyle hatırlanan Paşa, yurtdışında ise başta Johann Strauss olmak üzere birden fazla Avrupalı bestecinin bazı valslerini kendisine adamasıyla tanınıyor.[163] Fethi Ahmet Paşa, Boğaz güzergâhımızda ismi geçen yerlerle de doğrudan ilişkili: Tophane Müşiri olmuş, Dolmabahçe Sarayı'nın tefrişinde doğrudan görev almış, bu sarayı yaptıran Sultan Abdülmecit'in kız kardeşi Atiye Sultan'la evlenmiş, Beykoz cam fabrikasını yönetmiş, Çeşmibülbül'ün yaygınlaşmasında, niteliğinin artmasında rol oynamış ve Şirket-i Hayriye'de yöneticilik yapmış.

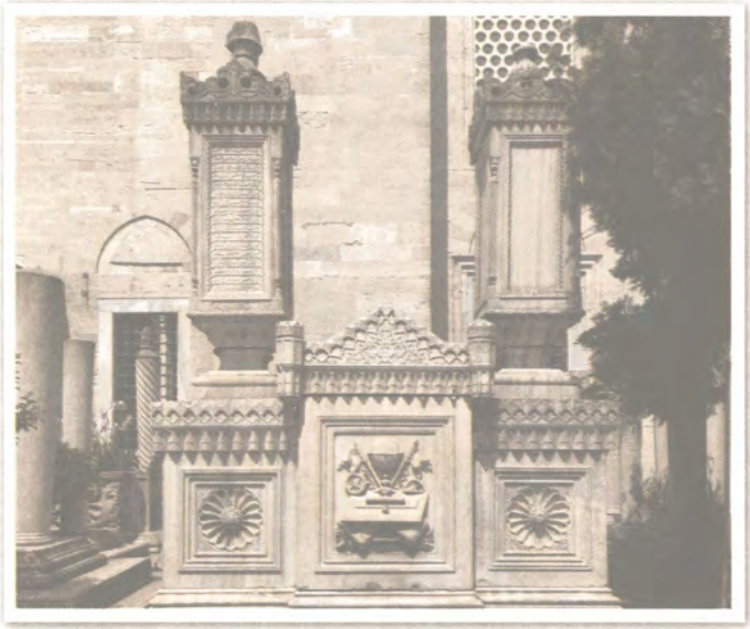
Paşalimanı

Sahilde yalılar bittiğinde geniş bir park görülüyor. Burası daha önceden de belirttiğimiz gibi park olarak öngörülmüş bir yer değil. Öküz limanı mevkii olarak hatırlanan yerin Paşalimanı ismiyle anılmasının sebebi, Sadrazam Hüseyin Avni Paşa'nın yalısının burada bulunmasıydı. Arkadaki korunun bir kısmı da bu yalıya aitti. İçinde kısa süre önce yanan ve yine Paşa'nın adını taşıyan bir köşk de bulunuyordu.[164]

Yolun hemen karşı tarafında, denizden de seçilebilen çeşmeyi (eğer önünde duran araçlardan fırsat olursa) gözlemlemek mümkün. On yalağıyla tüm Osmanlı devrinin en etkileyici çeşmelerinden biri. Çeşmeye bakınca yalının görkemini hayal etmek zor değil. Sadece çeşmeyi bile sahilin önemli sanat eserleri arasında saymak mümkün. Yapı birçok özelliği kendinde topluyor; Osmanlı sanatındaki klasik ve klasik sonrası kompozisyonlardan önemli bir yönüyle ayrılmakta. Aslında merkezde

Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi genel görünüm ve ayrıntı

Yalısından eser kalmayan "Darbeci" Hüseyin Avni Paşa'nın
Süleymaniye Camii Haziresi'ndeki kabri

yine konvansiyonlardan uzaklaşmayan ve XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren alışılmış bir düzenleme var, ancak merkezin her iki yanı mermer kaplı dörder yüzey birimi kadar uzatılmış ve toplamda büyük ve yatay bir yapı cephesi elde edilmiş.

Merkez kısımdaki çeşme, Rokoko çizgiler taşıyan bir orta alan ve onu saran bir görüntü mimarlığından oluşuyor. İçbükey ve dışbükey hatlarla ifade bulan kemerler genişleyerek yükseliyor. İki yandan ince birer sütun ve bunların taşıdığı volütler tasarıma eşlik ediyor. Dalgalı yüzeye sahip bir üst kısım, yazıtı da taşıyarak düzenlemeyi taçlandırıyor. Cephenin ortada yükselen kısmı yan birimlere zarif bir dalga hareketiyle bağlanıyor. Ve tüm kompozisyon bu hareketle anıtsallaşıyor, zenginleşiyor ve Barok karakter kazanıyor.

Muhtemelen Hüseyin Avni Paşa'yı bir hayvansever olarak görmek gerekiyor; musluğu bulunmayan suların sadece alt kısımdaki deliklerden geçerek dolduğu yalaklar var. Bu da hayvanlar için özel yalaklar ayrıldığı fikrini kuvvetlendiriyor.

Bu çeşmenin sadece bir detay olduğu görkemdeki yalının Cumhuriyet döneminde bir süre tütün deposu olarak kullanıldığını biliyoruz. Birkaç yıl önce belediye buraya yalıyı tekrar inşa etmek yolunda girişimlerde bulunuyor diye haberler okumuştuk.[165] Paşa'yı Padişah Abdülaziz'i tahttan indirip V. Murat'ı

Paşalimanı Ambarları artık tiyatro olarak kullanılıyor. Hemen yanlarında da İstanbul'un en eski değirmenlerinden biri yer alıyor.

tahta geçirme darbesindeki belirleyici rolüyle de Süleymaniye Haziresi'ndeki görkemli mezarıyla da hatırlayanlar olacaktır.

Parkı geçer geçmez kara tarafında geniş ambar yapıları var. Tiyatro faaliyetleri için tahsis edildiğini biliyoruz. Hemen yanında da artık kat döşemelerini yitirmiş durumda olan, ancak dört duvarı ve yanında bacası ayakta duran bir değirmen bulunmakta. Bu değirmenin inşa tarihi 1858. İstanbul'un en eski değirmenlerinden biri olmasıyla endüstri mirası açısından kıymet arz ediyor. Kamuya açık şekilde yeniden değerlendirilmesi üzerine hazırlanmış bir tez vardı.[166] Ancak eski sahibi olan tanınmış tekstilci aile tarafından arka yamacındaki arazinin de sahibi olan inşaat merkezli şirketler grubuna satıldı. Muhtemelen birazdan göreceğimiz tütün deposu gibi bu yapı da ofis olarak kullanılacak. Satış haberlerinden bu yana hayli zaman geçti, ancak henüz bir hareket yok.

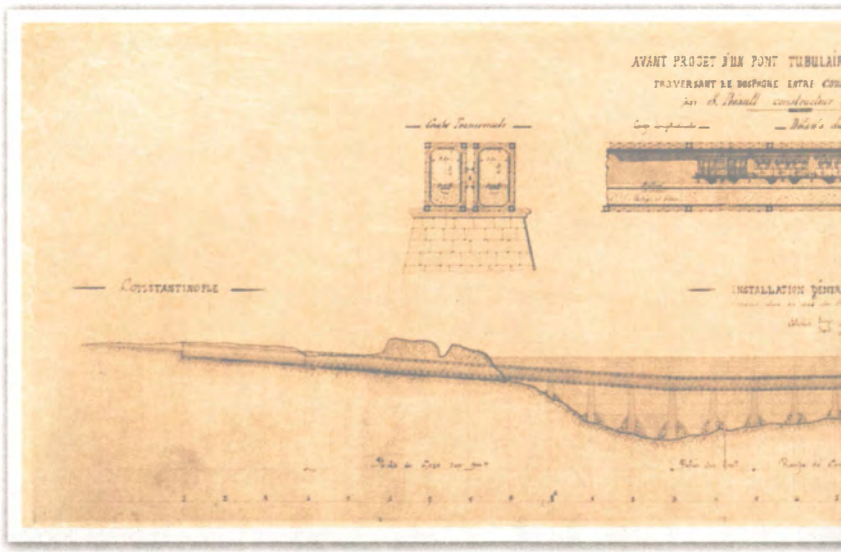
Yamaçtaki arazi diye sözünü ettiğimiz yer ise Fethi Ahmet Paşa Korusu'ndan belirsiz şekilde ayrılıyor. Beşiktaş'tan

Birinci Ulusal Mimari akımının zarafeti ile hafifleyen ağır bir kütle: Nemlizade Tütün Deposu

geçerken "tayyare atölyesi"nden söz ettiğimiz Nuri Demirağ'ın korusu. Zamanında buradaki köşkte yaşamış Halide Edip Adıvar'ın adıyla da biliniyor.

Tekrar sahil şeridine baktığımızda ise bir süre Nemlizade Tütün Deposu adıyla anılan, Mimar Vedat Tek'in eseri çok katlı Şark Tütün Deposu, barındırması öngörülen depo işlevine oranla çok özenilmiş bir tasarım olarak dikkati çekiyor.[167] Şu anda bir şirketin genel merkez binası olarak kullanılıyor. Eski fotoğraflardan bir köşesinde cihannüma kuleciği bulunduğunu da gözlemliyoruz, ancak pek de işlevli olmayan bu unsur günümüzde yeniden inşa edilmedi.

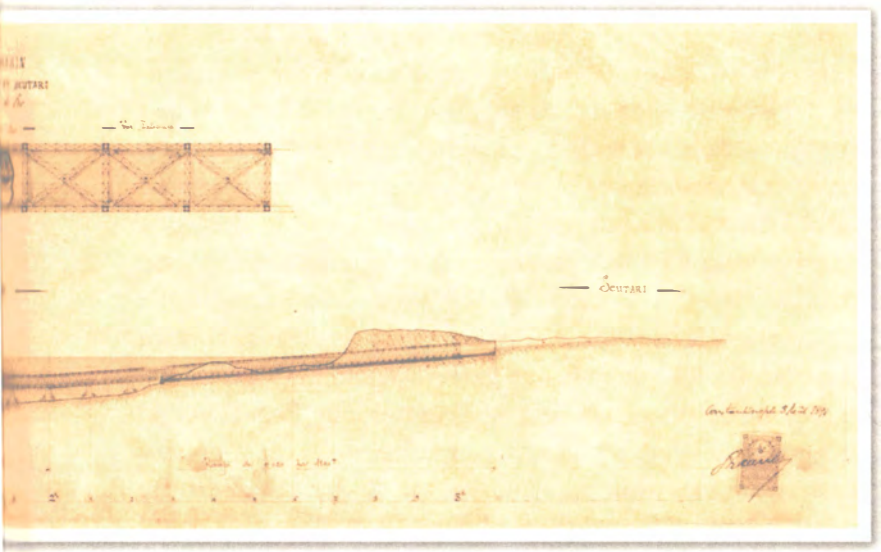

II. Abdülhamit döneminde Boğaziçi'ne bir tüp geçit projesi; yıl 1891

Hayal Şehir Üsküdar

Ve sonunda Üsküdar Meydanı'na doğru geliyoruz. Karmaşanın arasında, tam arzulandığı gibi seçilemeyen Mihrimah Külliyesi'ni fark ediyoruz. Sinan'ın kapalı bir avlu içine sıkıştırmak yerine üç yandan denize yönelen bir köşk şeklinde konumlandırdığı[168] ve kubbesi nedense yeşile boyalı şadırvanı kavramakta bile zorlanıyoruz. Dikkatle bakınca, hele bir de gün batımı yakınsa altındaki duvara sonradan eklenen çeşme de gözümüzü okşuyor.

Ardından III. Ahmet'in meydan çeşmesini selamlıyoruz. Aynı padişahın adını taşıyan ve Topkapı Sarayı'nın hemen dışında, Bab-ı Hümayun önünde bulunan çeşmenin daha sade bir örneği. Topkapı Sarayı'ndaki dört cephede de aynı tasarımı sürdüren, tam anlamıyla meydan çeşmesi özelliği gösteren bir

örnekken, Üsküdar'daki sadece deniz cephesinde ortada geniş bir kemer içinde çeşme ve iki yanında birer görkemli niş kurgusunu muhafaza ediyor. Meydan çeşmesi olmasındansa tek yönlü bir yalı çeşme olmasının hedeflendiği anlaşılıyor. Bugünkü konumuyla ise hem trafiğin arasında mahsur olduğundan hem de fiilen bir meydan bulunmadığından, çeşmeyi bir meydan çeşmesi olarak nitelemek zor.

Bir sürü metro üst yapısı nedeniyle meydanın kendisinin de bütünlüğünü tümüyle yitirmiş olduğunu görüyoruz.

Burasının daha 1891'de metro girişi olması gerekiyordu: Devlet Arşivleri'nde bununla ilgili ayrıntılı bir çizim bulunuyor ve çeşitli araştırmacılar tarafından yayınlandı. Çizimlerden anlaşıldığı kadarıyla neredeyse 130 yıl önce inşa edilecek olan tünelin Üsküdar'da yüzeye etkisi daha az olacakmış.

Marmaray için düzenlenmeye çalışılan çağdaş ve tasarlanmamış formların arkasında arzu edilen görsel etkiyi vermekten uzaklaşan bir diğer yapıyı, bir selâtin camii türevi olan Valide-i Cedid Camii'ni görüyoruz.

Neyse ki Şemsi Paşa Külliyesi hâlâ yalı niteliğini koruyor. Deniz yönünde cami ile bitişik ve tam deniz kenarına yerleştirilmiş türbe birimiyle sıradışı bir yapı. Şemsi Paşa Külliyesi Mimar Sinan'ın eserleri listesinde başyapıtlar arasında pek gösterilmez. Ama bu tasarım, küçük boyutlu bir grup yapının birbiri ile nasıl ahenk içinde düzenlenebileceği ve ortaya çıkan kompozisyonun denizle nasıl bütünleştirilebileceği konularında ders gibidir. Aslında Osmanlı klasik dönem mimarlığının başlıca yaklaşımı uyarınca burada yapı gövdelerinin hacmi, yüksekliği ve bunlara eşlik eden kubbeler mimari ana fikri oluşturur. Revaklar da doluluk-boşluk ilişkisinde başlıca denge unsurudur. Boğaz ile ilişki bir yapının su kenarına oturtulmasıyla kalmaz, kara yönündeki peyzaj ve varsa yamaçlardaki yapılar da dikkate alınır. Bu açıdan, arkada yükselen Rum Mehmet Paşa Camii'nin görsel

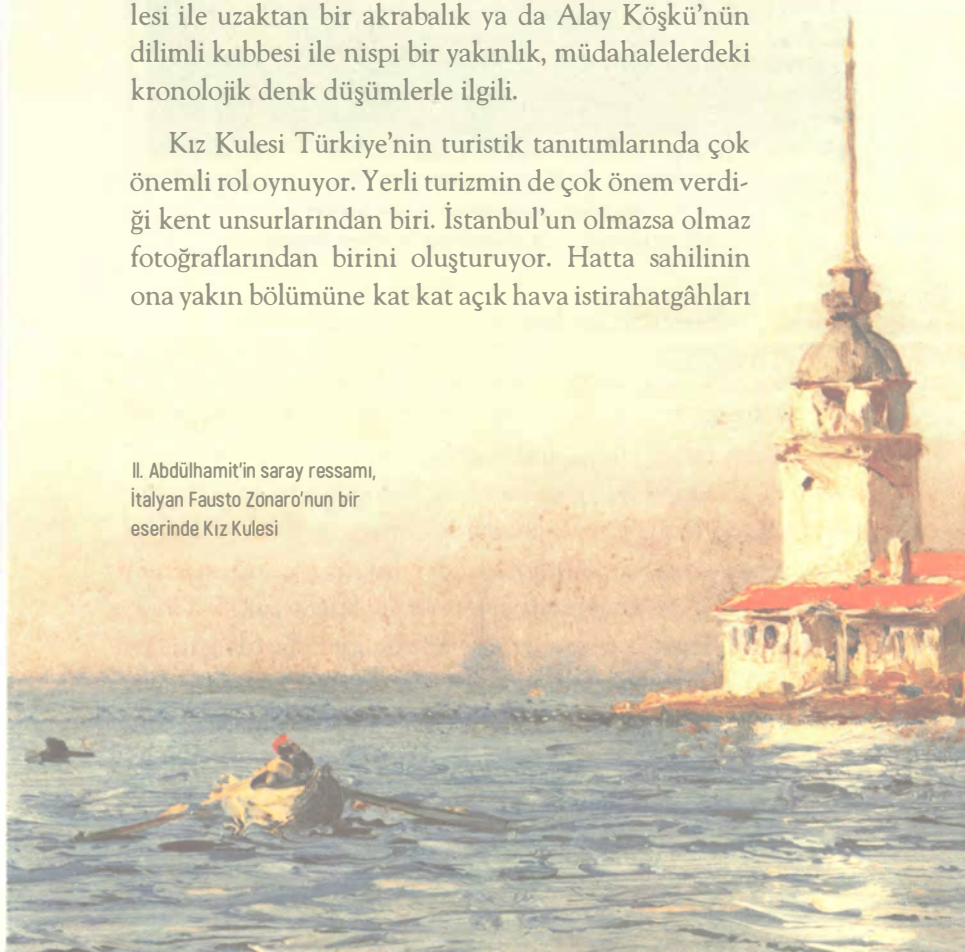
Şemsi Paşa Camii, Mimar Sinan'ın büyük dehasını
küçücük bir arsada da nasıl yansıtabildiğinin somut göstergesi

uzantısını sağlamış Sinan. İşte Şemsi Paşa yapıları bütün bunların dersi niteliğindedir.

Oysa başka yapılarla sınırlanmış bir arsa yüzeyine oturtulmuş olan bu minik külliye bugün aslına aykırı bir biçimde izole durumda. Önceleri iki yanında yalılar olduğunu tahmin etmek güç değil. 80'lere değin Üsküdar Meydanı tarafındaki bitişiğinde denize nazır bir başka tütün deposu ve imalathanesinin bulunduğuna[169] ise zamanında görmeyenler bugün zorlukla inanacaklardır. Bugün işlevleri değişse bile halen Boğaz'da görülebilen diğer tütün depolarından çok daha büyük (ancak zevkli bir tasarım ürünü) olan bu yapı, Üsküdar'a bir sahil yolu ve hiç gerçekleştirilmeyen bir meydan yapmak üzere ortadan kaldırılmıştı. Beşiktaş tütün deposu vesilesiyle adını andığımız Victor Adaman'ın gerçekleştirdiği bir inşaattı.

Son olarak, yanından geçmekte olduğumuz Kız Kulesi'ne hızlıca göz atıyoruz: Kız Kulesi'nin mimari özelliklerini geleneksel fener mimarisi çerçevesinde görmeye çalışmak pek kolay değil. Konumu, boyutu ve biçimleri ile başlı başına bir imge oluşturmuş bir yapı Kız Kulesi. Oysa prensipte sadece görevini yerine getiren bir fener. İdari işlevlerine yönelik bir zemin kısmı, kütleye yataylık katmakta ve kuleleşerek yükselen kısmın etkisini arttırmakta. Prizmatik bir ana gövde ile geri çekilerek inşa edilen pencereli üst kısım ve örtü, ana öğeler. Yüzyıllar içinde Osmanlı mimarlığının inşaat ve üslup özellikleri değiştikçe Kız Kulesi de buna uygun onarımlar geçirmiş. Örneğin Beyazıt Kulesi ile uzaktan bir akrabalık ya da Alay Köşkü'nün dilimli kubbesi ile nispi bir yakınlık, müdahalelerdeki kronolojik denk düşümlerle ilgili.

Kız Kulesi Türkiye'nin turistik tanıtımlarında çok önemli rol oynuyor. Yerli turizmin de çok önem verdiği kent unsurlarından biri. İstanbul'un olmazsa olmaz fotoğraflarından birini oluşturuyor. Hatta sahilinin ona yakın bölümüne kat kat açık hava istirahatgâhları

II. Abdülhamit'in saray ressamı, İtalyan Fausto Zonaro'nun bir eserinde Kız Kulesi

kurgulandı ve bunlar güzel havalarda çok kalabalık oluyor. Diğer yandan özellikle Batılı turistlerin İstanbul imgesinde pek de yer bulmayan bir yapı. Batı dünyası üzerinde kulübeden hallice bir kule bulunan bu kayalığa en çok XIX. yüzyılda, oryantalist kompozisyonlarda ilgi göstermiş.

"Kız Kulesi Boğaz'ın bir nevi bitiş çizgisidir" diye en başlarda da belirtmiştik. Bunu idrak ederek artık Galata Köprüsü'nün altından, bu kez Haliç yönünde tekrar geçiyoruz ve İstanbul'un, Boğaziçi'nin her yerinde andığımız şair Yahya Kemal Beyatlı'yı yine hatırlıyoruz. Beşiktaş'taki dizeleriyle bize *Süleymaniye'de Bayram Sabahı*'nı anlatmıştı. Biz de şimdi bakışlarımızı hafifçe yukarı kaldırıyor ve Süleymaniye'nin İstanbul siluetine vurduğu silinmez mührün himayesinde tekrar Yemiş İskelesi'ne yanaşıyoruz.

DİPNOTLAR

1. Marsili, 1681
2. Pinardi ve diğ., 2018
3. Bu iki koloni ve genel olarak Boğaziçi'nin antik dönemi için Arslan, 2010 ve Yavuz, 2014
4. Eken ve diğ. 2007, s. 140
5. Herodot Tarihi, 4.87-88
6. Özellikle Arslan, 2010, 31-65
7. İnalcık, 2015, s. 113
8. Grant, 2008, s. 68
9. İnalcık, 2011, s. 43
10. Barbaro, 1978, s. 16
11. Kahraman ve Dağlı, 2003, s. 419
12. Anderson, 2001, ss.12-14
13. Anderson, 2001, s.48
14. Pamuk, 2007, s. 30
15. Ahmet Cevdet Paşa, 1980, s. 8
16. Hamlin, 1893, s. 430
17. Bu gibi ayrıntılar Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü ile belirleniyor.
18. 2004 tarihli Gemi Balast Suyu ve Sedimanlarının Kontrolü ve Yönetimi Hakkında Uluslararası Sözleşme
19. Milliyet, 28.05.2009
20. Hayal-Et Yapılar, s. 43-44
21. Yıldırım, 1990, s. 430
22. Çetintaş, 2009, s. 150
23. Eldem, 1971, s. 112-114
24. Hepgüler, 1968, s. 12
25. Kahraman ve Dağlı, 2003, s. 37
26. Dionysios Byzantios, 2010, s. 58
27. BOA HR.SYS. 28 92 26 Ekim 1894
28. Kostandov, 2011, s. 100
29. BOA İ.HUS. 20 71 25 R 1311
30. Uras, 2012, s. 154 vd.
31. Fındıklı, 2005, s. 433
32. Somel, 2006, s. 60 vd
33. BCA 192.318.17
34. BCA 113.21.4
35. BCA 81 534 10 28 Haziran 1939
36. Hızlı ve Kılınç, 2013, s. 6-8
37. Göncü, 2006, s. 51.
38. Göncü, 2011, s. 173
39. BOA, PLK_p_01091_0001
40. BOA, PLK_p_01091_0001
41. Makzume ve Revigne, 2011, s. 19
42. Irmak, 2009, s. 93
43. Uras, 2014
44. Balmumcu, 1948, s. 46
45. Yusufoğlu ve Pilehvarian, 2017, s. 257
46. Irmak, 2012, s. 59
47. Kuran, 1986, s. 436
48. Tanyeli, 2007, s. 259
49. Magma Dergisi, Ekim 2017 s. 38
50. Batur, 1968
51. Saner, 1993, s. 138
52. BCA 12 59 2 02Aralık 1924
53. BCA 213 445 10 21 Ocak 1929
54. BCA 36 37 9 22 Mayıs 1933
55. BCA 213 448 21 21 Aralık 1945
56. Kahraman ve Dağlı, 2003, s. 411
57. Çelik, 1991, s. 284
58. Erkoç, 2004, s. 229
59. Tanman, 2014, s. 49
60. Yücel ve diğ. 2012, s. 6 vd
61. Aydemir, 2010, s. 35
62. Civan, 2013, s. 147
63. Güleryüz, 1992
64. Göncü, 2014, s. 260
65. Saner ve Keskin, 2014, s. 280
66. Derman, 2014, s. 347
67. Tcholakian, 1998, s. 121
68. Femir, 1944, s. 155-156
69. Kaya, 2014, s. 187-188
70. Aslanoğlu, 1983, s. 29
71. Batur, 1998, s. 18
72. Örs, 1969, s. 54
73. Kahraman ve Dağlı, 2003, s. 413
74. Patrick, 2001, s. 84
75. Örs, 1969, s. 39
76. Sabah 18 Nisan 2004
77. Dördüncü, 2015, s. 80
78. Özgentürk, 2004, s. 150
79. Kayra, 1993, s. 152
80. Hürriyet 2 Eylül 2007
81. Gölge Boğaziçi Lisesi Yıllığı, 1936
82. Tugay ve Tugay, 2007, s. 297
83. Eldem, 1977, s. 9
84. Şehsuvaroğlu, 1986, s. 240
85. Cumhuriyet, 4 Haziran 1987
86. Hamlin, 2012, s. 206-207
87. Hamlin, 2012, s. 273-311
88. Alpagut, 2012, s. 8
89. Egli, 2009
90. Egli, 2015, s 41
91. Gölpınarlı, 1992, s. 48
92. Tanman, 1998, s. 186-188
93. Tanman, 2014, s. 57
94. Kahraman ve Dağlı, 2003, s. 347
95. Gabriel, 1970
96. Özgüven, 1997, s. 150
97. Tekeli, Sisa, Hepgüler, 1960, s. 61 vd.
98. Cumhuriyet 29 Şubat 2016
99. Tamer, 2001, s. 32
100. Holmes, 2012, s. 72
101. Kut ve Eldem, 2010, s. 59
102. Kamhi, 2007, s. 95
103. BOA Y..EE..15.199
104. The Engineer, 13 Eylül 1867 s. 225-230
105. Tyrell, 1911, s. 175
106. The Railroad Gazette, 7 Eylül 1877
107. Şahin, 2012
108. Eyice, 2007
109. Dursun, 2010, s. 101
110. BCA 12 54 7, 17 Aralık 1924
111. Orlandi, 2011, s. 67
112. Çelik, 2012, s. 182 vd.
113. Asan, 2010, s. 94
114. Eldem, 1971, s. 110
115. Güleryüz ve Yüce, 2002, s. 153
116. Ekdal, 2008, s. 396-401
117. Adil, 1980, s. 519
118. Alsaç, 1992, s. 94
119. Koçak, 2011, s. 438-39 ve 501
120. İnciciyan, 1998, s. 127
121. Akozan, 1991
122. Hellier, 1992, s. 117-129
123. Jamgoçyan, 2014, s. 93-100
124. Girardelli, 2013, 67-69
125. Türker, 2004, s. 69
126. BCA 131 98 19, 10 Kasım 1938
127. BCA 121 86 8, 01.12.1949 ve BCA 139 55 20, 18 Haziran 1955
128. Yorulmaz, 2014, s. 128
129. Bachmann, 2012, s. 55
130. Barillari, 2010, 96
131. Barillari ve Godoli, 1997, s. 118
132. Fidan Satış Kataloğu, 1958, s. 3
133. Hürriyet, 20 Haziran 2007
134. Okan, 2003, s. 17
135. Kuruyazıcı, 2011, s. 142
136. Kuruyazıcı, 2011, s. 144
137. Eken ve diğ. 2007, s. 140
138. Ünal, 2013, s. 187 vd.
139. Uras, 2014, s. 217-225
140. BOA D..DRB.İ... 19 14
141. Koçak, 2014, s. 97-105
142. Habertürk, 13 Mart 2013
143. Gülersoy, 1985, s. 102
144. Bayat, 1988, s. 10-17
145. Hasol, 201, s. 204
146. Ramazanoğlu, 2017
147. Hürriyet , 22 Temmuz 2015
148. Architectural Digest, Temmuz 2005
149. Ünver ve Eldem, 1970
150. Kuban, 2007, s. 169-170
151. Gülersoy, 1985, s. 102
152. Kayra ve Erol, s. 71
153. Hürriyet 06 Mart 2000
154. Pazarbaşı, 1998, s. 5-30
155. Dizer, 1973, s. 16
156. Erdoğan, 2011, s. 89
157. Kayra ve Erol, s. 111
158. Çetintaş, 2009, s. 116
159. Mazlum, 2008, s. 179-187
160. Tanman, 2008, s. 133
161. Saner, 1998, s. 55
162. İnciciyan, 1998, s. 152
163. Eğecioğlu, 2010, s. 14-24
164. Hürriyet 29 Haziran 2014
165. Radikal 8 Şubat 2013
166. Kona, 2015
167. Batur, 2003, s. 169
168. Kuban, 2007, s. 267
169. Naskali, 2003, s. 580

RESİM LİSTESİ

3	Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore, Antoine Ignace Melling
10	BNF Gallica
12-13	BNF Gallica
15	Bosforo Tracio, Luigi Ferdinando Marsili
21	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
32	Erol Makzume Görsel Arşivi
34-35	Erol Makzume Görsel Arşivi
37	Salt Research
38	Salt Research
42	Hydrodynamica, Daniel Bernoulli
42-43	Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore, Antoine Ignace Melling
44	Arolat Mimarlık
46	Hüseyin Özkan
48 alt	Salt Research
52-53	The J. Paul Getty Trust
54	Library of Congress
58	Erol Makzume Görsel Arşivi
61	BOA PLK_p__3109_0001
64	BOA PLK_p__01091_0001
64 alt	İtalya Dışişleri Bakanlığı Arşivi
66	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 59 - 397 - 6
66 alt	Teğet Mimarlık; Foto Alican Aktürk
67 üst	Teğet Mimarlık; Foto Alican Aktürk
72	İstanbul Arkeoloji Müzeleri
77	BOA PLK_p__2993_0002
78	BCA 30 - 52 - 3
85	Vakıflar Genel Müdürlüğü, Murat Sav
86	Vakıflar Genel Müdürlüğü, Murat Sav
91	Salt Research
94	BOA PLK_p__00375_0001
96	Garbis Özatay
97	Önder Kaya
98-99	BNF Gallica
102-103	Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore, Antoine Ignace Melling
106	Salt Research
111	Önder Kaya
112-113	BOA PLK_p__2925
113	Alataş Mimarlık, Foto Cemal Emden
118	Boğaziçi Lisesi Yıllığı, 1936
119	Dumbarton Oaks Research Library and Collection
128-129	Library of Congress
133	Erol Makzume Görsel Arşivi
134	BOA PLK_p__00603_0001
136-137	Erol Makzume Görsel Arşivi
138-139	Châteaux turcs du Bosphore, Albert Gabriel
141	Hayri Fehmi Yılmaz
144-145	The Engineer, 13 Eylül 1867
145	Neues System für Eisen-Brücken grosser Spannweiten, Karl Ruppert
151	H. Demet AKSU
155	BOA PLK_p__3566_0001
155	BOA PLK_p__3580_0001
155	BOA PLK_p__3593_0001
156 üst	Nevzat Sayın
157 üst	Nevzat Sayın
176 üst	Garbis Özatay
178 ve 179	Avusturya Devlet Arşivleri
180	Dennis Jarvis
183	Alataş Mimarlık
186	Alataş Mimarlık, Foto Gürkan Akay
190-191	BOA PLK_p__3500_0006
193-194	BCA 230-0-0-0 / 61 - 27 - 1
195 üst	Garbis Özatay
200	Master and Fellows of Trinity College Cambridge
202	BOA PLK_p__00685_0001
204-205	Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore, Antoine Ignace Melling
206 üst	Barış Han
225	Şerif Yenen
229	Erol Makzume Görsel Arşivi
234	Library of Congress
235	Alexxx Malev
236-237	Sinan Genim
238 üst	Sinan Genim
253	Alexxx Malev
259	Hüseyin Özkan (veya Timaş arşivi)
258	BOA PLK.p..3002
266-267	BCA 95 - 40 - 2
271	depositphotos.com
272-273	Erol Makzume Görsel Arşivi

KAYNAKLAR

Adil, S. (1980). *Hayat Mücadeleleri Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları.* (E. Koray, Ed.). İstanbul.
Akozan, F. (1991). *Sait Halim Paşa Yalısı.* Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
Akpınar, İ. Y. (2013). *Boğaziçi Emirgan Atlı Köşk: Sakıp Sabancı Müzesi'nin 10 yılı.* (A. Anadol, Ed.). İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi.
Alpagut, L. (2012). *Cumhuriyetin Mimarı Ernst Arnold Egli.* İstanbul: Boyut Yayınları.
Altıntaş, S. (2016). *Boğaz'ın Dört Muhafızı.* İstanbul: Destek Yayınları.
Anderson, M. S. (2001). *Doğu Sorunu - 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Arslan, M. (2010). *İstanbul'un Antikçağ Tarihi klasik ve Hellenistik Dönemler.* İstanbul: Odin Yayıncılık.
Asan, Ü. (2010). *Boğaziçi'nde Yaşayan Tarih Zamana Tanıklık Eden Anıt Ağaçlar.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ağaç ve Peyzaj Müdürlüğü.
Aslanoğlu, İ. (1983). 1936-1938 Yılları Türkiye'sinde Eğitici ve Mimar Olarak Bruno Taut. In *Bruno Taut, 1880-1938 : Türkiye'de Mimar ve Öğretmen, 1936-1938.*
Ayaşlı, M. (2014). *İstanbul Dersaadet.* İstanbul: Timaş.
Aydemir, O. (2010). Beşiktaş Şeyh Yahya Efendi Külliyesi Onarım Çalışmaları. *Vakıf RestorasyonYıllığı, 1*(1), 33–44.
Bachmann, M. (2012). *Boğaziçi'nde Yazlık: Alman Büyükelçisinin Tarabya'daki Yazlık Rezidansının Tarihçesi ve Gelişimi.* Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği-Deutsches Archaologisches Institut.
Balmumcu, Ş. (1948). Victor Adaman. *Arkitekt, 1948*(193–194), 46–47.
Barbaro, N., & Diler, Ş. T. (1976). *Kostantıniyye Muhâsarası Ruznâmesi.* İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
Barillari, D. (2010). Modern Kozmopolit Mimariler: Raimondo D'Aronco'nun İstanbul'daki Eserleri. In *Osmanlı Mimarı D'Aronco 1893-1909 İstanbul Projeleri.* İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
Barillari, D., & Godoli, E. (1997). *İstanbul 1900: Art-Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları.* İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.
Batur, A. (1998). Katafalk Ölümün Draması Duygusal ve Zarif. In *Atatürk İçin Düşünmek İki Eser Katafalk ve Anıtkabir İki Mimar Bruno Taut ve Emin Onat.* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü.
Batur, A. (2003). *M. Vedad Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Batur, A. (1968). *Yıldız Serencebey'de Şeyh Zafir Türbe, Kitaplık ve Çeşmesi.* İstanbul.
Batur, A. (ed.), (2015). *İstanbul Mimarlık Rehberi: Boğaziçi ve Asya Yakası C.3.* İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
Bayat, A. H. (1988). *Hekim Devlet Adamı Keçecizade Mehmed Fuat Paşa'nın Nesirleri Şiirleri Nükteleri Hakkında Yazılan Şiirler.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
Biasi, A. (1995). *Villa Tarabya.* Ankara: İtalyan Kültür Merkezi.
Byzantios, D. (2010). *Boğaziçi'nde Bir Gezinti.* (M. F. Yavuz, Ed.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Çelik, G. (2012). Prens Mehmed Ali Hasan Köşkü (Atlı Köşk), Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, Emirgan. In *Değişen Zamanların Mimarı Edoardo de Nari 1874-1954* (pp. 182–193).
Çelik, H. (1991). *Ali Suavî Hayatı ve Eserleri.* İstanbul Üniversitesi.
Çetintaş, M. B. (2009). *1453'ten 1928'e Kadar İstanbul'da Gömülmüş Türk Denizcilerinin Mezar Taşları.* İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları.
Civan, C. (2013). *İstanbul'un 100 Türbesi.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Derman, M.U. (2014). Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Kitabesi, Hat Levhaları ve Bunların Hattatları. In *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy* (pp. 345–365).
Derman, M. U. (2013). Yesarizade Mustafa İzzet Efendi and his Contributions to Ottoman Architectural Calligraphy. In M. Gharipour & I. C. Schick (Eds.), *Calligraphy and Architecture in the Muslim World* (pp. 326–345). Edinburgh: Edinburgh University Press.
Dizer, M. (1973). *Kandilli Rasathanesi*. İstanbul: M.E.B.
Doğan, O., & Tunç, S. (2011). *Bir Zamanlar Boğaziçi- 1851*. İstanbul: Çamlıca.
Doğan, R. (söyleşi). (2010). *Toplarönü: (İstanbullu Doğan Kuban ve Boğaziçi)*. (E. Metin, Ed.). Heyamola Yayınları.
Dördüncü, M. (2015). Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Avrupa Seyahati. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(1), 7997.
Dursun, H. (2010). *Boğaziçi'nde Kırk Yılım*.
Dursun, H. (2009). *Boğaziçi'nde Kırk Yılım*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
Eğecioğlu, Ö. (2010). Strauss ve Lanner'in Fethi Ahmet Paşa'ya İthaf ettiği Valsler. *Sanat Dünyamız*, (118).
Egli, E. (2009). *Osmanlı Altın Çağının Mimarı Sinan*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
Egli, E. A. (2015). *Atatürk'ün Mimarının Anıları Genç Türkiye İnşa Edilirken*. (E. Yalçın, Ed.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Ekdal, M. (2008). *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Eken, G., Bozdoğan, M., İsfendiyaroğlu, S., Kılıç, D. T., & Lise, Y. (Eds.). (2007). *Türkiye'nin Önemli Doğal Alanları*. Ankara: Doğa Derneği.
Eldem, S. H. (1993). *Boğaziçi Yalıları*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
Eldem, S. H. (1971). Akbank Genel Müdürlük Binası. *Arkitekt*, 112–114.
Eldem, S. H. (1977). *Köçeoğlu Yalısı, Bebek Boğaziçi le yali de Köçeoğlu, à Bebek sur le Bosphore*.
Eldem, S. H. (1971). Uşaklıgil Köşkü. *Arkitekt, 1971*(3–343), 109–111.
Erdenen, O. (2007). *Boğaziçi Kendini Anlatıyor*, Kitabistanbul.
Erdenen, O. (2006). *Boğaziçi Sahilhaneleri: Avrupa Yakası*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
Erdoğan, S. (2011). *Kandilli Rasathanesi Yerleşimindeki Korunması Gerekli Kültür Varlıklarının Envanteri ve Dürbün Binası Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi.
Erkoç, E. (2004). *Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa*. Çorum: Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri.
Eyice, S. (2007). *Bizans Devrinde Boğaziçi*, Yeditepe Yayınevi.
Femir, H. (1944). "Lido" Yüzme Havuzu. *Arkitekt, 1944*(11–12), 155–156.
Fındıklı, E. B. (2005). Bir Mekânın Yeniden Üretimi: Park Otel. In B. Kaya (Ed.), *Dolmabahçe Mekanın Hafızası* (pp. 427–438). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Franck, O. A. (2010). Bir Modernlik Arayışı: Emst Egli ve Türkiye (1927- 1 940). In E. A. Ergut & B. İmamoğlu (Eds.), *Cumhuriyet'in Mekanları, İnsanları, Zamanları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
Gabriel, A. (1970). *İstanbul Türk Kaleleri*. İstanbul: Tercüman.
Girardelli, M. A. (2013). Léon Parvillée's Early Years in Istanbul: Cezayirlioğlu Mansion and the Church of Surp Krikor Lusavoriç in Kuzguncuk. In F. Hitzel (Ed.), *14th International Congress of Turkish Art Paris, 19-21 September 2011, Paris, Collège de France* (pp. 89–95). Paris.
Gölpınarlı, A. (1992). *Melamilik ve Melamiler*. İstanbul: Gri Yayın.
Göncü, C. (2011). Belgelerle Milli Saraylar. *Milli Saraylar Dergisi*, (7), 169–174.
Göncü, C. (2014). Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin (Eser-i Cedîd-i Bî-Bedîl) İnşa Sürecine İlişkin Yeni Belgeler ve Tespitler. In *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy* (pp. 245–265). İstanbul: Kuveyt Türk.
Göncü, C. (2006). Modernleşme Sürecinde Muayede Törenleri ve Dolmabahçe Sarayı'nda Uygulanışı. *Milli Saraylar Dergisi*, (3), 37–56.
Grant, R. G. (2008). *Battle at Sea: 3000 Years of Naval Warfare*. DK Publishing.

Gülersoy, Ç. (1985). *Hıdivler ve Çubuklu Kasrı*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
Gülersoy, Ç. (1985). *Küçüksu: Çayır, Çeşme, Kasır Meadow, Fountain, Palace*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
Güleryüz, A., & Yüce, H. (2002). *Şirket-i Hayriye'nin Boğaziçi Vapurları*. İstanbul: Denizler Kitabevi.
Güleryüz, N. (1992). *İstanbul Sinagogları*. (O. Duru, Ed.). İstanbul.
Hamlin, C. (1893). *My Life and Times*. Boston: Congressional Sunday School and Publishing Society.
Hamlin, C. (2012). *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*. İstanbul: Dergah Yayınları.
Hasol, D. (2017). *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı*. İstanbul: YEM.
Hellier, C. (1993). *Splendours of the Bosphorus: Houses and Palaces of Istanbul*. London: Tauris Parke Books.
Hepgüler, M. (1968). T. Sınaî Kalkınma Bankası U. Müdürlük Binası. *Arkitekt, 1968*(329), 12–15.
Herodotos. (1973). *Herodot Tarihi*. (A. Erhat, Ed.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
Hızlı, K., & Kılınç, S. (2013). *Sultan Abdülaziz Han'ın Yadigârları Aziziye Camileri*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
Holmes, D. N. S. (2012). *The Independently Fortified Tower: An International Type in Ottoman Military Architecture 1452-1462*. Princeton University.
İhsanoğlu, E., & Kaçar, M. (Ed.). (1989). *Çağını Yakalayan Osmanlı: Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).
İnalcık, H. (2015). *Tarihe Düşülen Notlar I*. İstanbul: Timaş.
İnalcık, H. (2011). *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
İnciciyan, G. V. (1998). *Boğaziçi Sayfiyeleri*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
Irmak, E. (2012). *İstanbul Naval Museum*. İstanbul: Deniz Müzesi Komutanlığı.
Irmak, S. (2009). *Bahçesinde Deniz Olan Okul 100 Yıllık Eğitim Çınarı Kabataş Erkek Lisesi 1908/2008*. (M. Altun, Ed.). İstanbul: Kabataş Erkek Lisesi Eğitim Vakfı.
Jamgoçyan, O. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık: Rumlar, Museviler, Frenkler, Ermeniler (1650-1850)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Kadri, H. K. (2000). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım: İstanbul/Trabzon/Selanik/Suriye*. (İ. Kara, Ed.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
Kahraman, S. A., & Dağlı, Y. (Eds.). (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Kamhi, J. V. (2007). In N. M. Cengizkan (Ed.), *Haluk Baysal - Melih Birsel* (p. 95). Ankara: MMOB Mimarlar Odası.
Kancan, S. (2009). *Unutulmuş bir Boğaziçi Yerleşimi: Beykoz*. (C. Özbatak, Ed.). İstanbul: Heyamola Yayınları.
Kaya, H. (2014). *Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961–1965)*. T.C. Ankara Üniversitesi.
Kayra, C. (1993). *Bebek Mekanlar ve Zamanlar*. İstanbul: Akbank.
Kayra, C., & Erol, Ü. (1993). *Kandilli Vaniköy Çengelköy Mekanlar ve Zamanlar*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
Koçak, C. (2011). *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*. İstanbul: İletişim.
Koçak, M. H. (2014). *Camın İşçileri: Paşabahçe İşçilerinin Sınıf Olma Öyküsü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Kona, S. (2015). *Paşalimanı Un Fabrikası ve Yeniden İşlevlendirme*. Maltepe Üniversitesi.
Kostandov, P. G. (2011). *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul Geçmişten Günümüze Osmanlı Bakiyesi Bulgarlar Üzerine Bir Araştırma 1800-2000*. İstanbul: Sanat Dükkânı Yayıncılık.
Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yayın.
Küçükerman, Ö. (2002). *Beykoz Camları: 200 yıllık Boğaziçi Camcılık Mirası içinde*. İstanbul: Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

Kuran, A. (2002). *Bir Kurucu Rektörün Anıları: Robert Kolej Yüksekokulu'ndan Boğaziçi Üniversitesi'ne.* (G. Danışman, Ed.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Kuran, A. (1986). *Mimar Sinan.* İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Kuruyazıcı, H. (Ed.). (2011). *Batılılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları.* İstanbul: Hrant Dink Vakfı.

Kut, G., & Eldem, E. (2010). *Rumelihisarı Şehitlik Dergahı Mezar Taşları.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Loud, G. A. (2010). *The Crusade of Frederick Barbarossa: The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts.* Routledge.

Makzume, E., & Trevigne, C. M. (2011). *Twenty Years Under the Reign of Abdülhamid The Memoirs and Works of Fausto Zonaro.* İstanbul: Geniş Kitaplık.

Marsili, L. F. (1681). *Osservazioni intorno al Bosforo Tracio overo Canale di Costantinopoli, rappresentate in lettera alla sacra real maesta di Cristina regina di Svezia.* Roma: Nicolò Angelo Tinassi.

Mazlum, D. (2008). Sadullah Paşa Yalısı'nın Onarım Öyküsü. In D. Mazlum (Ed.), *Sadullah Paşa ve Yalısı Bir Yapı Bir Yaşam* (pp. 177–192). İstanbul: YEM.

Melling, A. I. (1819). *Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore.*

Naskali, E. G. (2003). *Tütün Kitabı.* İstanbul: Kitabevi.

Okan, N. (2003). Heyelanlar. *Mavi Gezegen*, (7), 14–17.

Orlandi, L. (2011). Istanbul Contemporanea. *L'Architetto Italiano*, *VIII*(42), 31–74.

Örs, H. (Ed.). (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özgentürk, N. (2004). *Bir Yudum İnsan* (4th ed.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Özgüven, B. (1997). *Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmed Kaleleri.* İstanbul Teknik Üniversitesi.

Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Paşa, A. C. (1980). *Ma'ruzat.* (Y. Halaçoğlu, Ed.). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Patrick, M. M. (2001). *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji (1871 - 1924).* İstanbul: Tez Yayınları.

Pazarbaşı, E. (1998). Vani Mehmed Efendi, Hayatı ve Eserleri. In A. H. Köker (Ed.), *Vani Mehmed Efendi 17 Mart 1998 Kayseri.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Pinardi, N., Özsoy, E., Latif, Mohammed, A., Moroni, F., Grandi, A., Manzella, G., … Lyubartsev, V. (2018). Measuring the sea: Marsili's oceanographic cruise (1679-1680) and the roots of oceanography. *Journal of Physical Oceanography*, *48* (April), 848–860.

Ramazanoğlu, F. S. (2017). *Kanlıca - Boğaziçi'nde Bir Köy.* İzmir: İon Mimarlık Yayınları.

Saner, T. (1998). *19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında "Oryantalizm."* İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.

Saner, T. (1993). 19. Yüzyıl Osmanlı Eklektisizminde "Elhamra'nın Payı." In Z. Rona (Ed.), *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu 17-18 Aralık 1992.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Saner, T., & Keskin, Ç. (2014). Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Mimarisi. In *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy* (pp. 267–307). İstanbul: Kuveyt Türk.

Şehsuvaroğlu, H. Y. (1986). *Boğaziçi'ne Dair.* İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Şener, B. (2014). Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü The Historical Evolution and Legal Status of the Passage of the Turkish Straits. *Tarih Okulu Dergisi*, *7*(17), 467–493.

Somel, S. A. (2009). Gölgede Kalmış Bir Osmanlı Devlet Adamı Şeyh'ül-Vüzerâ Namık Paşa. *Toplumsal Tarih*, (186), 60–67.

Tamer, C. (2001). *Rumeli Hisarı Restorasyonu (Belgelerle-Anılarla) 1955-1957.* İstanbul: Türkiye Turing Otomobil Kurumu.

Tanman, B. M. (2008). Sadullah Paşa Yalısı'nın Geç Dönem Osmanlı Mimarlığındaki Yerine İlişkin Bazı Gözlemler. In D. Mazlum (Ed.), *Sadullah Paşa ve Yalısı Bir Yapı Bir Yaşam* (pp. 123–142). İstanbul: YEM.

Tanman, B. M. (Ed.). (2011). *Nil Kıyısından Boğaziçi'ne: Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'daki İzleri.* Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü,.

Tanman, M. B. (2014). Osmanlı Dönemi Boğaziçi Uygarlığı. In M. B. Tanman (Ed.), *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy* (pp. 12–59). İstanbul: Kuveyt Türk.

Tanman, M. B. (1998). Durmuş Dede Tekkesi. In N. Akbayar (Ed.), *Dünden Bugüne Beşiktaş.* İstanbul: Beşiktaş Belediyesi.

Tanman, M. B. (Ed.). (2014). *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy.* İstanbul: Kuveyt Türk.

Tanman, M. B. (1998). Tekkeler. In *Dünden Bugüne Beşiktaş.*

Tanyeli, U. (2007). *Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000.* İstanbul: Garanti Galeri.

Tanyeli, U. (Ed.). (1994). *Doğan Tekeli Sami Sisa Projeler Yapılar 1954-1994.* İstanbul: YEM.

Tcholakian, H. J. (1998). L'Eglise Armenienne Catholique en Turquie. İstanbul.

Tekeli, D., Sisa, S., & Hepgüler, M. (1960). Rumelihisarı Bahçesinin Tanzimi. *Arkitekt, 1960*(299), 61–67.

Tugay, E. Ç., & Tugay, M. S. (2007). *İzzetabad Kasrı Akıntıburnu'ndan akıp geçen zaman.* İstanbul: H. Bayraktar Holding Kültür Yayınları.

Türker, O. (2004). *Nihori'den Yeniköy'e Bir Boğaziçi Köyünün Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Tyrrell, H. G. (1911). *History of Bridge Engineering.* Chicago: University of Chicago Press.

Ünal, F. (2013). Ruslar Tarafından 1833'de Beykoz /Selvi Burnu'na Dikilen Kaya Anıtı "Moskof Taşı" (Камень Московитов). *Türkiyat Mecmuası, 23*(3), 187–206.

Ünver, S., & Eldem, S. H. (1970). *Anadoluhisarı'nda Amucazade Hüseyin Paşa Yalısı.* İstanbul: Türkiye Turing Otomobil Kurumu.

Ural, M. (1998). Anıtkabir'de Sanat Büyük Acıyı Estetiğe Dönüştürmenin Bilinci Yalın ve İnsani. In *Atatürk İçin Düşünmek İki Eser Katafalk ve Anıtkabir İki Mimar Bruno Taut ve Emin Onat.* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü.

Uras, B. (2012). Park Otel, Gümüşsuyu. In *Değişen Zamanların Mimarı Edoardo de Nari 1874-1954* (pp. 154–161).

Uras, B. (2014). Taşlık. *İstanbul Art News.*

Uras, B. (2014). Abraham Paşa'dan Edoardo de Nari'ye İstanbul'un Unutulmuş Eğlence Merkezi Büyük Beykoz Parkı. *İstanbul Araştırmaları Yıllığı, 3*(3).

Yavuz, M. F. (2014). *Byzantion: Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul: Antik Edebi Kaynaklar.* İstanbul: Pera Müzesi.

Yıldırım, N. (1990). Karantina. In *İstanbul Ansiklopedisi C.3* (pp. 459–460).

Yılmaz, Ö. F. (2010). *Boğaziçi'ne Tüp Geçit: Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın tüp geçit (tünel-i bahrî) projeleri.* İstanbul.

Yorulmaz, N. (2014). *Arming the Sultan: German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire.*

Yücel, U., Bekiroğlu, E. H., Oktay, Ö., & Boran, A. T. (2012). Küçük Mecidiye Camii Kubbe Künk Sistemi ve Uygulama Süreci. *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 4*(8), 6–14.

Yusufoğlu, N. T., & Pilehvarian, N. K. (2017). Beşiktaş Tayyare Fabrikası. *Megaron, 12*(2), 249–262.

Hayalet Yapılar. (2010). İstanbul: Pattu.

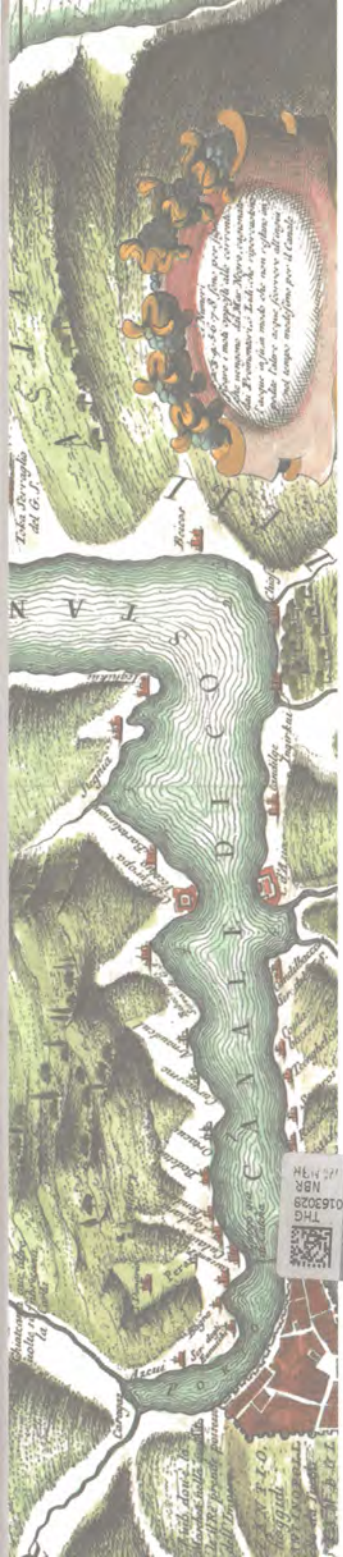
Boğaziçi'ne İki Köprü: Sultan ikinci Abdülhamid Han'ın "Cisr-i Hamidi" (Hamidiye köprüleri) projesi. (2009). İstanbul: Çamlıca.

T.C. İstanbul Vilayeti Büyükdere Bahçe Kültürleri istasyonu fidan satış kataloğu, 1958-1959. (1958). İstanbul.

Gölge Boğaziçi Lisesi Yıllığı. (1936). İstanbul: Maarif Matbaası.

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

İki kıtayı birleştirmek, üç imparatorluğun ağırlığını omuzlarında taşımak şimdiye kadar tek bir şehre kısmet oldu. İstanbul ve Boğaziçi, Antik dönemden bugüne çevresindeki tüm siyasi yapıların gözdesi, birçok medeniyetin uğrağı oldu. Bundan 2500 yıl önce Perslerin sandalları birbirine bağlayarak "İlk Boğaz Köprüsü"nü yaptıkları yer de burasıydı, Latinlerin Bizans'tan devraldığı yer de burası, Fatih'in o görkemli fethine sahne olan da, 1624'ün bir Temmuz sabahında ansızın Tarabya kıyılarına çıkan Kazak akınıyla şaşkınlığa düşen de…

Kendisi de bir Boğaz çocuğu olan sanat tarihçi **Dr. Sedat Bornovalı**, dünyada bir örneği daha olmayan Boğaziçi'nin her iki yakasına sıralanmış tarihî ve kültürel mirası, tadına doyulmaz bir incelikle ve zengin görseller eşliğinde anlatıyor. Rotasını Evliya Çelebi'nin o meşhur rüyasında "Seyahat ya Resulallah" dediği Ahi Çelebi Camii'nin önündeki Yemiş İskelesi'nden başlatıyor; her iki yakadaki tarihî yapıları, yalıları, görkemli camileri, çağdaş mimarlık arayışlarını, hatta hikâyesi olan apartmanları sırayla anlatarak Kavaklar'a kadar uzanıyor; Bebek'ten, Galata'dan, Kanlıca'dan, Beykoz'dan, Kandilli semaları ve Aşiyan yollarından ses verip Kız Kulesi'nde sona eren [illegible]avi bir tarih yolculuğuna çıkarıyor.

TİMAS

TARİH
KÜLTÜR TARİHİ

₺33,50

ISBN 978-605-08-2873-3

timas.com.tr timasyayingrubu